

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

V–VI. évfolyam – 2010. december – 2011. január

KALENDÁRIUM 2011

**BARANGOLÁS RÉGI KALENDÁRIUMOK KÖZÖTT
EXLIBRISEK ÉS ALKALMI GRAFIKÁK EURÓPÁBÓL
A GODOT-„ÖSABSZURD”
ANGOL VÁLTOZATÁNAK FORDÍTÁSÁRÓL
10 ÉVES LETT A GADE
KÉPZŐ- ÉS FOTÓMŰVÉSZETI SZEMLE**

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

36. kalendáriumi,
37. rendes kötet
(25. jubileumi megjelenés)

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, V–VI. évfolyam; 2010. december – 2011. január
(36–37. kötet; 25. megjelenés)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

ferko824@gmail.com;

dr. Vitéz Ferenc, 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. Fszt. 2.;

+36–20/965–2921

www.vitezferencphd.shp.hu

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben (Debrecenben, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtárban, Hajdú-Bihar megye városaiban, nagyobb településein, a Debreceni Egyetem, a Kölcsény-főiskola és a Református Kollégium könyvtáraiban); Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Tolna, Somogy, Baranya és Zala megye egyes múzeumaiban, közintézményeiben; a határon túli magyar művelődési intézményekben.

Fellapozható a *Holló László Emlékmúzeumban*, a Holló László-emlékhelyeken, a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsi, Kismacsi Közösségi Ház, Debreceni Mű-Terem Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *Csokonai Házban*, a *Líra Könyvtárházban*, a *Szabó Magda Könyvesboltban és Kávézóban*, az *Alternatív Könyvesboltban*, a *Janus Antikváriumban*, az *Óbester Hotelben*, a *BLONDEX Művészellátóban*, a *Cívís–Art Képerkeztetőben*, és egyes képzőművészeti események helyszínein.

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: dr. Karancsi János
Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Kedves Előfizetőim és Támogatóim!

Örömmel értesítek mindenkit, hogy vettem a bátorságot 2011-ben is folytatni a *Néző • Pont* írását, szerkesztését és kiadását. Bátorságról van szó, hiszen mindenhol olyan jelzések érkeznek (sőt, szomorú tények bizonyítják), hogy kielehezett reményeinkkel szemben éppen a kultúra támogatására nem futja a költségvetés(ek)ből! Könnyen elképzelhető, hogy a korábbi években időről-időre érkező, a folyóirat elkészítését, kiadását és terjesztését jelentősen segítő intézményi s egyéb szervezeti felajánlások csökkennek, vagy meg is szűnnek. Bizalomról szintén tanúskodik azonban e döntés: hiszem, hogy a már eddig is segítőtársként szegődött vállalkozások, magánszemélyek és megrendelők nemhogy nem fordulnak el a közösségi célú „egyszemélyes” folyóirattól, hanem ellenkezőleg: gyarapodni fognak. Az olvasói igényeket – amennyiben jelezték – eddig is igyekeztem figyelembe venni, s arra kérem Önöket, hogy írják meg, mely területekről olvasnának bővebben.

A *Néző • Pont* 2011-ben az előzetes tervek szerint e mostani (a múlt esztendei utolsóval összevont) kiadáson kívül még öt alkalommal fog megjelenni (március, május, június, augusztus, október és december hónapokban). Az egyes kötetek terjedelme azonban kizárólag attól függ, hogy az előfizetők és támogatók milyen számban csatlakoznak a jelenben még inkább felértékelődő, értékmentő és értékkeremtő kulturális küldetéshez. Ezért különleges ajánlataim vannak az érdeklődők számára.

Az előfizetési díj a 2010. évi árhoz képest csökken! 2011-ben *egy példány éves előfizetői díja 5.200 Ft.*, ám ha valaki *2 vagy több példányt* rendel meg (barátok, család, szervezetek, könyvtárak, iskolák stb. számára) kedvezményt kap: **4.500 Ft./évfolyam**. Hasonló kedvezmény érvényes, ha valaki új előfizetőt hoz a már meglévők mellé, és továbbra is várom az előfizetési díjnál magasabb, támogatói felajánlásokat!

Az előfizetési szándékról az impresszumban jelölt elérhetőségek valamelyikén kérek jelzést február 10-éig, illetve ezt helyettesíti az előfizetési díj mellékelt csekken / postai utalványon / személyesen történő befizetése, vagy a következő bankszámlaszámra való átutalása:

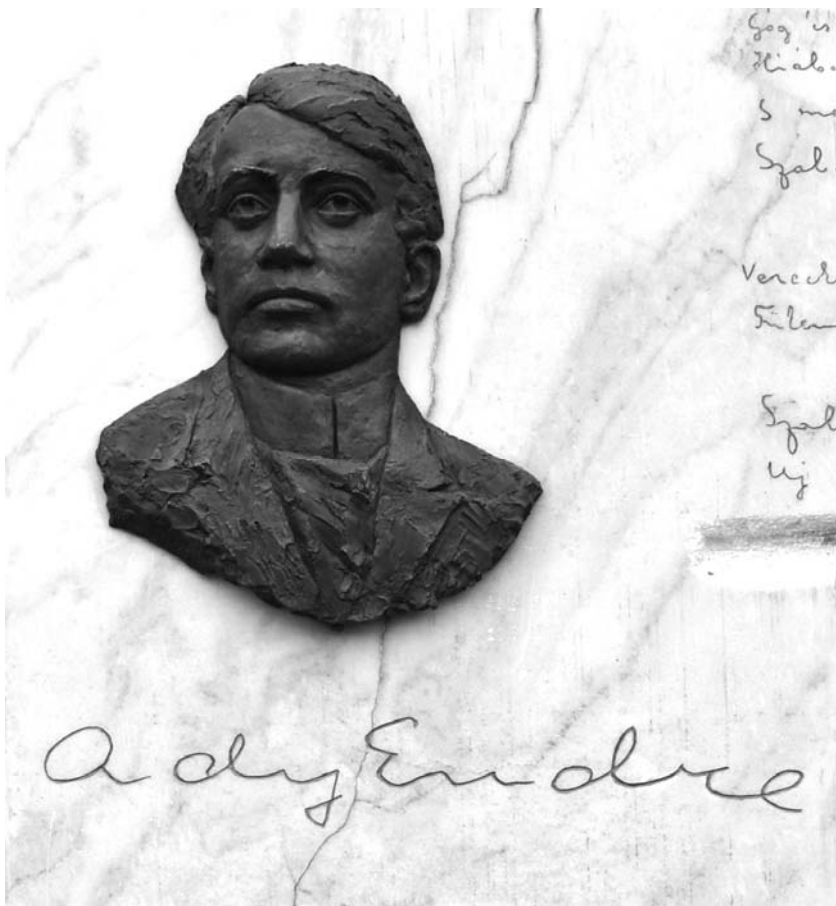
Magyarországi Volksbank Zrt.

(dr. Vitéz Ferenc – 14100213–10184349–01000005),

Kérem, hogy befizetőként azt a nevet, címet is jelöljék meg, amelyre, ahová a számlát kéri, amit az összeg megérkezése után 15 napon belül postázok.

BIZALMUKAT MEGKÖSZÖNVE, SEGÍTSÉGÜKBEN BÍZVA, ÁLDOTT KARÁCSONYT ÉS REMÉNYES ÚJESZTENDŐT KÍVÁNOK MINDANNYIUKNAK ÉS SZERETTEIKNEK!

Vitéz Ferenc

Kövér József szobrászművész Ady Endre-bronzdomborművét

2010. november 26-án avatták Nyíraczádon, az Ady Endre Általános Iskola előtt. A szobrászművésznek 2010-ben 8 műve került közterekre: Csernus Mihály plébános – Gyomaendrőd, Petrányi Gyula professzor – Debreceni Klinika szoborparkja; Szilágyi Sámuel református püspök – Erdély, Hegyközkovácsi; II. János Pál pápa – Ajak; Balogh Lajos baptista lelkész – Hajdúböszörmény; Egy falu születése – Hét község; Napernyős nő (Holló László festménye után) Debrecen, Holló László utca

E folyóirat-kötet ajánlott ára: 1. 350 Ft
Ajánlott támogatói ár: 2. 000 Ft

KALENDÁRIUM

2011

Az 1921. évi naptár egyike volt a *Debreceni Képes Kalendárium* azon régi kötetének, melyek dátumai ugyanazokat a napokat jelölik, mint a 2011-es esztendőben. Természetesen a mozgó ünnepek (Húsvét, Pünkösd) más dátumokra esnek: 2011-ben például április 24-én, Szent György napon ünnepeljük a húsvétvasárnapot, míg 1921-ben március 27-én volt Húsvét ünnepe), s ugyanígy változnak a húsvéthoz vagy az attól számított ünnepek időpontjai; de Karácsony például 2011-ben is vasárnap és hétfő volt, mint ahogy 1921-ben. (A 2011. évvel megegyező naptára volt egyébként az 1910., 1921., 1927., 1938., 1949., 1955., 1966., 1977., 1983 és 1994. éveknek. Az 1948-ig tartó időszakban – eddig jelent meg a *Debreceni Képes Kalendárium* – mindegyik említett évben más időpontra esett Húsvét.) Időközben több név eltűnt a névnapok közül, míg újabbak jelentek meg, s az eltérések még tovább is sorolhatók – a 90 esztendővel előtti naptáraklapok köz-

léésének tehát nem is annyira a pontos és aktuális útbaigazítás, mint inkább a művelődéstörténeti emlékezet ébren tartása a szerepe. 2009 januárjában a *Néző • Pont* 21–22. kötetével egybevonva (a folyóirat 20. köteteként) jelent meg a *Kalendárium 2009* összeállítás, mely nagyobb érdeklődésre talált a folyóirat-olvasók között. Akkor az éppen 100 évvel korábbi kalendáriumi hónapfejléceket használtam. Ezúttal az 1921. esztendő teljes hónaplapjait reprodukcióként közlöm – időközben egyébként változtak a hónapfejlécek, jellegükben s motívum-feldolgozásokban viszont megtartották klaszszikus ponyva-vonatkozásait, a társadalmi kontrasztokat is érzékeltető népeleti utalásait és ökumenikus jellegüket. A jeles napokhoz és névünnepekhez, egyházi évfordulókhoz két évvel ezelőtt rövidebb leírásokat csatoltam – most az adott hónapban feltüntetett, jeles (és jelentésses) napok számát az ismertetésekben kibővítettem, számos újabb szakkális és néphagyománybeli adalékot tüntetve fel. Az ünnepi és emléknaphoz fűződő egyházi és népszokások összegyűjtésében jelentős részben támaszkodtam Bálint Sándor reprezentatív, *Ünnepi kalendárium* című munkájára, ezen kívül felhasználtam a *Szoboszlói kalendárium*, a (www.nepmuvesz.hu weboldalon is megtalálható) *Néprajzi kalendárium*, valamint *Zagyvapálfalva* Prokai Judit által szerkesztett *kalendáriumának* gyűjtéssközléseit.

Január

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath.napt. (új idősz. szerint)	○ Nap kelte ó. p.	nyug. ó. p.
Sz.	1 Újév	Újév	Újév	7 48	4 20

1) Újévkor Prot. ev. Máté 2, 13—23. Tit. 3, 4—7. Kath. ev. Luk. II. 21.

V.	2 Ábel	B Jézus sz. n.	B Szilveszter	7 48	4 21
H.	3 B njámin	Ganovéva sz.	G rd'us	48	22
K.	4 Leona	Titu z pk.	T okasztus	48	23
Sz.	5 Simon	T leszfor vt.	T ona	48	23
Cs.	6 Vizkereszt	Vizkereszt	Epifánia	48	24
P.	7 Attila	L'rczián	I án	47	25
Sz.	8 Szőrény	Szeverin ap.	Domnika	47	26

2) Vizkereszt u. 1. vasárnap. Prot. ev. Lukács 2, 41—52. Róm. 12, 1—5. Kath. ev. ugyanaz.

V.	9 B. I. Marczel	B I Julián vt.	B Polye kt	7 46	4 29
H.	10 Melánia	Vilmos pk.	Nissz. Gerg.	46	29
K.	11 Ág ta	H gin p. vt.	Teodóz	45	30
Sz.	12 Ernő	Arkád vt.	T. ciána	45	32
Cs.	13 Vidor	Ver nika B.	S tratonik	45	33
P.	14 Bódóg	Hilár pk.	R. és sz. vtk.	44	34
Sz.	15 Lóránt	Pál remete	Pál r m.	44	35

3) Visk. u. 2. vas. Prot. ev. Ján. 2, 1—11. Róm. 12, 6—16. — Kath. ev. ugyanaz.

V.	16 B. 2. Gusztáv	B 2. Marczel	B Triodium	7 43	4 6
H.	17 Antal	Antal rem.	N. Antal ap.	42	38
K.	18 Piro.ka	Piro ka sz.	N. Atanáz	41	39
Sz.	19 Sára	Kanut kir.	Arzén	40	41
Cs.	20 Fábían, Seb.	Fábían és Seb.	Eulim ap.	39	43
P.	21 Ágnes	Ágnes sz.	J nő és Val.	38	44
Sz.	22 Artur	Vincze sz. vt.	Tímót	37	46

4) Hetvened vas. Port. ev. Máté 20, 1—16. I. Kor. 9, 24—10, 5. Kath. ev. ugyanaz.

V.	23 B. Zelma	B Hetv. vas.	B Hetv. vas.	7 30	4 47
H.	24 Tádé	Tímót pk.	Babilar sz	35	48
K.	25 Pál ford.	Pál ford.	Naz. G.rg.	34	50
Sz.	26 Vanda	Polikárp pk.	Simon	33	51
Cs.	27 Lóthár	Ar. sz. Ján.	Krizoszt. er.	32	53
P.	28 Károly	Apol sz.	Efrém	31	54
Sz.	29 Adél	Szal. Ferencz	Ignácz erek.	30	56

5) Hatvanad vas. Prot. ev. Luk. 8, 4—15. II. Kor. 11, 19—12, 9. — Kath. ev. ugyanaz.

V.	30 B. Mártonka	B Hatv. vas.	B Hush. v.	7 29	4 57
H.	31 Virgília	Nol. Péter hv.	Cir. és János	28	59

Hold fényváltozásal.

Ut. negy. 1-én 5 ó. 35 p. d. e.

Ujhold 9-én 6 ó. 27 p. d. e.

Első negy. 17-én 7 ó. 34 p. d. e.

Holdtőlté 24-én 12 ó. 8 p. d. e.

Ut. negy. 30-án, 9 ó. 2 p. d. u.

Hold a földtávolban 9-én 10 ó. d. e.

Hold a földközéiben 23-án 3 ó. d. u.

1-én a nap hossza 8 óra 32 p.; a hő végéig 59 p. nő.

Időjárás Herschel szerint:

2-8. mérsékelt hideg, keleti széllel hó, 10-16. hideg, ködös, 17-18. viharos, végig állandó hideg, kevés hóval.

Izraeliták naptára 5681.

21. Tebeth 5681. — 28. S. Vaera. — 1. Sebat, Ros Ch. — 6. Sabb. Bo. — 13. Sabb. Besal. — Sabb. Jithre

A római hagyomány szerint a hónapoknak – márciustól decemberig – a városalapító Romulus adott nevet. A 10 hónapos naptár, mint *empirikus paraszt-kalendárium*, a mezeti munkák szempontjából fontos időszakot vette figyelembe. Kr.e. 700 körül iktatták be az új, 12 hónapos holdnaptárba Ianuarius és Februarius néven a 11. és 12. hónapot. A névadó Ianus, a kezdet és a vég istene volt; a korábbi márciusi, majd szeptemberi évkezdés helyett a rómaiak Kr.e. 153-tól január 1-jén kezdték az évet – ez a Gergely-féle naptárreform (1582) óta vált általánossá, s véglegessé 1691-ben (XI. Ince pápa e napot a polgári év kezdeteként jelölte meg). Az egyházi év advent első napjával kezdődik.

Népi megfigyelések: A januári meleg isten csapása. – A gyenge január forró nyárra és hűvös tavaszra utal. – Ha nincs fagy januárban, azt biztosan meghozza a március vagy az április. Nedves január mellett a pincében üres marad a hordó. – A téli mennydörgés jó termést, de csikorgó telet is jelent. – A januári kövér veréb a hosszú telet jelzi. – Ha a mókusok ősszel sok diót és mogyorót gyűjtenek, kemény januárra és általában hosszú télre lehet számítani. A Mátyás idejében született Csíziós könyvecske szerint: „*Boldogasszony havában igyál jó bort, és ha van, édes italt. Az ürmösbor mellednek fájás ellen igen hasznos. Megeheted a kövér disznópecsenyét, kolbászt és ludat mustárral vagy borsos ecettel. Eret ne vágass.*”

1. Újév – Amit ekkor tesznek, az hatással lesz az egész esztendőre, így számos tiltás fűződik a naphoz: „*Újév napján semmit ne adj ki a házból, mert egész éven át minden kimegy onnan.*” Igyekeztek a veszekedéstől is tartózkodni. Úgy tartották, akit ezen a napon megvernek, azt egész esztendőben verni fogják. Munkatiltalom vonatkozik a főzésre, mosásra, varrásra, az állat befogására. Mosni már karácsony első napjától tilos volt január 2-ig. Nem lehetett mosott, felakasztott ruha a házban, mert az sok elhullott állatot jelent a következő évre. Ahol baromfi-húst esznek, onnan elröptül a szerencse, ami egyébként a hallal is elúszik. A disznó viszont előtúrja a szerencsét, a szemes termények pedig (lencse, rizs, köles) pénzbőséget jelentenek. Hajdúszoboszlón tilos volt a kása evése, mert attól tartottak, hogy kiütések lesznek.

Ha újév napján csillagos az ég, rövid lesz a tél, ha piros a hajnal, szeles lesz az esztendő. A moldvai magyarok jósló-varázsló szokása szerint újév reggelén felkeresik a házakat, és búzát, magvakat szórnak szét, jókívánságokat mondva: „*Adjon isten bő bort, bő búzát, barackot, hosszú farkú malacot, sok kolbászt, pálinkát!*”; vagy: „*Búzával virágozzék kentek házik, s mindörökké virágozzék!*” A házigazdától bort, pálinkát, kalácsot vagy pénzt kapnak. Újévkor is szokás a gyümölcsfákat megrázni, hogy bőven teremjenek. Ez a gyümölcsfák felköszöntésének napja (a gyümölcsfa bő terméssel hálálja meg, hogy nem feledkeztek meg róla).

Kiskarácsony (újév napja) már az ókorban is az ajándékozás és jókívánság napja volt. A szokás később Európa-szerte elterjedt, 1580-ban Telegdi Miklós így prédikált az újévi ajándékról: „*Szokás peniglen a keresztények között, hogy új esztendőben nagy szeretettel köszönnék, és ajándékokat osztogatnak egymásnak.*” Az ajándékozás a 19. században karácsonyra tolódott át, ám a jókívánság újév napjára maradt. Férj jósló nap: amilyen nevű férfit először meglát a lány, olyan nevű férje lesz. Szokás volt újévkor korán reggel a kútnál mosdani, hogy egész évben frissek legyenek. Aki hajnalban elsőként merített a kútról: szerencsét hozó aranyos-vízet merít, s ebből a vízből a családtagokat is megittatták. Újév reggelén az asszonylátogató szerencsétlenséget jelent, ezért a férfiak már korán elindultak, hogy kifejezzék jókívánságaikat rokonaiknak, ismerőseiknek. Másutt úgy gondolták: ha újév napján az első látogató nő, akkor nőtény állatok születnek az évben, ha férfi, akkor hím állatok születnek.

2.(Makár) Jézus neve napja – A Muravidéken úgy tartották: ha ezen a napon hideg van, éjfélkor megszólalnak az állatok, hallani és érteni is lehet őket. Bálint Sándor hívja föl a figyelmet arra, hogy Jézus nevének tisztelete Szent Pál intelmeiben gyökerezik (Fil 2,10). Jézus neve, jelzőjével együtt, feltűnik a keresztfa ábrázolásokon: INRI (Názáreti Jézus a Zsidók Királya), gyakran szerepel a névábrázolásnál a YHS monogram (Yhesus Hominum Salvator, azaz: Jézus az emberek Megváltója). Bálint Sándor az *Ünnepi kalendáriumban* egyébként Jézus biblikus invokációkban megjelenő titulusai közül 159-et sorolt föl: a *Testté lett Igétől*, az *Élő Isten Fián*, a *Jézus*, a *pásztorok fejedelmén*, a *Világnak fényességén* keresztül, a *Jézus*, a *mi Húsvétunk* vagy a *Jézus*, az *életnek világossága* formuláig.

6. Vízkereszt (Boldizsár napja, Háromkirályok napja) – Az egyik legrégebbi egyházi ünnep Jézus kereszttelkedéséről emlékezik meg. A katolikusok ekkor szentelik meg a vizet, amiből egész évre eltesznek egy keveset: behintették vele a szobát, az istállót, a kutat, a tavaszra eltett vetőmagot, és a betegségek gyógyítására is használták. Lezárja a karácsonyi ünnepkört, hogy megkezdődhessenek a farsangi vigasságok. Utoljára gyűjtják meg a gyertyát a karácsonyfán, hiedelmesebb tájakon a fát tűzre is vetették, nehogy ártó kezekre jusson. E napon van a Háromkirály járás, melynek első nyomai a XIII. századba vezetnek vissza. A bibliai napkeleti bölcsék példáját követve, három fehérbe öltözött, csákós legényke: Gáspár, Menyhért és Boldizsár állt össze és látogatott házról házra, verses mondókájukkal a háromkirályok napját köszönteni, s ezért almával, aszalt szilvával és egy kis pénzzel jutalmazták őket.

Vízkereszt sokfelé dologtöltő, férjjeselő és szerencsevarázsló nap volt, időjárásából következők az újesztendő szerencséjére, időjárási viszonyaira, a várható termésre és az emberek egészségi állapotára. „*Ha vízkeresztkor megcsordul az eszterhély, az iziket rakjátok el, mert hosszú lesz a tél.*” (Az izik takarmánymaradék, nádtörmelék, kukoricaszár, amit egyes vidékeken fűtésre is szoktak használni.) Ha hideg az idő e napon, korai lesz a tavasz, ha süt a nap, még hosszú lesz a tél. A délvidéki magyar falvakban úgy tartották: ha eső esik, férges lesz a mák. Ha hideg van, rossz termés várható, ám ha a kerékvágásban víz fakad, jó termőidőre van kilátás. A hóesésből korai tavaszt, száraz időből zivataros nyarat jósoltak az öregek. Ha ezen a napon fúj a szél, szerencsés lesz az év. A babonásabb szőlősgazdák a patakokat is megfigyelték, és ha megáradt bennük a „*vízkereszt vize*”, jó és bőséges bortermésre számítottak. A vidám emberre azt mondták, olyan, mint a napfényes Vízkereszt.

(A *Vízkereszt utáni második vasárnap* a kánai menyegző. János evangéliuma szerint Jézus a kánai menyegzőn a vizet borrá változtatta. Ennek emlékére egy-egy falu több házában is az előimádkozó asszonyok által szervezett kánai menyegzőt tartottak. A közös énekek és imádságok után adták elő a kánai menyegzőről szóló énekeket, majd elköltötték az ünnepi étkeket.)

17. Antal (Remete vagy Téli Szent Antal) napja – Remete Szent Antal hűségese remetetársa volt Remete Szent Pálnak. Felső-Egyiptomban született 250-ben, 106 éves korában halt meg. A szerzetest már a középkorban a beteg emberek és a háziállatok, köztük a disznó védőszentjeként tisztelték. Ezért gúnyolódik rajta Szkhárosi Horvát: „*Az kinek elvész disznaja, malacca, az pástorságot Szent Antalnak adja.*”

A szent ereklyéit a 11. században vitték Franciaországba, itt alakult meg az antoniták rendje 1095-ben. Emléknapját elsősorban a hazai délszlávok ünnepelték, de szórványos adatok előfordulnak a magyarok köréből is. Kultusza a XVI. század végére elhalványodott, a hozzá fűződő hagyományok, hiedelmek a Lisszabonban, 1195-ben született Pádauai Szent Antal alakjához kapcsolódva éltek tovább. Mivel az ő emléknapja június 13-a, a hiedelmek szerint a Szent Antal tüzének nevezett orbáncot, és más hasonló eredetű betegségeket csak január 17-én és június 13-án lehetett gyógyítani. A bukovinai székelyek ráolvasással, archaikus imádságokkal próbálták gyógyítani. Egyes vidékeken úgy tartották: ha három Antal nevű ember áll a beteg ágya mellett, ott elszív egy pipa dohányt, a füstöt a betegre fújja, akkor leveszik az orbáncos betegről a tüzet. A pipát tűzkővel és taplóval kellett meggyújtani, hétszeri csiszolással.

18. Piroška – „*Ha Piroška napján fagy, negyven napig el nem hagy.*” – Negyvenes időjóslok nap tehát. Okulván a régi telek legzordabb időszakából, e napon a földművesek még inkább kímélték az állatokat, a lovakat sem fogták be. Egy régi kiszombori leányhiedelem szerint: aki a szent tiszteletére piros kendőt köt a nyakára, még abban az esztendőben férjhez megy.

Rómában áll Prisca ókeresztény vértanú temploma. Claudius császár pogány áldozatra akarta kényszeríteni Priscát (magyarul Piroskát), de ő keresztényként erre nem volt hajlandó, ezért a császár kivégeztette az Aventinus hegyén. Szent László leányát szintén Piroskának hívtak.

Margit is napját ünnepli 18-án: ez Árpádházi Szent Margit ünnepe. Bálint Sándor fölfigyelt rá, hogy bár Margit számos híressé vált modern regény hőse lett (Gárdonyi: *Isten rabjai*; Krúdy: *Szent Margit*; Kodolányi: *Boldog Margit*), kultusza a magyar nyelvű barokk népkönyvek ellenére sem gyökeresedett meg a magyar néphagyományban, s nem találkozunk a ponyvairódalom dokumentumaiban sem alakjával. Ennek az lehetett az oka, hogy tiszteletét a jozefinista pasztorizáció elhanyagolta, arra hivatkozva, hogy még rendezetlen kanonizációja (csak 1943-ban avatták szentté). Népi hiedelem és laikus hagyomány tehát nemigen kapcsolódott hozzá, élete inkább a művészek képzeletét ragadta meg.

20. Fábían és Sebestyén (vértanúk) napja – A történelmi Magyarország egyes déli vidékein az első tavaszkezdő napnak tartották: eddig lehetett fát kivágni, „*utolsó fertályán a holdnak*”, mivel ekkortól ismét megindul a fákban az életnedv.

Az egyház ugyanazon a napon ünnepli, és a litániában is együtt emlegeti a két ókeresztény vértanút, jóllehet valódi közülük nincs egymáshoz, legfeljebb annyi, hogy vértanúságuk elszenvédése után mindkettőjüket Rómában, Callistus katakombájában temették el.

Az archaikus hiedelemvilág mind a klasszikus görögöknél (Apolló nyilai), mind az ószövet-ségi zsidóságnál a „*nyíl művének*” tulajdonította a betegséget és a halált. A nyíl ősi szimbolikus képzetéből következett, hogy Sebestyén alakjával is kapcsolatba hozták, és a pestis nyila ellen már a VII. században az ő oltalmát kérték. Tisztelete mégis a feketehalál (1348) után vált általánossá – a középkor végén alig volt olyan templom, szárnyasoltár, amelyből Sebestyén képe vagy szobra hiányozhatott volna. A pestisjárványtól való megszabadulás emlékére Székesfehérvár lakossága 1739-ben Szent Sebestyén tiszteletére böjttel és körmenettel kapcsolatos, örök időkre szóló fogadalmat tett, amelyet ünnepélyesen okiratba foglaltak és a belső tanács jegyzőkönyvében is megörökítették. E fogadalom értelmében építették 1739–49 között a Szent Sebestyén-kápolnát, amelyet 1800-tól 1807-ig nagyobb templommá bővítettek.

21. Ágnes napja – A középkor óta számon tartott varázslónap: kivezetik az istállóból a lovat, összeszedik a patájából kihulló trágyadarabokat, a tyúkok fészkébe teszik, hogy sokat tojjanak, majd később elkotoljanak, és jó kotlók legyenek. Időjárása előreutal Vincére: „*Ha Ágnes hidedeg, engesztel Vince, hogy teljék a pince*”

22. Vince („győzedelmes”) napja – Az aragóniai származású Szent Vince Kr. u. 260–304 között élt, hirdette az evangéliumot. A Diocletianus császár által elrendelt keresztényüldözés idején, 304-ben fogták el, megkínózták és kivégezték. Emléknapja elsősorban időjósloklént maradt fenn a néphagyományban. A szőlőtermelők napsütés esetén bő termésre számítanak, ha ködös az idő keveset szüretelnek össze. Napfényes időben áldomást isznak a szent tiszteletére, ám régebben, ha az eresz nem csordult meg, hideg vízzel öntötték le Vince szobrát.

„*Ha szépen fénylik Vince, megtelik a pince.*” Ennek hosszabb változata: „*Hogyha szépen fénylik Vince, / megtelik borral a pince. / Gabonával pajta, csűr, / Mihály így jó édes bort szűr.*” További változat: „*Ha csurog Vince, jó bortermés, száraz Vince, kalácstermés.*” A kopácsi gazdák szerint e napon sok bort kell inni, hogy bő legyen a termés. „*Vigan egyél, és mulasd az esztendő elejét, de Vincére és Pálra vigyázz!*” – írták a régi magyar kalendáriumok. A jégcsapok hosszából a kukoricacsövek várható nagyságára következtettek, a vincerérek Vince-vesszőt metszettek, később a vízben kihajtott rügyek állásából jövendölték meg a várható termést.

Bálint Sándor említi: Vincét „úgy tisztelték, mint aki legyőzi a tél sötét hatalmait és előkészíti a lassan közeledő tavasz útját. Nevének a *vinum* (bor) szóval rokon hangzása magyarázza, hogy a szőlőművesek Vince névnapjának időjárásából a következő bortermésre szoktak jósolni.”

23. Mária eljegyzése – Menyasszonyságának ünneplése olykor a kánai menyegző vasárnapjának vallásos szokásaival is vegyül. Nálunk a Habsburg monarchia idején lett népszerű, köszönhetően annak is, hogy József trónörököst e napon koronázták meg 1690-ben. Mária menyegzője mintegy a parasztlakodalom égi mása lett, viszont már korábban, a 18. század elején is megemlékeztek róla, mint fogadalmi ünnepről.

25. Pál napja – A pálforduló a bibliai történetre utal: a Jézust üldöző Saul e napon tért meg, és Pál apostol lett belőle. Pál napi regula: „*Hogyha széles Pál-fordulás, akkor létszen hadakozás.*” A viszálykodásnál is súlyosabb következményre utal: „*Ha Pál fordul köddel, ember hullik döggel.*” Haláljósolás is kötődik tehát e naphoz. A néphit szerint pálfordulókora a család minden tagjának pogácsát sütöttek (*Pál-pogácsát*), abba libatollat szúrtak, s akinek a tolla megperzselődött sütés közben, arra betegség, aki megégett, arra pedig halál várt a következő évben.

A Saulusból Paulussá változás momentumára kapcsolódott össze a népi időjósálással: ezen a napon a tél is ellenkezőjébe fordul, és kifelé ballagva jeget tör, vagy csinál. Se szeri, se száma az erre utaló hajdani jóvendöléseknek. A jó termést elősegítendő, ajánlatos ilyenkor a hagymadugványos tarisznyát leemelni a fogasról, és megfordítva visszaakasztani, mert akkor nem magzik fel a hagyma, és a ludak fenekét is illik megpiszkálni, hogy szaporábban tojjanak.

Kevésbé ismert, hogy a gyertyaszentelő napjához fűződő „*medvejóslat*” eredetileg szintén Pál napjához kapcsolódott. „*Ha Pál-fordulókora a medve kijön téli menedékéből, és meglátja, hogy süt a nap, akkor még visszasomfordál, mert annyi hideg nap lesz a kítavasodásig, mint amennyi az esztendőből már elmúlt.*” A délvídeken a régi öregek így fohászkoztak a jóra fordító Pálhoz: „*Inkább farkas ordítson be, mint hogy jó idő legyen.*”

Farsang – Az első tavaszi holdtöltére következő vasárnaptól (húsvétől) visszaszámolnak hat hetet, a böjt idejét – de általában Vízkereszttel (vagy a Vízkeresztet követő első hétfőtől) kezdődnek a farsangi vígasságok. A közelgő tavasz őszi ünnepe, egyúttal a tél és tavasz küzdelmének szimbolikus megjelenítése. Számtalan gonoszító és termékenységarósló álarcos, alakoskodó szokás (korongozás, kormozás, téltemetés, busójárás) fűződik ehhez az időszakhoz. A leglátványosabb farsangi alakoskodás nálunk a Mohácson lakó délszlávok busójárása. A busók fából faragott álarcokban jelennek meg, mozgásuk, viselkedésük rituálisan meg van szabva. A busó álarcot eredetileg csak a felnőtt sokác férfiaknak volt szabad felöltöni.

Palóc vidékeken a farsangvasárnap előtti vasárnapon tartották meg a „*lányok vasárnapját*”: kezüikben nyárral jártak a lányok köszönteni; énekük vallásos és adománykérő részből állt. Este táncmulatság követte a köszöntést. Az asszonyok külön farsangolásáról a 15. századtól vannak emlékek, elszórtan még az 1980-as években is találkozhattunk vele. (Mátraalmáson maskarába öltözött nők járták be a falut, a férfiakat jégcsappal „megborotválták”, este „*macskabált*” tartottak, ahová a férfi nem tehet be a lábát.) A farsang gondolatköre elsősorban a házasság témája körül forgott. Azokat a lányokat, akik pártában maradtak, farsang végén szokás volt kicsúfolni (Csokonai: *Dorottya*). Szatmárban húshagyó kedden a pártában maradt lányok ablaka alatt pléhdarabokat ütogettek a fiúk (kongóztak), s bekiáltottak az ablakon: „*Akinek van nagy lánya, / Hajtsa ki a gulyára.*” A legtöbb esemény farsang vasárnapjára és a rá következő néhány napra, „*farsang farkára*” esik: húshagyó kedd (a böjt kezdete); hamvazószerda (dologtöltő nap, böjtfogadó nap). A Húsvét vasárnapig tartó böjten húst és zsíros ételeket nem esznek, csak főtt tésztát, aszalt gyümölcsöket és korpából készült savanyú leveseket. A böjt időszakában fújnak a sokszor viharos, de tavaszt hozó „*böjti szelek*”.

Február

28 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új idosz. szerint)	kezte ó. p.	nyug. ó. p.
K.	1 Ignác	Ignác pk.	Trifon	7 27	5 0
Sz.	2 Karolin	Gy.-sz. B.-A.	Jéz. bem.	26	2
Cs.	3 Balázs	B lázs pk. vt.	Simeon	25	4
P.	4 Ráhel	Korz. An. pk.	Izidor	23	6
Sz.	5 Ágota	Ágota vt.	Polieukt	22	7

6) Ötvened vas. Prot. ev. Luk. 18, 31—43. I. Kor. 13, 1—13.

Kat. ev. ugyanaz.

V.	6 B Dorottya	B Fars. vas.	B Vajh. v.	7 20	5 9
H.	7 Tódor	Romuald ap.	ifj. Lukács	19	10
K.	8 Aranka	Math. János	Zakariás	18	11
Sz.	9 Abigail	Hmv. sz.	Nicefor vt.	16	13
Cs.	10 Elvira	Skolasztika	Pál vt.	14	15
P.	11 Bertold	Sz. sz. mj.	Teodóra	13	16
Sz.	12 Lidia	7 rendalap	Mélet	11	18

7) Böjt 1. vas. Prot. ev. Máté 4, 1—11, II. Kor. 6, 1—10.

Kat. ev. ugyanaz.

V.	13 B 1. Ella	B 1. Invocabit	B Nböjt 1. v.	7 10	5 19
H.	14 Bálint	Bálint áld. vt.	Maro	9	21
K.	15 Fausztin	Fausztin vt.	Onezim ap.	7	23
Sz.	16 Juliánna	Juliánna vt.	Pamfil vt.	5	24
Cs.	17 Donát	Donát vt.	Marianna	4	25
P.	18 Konrád	Simeon pk. vt.	Leó pápa	2	27
Sz.	19 Zsuzsánna	Konrád hv.	Filemon	0	28

8) Böjt 2. vasárnap. Prot. ev. Máté 15, 21—28. I. Thessal. 4, 1—7.

Kath. ev. ugyanaz.

V.	20 B 2. Álmos	B Remin.	B Nböjt 2. v.	6 58	5 30
H.	21 Eleonóra	Szeverián	Eusztáz	57	32
K.	22 Gerzson	Péter szf.	Eugen. vtk.	55	34
Sz.	23 Alfréd	Dam. Péter	Po ikárp	53	35
Cs.	24 Mátyás	Mátyás ap.	Ján. fej. megt.	51	37
P.	25 Géza	Géza vt.	T. ráz	49	38
Sz.	26 Sándor	Sándor pk.	Porfir pk.	48	39

9) Böjt 3. vasárnap. Prot. ev. Luk. 11, 14—28. Efez. 5, 1—9.

Kath. ev. ugyanaz.

V.	27 B 3 Ákos	B 3 Oculi	B 3 Nböjt 3. v.	6 46	5 41
H.	28 Elemér	Román ap.	Vazul	44	43

Hold fényváltozásai.

Ujhold 8-án 1 óra 37 p. d. e.

Első negyed 15-én 7 ó. 53 p. délután.

Holdtölte 22-én 10 ó. 32 p. d. e.

Hold a földtávolban 5-én 1 ó. d. u.

Hold a földközelpontban 21-én 1 ó. d. e.

1-én a nap hossza 9 ó. 33 p.; a hó végéig 1 óra 26 p. nő.

Időjárás Herschel szerint:

Keleti szél mellett hideg, szép idő 9-ig, 12—18. viharos, helyenkinti hóeséssel, 20—26, változó, majd zord, majd enyhe idő, aztán végig zord, hideg.

Izraeliták naptára.

5681.

27. S. Mispatim. — 1. Adar, R. Ch. — 4. S. Theruma. — 11. Sab. Tezave. — 14. Purim K. — 15. Sab. Purim. — 18. S. Ki-tibza.

Február a rómaiaknál régen az utolsó hónap volt, záró napja Terminus, tehát a végzés, a befejezés ünnepe. Ez magyarázza, hogy részben a halállal, részben a termékenységgel kapcsolatos kultuszok fűződnek az időszakhoz, s általában az engesztelés hónapjaként tartották számon az ókorban. Ovidius a *Római naptárban* részletesen leírja a februári ünnepeket és a velük kapcsolatos mitológiát. A hónap nevének eredetére is magyarázatot ad: februaria néven neveztek minden olyan anyagot, amellyel a tisztító szertartásokat végezték. A hónap latin neve, Februarius a klasszikus szerzők szerint a szabin februm, „tisztulás” szóból ered. Február már az antik Rómában is a decemberi, januári vígságra következő testi-lelki purgálás idejének számított. A február még hiányzott a régi tizhónapos római évből, Numa Pompilius függesztette hozzá.

A Csiziók könyve szerint: *„felkészülünk a tavaszi munkákra, ha az olvadás beáll, a víznek szabad folyást nyitunk. A gyümölcsösben az egymást síkló ágakat lemessük, hernyófészkeket irtjuk. Tehenek borjadzásakor gyakran és bőven kell almozni. Ha Gyertyaszentelő Boldogasszony napján fénylik az idő, hideg lesz, de ha keményen fagy, vége a télnek. Ugyanígy Üszögös Péter és Mátyás napján.”* Itt olvassuk a Vízöntő jegyben született leányokról: *„A mely leány a Vízöntő-jegy alatt születik, kevély, minden embert becsmérlő, sokat szóló, férjét gyakorta megcsúfolja, jól megtanított, eszes lesz, a lapoczkáján vagy orcáján jegy lesz...”* A Vízöntő jegyben *„jó eret vágatni, orvosolni, vénekkel barátkozni, házasulni, jégen járni, madarászni, borotválkozni, adósságot behajtani és haszonra való dolgokat kezdeni”.*

2. Gyertyaszentelő Boldogasszony – A régi rómaiaknál tavaszkezdő nap volt, nagy ünnepséget rendeztek: a sötétség istenétől elrabolt gabonaistennő keresésére indultak a gyertyás-fáklyás körmenettel. A keresztyén egyház gyertyaszentelő ünnepé szelidítette az ősi tűzkultuszra utaló szokást: a házakban mindenhol szentelt gyertyával világítottak. A magyar középkorban e napon először a tüzet áldották meg, ennél a tűznél szentelték meg a gyertyát, amit a későbbi századokban is gondosan őriztek szobájában, ládájában, szentképek rámai mögé erősítve. Minden katolikus falusi házban volt szentelt gyertya. Vihar idején védelmező céllal gyújtották meg, égett, ha beteg volt a családban, befalazták az új ház falába, a haldokló kezébe is ezt adták. Szeged környékén úgy tartották, hogy ha szenteléskor nem alszik el a gyertya, akkor jó méztermés lesz. Egy szlovák hiedelem szerint a kisgyerek hamar megtanul beszélni, ha az ünnepkor szentelt gyertyából egy darabot a nyelve alá tesznek, másutt torokfájás ellen nyeltek le egy darabot a gyertyából. A gyerekágyas anya szobájában is az e napon szentelt gyertya égett, egész a keresztelőig, *„nehogy a pogánykát a gonoszok kicseréljék”.* A szentelt gyertya jelképezi az asszonyi termékenységet.

Gyertyaszentelő Boldogasszony napja egyúttal Mária tisztulásának ideje. A napot már a Szabolcsi zsinat is az ünnepek közé sorolta 1092-ben. Bálint Sándornál olvassuk: az 1494. évi királyi számadáskönyv szerint az ünnepen királyaink gyertyát osztottak szét a misén megjelent főpapok és országnagyok között. E hagyományból eredhet a gyertyák megáldására, használatára vonatkozó 1808-as tanácsi határozat Kiskunfélegyházáról. Bod Péter megértéssel írt a gyertyaszentelésről, ellenben Szkhárosi Horváth András gúnyolódott rajta: *„Ennek utánna a Boldogasszony napján / Nagy sok gyertyát szentelt, csudálunk hatalmán. / Ördögötül oltalmaz halálunk óráján, / Az gyermek kezében, de eb adjon abban.”*

Ha süt a nap és a medve (vagy másutt a borz) meglátja az anyját, akkor még negyven napig hideg lesz. Ha viszont hideg van, ráadásul havazik is, akkor nemsokára tavasz lesz. A hosszú jégcsap jó kukoricatermést ígér. A medvét emlegető időjósítás eredete egyébként Bálint Sándor szerint egy középkori deák szentencia lehet, mely így szól: *„Sole micante Maria purificante: / Maius erit frigus, quam ante”* – azaz: *„Ha Gyertyaszentelőkor süt a nap, hidegebb lesz, mint előtte.”*

3. Balázs – Az egészség- és természetvarázslás, a gonosz- és madárűzés, az időjárásjóslás és a gyermekek *balázzjárásának* napja. A hagyományemlékezet szerint Szent Balázs (aki a tizennégy segítő szent egyike volt) egy özvegyasszony fiának kivette a torkán akadt hal-szállkát. A fia megmentőjének hálából ételt és gyertyát vitt az anya. Ennek emlékét őrzi a Balázs-áldás vagy balázsolás. Egyes vidékeken a balázsolást „torkoskodásnak”, „toroknyomásnak” nevezik. A torokfájásokat parázsra vetett alma héjával megfüstölték, ezzel enyhítve a fájdalmat, betegséget, és elűzve a gonoszt. Szent Balázs tisztelete a XIV. századi pestisjárvány óta ismert – a „fekete halál” kezdeti tünetei torokfájással, majd fulladási rohamokkal jelentkeznek.

Régebben borszentelést is végeztek e napon, a Balázs-bor is szentelménynek számított. Az áldás alatt mormolt szavaknak a néphit rendkívüli erőt tulajdonított, ezért a férfiak sokfelé így imádkoztak: „*Ments meg, uram, engem a torokfájástól, a kígyómarástól, de főleg a rossz asszonyoktól*”. A diákok ezen a napon – a balázsolás alkalmával – kéregettek maguknak és mesterüknek (a magister kamrája kong az ürességtől, akár a diákgyomor). Regulája szerint ha ekkor eső támad, a nyár elején elveri a jég a termést.

4. Veronika – Veronika a keresztút hatodik állomásán nyújtotta kendőjét Jézusnak, hogy törölje le verejtékeit, s a kendőn rajta maradt Krisztus képmása. A név a *verum ikon* („hiteles képmás”) szóból alakult ki. Az egyházban több, képmást őrző ereklye ismeretes, ezek mindegyike a 12. században tűnt föl, nyilvánvaló összefüggésben a keresztes hadjáratok lelki élményével. A Veronika-kultusz a középkor végén terjedt el, de a 15. században már felbukkantak az ikonográfiai ábrázolások (az elsők közé tartozik Kiszombor freskója), s megjelenik a szárnyas oltárokon. Hazai templomdedikációkról Bálint Sándor nem tud, de megemlíti: Nyírbátor temetőkápolnáját az ő tiszteletére szentelték fel, hogy „*könyörületével a halottakat üdvösségre segítse*”. Veronika kendőjének motívuma átkerült a népművészetbe is, ott látjuk például a régi dunántúli parasztházak cserépr szenteltvíz-tartóin.

5. Ágota – Ehhez a naphoz gonoszűző hagyomány tapad. Körbeseperték a házat, az ólakat, hogy kiűzzék a férgeket és bogarakat. Szent Ágota napján már a közelgő tavaszi munka előkészületeire összpontosult a gazda figyelme, és ennek első lépéseként igyekeztek rendet teremteni a portán. A Szent Ágotához címzett imádságos cédulák a tűz ellen nyújtottak védelmet. Az időjárással kapcsolatos hiedelem főleg a délvidéki magyaroknál terjedt el: „*Ágota még szorítja, de Dorottya majd tágitja*” – mondták, bízva abban, hogy hamarosan megenyhül az idő.

6. Dorottya – Ez a nap ismét a vigasságoké és az időjárásjóslásé. A népi regulák szerint – egy nappal még tovább tolva az Ágota-i megfigyelés érvényességét: „*Ha Dorottya még szorítja, Julianna tágitja*.” Az egyház Dorottya emléknapiján almát és virágot is szentelt; deákhagyományokból bontakoztak ki a Dorottya-játékok már a 15. században: céhek, iskolák, bányászok adták elő az ókeresztény szív vértanú legendáját.

9. Apollónia – Krisztus után a 3. században élt Apollónia, a szép fiatal szűz, aki dacolva minden veszéllyel, hű maradt hitéhez, sőt, kisebb-nagyobb közösségekben hirdette az evangéliumot. Végül menekülni kényszerült a keresztényüldözők elől, akik Alexandriában elfogták, és fogait kitörték, majd máglyahalálra vetették. Apollónia a néphitben a fogfájások védőszentje, a hozzá írt imádságos cédulák és az elmondott imák hatására a fájós fogakat meggyógyítja. A fertálmesterség évi tisztújítása (illetve maga az eskütétel) Egerben Apollónia napjához kapcsolódott.

10. Skolasztika napja – Több olyan, erre az időszakra eső névnap is hiányzik már modern korunk naptárából, amelyeket csak a népi hagyományokat őrző kalendárium tart számon. Közéjük tartozik a hajdan népszerű Skolasztika (vagy középkori alakjában Kolos, mely igen kedvelt asszonyi keresztnév volt, a hagyomány szerint így hívták Szent István santa hűgát is). Termőnap jellegére utal, hogy a gazdák ekkor választották ki és vágták le a márciusi Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén felhasznált oltóágat: „*Mivel a föld és a*

növények nedvei olyan megállíthatatlan akarat hatására kezdenek el ilyenkor tájt mozogni, mint a Szent Benedek ikertestvérének, Skolasztikának könnyeit követő eső."

Krisztus után 543-ban történt, hogy a szent életű bátya a szokásos éves látogatását tette Piombariolában, édes ikerhúgánál. A kolostorban nem kívánt egész éjszakára ott maradni, Skolasztika kérése ellenére hajthatatlan maradt, de amikor az imádkozni kezdett, olyan vihar támadt, hogy távozni nem lehetett. A könnyek Isten akaratát tükrözték – a legenda szerint – hiszen akkor látták egymást utójára.

11. Elek – A csíkygyergyói székely hegyi pásztorok e napon tartották a kígyók ünnepét, mert hitük szerint ekkor bújnak elő a csúszómászók, ezért dologtöltő és gonoszjáró napnak számított. Előestéjén pástortüzekkel riogatták a gonosz ártalmakat, és köszöntötték a reményeik szerint közelgő tavaszt. A kígyó ábrázolása a templomépítkezéseknél mindig csak a külső falon jelenhetett meg, ennek oka a „kint és bent”, a „rossz és jó” ellentétének kifejezése volt. Bent csak a tiszta, megszentelt jelképek lehetnek jelen, így a bűnök (a kígyó vagy a hét főbűn) megjelenítése is csak a falakon kívülre kerülhetett. Az ablakrácsok gyakorta csavart, „kígyózó” formája szintén erre a szimbolikus érteleme utal, mintegy kirekesztve a belső térből a rosszat.

14. Bálint – A földműves háztartásokban Szent Bálint pap és vértanú napján mindenütt megindul a tavaszi tevékenység: *„Bálint napján megszólalnak a verebek, jelzik a tavasz közeledtét”* (Topolya). A veréblakodalmom már jó időt jelent (Feketics). Utóbbi helyen a további hideg időnek is van jele: *„Ha Bálint napján megszólal a pacsirta, s azt mondja: 'további hideg még meg kell számítani.'”* A gazdaasszonyok jó alkalomnak tartották e napot a kotlóstyúk-ültetésre, míg a férfiak szerint az ekkor ültetett facsemete bizonyosan megered. A Bálint-legendát megőrizte az Érdy-kódex, miszerint egy pogány fejedelem azt mondta Bálint püspöknek, hogy akkor fog hinni, ha vak leányát meggyógyítja, mire a püspök *„imádságot tevéen, megvilágosojtá ő vak leányát”*.

16. Julianna – Julianna ókeresztény vértanú volt. Régi megfigyelések szerint ilyenkor általában esik a hó, tudniillik: *„Julianna rázza a dunnáját”*. Általános az a vélemény, hogy már jön a jobb idő. A tavaszt váró emberek Juliannától várják a tél szorításának megengedését. Névadója a *Júlia szép leány* című, Jézus-jelképeket rejtő balladánknak, ennek ellenére ritkán tűnik föl az ábrázolásokban.

19. Zsuzsanna – Zsuzsanna elviszi a havat, zöldellni kezd a fű, magasan szállnak és megszólalnak a pacsirták. *„Zsuzsanna pisíli el a havat, friss fűvet hoz, s megszólaltatja a pacsirtát.”* Az Ótestamentumban szereplő, szépségéről és jámborságáról ismert Zsuzsannát hamis vádak alapján házasságtöréssel vádolták. Ezt az eseményt nagybőjt idején játékokkal elevenítették fel. *„Adjon Isten nektek sok Zsuzsanna napot, / Eső ellen egy nagy búkkfakalapot, / Hogy rajtatok ne maradjon a szegény állapot.”* A hazai Zsuzsanna-játék német eredetű. Hagyományát a barokk iskoladramák szintén ápolták, a katolikusoknál és a protestánsoknál egyaránt kedvelték. Az ártatlanul szenvedő Zsuzsanna az úrnapi körmeneteken, a misztérium- és passiójátékokon tehát gyakran tűnik föl, mégpedig „a feláldozott Jézus özösvetési előképeként is” – írja Bálint Sándor.

22. (Üszögös) Szent Péter napja – Bálint Sándor hívta föl a figyelmet e nap képzetköreinek egy furcsa fejleményére, az üszögnap hiedelemvilágára: azt ugyanis szerencsétlen napnak tartották. Nem lehet tyúkot ültetni, mert megfeketedik a tojás; nem lehet szántani, mert üszkös lesz a gabona; sok helyen az asszonyok e napon nem nyúlhatnak a lisztbe, mert az „üszögös” lesz. Népi megfigyelések szerint: amilyen az aznapi időjárás, olyan lesz József napján is. *„Amilyen némű Péter urunk estélye, olyan idő leszén negyven napig”* – állította a lőcsei kalendárium. *„Ha éjjel meg nem fagy, tovább se félj a fagytul!”* Vagy: *„Péter üti az üszögöt, jön a melegebb üdő”* – mondták.

Szent Péter azért kapta az üszögös jelzőt, mert a néphit szerint, ha ezen a napon csapkodó eső esik, vagy ködös az idő, bizonyosan megüszkösödik a búza. Másrészt az „üszög”

kifejezés félrefordítással került a szent neve elé: a középkori fordítás – „*Szent Pétör ü székössége*” (azaz: Péter székfoglalása, illetve püspökké választása) elhallásából származik; először a Winkler-kódexben (1506) szerepel Úszögös Szent Péter. A galileai tengeren halászó Simonból előbb Jézus egyik követője lett, később Péter néven apostol, a Szentírásban mint az apostolok fejedelme szerepel. A február 22-én tartott apostoli székfoglalójának emléknapján nagy ünnepségeket rendeztek, később a keresztyén egyház is elrendelte e nap megünneplését.

24. (Jégtörő) Mátyás – Mátyás meghozza vagy megtöri a jeget: „*Ha nincs, jeget csinál, / Elrontja, bontja, ha talál, / A jeget olvasztja Mátyás, / Töri, és rajta likat ás...*” – így emlékeztettek például a régi magyar kalendáriumok télutó havának népszerű időjóslatára. A szólás szerint: „*Mátyás, Gergely két rossz ember*” – ez arra utal, hogy legtöbbször hideg, szeles idő szokott lenni e két napon. A népi megfigyelés szerint a Mátyás-napi hideg jó termést, a szél kevés tojást jósol. A halászok, ha ezen a napon bárminemű halat fogtak, azt Mátyás csukájának nevezték, és ez egész évre bő zsákmányt jelentett. Egyes vidékeken a Mátyás-napi libatojást megjelölték, vagy nem is költették ki, mert úgy tartották, hogy az e tojásból kikelt liba szerencsétlenséget hoz, de lehet, hogy hibás vagy nyomorék lesz. Jégtörő Mátyás napján, ha nem esett a hó, vagy eső, a Szeged környéki öregasszonyok harmatot szedtek. A harmatos lepedőt a tehénre terítették, hogy jól tejeljen, és mindig tele legyen a sajtár.

Néhány, kalendáriumhoz kötött történetnek Mátyás a hőse. Bálint Sándor írja az *Ünnepi kalendárium*ban: A mohácsi magyarok mesélik, hogy az Úr városukba küldte Mátyást jeget törni, a szekceiek azonban eléje állottak, pálinkával itatták. A lekenyerezés után Mátyás visszafordult, a várva várt jégtörés elmaradt. Ezután Isten Gergelyt küldte a földre, őt meg a bárók borral tartották vissza. Most már az Úr nevelőapját, az igaz Józsefet küldte a tavaszváró emberek közé, aki azután baltájával meg is törte a Duna jégét.

28. Román – E napnak az estéjén Székelykevéen egyesek tüzet raktak az utcán, és átugrálták, hogy egészségesek legyenek, legyen végre szép idő. A tűzzel melegítették a márciust, a tavaszt, hogy ne legyen hideg. A tűzrakók, ugrálók nemcsak férfiak, hanem fiatal menyecskék is lehettek.

Erdély – Gergely Attila fotográfiája

Márczius

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-ka'h.napt. (új idősz. szerint)	Nap kelte ó. p.	Nap nyug. ó. p.
K.	1 Albin	Albin pk.	Eucócia	6 42	5 44
Sz.	2 Lujza	Szimplicius	Teodót	40	46
Cs.	3 Kornélia	Kunigunda	K'leon	38	48
P.	4 Kázmér	Kázmér hv.	Pál és Jul.	36	49
Sz.	5 Adorján	Örsébet vt.	Konon	34	50

10) Bőjt 4. vasárnap. Prot. ev. Ján. 6. 1—15. Gal. 4, 21—31.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	6 B. 4. Gottlieb	B. 4. Laetare	B. Nbőjt 4. v.	6 32	5 51
H.	7 Tamás	Aquin. Tamás	Vazul és t.	30	53
K.	8 Zoltán	Ist. János hv.	Theofilakt	28	54
Sz.	9 Franciska	R. Franciska	Szebas. t. 40. v.	26	55
Cs.	10 Olimpia	40 vértanu	Kodrát és t.	25	57
P.	11 Aladár	Konstantin	Szofron pk.	23	59
Sz.	12 Gergely	Gergely p.	Theofanesz	21	6 0

11) Bőjt 5. vasárnap. Prot. ev. Ján. 8. 46—59. Zsid. 9. 11—15.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	13 B. 5. Kriszt.	B. 5. Judica	B. Nbőjt 5. v.	6 19	6 2
H.	14 Matild	Matild kir.	Sándor	17	3
K.	15 Kristóf	Longin vt.	Agáp vt.	15	5
Sz.	16 Henriette	Heribert pk.	Szabinusz vt.	13	6
Cs.	17 Gertrud	Patrik kp.	Elek	11	7
P.	18 Sándor, Ede	Sándor	Ciril pk.	9	9
Sz.	19 József	József	Krizsánt és D.	7	10

12) Virágvasárnap. Prot. ev. Máté 21, 1—9. Filep 2, 5—11.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	20 B. 6. Hubert	B. 6. Palmar	B. Nbőjt 6. v.	6 04	6 12
H.	21 Benedek	Benedek	Jak. az ifj.	2	14
K.	22 Oktávián	Oktávián sz.	Vazul vt.	5 0	15
Sz.	23 Frumenc	Viktorian	Nikon	58	16
Cs.	24 Gábor	Nagycsüt.	Zakarás hv.	56	17
P.	25 Nagypéntek	Nagypéntek	Nagypéntek	54	19
Sz.	26 Manó	Nagy zombat	Gábor	52	21

13) Husvét vasárnap. Prot. ev. Márk. 16, 1—8. I. Kor. 5, 6—8.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	27 B. Husvét v.	Husvét vas.	B. Husv. vas.	5 50	6 22
H.	28 Husvét hétfő	Husvét hétfő	Husv. hétfő	48	2
K.	29 Eusztáz	Cyrl szp.	B. Husvét kedd	47	24
Sz.	30 Izidor	Quirin vt.	Klimak Ján.	45	26
Cs.	31 Amosz	Amosz pr.	Hipác	42	27

Hold tényváltozásai.

☾ Utolsó negyed 1-én 3 ó. 3 p. délután.

● Újhold 9-én 7 ó. 9 p. délután.

☾ Első negyed 17. 4 ó. 49 p. d. e.

☾ Holdtölte 23-án 9 ó. 49 p. d. u.

☾ Utolsó negyed 31-én 10 ó. 13 p. délelőtt

— Hold a földtávolban 5-én 3 ó. d. e.

— Hold a földközeli 21-én 2 ó. d. e.

— 21-én d. e. 4 ó. 51 p. Tavasz kezdet.

1-én a nap hossza 11 óra 2 p.; a hó végéig 1 ó. 43 p. nő.

Időjárás Herschel szerint:

4—10. hideg, nyugati széllel eső, 13-16. szélvihar és zivatar, 18-24. enyhébb, szép idő, aztán szeles végig

Izraeliták naptára. 5651.

25. S. Vajakhel: — 1. Veadar. — 2. S. Pukede. — 9. S. Vajakra. — 13. Eszter bőjt. — 14. Purim. — 15. Susan-Purim. 16. Sab. Czav.

MÁRCIUS

BÖJTMÁS HAVA – TAVASZELŐ – KIKELET HAVA – BÖLÉNYTOR (FÁK) HAVA

Az elnevezés a latin Martius hónapnévből ered. Mars (isten) hava, Rómában az év kezdő hónapja volt, a tavasz-újévet március Idusán, holdtöltekor ünnepelték. Március 14-én kergették ki a városból az elmúlt évet jelképező, agg Mamurius Veturiust („télkiverés”, „télki-hordás”), másnap köszöntötték az év megújulásának istennőjét, Perenna „anyát”. Anna Perenna ünnepe később „marciális” jellegű tavaszköszöntő népünnepély lett. A földművesek számára a tavaszi munka kezdete, a hónap első szerdáján sok helyen a méhészek is kiengedik a méheket, és a jóságokat is kihajtják a legelőre.

Népi megfigyelések: „Március, ha nedves, gazdának nem kedvez.” – „Valamennyi köd vagyon márciusban, annyi zápor lesz az esztendőben.” – „Ha Böjtmás hava száraz, Szent György hava nedves.” – „Fű és havaz, úgy lesz tavasz.” – „Ha márciusban ugrándoznak, láncra perdülnek a bárányok, áprilisban újra akolba rekednek.” – „Tavaszbúza ravaszbúza.” – „Ha dörög Benedek, akkor 40 napi szárazságra számíthatsz.”

1. Albin – A székelyek Baba Marta-napnak is emlegetik; azt tartják, ha Baba Marta mérges (március első napja rossz időt hozott), még kellemetlen, rossz időt várhatunk.

4. Kázmér – Az első szerdán vagy Kázmér napján (ha engedi az időjárás) a méhészek kiengedik kaptáraikból a méheket. Ez a nap volt faluhelyen a patkányízés dátuma. Kázmér hajnalán a gazdaasszony háromszor körülszaladta a házat, és mogoróvésszövel ütögetve a falat, riasztotta el a portán és környékén élősködő férgeket. Fontos szerepük volt a gyerekeknek: versenyeztek, ki tud több dögöt felmutatni a nap végére. A győztes gyűjthatta meg az udvar végében rakott máglyát.

7. Tamás – Csupán néhány mondás maradt fenn Tamással kapcsolatban: „Tamás, aki jobb ember, mint három más!” – azaz: jobb, mint szeptember, november, december. „Ami másé, nem Tamásé.” – Ez azt jelenti, hogy: „Ami tiéd, vedd el, a másét kerüld el!” Sok más nap mellett, ez a nap is szerelemjósoló. Ha a lány azt akarja tudni, merről jön a vőlegénye, akkor Szent Tamás napjának éjjelén zörgesse meg a kaput, s amerről vastagabb kutyaugatás hallatszik, onnan várhatja a jövődöbelit. (Ezek a szokások egyébként a decemberi Tamáshoz és más névünnepekhez szintén kapcsolódnak.)

9. Franciska – Időjósoló nap. A bácskai és baranyai öregek szerint egész márciusban olyan idő lesz, mint amilyen Franciska napján.

10. 40 vértanú napja – (A székelyeknél *Negyven Szentek* napjának is nevezik.) Szintén mutatja az időjárást, negyvenes nap: „Ha fagy 40 vértanú napján, még 40 napig várhatjuk a zord időt.” Csupán egyetlen, ünneprontó szokás kapcsolódik a naphoz: Negyven Vértanú ünnepére virradva be kell fejezni a téli munkát, különben az illető meghal.

12. Gergely – A csillagászati télutó sokszor bevált határnapja volt március 12-e, a 604-ben elhunyt Nagy Szent Gergely pápa „égi születésnapjának”, azaz halálának emlékünnepe. Az ő nevéhez fűződik az egyházi ének klasszikus rendszerezése (Gergely – gregorián), ő teremtette meg a *Schola Cantantum* stílusát. A csíziós verseik szerint: „Gergely napja ritka, ha jó. / Hideg, szeles, sokszor van hó.” (Gergely megrázza a szakállát: esik a hó.) E napon a kisdíjakok „Gergelyeztek”, csúcsos süvegben járták körbe a falut, hívogatták a többieket az iskolába, ajándékokat gyűjtöttek. Régen a Gergely-nap volt a téli szünet vége, a Gergely járással összegyűjtött ajándékok elősegítették a tavaszi iskolakezdet.

17.- Gertrúd (Guzsalyütő nap) – A guzsalyütő nap elnevezés azt jelenti, hogy az asszonyoknak be kell fejezniük a téli munkának számító szövést, fonást, fel kell készülniük a rájuk váró tavaszi munkákra. (E napon tartják még *Arimathiai József* emléknapját, aki

Jézus temetéséről gondoskodott, s az apokrif hagyomány szerint a Megváltó kicsorduló vérét kehelybe gyűjtötte. Ez *Longinus* római százados napja, aki a keresztán Jézus oldalát lándzsájával megnyitotta. S ekkor van *Patrik* napja, aki az írek térítője és nemzeti szentje.)

18. Sándor – „Sándor, József, Benedek / zsákban hozza a meleget.” („Ám ha üres ez a zsák, / nem kapod csak a harmadát” – fűzték hozzá egyes vidékeken.) A szólásban egy régi római hiedelem cseng vissza: Aeolus, a szelek atyja bőrzsákba zárva tartotta a szeleket; ha kiszabadultak, a hajók felborultak és elsüllyedtek. Az Alföldön ezt a napot tartották alkalmasnak a fehérbab vetésére, és sokfelé ekkor hajtották ki először a nyáját a juhászok.

19. József – Szent József a famunkások védőszentje. A hagyomány szerint a madarak ezen a napon szólnak meg először, mert „*Szent József kiosztotta nekik a sípot*”. Már sok helyen kieresztik a méheket a kaptárból, kitisztogatják a kaptárokat a méhészek. A méheket igen szűzies életet élő állatoknak tartották, ezért készítették a gyertyát (Jézus egyik jelképét) viaszból és nem faggyúból. A marhákat is kihajtják, de a rendszeres kihajtás és legeltetés csak később, Szent György napon kezdődik. A gólyákat is ezen a napon várják vissza. Ha piszkos a tolluk, abból bő termésre, a fehér tisztaságukból szűk esztendőre következtek. A népi tapasztalás szerint József után már kalapáccsal sem lehet a füvet visszaverni a földbe, és a nap derűje, borúja, vagy szele a következő negyven nap időjárását is megmutatta. Alföldi hiedelem szerint, ha szivárvány jelenik meg József-napon az égen, a széles sárga sáv jó búzatermést, a széles piros jó bortermést ígér. Észak-Magyarországon a József-napi rossz idő sok halottat jövendő az évre. Szeged környéki hiedelem: ha József napján megdördül az ég, Péter-Pálkor jég veri el a határt, viszont jó bortermés várható.

21. Benedek – A tavaszi napéjegyenlőség, a tavasz hivatalos kezdete. A „melegkezés” sok helyen csak Benedekhez kapcsolódik: „*Benedek zsákszámmra hoz meleget*.” Ha mégis hideg az idő, a pásztorok átköltik a rigmust: „*Benedek zsákba hozza a hideget*.” A szeles, hideg időre is azt szokták mondani, hogy „*Benedekes idő van*”.

24. Gábor – Vetni kell a káposztát, a káposztaféléket, de vigyázni kell, ha távolabbi földre esik a vető, ne találkozzék útközben kakassal, mert majd repce nő a káposzta helyett.

25. Gyümölcsoltó (fecskehajtó) Boldogasszony – E napon kell oltani, szemezni a fákat. A Skolasztika névünnepe (február 10-én) levágott és pincében tartott oltóágakkal a reggeli mise után kezdték beoltani a gyümölcsfaágakat. Göcsej vidékén úgy tartották, hogy az e napon beoltott fát nem szabad kivágni, mert vér folyna belőle. A délvídeken a békákat is megfigyelték: ha megszólaltak, abból még 40 napi hideg időre következtek. Fecskehívogatónak is nevezik a napot, mert ekkor már a déli szél hazafelé tereli az ereszlakókat. Balázs Mátyás oromhegyesi pásztor szerint: „*Gyümölcsoltó indítja meg a mezőt a növekedésre. Gyümölcsoltó előtt, ha vasharapóval húzzák is kifelé a füvet, akkor se gyün ki a földből. De ha elmúlt gyümölcsoltó, akkor, még ha kalapáccsal verik vissza, akkor is eljön. A fecskék is megérkeznek*.”

Az *Angyali Üdvözet*, Jézus Szentlélektől való fogantatásának napja. Több elnevezése ismert, például: *Testfogadó Boldogasszony* (Lányi-kódex); *Asszonyunk Szűz Máriának szeplételen fogantatja* (Érdy-kódex); *Boldogasszony fogadása* (Lőcsei kalendárium) – a *Gyümölcsoltó* elnevezés a Winkler-kódex naptárában, a Debreczeni-kódexben szerepel; ezt a jellegzetes elnevezést tehát magyar fejleménynek kell tekintenünk.

Húshagyókedd – A nagybőjt előtti utolsó nap (ez a nap 2011-ben március 15-ére esik), a farsangi mulatságok csúcspontja. Dalolni, táncolni azonban csak éjfélig szabad. Az ilyenkor tartott vigalmakban nagyokat kell ugrani, hogy nagyra nőjön a kender. Húshagyókedden tanácsos lemorzsolni a vetni való kukoricát, megmetсени egy-egy tőkéet a szőlő négy sarkán.

Hamvazószerda – A nagybőjt, a negyvennapos vezeklő és böjti időszak első napja, megemlékezés Jézus böjtölésének, kinszenvedésének időszakáról. A VII. századtól vált szokássá a bűnbánati felkészülés. II. Orbán pápa 1091-ben rendelte el, hogy a papok minden keresz-

tyén homlokát hamuval kenjék meg, e szokás a katolikusoknál fennmaradt. A templomban a mise után a pap az előző évi szentelt barka hamuját megszenteli, s azzal rajzolja a keresztet a hívek homlokára, annak bizonyosságára, hogy a halandók porból lettek, s porrá lesznek. A hamuval hintés a bűnbánat ősi jelképe: a hamu az elmúlásra, a halálra figyelmezteti az embert. A néphit szerint, aki hamvazkodik, annak nem fog fájni a feje; egészségmegőrző szerepet tulajdonítottak neki. Elsikálták a zsíros edényeket, mert zsírt a következő 40 napban nem ettek. Hamvazószerdát másként böjtfogó-szerdának, szárazszerdának vagy aszaló-szerdának is nevezik.

Böjt idején tilos volt a bál, a mulatság, de a lakodalom is. Általános volt az a szokás, hogy a lányok fekete vagy sötétebb, dísztelenebb, egyszerűbb ruhát hordtak. Ilyenkor húst vagy zsírt, zsíros ételt enni tilos. Csak kenyeret, zöldséget, gyümölcsöt, illetve ezekből készült meleg ételeket ehettek. A paraszti étkezésben az év egyéb szakában szokatlan módon vajjal, növényi olajjal főztek. Volt, ahol napjában csak egyszer ettek, máshol a tojás és a tejes ételek fogyasztását is tiltották. A szigor az évszázadok alatt fokozatosan enyhült, a XX. századra az vált általánossá a keresztyének körében, hogy a hívők a nagyböjt időszakában is csak a pénteki böjtnapot tartják, ilyenkor növényi táplálékot vagy halat vesznek magukhoz. Gyakran került az asztalra cibereleves. Ennek az ételnek az alapja a búza vagy rozskorpa, melyet cserépedényben forró vízzel felöntve néhány napig erjesztenek, majd liszttel, tejföllel behabarják, és főznek még bele kölest vagy hajdinát, hogy laktatóbb legyen. Aszalt gyümölcsökből is főztek tejfölös savanyított levest, néhol ezt is cibérének nevezték. Igen kedveltek voltak a böjti időszakban a hüvelyesek, a borsó, a bab és a lencse.

Ex libris
Vitéz Anna

Józsa Poppea linómetszete

LÁTOGATÁS GYÜMÖLCSOLTÓ BOLDOGASSZONYNÁL

Az Angyali üdvözet – mint a szakrális kommunikáció egy fontos modellje (3.)

AZ „OLVASOTT” KÉP. Már a téma bemutatásának korábbi részeiben (a 34. és 35. kötetben) utaltunk arra: az annunciata-képtípus, az *Angyali üdvözet* feldolgozásának teljes számba vétele szinte lehetetlen. A művészettörténet több százezerre becsüli azoknak a 3. századtól napjainkig készült műveknek a számát, melyek az üdv-történeti határmozzanat, Gá브리el főangyal és Mária találkozásának, az örömhír (Mária Jézust hordozza szíve alatt) március 25-ei – a szakrális néphagyományban Gyümölcsoltó Boldogasszony-napi – bejelentésének szakrális kommunikációs helyzetét mutatják be.

Szólunk a képi elbeszélés jelentésszintjeiről, ismertetve a Belting által idézett, 1200 körül készült kalendárium-ikont. Ehhez most hozzátesszük, hogy az üdv-történeti esemény képábrázolása természetesen nem maradhatott ki a középkori, népszerű megjelenések sorából sem. Az úgynevezett „szegények Bibliájában” – mely elsősorban bibliai képeskönyvet jelentett – a papok képek segítségével magyarázták el az írástudatlan híveknek a szakrális évkör adott dátumához kapcsolódó szövegeket. A 15. század második feléből datált *Heidelbergi Biblia Pauperum* vízszintesen kettéosztott oldalakon, a képek közvetítésével mutatta be a fordulópontnak számító ó- és újtestamenti eseményeket.

A „képolvasás” történetével is foglalkozó Alberto Manguel épp a tárgyalt jelenetet választotta a középkori hívek kedvenc „olvasmányait” illusztrálandó. Az egyik oldal alsó felén lévő kép az *Angyali üdvözet*et ábrázolja – e lapot Gyümölcsoltó Boldogasszony napján mutatták be a híveknek. A jelenetet négy őtestamentumi próféta (Dávid, Jeremiás, Ézsaiás, valamint Ezékiel) alakja övezi, abból a megfontolásból, hogy ők előre látták és jelez-

ték Jézus eljövetelét. A jelenet fölötti mezőben lévő két kép egyike az Édenből való kiűzetést, a másik pedig Gedeon harcra szólítását ábrázolja.

A Heidelbergi Biblia Pauperum egy oldala, az alsó felében az Angyali üdvözettel – a jelenetet négy őszövetségi próféta portréja övezi, akik már előre jelezték Jézus eljövetelét

S ha csupán néhány példát említünk a jelenet egykori, különböző környezetben való bemutatására, e sorból is jól látszik a használat sokrétűsége, így abból következtetni lehet a befogadó közönség széles körére is. Kutatásaink során nem csupán ikonokra, táblaképekre, freskókra, mozaikokra, üvegeképekre, oltárszékreny-festésekre, faragott-festett faoltárookra bukkan-

tunk. A jelenet feltűnt a 13. századi kézi himzésekben, a már említett kalendárium-díszítések között. Igen érdekes egy 1465-ben, a franciaországi Bourges-ban készült (befejezetlen) kalendárium. A hónaplapon magán Mária van, s az ezt közrefogó két lapon az angyalt és Máriát külön-külön látjuk. Gábielt zenélő angyalok kísérik (a motívum több helyen feltűnik), Mária magányosan olvas a szobájában.

Egy 1300 körüli német graduáléban, az énekeskönyv „R” betűjének iniciáléjában látjuk Gábielt és Máriát; de ez a jelenet szerepel egy 1410–30 közötti német falikárpiton vagy egy 15. századi németalföldi himzsmunkán, s gyakran illusztráltak vele misekönyvet is. Szintén német példa az a diptichon (két egymáshoz erősített, kisméretű, díszített tábla), mely Kölnben készült 1300 és 1325 között.

*Az 1465-ben,
a franciaországi
Bourges-ban készült
(befejezetlen) kalen-
dáriumi lapjain is
feltűnik az Angyali
üdvözlés*

Valódi miniatűr ötös-remekkel van itt dolgunk. A plasztikai ábrázolás aránylag ritkább, de Raffaello 1500 körül készült érmén az angyal látható az „annunciata”-jelenetből – attribútumaival egyértelműen erre utal. S idézhetjük még e sorban Giovanni da Balducco gótikus domborművét, Ghiberti Lorenzo 15. század eleji reneszánsz ajtódíszét.

14. század eleji diptichon

Immár a késő-barokk időszakából származik Günter Franz Ignaz kisplasztikája (1763), mely részeként a két alakot „besugárzó” nap közepén, mintegy az „Isten szeme” motívum átírataként, a Szentlélek-galamb jelenik meg.

*Püspöki bot – az Angyali üdvözléssel –
az 1200-as évek közepéről;*

*balra: R – iniciálé egy 1300 körüli
német gradudáléból;*

*alatta: 1410–30 közötti észak-
németalföldi falikárpit*

*jobbra lent:
Ghiberti Lorenzo ajtódísz (1402–03)*

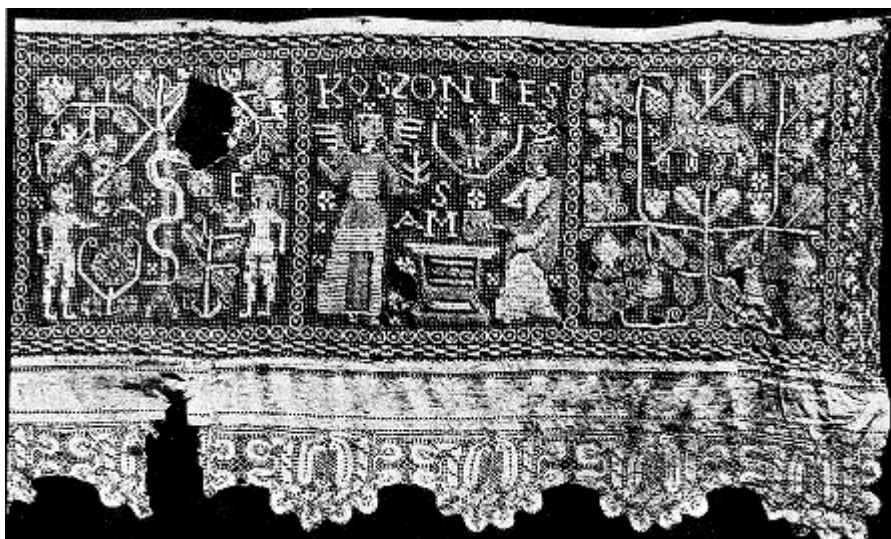
Az *Angyali üdvözlés* témája jól kivehetően vonul végig a modern művészet történetén is. A 20. századi, illetve a kortárs képzőművészetben gyakori jelenség a már többször feldolgozott bibliai témák, motívumok újraértelmezése, mely során nem is annyira a szakrális jelentéstartalmak, sokkal inkább a művészi kifejezés problémái kerültek a középpontba. Az ismert téma újrafestése (vagy parafrázisa) egyrészt a modern művészetben rejlő kifejezési lehetőségeket bizonyította, másrészt a kor emberének megváltozott világképét illusztrálta.

A tavaszi Mária-ünnephez, Gyümölcsoltó Boldogasszony március 25-i napjához számos népszokás kapcsolódik, és törvényszerű, hogy a Mária-ábrázolások a népművészet szakrális tárgyai között is megjelennek – így az „öltöztetős ábrázolásokban”, szakrális textileken. Malonyai Dezső bukkant rá arra az értékes régi, Zala megyei oltárterítő-szegélyre (lásd a *lenti reprodukciót*), mely – a „szegények Bibliájához” hasonlóan – az édenkerti jelenettel (a másik oldalon pedig a stilizált zászlós bárány motívummal) köti össze az *Angyali üdvözlés* témát.

A terítő-szegély közepén az angyal áll, vele szemben Mária ül és olvas, ott van az angyal kezében a liliom, közéjük száll a Szentlélek galambja.

Nagyobb betűkkel olvasható egy felirat is: „Köszöntés”, valamint az *S, A, M* betűk, melyek a Szentlélek, Angyal, Mária szavak rövidítései. Ez a ritka darab tehát egyúttal olyan Szentháromság-ábrázolás, amely több reneszánsz és barokk festményen szimbolikus, másutt antropomorf formában van jelen: az angyal az Isten küldötte, a galamb a Szentlélek, Mária pedig a Fiút hordozza méhében.

A téma mégoly vázlatos feldolgozásához – de a csupán több aspektust szem előtt tartó illusztrációs áttekintéséhez is – eme újabb részlet kereteit meghaladó terjedelemlre lenne szükség. (Megfontolandó a fölvetés: érdemes volna egy önálló, monografikus albumot szentelni a témának.) Szeretnénk viszont egy olyan újabb megjelenésre is reflektálni, mely az internet-kommunikáció kiszélesedésével, avagy a virtuális megragadhatóság lehetőségeinek tágulásával együtt figyelhető meg, így a befogadó szinteket és az újabb generációs „vevőképességet” is szélesíti.

25th ANNUNCIATION of the B.V.M. LADY DAY

Az internetes böngészések közben több olyan oldalra és blogra bukkantunk, mely a bibliai képábrázolások közül szemelget, van köztük külön *Angyali üdvözlés*-oldal is. (Az idegen nyelvű, általunk vizsgált online felületeken a szakrális gyűjtemények szintén külön csoportosítják nemcsak a korszakokat, de a témákat is. Jól működik és kedvelt az internetes képeslapküldő szolgálat: a bibliai ábrázolásokat, így az *Angyali üdvözlés* reprodukcióit nemcsak megosztani lehet a közösségi oldalakon és más fórumokon, de képeslapként szintén továbbküldhetők.)

2010. március 25-én Amerikából továbbították az *Angyali üdvözlés* grafikai stilizált képeslap-jelenetét a világhálón. A glóriás, piros pöttyös ruhás, belül vörös (bíbor), de kívül kék színű köntöst viselő Mária egy teraszon ül.

Időzzünk el rövid ideig a kétszínű köntösnél! Akik a középkori szakrális gyakorlat részeként találkoztak az *Üdvözlés*-ábrázolásokkal, azok tisztában lehettek a szimbolikus tárgyak és színek jelentésével. (Ma a kép egészét tekintjük szimbolikusnak, a részletekkel kevésbé törődünk.)

A 14. században – Giotto (1304–06) és Martini (1333) ábrázolásai után jelentősen gazdagodott a jelenet szimbolikája – Mária színe még a bíbor vagy a vörös volt, tehát a hatalom, illetve a fájdalom és a vezeklés színe, mely a Szűzanya eljövendő bánatára utalt.

Filippo Lippinél (1439) Mária már vörös ruhát és kék köntöst visel, és ez a kettősség végig jelen van a reneszánszban. A kék azért váltotta fel fokozatosan a vöröst, mert a kék egyszerre az igazság és a mennyei szeretet színe. Martini oltár-

képén a bíbor ruha szinte alig látszik, azt immár majdnem teljesen eltakarja a kék színű palást.

A lilium szimbolikus szerepéről korábban már szóltunk. A keresztyén művészet ikonográfiájáról írva, Louis Réau hivatkozik Szent Bernátra, aki Mária makulátlan tisztaságát „a lilium sértetlen szűziségéhez” hasonlította. (A lilium nemcsak fehér színével utalt erre, hanem – mint porzók nélküli virághoz – aszexuális képzetek társultak hozzá.) Martini festményén egyébként a lilium az angyal és Mária között egy vázában áll, az angyal egy olajágat visz a kezében. Alberto Manguel értelmezése szerint a sienai Martini nem akarta Firenze jelképét az angyal kezébe adni (a lilium Firenze címervirága is volt), helyette Siena jelképét, az olajágat viszi.

Simone Martini 1333-as Angyali üdvözlésének részlete

A fentebb idézett képeslapon Mária bal kezében könyvet tart, viszontüdvözlésre emelt jobb keze egyúttal a távolságtartást jelzi. A glóriás angyal itt a jobb kezében nyújtja át a liliumot Máriának (mivel a bal kéz nem látszik, az ábrázolás azt sugallja, hogy az angyal mindkét kezével fogja a virágot), és a köszöntés gesztusát alázatosan meghajtott feje mutatja.

A tavasz kezdetét reprezentálja az éppen kisarjadó fű, illetve az első kis kerti virágok megjelenése. Az angyal köntöse zöld, rajta galambra emlékeztető, piros levélmintákkal. Ez ugyancsak a természet újjászületésére asszociáltat, ami – láttuk más példából – gyakran kapcsolódik össze a fogantatás bejelentésével.

Az angyal szárnya helyén szárnyszerűen ívelt szövetségzalag van, rajta a következő felirattal: „*Hail Mary full of Grace*” – Üdvözöllek (Üdvözlégy), Mária, kegyelemmel teljes”. Mária felé egy fénysugárban száll a galamb, szárnyától a következő felirat indul ki, és övezi Mária fejét: „*Behold the Handmaid of the Lord*” – ez Lukács Evangéliumának I. része 28. verséből vett idézet: „*Ímhol az Úrnak szolgálója*”. Nyilvánvalóan hozzá kell értenünk a vers folytatását is: „...*legyen nékem a te beszéded szerint. És elméne ő tőle az angyal.*” A két felirat tehát keretbe foglalja az angyal és Mária találkozását, egész az angyal távozásáig.

A SZÖVEG SZEREPE. Az Angyali üdvözlés jelenetek közt gyakori az a sajátos képtípus, melyen az angyal szövetségzalagot tart kezében. Szólnunk kell tehát a szöveg szerepéről, amit az előző részben csupán érintettünk. A lilium mellett, Mária színének változásától függetlenül, az ábrázolások nagy részén van jelen a könyv – ez szintén a szöveg látens képét idézi föl.

A könyvet Mária jellemzően a kezében tartja, esetleg a lába előtt, illetve mellette van; sok esetben az olvasóállványon vagy az asztalon fekszik. Rábukkanunk számos olyan *annunciata*-képre is, melyen többszörös a jelenléte: az imakönyv mellett a Biblia vagy más kézirat szövegek láthatók. Az olvasó Máriát nemcsak a középkori *Elmélkedések* (*Meditationes Vitae Christi*) hagyományában rögzült, a kezében tartott Ézsaiás próféta jóvondóléseivel jellemzi Robert Campin (1422–44), de az asztalon két további szöveg is felbukkan: egy teleírt pergamentekercsen fekszik az Újtestamentum.

De vajon mikor kerülhetett Mária kezébe könyv, és pontosan milyen szöveget olvas? Ezt a kérdést Manguel is felteszi, a „szimbolikus olvasó” szerepét faggatva. A Szent szöveg képi (noha jelképes) alkalmazására ő Martini oltárképét hozza föl példaként. Láthatjuk azonban, hogy nem 1333-ban került Mária kezébe a könyv.

Mária könyvvvel egy 13. századi szőnyegképen és Cavallini 1291-es művén

Három évtizeddel korábban már ott van Giotto kápolnafreskóján, de látjuk Máriánál a könyvet Cavallini 1291-es képén, s egy 13 századi szőnyegképen is. (Viszont az 1300 körüli graduálé ábrázoláson nincs – a motívum alkalmazása a 14. század elején még nem volt elterjedt, és a bizánci ábrázolásokon sem látjuk a könyvet.)

1300 körüli bizánci ábrázolás;

10. századi bizánci alkotás

A korai keresztyén ikonográfiában a könyv vagy tekercs a férfi kezébe való attribútum volt. Egyrészt a könyv a törvények tára volt, másrészt intellektuális tekintélyt adott – ha úgy tetszik: a műveltség férfi tulajdonság (Jézus már gyermekkorában olvasott a Tórából), a nőnek viszont az a feladata, hogy a gyermeket nevelje.

Nagy bátorság lehetett a 13–14. század fordulóján Mária kezébe egy intellektuális szimbólumot adni – írja Manguel, aki Szent Bernardin korabeli nézeteit idézi: a kíváncsiságot bűnnek tartották, főleg a nőknel (ez ösztönözte Évát a tiltott gyümölcs megízlelésére); Abélard ezzel szemben a szellemi kíváncsiság értékét hangsúlyozta, mikor azt mondta: „kételkedéssel jutunk el a kérdéshez, és kérdésesl ismerjük meg az igazságot”. A legtöbb nőt csak arra tanították meg, ami a férfi kiszolgálásához és a házi teendők elvégzéséhez szükséges volt. Még a főúri körökben is csak alapfokon kellett elsajátítaniuk az írást és olvasást, noha az apáca-rendekben a nők szellemi tevékenységet is folytathattak.

Elgondolkodtató, hogy a Mária érintetlenségét és visszafogottságát hangsúlyozó didaktikus magyarázatok a kép tényeinek is ellentmondtak olykor. Szent Bernardin például azt írta Martini *Angyali üdvözléséről*, hogy Mária „nem néz az angyalra, hanem szinte ijedt tartással ül”. Ugyanakkor – hívja föl rá Manguel a figyelmet (s *illusztrációnkon vékony vonallal jeleztük a kép részletében is megfigyelhető „ellenérvet”*), noha Mária nem az angyal szemét nézi, de tekintetével Gábrriel ajkán függ.

„Az angyal kiejtett szavai szájától Mária tekintetéhez futnak jókora arany betűk formájában; Mária nemcsak hallja, hanem látja is az Üdvözlést.”

Mária bal kezében van tehát a könyv, amit éppen akkor olvasott, mikor megérkezett az angyal. Ujjait a könyv lapjai közé csúsztatta – s ez arra utal, hogy az olvasást folytatni szeretné, csak egy pillanatra állt meg, hogy megnézzé, ki érkezett. A könyv jóval nagyobb, mint Giotto freskóján, ahol Manguel feltételezése szerint a Szűz egy kis kék óraskönyvet tart kezé-

ben. A óraskönyv eredete a 8. századig vezethető vissza, a kalendáriumot, hónap-, misztikus- és szentképeket is tartalmazó „magánimakönyv” azonban a 13. századtól lett csak elterjedt, elsősorban a főurak és a gazdag polgárság körében.) Manguel nem zárja ki. Hogy Mária Martininél is a óraskönyvet olvassa. (Tegyük hozzá azt is, hogy Cavallininél, több mint egy évtizeddel Giotto előtt, szintén egy nagyobb könyv van Mária kezében.) Ám ugyanígy olvashatja Ézsaiás könyvét is, mely előképe az Üdvözlnek.

Fentebb már írtuk: a középkor népszerű olvasmánya, az Elmélkedések Krisztus életéről szerint Mária Ézsaiás próféciáját olvassa. Az *Elmélkedések szerzője* (Marosi Ernő középkori művészettörténeti olvasókönyve szerint) egy 13. század második felében, Toscanában élő ferences lehetett. A könyv elméleti hátterét a Szent Bernát beszédeiből idézett szövegrészek adják, ferences szerzője azonban, aki egy klarissza apácahoz szól, azt hangsúlyozza, hogy az egyszerű léleknek előbb Krisztus emberi mivoltán tanácsos kezdenie az elmélkedést. A könyv nemcsak a misztikus vallásosság fontos támasza volt, de a késői középkori ábrázolások világának is meghatározó forrása lett.

MIKOR TANULT MEG MÁRIA OLVASNI?
Fölvetődik itt a kérdés, hogy Mária vajon tudott-e olvasni. A Bibliában nem találjuk ennek nyomát, sőt, szinte semmit nem tudunk meg Mária neveltetéséről. Erről részletesebben számol be a 2. században keletkezett apokrif protoevangélium – a Jakab-ősevangélium –, mely elsősorban a keleti egyházban örvendett tiszteletnek.

Jakab elbeszéli Jézus anyjának, „Isten-szülő Máriának” a születését Joachim és Anna történetétől a betlehemi gyermekgyilkosságig. Tiszteletének tulajdonítható, hogy először a bizánci ikonok ábrázolták Szent Annát és Máriát, leggyakrabban Mária születését. Az „olvasás” motívuma viszont jóval később jelent meg.

Philipp Veit (1793–1877) festménye: Szent Anna olvasni tanítja Máriát (1869)
A kép bal alsó részén egy régi iratokat tartalmazó könyv fedezhető fel. A látszólag „mellékes” motívum azonban szimbolikus jelentőségű. Feltételezhető, hogy a könyvjelzővel és a liliummal megjelölt szövegrész a prófétai jövődőlésre utal

Mária kisgyerek korától megkülönböztetett figyelemben részesült. Amikor egy éves lett, Joákim nagy lakomát rendezett, meghívta a papokat, az írástudókat és a vének tanácsát, odavitte lányát a papokhoz, akik így áldották meg őt: „Atyáinknak

Istene áldja meg ezt a kisleányt és adjon neki örökké megmaradó nevet minden nemzedéken át.” Majd a főpapok is megáldották: „A magasságok Istene tekintsen le erre a leánykára, áldja meg őt legfőbb áldásával, amelynél már nincsen nagyobb.”

Amikor kétéstendős lett, Joákim így szólt Annához: „Felviszem őt az Úr templomába, hogy ígéretünket teljesítsük, nehogy az Úr elforduljon tőlünk, és így ajánldunk elveszítse tetszését előtte.” Három éves korában el is vitték a kislányt. A pap így fogadta őket: „Az Úr minden nemzedéken át naggyá teszi nevedet, feletted az utolsó napokban láthatóvá teszi az Úr Izrael fiai számára szabadulását.” Az áldozati oltár harmadik lépcsőjére ültette le Máriát, az Úr az Isten kegyelmét árasztotta föléje, ő pedig ujjongva táncolt, és szerette őt Izrael egész háza.

*Szent Anna olvasni tanítja Máriát
a pécsi ferencesek templomában
látható oltárképen is*

Mária végül tizenkét esztendőös korában kapott „védelmet”, hogy „ne szennyezze be az Úr szentélyét” (tehát, hogy megvédjék szüzességét). Jakab evangéliuma szerint József kapott jelet (a galamb az ő fejére szállt). „Neked jutott osztályrészül, hogy átvedd megőrizetre az Úrnak szentelt szüzet.”

A Mária felé áradó megkülönböztetett figyelem akár azt is magában foglalhatja: neveltetésének fontos része volt, hogy a szent szövegeket megtanulja olvasni. Az ikonográfiai következetesség megkívánta, hogy ha Mária kezébe könyvet adnak az *Angyali üdvözlés*en, úgy meg kell alkotni hozzá a képi történetet is: nem hiányozhat az ábrázolások közül az a mozzanat, amikor Mária olvasni tanul.

Hogy Mária tudott olvasni, azt nemcsak az *Angyali üdvözlés* képei mutatják, de az 1400-as évektől kezdve az úgynevezett „lány stílus” is gyakran olyan anyának ábrázolta Máriát, aki játszik a gyermekkel, virágot nyújt neki, eteti, olvasni, írni, zenélni tanítja, vagy szemléli, hogy az angyalok tanítják a Fiát.

A *Magyar Katolikus Lexikon* szerint e bensőséges életképek egy új, szimbolikus ábrázolás lehetőségét hozták magukkal: a kis táblaképeken Mária már nem karján tartja a Gyermecket (Mária a paradicsombkertben, illetve, a rózsalugasban). Kedvelt képtípus volt a „Virgo inter virgines” (szíű a szűzek között), a háttérben zárt kerttel. Ennek az időszaknak a Mária-ábrázolásai a „Szép Madonnák”. Nos, ha Mária olvasni tanítja Jézust, szükségképpen maga is tudott olvasni!

Azt viszont csak a barokk festészet ábrázolta viszonylag számos alkalommal, amint Szent Anna olvasni tanítja Máriát. (Ilyen mű például Kracker képe Egerben, az egykori cisztercita templomban 1768–70-ből).

Gárdonyi Géza *Az én falum* című könyvében olvassuk: „De mintha a falon levő szentek is hallgatnák a misét: a csillagkoszorús Nepomuki, fehér gyóntatóíngben, egy kis fakeresztet a szívére szorítva és az

ég felé tekintve; Szent Pál a pallosra támaszkodva; Szent István, amint a koronáját szép piros bársony-vánkoson fölnyújtja Máriának; a négy zord tekintetű evangélista meg a kegyes szemű Szent Anna, amint a kisleányát olvasni tanítja.”

Ez a motívum kedvelt volt az apácázárókban. Somogyi Antal számol be arról, hogy egy nem éppen kiemelkedő művészi értékű, de ikonográfiailag fontos „házi” Szent Anna- és Mária-szoborhoz jutott, mely eredetileg Sopronbánfalván volt egy Anna nevű karmelita apácáé.

*A házi szentélyben felállított szobor
– Szent Anna és az olvasni tanuló
Mária alakjával –
eredetileg egy karmelita apácáé volt*

A több helyen felbukkanó motívum közt megemlíthjük még a veszprémi Szent Anna kápolna késő-barokk, kora klasszicista, oszlopos, párkányos, oromzatos kialakítású főoltárának középképét, melyen a homlokzati motívum ismétlődik: Szent Anna olvasni tanítja Máriát. (A festmény Bucher Ferenc veszprémi alkotó műve 1834-ből.)

S ha fentebb Jakab protoevangéliumára hivatkoztunk, itt olvasunk arról is, hogy miért lett eredetileg Mária színe a vörös, a skarlát vagy bíbor.

Mikor a papok új kárpitot készíttettek az Úr templomába, így szólt a főpap: „Hívjátok ide hozzám Dávid nemzetségéből a szeplőtelen szüzeket.” Szolgái eltávoztak, és találtak is hét szüzet. Akkor újra eszébe jutott a főpapnak a gyermek Mária, aki „Istennek szentelt érintetlen”, s elküldte szolgáit: hozzák magukkal. Így szólt: „Sorsoljátok ki magatok között nekem, hogy ki legyen az, aki egybeszővi az aranyat, a tiszta gyapjút, a bisszuszt, a selymet, a jácintkétet, a skarlátot és az igazi bíbort.” A sorsvetés Máriának juttatta az igazi bíbort és a skarlátot, ő pedig fogta, hazavitte és megfonta azokat.

Jakab beszámol az Örömhír bejelentéséről is. Ez a hagyomány indokolja azokat az ábrázolásokat, melyeken Máriát az Angyal érkezésekor más foglalatosságok közben látjuk, otthon dolgozik, vagy épp a kútról mert vízzel tér otthonába.

Abban az időben történt, Mária fogta a vödröt, kiment, hogy vízzel megmerítse, és íme egy hang szólott hozzá: „Üdvözlégy kegyelemmel teljes, az Úr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között”. Körülnézett erre, jobbra és balra, hogy honnan is jöhet ez a hang; összerezsent, majd bement a házba és letette a vödröt, vette bíborát, leült trónszékére és font.

Íme az Úr anyála ott állt előtte és így szólt: „Ne félj Mária, kegyelmet találtál a mindenség Ura előtt, és igéjéből foganni fogsz.” Ahogy ezt hallotta, kételkedni kezdett magában, ilyenképpen: „Ha én az élő Istentől fogok foganni, úgy szülök, mint a többi asszony?”

Az Úr anyála így válaszolt: „Nem úgy, Mária! Az Úr ereje árnyékoz be téged, ezért aki téled születik, szent, a Magaságbeli fiának fogják mondani. A Jézus nevet add neki, mert ő szabadítja meg népét bűneitől.” Mária erre így válaszolt: „Íme, az Úr szolgáló leánya, ki előtte áll, legyen nekem a te igéd szerint!”

Amikor Mária elkészült a bíborral és a skarláttal, elment a főpaphoz. A főpap megáldotta őt és így szólt: „Mária, nagygá tette nevedet az Úr, az Isten és áldott leszel a föld minden nemzedékében.”

Erre öröm fogta el Máriát, elment Erzsébethez, a rokonához. Kopogtatott az ajtón. Amint ezt Erzsébet meghallotta, ledobta a skarlátot, az ajtóhoz futott kinyitotta, meglátta Máriát, áldotta s így szólt:

„Honnan van az nékem, hogy az én Uramnak anyja jön el hozzám! Íme az, aki bennem van, felujjongott és magasztalt tégedet.” Mária pedig elhallgatta azokat a misztériumokat, amelyeket neki elmondott Gábiel főangyal, majd föltekintett az égre és így szólt: „Ki vagyok én, Uram, hogy minden nemzedék áldani fog engemet?”

MÉG EGYSZER A SZÖVEG KÉPI ÁBRÁZOLÁSÁRÓL. Ugyancsak gyakori motívum-elem, hogy az angyal egy szövegtekercset vagy szalagot tart kezében (olykor a feje fölött vagy a kép keretkompozíciójaként jelenik meg a szöveg). A feliratok nem egyszer hibásak, máskor olvashatatlanok. Lehetséges magyarázata ennek az, hogy a kép készítői nem tudtak írni.

Sok esetben viszont tisztán kibetűzhető az „*Ave Gratia*” felirat. Rövidített formája ez az „*Üdvözlégy, Mária, kegyelemmel teljes*” dicséretből (Lukács 1:28 nyomán) rögzült formulának: „*Ave Maria, Gratia plena, Dominus tecum, Benedicta tu in mulieribus...*” A szöveg ilyen formában történő felidézése egyértelműen a kommunikatív funkcióra utal: a szóban közölteket rögzítő evangéliumi szövegre emlékeztet, egyúttal liturgikus funkciót tölt be, mikor az *Üdvözlégy, Mária...* imádságára szólít már a kép pusztá látványa is, illetve, az imádkozó Mária, mint modell, ennek a mintának a követésére ösztönzi a híveket.

A szöveg és kép „párbeszédét”, az önállóságok egymáshoz való viszonyát faggatta Zrínyifalvi Gábor, visszanyúlva az egyiptomi, korai hieroglif írás szerepértelme-

zéséhez menve vissza. Itt az írás a képek kísérője, értelmezője volt, később a képek illusztrálták a hieroglif szövegeket.

„Az írás tehát a képet értelmezi, a képi jelenlétet támogatja, illetve a kép jelenlét-vővé teszi a szöveget, növeli érvényességét, és egyben tekintélyt kölcsönöz neki. Kép és szöveg egymásra támaszkodva hozzák létre a jelentést és az értelmet, amelyet a közvetlen érzéki megmutatkozással és a kényszerűen érzéki formában megmutatkozó jelekkel mintegy bekerítetttek. (...) Amíg a kép az észlelésben a jelenlétet, addig a nyelvi jelként működő hieroglifák a képszerű, de nyelvileg megragadható jelentéseket, a jelenlét jelentőségének megértését biztosította.” – Mintegy a kép pozícióját erősítették meg azzal, hogy az írást a kép síkjába helyezték, ezzel együtt sugallva, hogy a nyelvi jelek is csak képeken keresztül létezhetnek. Valójában a nyelvi jeleket soha nem hagyta el teljesen a kép.

Az egyiptomi példa azért is találó, mert ábrázoló művészetük erősen szimbolista és formalista volt, ennek köszönhetően válhatott alkalmassá az elvonatkoztatottabb formák kifejezésére, illetve arra, hogy belőle egy képi leíró nyelv jöheszen létre. A szöveg tehát jelként, metaforaként és az azonosítás egyik elemét elhagyó szimbólumként értelmezendő a képen. Olykor az a szerepe, hogy mintegy „bekeretezze” a képen látható eseményeket.

Fra Angelico egyik (1450-ben készült, s az alábbi reprodukción látható) *Angyali üdvözlésén* a találkozás színhelye egy reneszánsz belsőudvar, s noha jelen van a szöveg, konkrétan sem Mária-hoz, sem az angyalhoz nem kapcsolható, nem jelenik meg a liliom sem a kompozíción. Mária áhítatos helyzetére kis imazsámoly utal; az angyal megjelenésekor imádkozását szakította félbe; a Szűz állva fogadja a térdepelve őt üdvözlő angyalt.

Fra Angelico
festménye 1450-ből

A kép felső és alsó, szövegkeretes mezőjében a prófécia beteljesedésére utal a festő: „*Ecce Virgo concipiet...*” – „*Imé a Szűz, fogan méhében, és szül fiat, s nevezi azt Immánuelnek.*” (Ézs, 7:14) Lent az immár evangéliumi szöveghelyről származó felirat olvasható: „*Ecce concipies...*” – „*És imé fogansz a te méhedben, és szülsz fiat, és nevezed őt Jézusnak.*” (Lk, 1:31) Fra Angelico tehát az ó- és újszövetségi eseményeket ábrázoló képek helyett a szövegek összekapcsolásával teremtette meg a szerves olvasat-összefüggést a két bibliai idő között.

A Martin Schongauer (1450–91) festményén megjelenített szövegek a fentihez hasonló módon kapcsolják össze a két bibliai könyvet.

Az angyal kezében – a pálca köré tekeredő szalagon – az „Ave Gratia Plena” felirat olvasható, Ézsaiás jövődöleése viszont Mária glóriájában jelenik meg

AZ IRÁNYVÁLASZTÁS KÉNYSZERE S A TÁVOLSÁG ÉRZÉKELTETÉSE. Az *Angyali üdvözlés*-képeken megfigyelhető irányviszonyok (az irányválasztási kényszerek) mellett érdemes megvizsgálnunk, milyen példákat látunk az angyal és Mária közötti távolság(ok) érzékeltetésére, illetve a távolság csökkenésére, s feltenni a kérdést, hogy vajon mi lehet ezeknek a funkciója.

Giotto padovai *Aréna-kápolnája* keleti homlokzatmezőinek freskóinál láthatjuk, hogy míg az építészeti térszerkezet szükségszerűen eltávolítja a két alakot egymástól, a bal és jobb oldali falmezők szimmetrikus képszerkesztése egységet teremt a jelenet résztvevői között. Fra Angelico (1450) képén a boltív-mezők és oszlopok hármas tagolása elválaszt, de a mozdulat és a fény egymáshoz közelíti az alakokat. Van Eyck (az 1430-as évekből) Máriát a lépcsőn, az ajtóban állva ábrázolja, így a képen a szintbeli különbség választ el.

Domenico Veneziano képén (1445 körül) az oszlopok mellett a belső, építészterkesztésből adódó távolság is elválasztó hatást: a perspektívkusan mélyülő oldal tér („külső világ”) távolságképző jelentést kap, de felértékelődik a két alak közt létrejött gesztuskommunikáció szerepe. Nemcsak üdvözlő az angyal keze, de ujjával magához is hívja Máriát, miközben az ujjmozdulat irányával utal a „fent”-re. Fra Bartolomeo, Bernardino Pintoricchio és Matteo di Amelia képein is kinyílik a belső tér (a már Botticelli által is jelzett) tavaszi hangulatú külső, természeti közegbe.

Míg tudomásul vesszük, hogy Mária zárt térben való megjelenítése is szüzességének térszimbóluma, következő kérdésünk az lehet: milyen irányviszonyok érvényesülnek a képeken. A gesztuskommunikációt s annak cselekvő irányait vizsgálva, feltűnik a horizontális viszonyok szabályozottsága, melyben a bal és a jobb oldal (az angyal és Mária pozíciója) kiegyensúlyozott nyugalma feszültséget hoz a jelenetbe a gesztusirányok aszimmetriájával, hiszen a kéztartások az angyal aktív és Mária passzív szerepét idézik föl.

Filippo Lippi 1450-es képén (*fenti reprodukciónkon*) az angyal és Mária egyenrangú pozíciót foglal el. Művészi erejű a hír bejelentése és a hír fogadása közötti átmeneti pillanat megragadása. A várakozás helyzetét Lippi a feltételezett s elvárt nézői aktivitással tölti ki, ez a meditációs, látszólag történetelen helyzet ugyanis a nézői értelmezés tere és ideje.

Bernardo Daddi festményének részlete

Számos példát találunk a vertikális (át-lós) szerkesztésre. Bernardo Daddi (1336) egyetlen kompozícióba sűrít két meghatározó pillanatot: Jézus születését, fölötte pedig az időben korábbi párbeszédhelyzetet, az *Angyali üdvözlé*tet. Ez a fajta kompozíciós megoldás, szerkesztési eljárás ugyanazt a képolvasói logikát veszi alapul, mint amelyre a balról érkező angyal ábrázolása épül. Ha időben korábbi a bal oldali cselekvés (hiszen balról jobbra olvasunk), úgy időben korábban történik az is, amit a kép felső részén látunk (fentről lefelé olvasunk).

Tarnóczy Tamás izgalmas tanulmányban vizsgálta a képzőművészet irányválasztásainak kényszerét, s ehhez éppen az *Angyali üdvözlé*tet választotta. Kimutatta, hogy meglepően magas, 86 százalékos a téma iránykényszere – az *Annunciata*-képek jelentős részén az angyal balról érkezik. A múlt balra van, a jövő iránya jobbra, így az időbeli történet mozgásváltozási iránya érhető tetten a képen.

Az adatokból kitűnik, hogy van egy ezzel szemben álló tendencia is, amikor az angyal jobbról, illetve felülről jelenik meg Máriánál. El Greco több *Angyali üdvözlé*tén az angyal jobbról, fentről érkezik, és Caravaggio *Angyali üdvözlé*te is (1608 körül) a felülről megjelenő angyalt ábrázolja a kompozíción.

Fra Bartolomeo Angyali üdvözlései

Egyaránt gyakori Mária alárendelt és felülemelkedő ábrázolása. Passzív helyzetre utal a lehajló vagy térdepelő Szűz (egyfajta passzivitást jelöl az is – az olvasói helyzet ellenére –, hogy Mária gyakran nem veszi észre az angyalt). A mozgalmasság csak fokozatosan kezdi jellemezni Mária helyzetét. Fra Bartolomeo képen (1500) az angyal és Mária térbeli különválasztása mellett az alá- és fölérendeltség, az aktív kérés és a passzív várakozás ellentéte látszik, de Francesco Albani Mária (az 1640 körül készült *annunciata*-képen) már széttárja kezét, tenyerét és tekintetét felfelé tartja, és éppen az angyal az, aki bezárkózik. Mária kérdez az Úrtól: a kérdés gesztusa már aktív – s itt arra is utalnunk kell, hogy az aktivitás megjelenése együtt jár a barokk mozgalmasság követelményeivel.

Szólunk a két alakot elválasztó távolságról, oszlopkőről, pozíciókról. Gyakori, hogy mindezen túl (s épp az oszlopokkal együtt) az „amphilade” (egymásba nyíló tér- vagy terem), mely Mária és az angyal között nyílik meg a nézői tekintet előtt, még tovább növeli a távolságot.

Arra már az előző részben idézett „csiga tekintete” is figyelmeztetett bennünket – Daniel Arrasse *Képtalányok* című mun-

kájából vettük a Francesco del Cossa 1470–72-ben készült *Angyali üdvözlé-* nek csigájára vonatkozó idézetet –, hogy az értelmezés változatai nagyban függenek a perspektívától, illetve attól a látószög-től, amelyből a néző szemléli a képen lejátszódó eseményeket. Az ablakon, az erkélyen vagy a teraszon keresztül megnyíló külvilág eleve befolyásolja a kommunikációs hatékonyságot, illetve más (külső) hatások előtt is nyitottá teszi az alapvetően zárt mediális közeget.

S szükségyszerűen vetődik föl a kérdés: Az amphilade vajon értelmezhető-e metaforaként? A képeken – ezzel a szerkesztési megoldással – gyakran megfigyelhető, hogy a tér kitágításával együtt a belső tér tovább mélyül. Mária tekintete az angyalra szegeződik (befelé néz), miközben már a távolságot (az időt) is fagatja. A tekintet helyett (pontosabban: a tekinteten túl) ebben az esetben az épület, a környezet térszuggesztíója érvényesül. Különös párhuzam, avagy a motívum és az építészeti megoldás egymásra találásának példája fedezhető föl a budavári De la Motte palota 18. századi, 5. termes amphilade-jának egyik freskóján, mely – bizonyára nem véletlenül – éppen az *Angyali üdvözlé-* tet ábrázolja. S mintha éppen ezt a különös viszonyt, a tekintet, a perspektíva, a távolság és az épített belső

tér játéka közti látens párbeszédet idézné föl Szentkuthy Miklós a *Prae*-ben:

„Vannak (...) bizonyos 'mély' szemek, ahol ez a távolság a kétféle 'felület' között oly nagy, hogy a fizikai szinte teljesen elenyészik, és az egész szem azt a benyomást kelti, mint egy végtelen hosszú enfilade szobasor utolsó árnyékos szobája, vagy mint egy alacsony szoba plafonja, amelyen perspektivikus freskó van, és így a szoba szinte az égboltig látszik kitágulni felfelé: a szem sokkal messzebből ('mélyebbről') jön, mint az arc, és elveszti fizikai egyszerűségének és homogénségének jellegét, hogy helyette külön térszuggesztiót alkosson magának, tele árnyékokkal és a folytonos mélyülés plasztikus fokozataival.”

Előfordul, hogy az angyal és Mária közötti fizikai távolság tulajdonképpen nem is érzékelhető, ám az intim párbeszéd-szituációban megjelenő „idegen” alakok úgy és azzal teremtenek távolságot, hogy megfosztják intimitásától a jelenetet. Ennek két alaptípusa figyelhető meg.

Noha az ábrázolt figurák megmaradnak a bibliai közegben, azok még nem lehetnek ott az angyal és Mária találkozásakor, így szerepük az, hogy a későbbi történeteket vetítsék előre. Az ugyancsak több *Üdvözlét*-et festő Filippo Lippi egyik 1439-es művén az angyal mögött Keresz-

telő Szent János áll, Mária mögött pedig Szent András a kereszttel. A jelenet ábrázolásából egyébként csak ritkán hiányzó galambot itt János „reprezentálja”, előrevetítve Jézus megkeresztelését, amikor a Szentlélek galambformában jelenik meg. Mária pedig a kereszt tövében fogadja a hírt, ami a *Stabbat mater*-helyzetére utal, a fogantatás pillanata egyúttal a fájdalmas Szűzanya atmoszféráját vetíti előre. Ez a fajta szimbolikus idősrítés a megidézett bibliai figurákkal még megmarad a Textus keretein belül, noha feltételezi a nézőtől az evangéliumi ismereteket.

A De la Motte palota Angyali üdvözlét freskója; lent: Domenico Veneziano 1445 körül festett képe

Ám az eredeti jelenettől idegen alakok második típusú kompozícióba emelése már kilép az evangéliumi szövegből, úgy, mint az „olvasó” Mária ábrázolása vagy a Szűznek az adott kor divatja szerinti felöltöztetése. (A középkori, az ikonok mintájára készült táblaképeken gyakran úgy jelenik meg előttünk, mint egy várúrnő; az itáliai reneszánsz festményeken úgy, akár egy tehetős kereskedő-feleség; Van der Weidennél tökéletes mása a németalföldi nagypolgár-asszonynak; Rubensnél olyan pompában áll, mint egy bárónő; a népi ábrázolásokon egyszerű parasztaszasszonynak öltözteti Máriát a festő; de a 19. vagy 20. századi műveken is tükrözi az öltözet a kor divatját.)

Filippo Lippi (egyik) *Angyali üdvözlés*-képén (a *reprodukción látható* mű szintén az 1430-as évek végén készült) a donátorok is megjelennek Míg a lilium átadása „majdnem-érintés” – sőt, az idősrűtő motívum már ott van az imapad díszítő elemeként (egy fajta prospektív, előrevezető konstruálás jeleként) –, de a külső személyek jelenléte növeli a távolságot (mert gyengíti az intimitást). A megrendelők feltüntetése ugyanakkor fontos volt a képet adományozók szempontjából, az ugyanis dokumentálja a donátorok nagylelkűségét és áldozatvállalását.

SZIMBOLIKUS TRANSZPOZÍCIÓ: A MEGVÁLTO SZÜLETÉSE MINT „CSALÉTEK”. A donátorok megjelennek Robert Campin festményén is, ahol az *Angyali üdvözlés* a *Mérode-triptychon* középső, főtáblája. E főtábla (illetve a teljes triptychon) értelmezése több kérdést is fölvet. (*A reprodukciót lásd a következő lapon!*)

Egyrészt feltételezhető, hogy Mária háza a magasban van (a legenda szerint a loretoi szent házat angyalok vitték Názaretből Itália földjére), a hátsó falon lévő nyitott ablakon keresztül kinézve ugyanis felhőket látunk, ami Hársvölgyi Virág szerint indokolatlanul magas nézőpont ahhoz, hogy e megoldással csak a teret nyissa tovább a festő (sőt, a triptychon két szárnyán más, az időbeliség szempontjából is eltérő nézőpontok tűnnek fel).

A szokásos fényt a szobabelsőben egy gyertya jelzi, de az angyal érkezésekor annak lángja éppen kialszik. Hársvölgyi ennek valószínűsíthető okaként azt jelöli meg, hogy az ugyancsak az asztalra helyezett, a keresztet a vállán hordozó apró Gyermekekkel érkező fénysugár magasabb rendű minden földi félynél. „Miként a fény áthatol az üvegen, anélkül, hogy sértené azt, úgy részesül Mária az isteni kegyelemben. Ugyanennek a gondolatnak felel meg a kandalló előtti tűzernyő, mely a kandalló tüztől véd, párhuzamban azzal, hogy Mária méhe sértetlenül fogadta be az istenség tüztét.”

A triptychon baloldali szárnyán láthatók a térdepelő donátorok, akik bár el vannak választva az *Üdvözlés*-jelenettől, de az ajtó nyitva van, láthatják tehát az angyal és Mária találkozását. Egyszerű lenne azt feltételeznünk, hogy Campin a két oldalszárnyon az aktuális jelent, míg középen az evangéliumi múltat festette meg. A jobb oldalon viszont szintén az evangéliumi időben játszódó szituációt fedezzük föl: Józsefet, az ácsot, a műhelyben, amint éppen dolgozik.

József Mária jelenének része, a donátorok ellenben egy másik idősíkot hoznak a kompozícióba. Sajátos szimbolikus ráta-

lással ez azt fejezi ki, hogy Mária szobájának ajtaján keresztül megnyílt előttük a mennyek kapuja.

A Józsefet ábrázoló jelenet sajátos és eredeti értelmezését adta Hársvölgyi, arra utalva, hogy József tulajdonképpen egy olyan csapdát (egérfogót) készít, amellyel törbe lehet csalni a gonoszt, s erre Szent Ágoston doktrínájából lehet következtetni.

„Eszerint a megtestesülés az Isten által állított csapda az ördög elfogására, Mária és József jegyességének a célja a pokolfajzat éberségének elaltatása volt. Arra ugyanis – bármilyen gyanakvó az ördög – nem gondolhatott, hogy egy nemsokára férjhez menő szűztől fog megszületni a Megváltó. A Szűz eljegyzése és Krisztus inkarnációja az isteni gondviselés által lett kigondolva, azért, hogy az ördög csapdába kerüljön.

Ennek briliáns képi megoldását megtaláljuk Robert Campin (...) triptichonján, ahol a jobb oldali szárnyon József (...) ácsol valamit. A tárgy – az egyik lehetséges értelmezés szerint – egy egércsapda. Más értelmezés szerint a középképen látható, kandalló előtti tűzernyőhöz hasonló darab készül. Az mindenképpen biztos, hogy a látszólag érdektelen tárgy szimbolikus tartalom hordozója. Ha csapda, akkor azt jelenti, hogy a csalétek volta-képpen maga Krisztus, az emberiség meg-

váltásának szolgálatában, a sátán törbe csalása végett. Tűzernyő esetén – nem feledve, hogy a tűz nemcsak az istenség tüze lehet, hanem ősrégi szimbóluma a szexualitásnak – a szimbólum értelmezése az, hogy József maga készíti el a tűztől óvó – szimbolikusan a testi örömeket távol tartó tárgyat –, mely biztosítja Mária távolmaradását a testi kapcsolattól. Bár formailag a tűzernyő valószínűbb, tartalmilag inkább a csapda-csalétek összefüggése, amit a munkapad lábánál elhelyezett, egy fa gyökerén nyugvó fejsze, illetve annak jelentése erősít meg. (...) ...ezt akár tekinthetjük egyszerűen munkaeszköznek is, de itt ennél többről van szó.

Képszerű megjelenése ez a Máténál olvasható szövegnek: *'A fejsze már a fák gyökerén van...'* [3,10] Keresztelő Szent János ezekkel a szavakkal prédikált a farizeusoknak, utalva arra, hogy már megszületett a Megváltó, ideje felkészülni és bűnbánatot tartani."

Az *Angyali üdvözlés* tehát nem egyszerűen csak a transzcendens kommunikáció reprezentációja, hanem azt a párbeszédet is megjeleníti, amely az üdvtörténeti esemény későbbi korok általi értelmezéséből formálódik meg.

*Robert Campin Mérode-triptichonja
az Angyali üdvözléssel*

A modern képzőművészeti ábrázolások (Tanner, Soyer, Rosetti Waterhouse) az alakok aktualizálásával csökkentik az időbeli távolságot. Az angyal lehet például nemcsak egy másik nő, de együtt Mária „tükörképe” is (lásd a lenti reprodukciót). Az üzenet része, hogy az Anyának önmagában kell rendet teremtenie, ezzel együtt pedig megjelenik a modern női szerepek kihívásainak kérdése.

He Qi (amerikai kortárs művész) szakít a hagyománnyal, hogy Mária kezébe könyvet adjon, helyette az angyal egy ritkábban megjelenő attribútumával, a néhány középkori megjelenítésen már feltűnt zenéléssel jellemzi az Anyát.

Itt is kiemelt szerepet kap azonban az angyal felfelé mutató ujja – miként más művészek mellett láthattuk azt korábban Veneziano vagy de Amelia festményein. Ezzel egy további, nem kevésbé izgalmas párhuzam villan föl. Ugyanis az ismert Kálvin-ábrázolás felfelé mutató ujja szerint egyes kérdések megválaszolásában az emberi értelem nem képes tovább menni: a megoldás Istennél van.

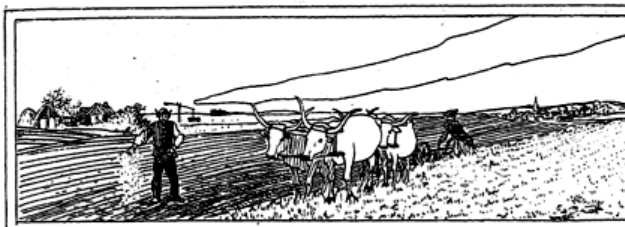

He Qi Annuciation-festménye

(Az *Angyali üdvözetet* – mint a szakrálissal való kommunikáció reprezentációit – bemutató sorozat eredetileg három részes lett volna. A modern ábrázolások sokrétegecsége, az „üzenet” aktualizálása azonban egy újabb rész megírását igényli, melyet később adok közre.)

*J. W. Waterhouse:
Angyali üdvözet
(1914)*

Április

30 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új idősz. szerint)	kelte ó. p.	Nap nyug. ó. p.
P.	1 Hugó	Paulai Ferenc	Egypt. Mária	5 40	6 21
Sz.	2 Áron	Hugó pk.	T. tusz	38	31

14) Husvét után 1. vas. Prot. ev. Ján. 20, 19, 23. I. Ján. 5, 6—8.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	3 B 1. Kereszt.	B 1. Quasim.	B 1. Nikéta	5 36	6 32
H.	4 Gy. o. B. A.	Gy. B. A.	György	35	33
K.	5 Vince	Fer. Vince	Diodor	33	34
Sz.	6 Coelesztin	C lesztin	Eutik	30	36
Cs.	7 Herman	Epifán pk.	Kalliop vt.	28	37
P.	8 Lidia	Déncs pk.	Herodion	26	39
Sz.	9 Erhardt	Dömötör	Eupszik	24	40

15) Husvét után 2. vasárnap. Prot. ev. Ján. 10, 11—16. I. Pét. 2, 21—26.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	10 B 2. Zsolt	B 2. Miseric.	B 2. Terenc	5 22	6 42
H.	11 Leó	Leo p. et.	Antipa	20	42
K.	12 Gyula	Gyula p.	Vazul pk.	19	44
Sz.	13 Ida	Józs. o., Ida	Márton p.	17	46
Cs.	14 Tibor	Tibor vt.	Arisztark	14	47
P.	15 Atala	Anasztázia vt.	Kreszcenc	12	49
Sz.	16 Lambert	Lambert vt.	Irén	10	50

16) Husvét után 3. vas. Prot. ev. Ján. 16, 16—23. I. Pét. 2. 11—20.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	17 B 3. Anicét	B 3. Jubilat	B 3. Agapit	5 8	6 51
H.	18 Ilma	Apollon vt.	Jáncs sz.	7	52
K.	19 Kocsárd	Timon szp.	Pafnuc	5	54
Sz.	20 Tivadar	Tivadar hv.	Teodor hv.	3	56
Cs.	21 Anzelm	Anzelm et.	Január	1	57
P.	22 Szótér	Szot. és Káj.	Syc. Teodor	4 59	59
Sz.	23 Béla	Béla vt.	György	58	7

17) Husv. után 4. vas. Prot. ev. Ján. 16, 5—16. Jak. 1, 16—21.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	24 B 4. György	B 4. Cantat.	B 4. Szaba	4 56	7 1
H.	25 Márk	Márk ev.	Márk ev.	55	2
K.	26 Ervin	Kletus	Vazul pk.	53	4
Sz.	27 Arisztid	Zita sz.	Simon J.	51	6
Cs.	28 Valéria	Ker. Pál	9 vértanu	49	7
P.	29 Albertina	Péter vt.	Szozipater	47	9
Sz.	30 Katalin	Szién. Katalin	Jakab ap.	45	10

Hold fényváltozásai:

Ujhold 8-án 10 óra 5 p. d. e.

Első negy. 15-én 11 ó. 12 p. d. e.

Holdtölte 22-én 8 ó. 49 p. d. e.

Utolsó negyed 30-án 5 ó. 9 p. délelőtt.

Hold a földtávolban 1-én 10 ó. d. u.

Hold a földközelpontban 16-án 4 ó. d. u.

Hold a földtávolban 29-én 6 ó. d. u.

1-én a nap hossza 12 ó. 49 p.; a hó végeig 1 óra 36 p. nő.

Időjárás Herschel szerint:

Kezdeté nyugoti széllel sok eső, 9—10. viharos, szeles, aztán enyhe idő, 18-tól tavaszias idő kevés esővel, 28-tól végig hűvös és esős idő.

Izraeliták naptára. 5681.

23. S. Semini. —
1. Nizan S. H. — 8.
S. Mezera. — 15. S.
Passah 1. — 16. Pas-
sah 2. n. — 21. Pas-
sah 7. n. — 22. S.
Pas. 8. n.

A hagyomány szerint e hónapnak is Romulus adott nevet, isteni anyja, Vénusz etruszk neve után (Apru, vagy a görög Aphrodité). A név eredetét népies etimologizálással az *aperire* „kinyílni, feltörni” igére vezetik vissza: most nyíladozik a természet, most töri fel az eke a talajt; Vénusz mellékneve is az „aprilis” volt (Vénusszal kapcsolatban eredetileg a szülési aktusra vonatkozott ez a „megnyitás”). Mivel a márciust Romulus atyjának, Marsnak szentelték, érthető volt, hogy a következő hónapot Mars kedvesének, Vénusz istenasszonynak dedikálták. Annál is inkább, mert a naptárt reformáló Julius Caesar családjának ősanját tisztelte benne. Mint naptári fogalmat úgy magyarázták, hogy az e napon hivatalba lépett konzulok „megnyitották” hivatalba lépésük napján, „Aperilis” elsején az esztendőt.

Népi megfigyelések: Április esője elkergeti a fagyot. – „Áprilisi hó, nem jó.” – „Áprilisi hó trágyáz, márciusi szalmáz.” – „Április hónap, ha nedves, / aratás lesz bő és kedves.” – Lucskos áprilist virágos május és száraz június követ. – Áprilisi zivatar kergeti a fagyot. – Hideg április, rossz esztendő. – „A pásztorok félnek, mert még akolba szorulhatnak a bárányok a hidegtől”. Az „áprilisban hét tél, hét nyár” azt jelenti, hogy az időjárásban szinte minden előfordulhat: tikkasztó forróság és a virágszirmokat szedegető hirtelen hőzápor, a zsenge növényeket fenyegető, erősebb hajnali lehűlés. „Április esője elkergeti a fagyot” – mondták a gazdák, és sokfelé a mennydörgésből is jó gabonatermeszre következtek.

Népi mondóká: „György-nap előtt, ha nem esik, / György-nap után sok is esik. / Hogyha Vitálsz didereg, / Tizenötször lesz még hideg! / Áprilisnak szárazsága, / Jó gazdának bosszúsága. / Áprilisnak nedvessége / Fáknek termőképessége.” A régi magyar kalendáriumok „Virághozó, vigasztaló Szent György havának” is nevezték az áprilist, amikor már a gazdák figyelmét a sürgető, kinti tennivalókra terelte a gyümölcsfák virágait kipattantó vegetáció. „Nyessd a barackfát. / Irtsd a kerti férget. / Most ültess, akkor lesz / szép sűrű sövényed. / Szőlőt is bujthatsz még, / most a legjobb karózni. / A palántát is lehet / ki szabadba hozni” – ezt ajánlotta egykor Szent György, azaz április havára a Bácskai naptár.

1. Hugó (Bolondok napja) – A naptárreformok előtt évkezdő napnak tartották. Vidáman, bolondozással ünnepelték a természet megújulását. Később ez lett a „komolytalan újév”, a bolondnap. Néha a felnőttek is ugratták egymást, de legtöbbször a gyerekek voltak a célpontok. (Elküldték őket a boltba esőmagért, trombitahúrért, hegedűbillentyűért, volt, akinek szúnyogszírt kellett kérnie a szomszédától.) Az „áprilisiáratás” hagyományának gyökerei az ókorba nyúlnak vissza. Hírhedt volt az augsburgi országgyűlés által 1538. április elsejére meghirdetett nagy pénzleértékelés (a trükkre ráfizettek a spekulánsok). Régen „száznapnak” is nevezték, mivel április elseje a téli napfordulótól számított 100. nap. Alkalmasnak vélték az indás növények (a dinnye, uborka, tök) vetésére, ettől számítva ismét csak a 100. napon várták zsendülésüket. (Máskor bolondnak tartották, aki ezen a napon vetett, mert a hiedelem szerint az ilyenkor vetett mag soha nem kel ki.) Minthogy ekkor akasztotta fel magát az áruló Júdás, a népi vallásosság hívei szerencsétlen napnak tartották. Nem volt tanácsos tyúkot ültetni, esküvőt tartani, útnak indulni, építkezést kezdeni, eret vágatni. Asszonyok és lányok feketébe öltözve mentek templomba. Az esőből rossz, a derült időből jó és bőséges termést jósoltak. Ismert a csúfolódó vers: „Április bolondja, / Március zamara, / Főlnézett a toronyba / Megnézte, hány óra: / Fél-tizenkettő, * Bolond mind a kettő!”

6. Vilmos – Ha ezen a napon eső esett, abból szűk esztendőt jósoltak.

12. Gyula napja – „Száznap” – Ceres ünnepe – Némi pontatlansággal az év 100. napjának tekintették Szent Gyula pápa névünnepe (egyébként ez a 102.). Mivel féregűző nap, Bácskában, Baranyában a tisztaság, a takarítás napja. Kitakarítják a lakást, kiűzik a férgeket a lakásból, istállóból. Az emberek, a lovak megfürdenek, a teheneket leöntik, lemosásk.

A Cerealia ünnepén a gabonaanyát, Cerest magasztalták. Ekkor már a dinnyések is hozzáfogtak a munkához. A dinnye ültetése után az asszonyok pördültek egyet, hogy amilyen gömbölyűre terül szét forgás közben a redőződő szoknya, olyan nagy kerek dinnyék teremjenek. A nap időjárásából ellentétes negyven napot jósoltak, és ezen a napon igyekeztek elvetni a dinnye mellett a krumplit és a salátát.

14. Tibor – E napon a következő rigmus járta: *„Tiborc király könyve szerint, ha zöldül a nyírfa, / nem kell félni már a fagytól, akárki is írta”*. A szőlősgazdákat ekkor is a várható termés érdekelte, így az ő mondókájuk szerint: *„Ha Tibor napján virágos a cseresznyefa, virágos leszen a szőlő is”*. Ha ilyenkor már szép zöld a vetés, a rét is kizöldült, akkor jó szénatermésre számíthatasz – vélik a Muravidéken. Azt is megfigyelték, hogy e napon szokott megszólalni a kakukk és a pacsirta.

24. Szent György napja – *„Áldott a Szent György, átkozott a Szent Mihály!”* - köszöntötték egymást a jóság kihajtására készülő pásztoremberek, hiszen míg sárkányölő György vitéz jeles névünnepe az igazi meleg idő évadjának nyitányát, a szeptember végi Mihály arkanal napja ennek a végét jelöli.

A perzsiai származású György lovagot a római hadseregben tanúsított vitézsége elismerésül Diocletianus császár kegyeibe fogadta, és tekintélyes állami hivatalhoz juttatta. Ám a Krisztus-hívóvé vált ifjú nem helyeselte az uralkodó kegyetlen, keresztyénüldöző politikáját, szembe is szállt vele. Ezért börtönbe vetették, s miután a kínzások sem tudták eltéríteni hitétől, Kr. u. 303-ban kivégezték. A vértanúhalált halt férfit mind a keleti, mind a nyugati egyház szentként tiszteli. A róla szóló legendák – miszerint legyőzte a szépséges királylányt fogva tartó sárkányt – valamennyi európai nép folklórában ismertek. A talpig páncéltöltetben, lovon ülő, dárdájával döfő ifjút a képzőművészet számos formában megörökítette.

Szent György napja a rómaiak jellegzetes pásztorünnepe volt, amikor a boszorkányok elleni védekezésül vizes babérágból, szalmából rakott tűzzel füstölték meg magukat és állataikat, majd a jóságaikat áthajtvá a tűzön, mindnyájan átugrálták azt. A keresztyén egyház a vértanút ünnepli, ám a hozzá kapcsolódó hiedelmek és népszokások a római pásztorünnep rítusaira emlékeztetnek. Ekkor történik az állatok első kihajtása, amit régen különböző boszorkányűző, rontáselhárító, illetve szaporodást, tejhozamot növelő praktikák öveztek. A jóságot nyírfaaggal veregették meg, láncon, fejszén, ekevason, tűzön, a gazdaasszony kifordított kötényén hajtották át, és fokhagymafüzért kötötték a nyakába. A házat, az ólat, az istállót körülfüstöléssel, zöld ág kitűzésével, felfordított seprűvel igyekeztek megvédeni a gonosz szellemek rontása ellen. Alkalmasnak tartották e napon a földbe rejtett kincsek keresését is, mely minden hetedik évben ezen a napon lángot vetett.

Kora hajnalban az asszonyok lepedővel szedték föl a harmatot a mezőn, amit azután kicsavartak a vászonból, és a tejhozam gyarapítása végett a tehenekkel itattak meg. Másutt ezzel a harmattal sütötték a kenyeret. A lányok szintén *„Szentgyörgy-harmattal”* mosták arcukat, hogy szépek legyenek. A Szent György éjjelén gyűjtött gyógyfüveknek varázserőt tulajdonítottak, a „bűbajos” vénasszonyok ilyenkor a Gellért-hegyre nyargaló boszorkányokat is meglátták. A boszorkányokat az is megláthatta, aki ilyenkor a kereszttútra ment. A pásztorok szegődtetése és szolgálatba állítása mellett szintén ezen a napon fogadták az uraságok az éves cselédek, akiknek a szolgáldejük kerek egy esztendeig tartott. Szintén György napján választották a falubírákat, szőlős vidékeken a hegymestereket és a csőszöket.

Időjósolás is tartozik e jeles naphoz: *„Ha a békák Szent György nap előtt megszólalnak, korai nyár várható”*. Másutt azonban ugyanez éppen a száraz nyarat jelentette. Szent György havára a régi kalendáriumok számtalan egészségügyi tanáccsal szolgálnak. *„Lehet eret vágatni, amely használ mind a fejednek, mind a mellednek. A köpölyözés hasznos. Ne egyél semmiféle gyökeret, tiszta bort igyál, a tehénhúsnak békét hagyi, bárányhúst egyél, kecszegödölyét, tyúkhúst és folyóvízbeli halakat. A fürdő hasznos.”* A hölgyek szépségének és karcsúságának megőrzése érdekében pedig friss levegőt, lágy természetet és zengő fülemüleszót ajánlanak

Lehetőleg Szent György napján jó vetni babot, amely nemcsak fontos eleségnövény, hanem babonás célokra is felhasználható. Egyes vidékeken a rostán rázott tarkababból olvasták ki a tolvajokat, illetve azokat, akik a jószágot meg akarták rontani, vagy a szerelmesek dolgát összekuszálni. Gonoszjáró napokon ezért az egriek a nyakukba akasztott zacskókban, más vidékeken az emberek a zsebükben néhány szem babot hordtak magukkal a rontás ellen. A jó babtermést elősegítő hiedelmeket is ismerünk. A Szilágyságban például ültetés előtt három napig nyári esővízben áztatják, amit előző nyárról őriztek erre a célra. A Balaton mellékén a vetés közben szidalmakkal illették a szemeket, mert hiedelmük szerint akkor hozott bő termést.

25. Szent Márk napja – Márk evangélista ünnepe, az antik hagyományokat őrző egyházi búzaszentelés napja. A rómaiak ezen a napon áldozatokat mutattak be, hogy a vetéseket ne tegye tönkre a rozsdá. Ha ekkor már a fűj el tud bújni a vetésben, és még az ég is megdördül, a néphit szerint gazdag lesz az aratás.

28. Vítális napja – Egyszerű rámutató negyvenes nap. Sok helyütt azt figyelték meg, hogy 40 napig e nap időjárásához hasonló várható. Dologtiltó nap is a férfiak számára, ilyenkor semmit sem szabad vetni.

30. Széna Kata napja – Katalin „széna” jelzője a sienai név magyar népetimológiás változata, tehát Sienai Szent Katalin napja. A középkor egyik legnagyobb hatású női szentje 1347–1380 között élt, a mi Nagy Lajos királyunkkal is levelezett. A legenda szerint Krisztus őt is eljegyezte, szívet cserélt vele, és sebeinek hordozására találta méltónak – írja Bálint Sándor, ismertetve az *Érdy- és Érsekújvári-kódex*ben egyaránt olvasható legenda magyar változatát *Szenabeli dicsőséges apáca szűz Szent Katalin asszonynak ő élete* címmel. Időjóslo és termésjóslo nap is, a népetimológiához híuen, szénakaszálásra következtetnek emléknapjának időjárásából.

HÚSVÉTI ÜNNEPKÖR

Virágvasárnap – Bevezeti a *szent háromnap* liturgiáját, egyben a nagyböjti előkészület csúcspontja: Jézus Jeruzsálembe érkezését jelöli. A nagyhét előtti utolsó nap, a nagyböjt utolsó szakasza. E napon a katolikus pap a vértanúságot jelképező piros ruhát veszi fel. A misén Máté, Márk, Lukács evangéliumából olvassák fel a passiót, meghatározott rendben, minden évben másikat. Az elnevezés onnan származik, hogy a Jézust fogadó ünneplő tömeg pálmaágakat szórt a számárháton haladó Jézus lábai elé. Ennek emlékére szentelnek a templomokban (ahol a pálma nem természetes növény) barkát, és tartanak pálmás illetve barkás körmeneteket. A szentelt barkát (egyéb nevein: bárka, cica, cicaberke, cicuska, cicamaca, cicemaca, cicabarka, cicaméce, Székelyföldön pimpó, Torockón fűzfaticula, polinga, a Borsa-völgyben picus) rontás ellen, gyógyításra, mennydörgés, villámlás és jégeső elhárítására használták, az állattartásban jóslo és varázsló erőt tulajdonítottak neki. A pap ennek hamujával végezte a következő év hamvazószerdáján a hamvazási szertartást, a hívek a hazavitt szentelményt a házi szentélyben, a Mária-sarokban őrizték. Ennek főzetével boro-gatták a magas lázban szenvedő testét, a virág pedig gyógyír volt betegnek, haldoklónak.

Még a 20. század elején is sok helyen élt a szokás, hogy szombaton a határban szedték a barkát a gyerekek, a fiúk fekete cukorsüvegből készült zsákok tettek a fejükre, felbokrétázva, felpántlikázva, oldalukra fakardot kötöttek. A kislányok fehérkoszorúsán, párosával, dalolva mentek ágat vágni, a magukkal vitt tojást itt ették meg. Virágvasárnapi énekkel vitték hazavállukon a barkaágakat; a templomot háromszor megkerülték, majd az ágakat odaállították az oltárt környező falakhoz. A hívek másnap ebből vettek maguknak. A Dunántúlon mise után a lányok zöld ágakkal a kezükben, énekelve járták végig az utcákat. E nap rítusa volt a „bújj-bújj zöld ág” játék is. A palócok ezen a napon úzik el a telet: a női ruhába fölöltöztetett szalmababot, a „kiszét” énekszóval viszik a határba, ott elégetik, vagy patakba dobják.

Nagyhét: Virágvasárnap utáni hét – Nevezik „savanyúhétnek” és „vizeshétnek” is. (A természet tavaszi újjászületése az embert is analógiás jellegű megújulásra, tisztálkodásra indítja – írja Bálint Sándor. Megtisztítják az egész portát, rendbe teszik és több helyen is felkoszorúzzák a sírokat. A katolikus egyház minimális követelményként fogalmazza meg, hogy legalább egyszer egy évben járuljanak a szentségekhez, gyónjanak és áldozzanak. (Még a 19. században is szokás volt, hogy a paptól gyónócédulát kapott, aki megvallotta a bűneit.)

Nagycsütörtök – A bibliai utolsó vacsora emlékét idézi. Ilyenkor – a székesegyházakat kivéve – minden templomban csak egy mise van, az esti órákban. Tilos bármilyen más mise. A nagycsütörtöki esti misén a pap az örvendezést, ünneplést jelentő fehér ruhában van. Az orgona szól, egészen a „*Dicsőség a magasságban Istennek...*” kezdetű himnuszig, ami alatt szólnak a harangok, és a csengők is. A prédikáció után a lábmosás szertartása következett – általában magas rangú egyházi személyek mosták meg ilyenkor tizenkét szegény ember lábát. Ennek hagyománya a Bibliában található: Jézus az utolsó vacsorán megmosta tanítványai lábát. A mise után következik az „oltárfosztás”, ami azt jelképezi, hogy Jézust megfosztották ruháitól. A mise után a templomokban virrasztást szoktak tartani, mondván Jézus tanítványai elaludtak.

A néphagyományban szokás volt kereplővel zajt kelteni, így gondolták elűzni a gonoszt. Szintén liturgikus eredetű szokás a pilátusverés vagy égetés. A templomban a gyerekek hatalmas zajt csaptak (verték a padokat), vagy a falu határában Pilátust jelképező szalmabábút égettek. Elterjedt szokás volt a nagycsütörtöki rituális mosakodás a faluhoz közeli folyóban. Egy-egy faluban az állatokat is megmosták. Bajelhárító szerepet tulajdonítottak ennek a rituálénak. Bizonyos vidékeken zöldcsütörtöknek is nevezték, mivel ezen a napon zöld növényekből készült ételeket főztek (sóska, spenót), a bő termés reményében.

Nagypéntek – Jézus kinszenvedésének és kereszthalálának, a keresztyének körében a bűnbánat, a mély gyász és a szigorú böjt napja. (A csiki székelek „*hosszúnapnak*”, az északi csángók „*aszupénteknek*” is nevezték e napot.) A templomokban az oltárokat letakarják, a harangok némák. Nagycsütörtök után, húsvét vigiliájáig, sem az orgona, sem a csengő nem szól. („*A harangok Rómába repülnek, ott gyászolják Krisztust*” – ez jelképezi, hogy senki nem szólt Jézus mellett.) Nagypénteken Igeliturgia van, áldoztatással. A pap a szertartást piros vagy lila öltözkében végzi. A papság és a segítők teljes csendben vonulnak be a templomba, s az üres oltárszékre (tabernákulum) előtt leborulnak. Ezt követi az Igeliturgia: Isten szenvedő szolgálójáról szól az olvasmány, a szentlecke, és János evangéliumából olvassák fel a passiót. Ezután jön az évente egyszeri tisztelés a kereszttől, a Kereszthódolat. Az igeliturgia teljes csendben áldoztatással ér véget. Nincs áldás, nincs elbocsátás. E napon a passiójátékok, élőképes felvonulások világszerte ismert szokások. Rómában minden évben a pápa közreműködésével elevenítik fel a keresztút (Via Crucis) stációit.

Ez a nap sem mentes a babonás hiedelmektől. Tiltották az állattartással, földműveléssel kapcsolatos munkákat, nem sütöttek kenyeret (mert „*kővé válik*”), nem mostak (mert „*a ruha viselőjébe villám csapna*”), nem fontak. A víznek, mint a tisztulás szimbólumnak, mágikus erőt tulajdonítottak. A lányok, akik még szebbek akartak lenni, napfelkelte előtt a patak vizében, az úgynevezett „*aranyvízben*” mosakodtak. Ez védett a betegségek ellen is. Az állatokat is kihajtották a patakhoz itatni, le is fűrésztötték őket, hogy ne legyenek betegek. Szokásban volt a határjárás, határkerülés. A férfiak a templom előtt gyülekeztek, csoportosan mentek a határba, ahol zajkeltéssel, kerepléssel űzték el az ártó erőket a földekről.

Számos étkezési szokás is kötődött nagypéntekhez. A férfiak, tartván a szigorú böjtot, reggelire csak kenyeret ettek, és hogy majd nyáron „a kígyó a hasukba ne mászék”, pálinkát ittak rá. A Szeged környéki falvakban csak hideg ételeket ettek, azt is csak akkor, amikor a templomi szertartásból hazaértek. A katolikus vallás tiltja ezen a napon a húsevést, és csak egyszer szabad jóllakni a nap folyamán.

Nagyszombat – A katolikus időszámításban szombat este a sötétedés után már vasárnap van, ezért a szombat esti misét vasárnap vigíliájának nevezik. Húsvét vigíliája az év legszembetűnőbb, de legbonyolultabb szertartása. A pap az öt részből álló szertartást fehér öltözkében végzi. Nagyszombaton véget ér a 40 napos böjt, és újra megszólalnak a harangok. Legjelentősebb eseménye a nagyszombatnak a víz- és tűzszentelés. Katolikus templomokban a gyertyát a megszentelt tűz lángjáról gyújtják meg. Az új tűz gyújtása a remény szimbóluma is. Jellegetes szokás még a feltámadási körmenet szombat estéjén.

Húsvétvasárnap – A keresztyénség legnagyobb ünnepe, Jézus feltámadása. Ünneplése a 8. század körül vált általánossá, bár már a 3. századból vannak adatok, melyek húsvét vasárnap megünneplésére utalnak.

E napon a reggeli mosdóvízbe sok helyütt piros tojást tettek, ennek egészségváraozsló szerepet tulajdonítottak. A húsvéti szertartásokhoz kapcsolódik az ételszentelés szokása. A sonkát, bárányt, tojást, kalácsot a templomban megszenteltették, ezután mágikus erőt tulajdonítottak neki. A morzsából vittek az állatoknak is, hogy jól szaporodjanak, egészségesek maradjanak. A sonka csontját a gyümölcsfára akasztották, vagy a földekre vitték a jó termés reményében. Szinte áldozati jellegű étel a bárány, amelyet már az ószövetségi zsidók is fogyasztottak, Egyiptomból való menekülésük emlékére. Krisztust az Isten bárányának nevezik. A tojás az élet újjászületésének jelképe, a piros tojás színe pedig Jézus kiontott vérére emlékeztet. A sonka a paraszti élet rendje következtében vált húsvéti étellé, ugyanis nagybőjten nem ehettek húst, így a füstölt húсок megmaradtak Húsvétig. A tormának gonoszűző erőt tulajdonítottak.

Ősi néphagyomány a Húsvét hajnalára virradó Jézus-keresés, mely szokás keveredik a határkerülés mozzanatával. Székelyföldön a búzába rejtett Krisztus-szobrot kellett megtalálni a keresőknek. Néhány vidéken éjjel vonultak ki a keresők, mert úgy hitték, majd amikor felkel a nap, abban megpillanthatják a húsvéti bárányt, Jézust. A Zöldág-járás szokása tipikus tavaszi, a természet megújulását ünneplő énekes játék. A lányok kettes sorban állva, felemelt kezükből sátrat formálva, énekelve haladtak végig a falun („Bújj, bújj zöld ág...”). Bizonyos vidékeken szokás a vasárnapi napfelkeltét valamely magaslaton nézni, hiszen a felkelő nap is a feltámadás szimbóluma. Dologtöltő nap, a szokásos vasárnapi munkatílalomnál is szigorúbb. Aki Húsvétvasárnap a mezőn dolgozik, elveri termését a jég, aki befogja a jószágot, szerencsétlenség éri.

Húsvéthétfő – A víz megtisztító, megújító erejébe vetett hit az alapja ennek a szokásnak, mely aztán polgárosodott formában (kölnívízzel locsolás) megmaradt napjainkig. Bibliai eredetet is tulajdonítanak a locsolkodás hagyományának: a Krisztus sírját őrző katonák a feltámadás hírére vevő, ujjongó asszonyokat igyekeztek lecsendesíteni úgy, hogy lelocsolták őket. A locsolásnak számos formája ismert. Faluhelyen a kúthoz, vagy a vályúhoz vonszolták a lányokat, és vödörrel öntötték le őket, innen ered a nap másik neve: vízbevető hétfő. Az ilyenkor szokásos locsolás vagy vesszőzés egyaránt a jelképes megtermékenyítést és a rituális megtisztulást célozza.

A tojásfestésnek komoly hagyományai vannak Magyarországon. Az asszonyok, lányok dolga volt, vidéken a házaknál természetes anyagokkal festették a tojásokat, például hagyma héjával, zöld dió főzetével. A tojás írásának, azaz a cirkalmas minták készítésének leggyorsabb módja az, ha a mintát viasszal készítik el, majd a tojást festékbe mártják. Így a mintát a viasz miatt nem fogja be a festék.

Dunántúlon a locsolkodással egyenértékű szokás volt a vesszőzés. Sibának nevezték a vékony, általában fűzfavesszőből font korbácsot, mellyel a legények megcsapkodták a lányokat. A vesszőre a lányok szalagot kötöttek és a fiúkat borral vendégelték meg. Az ajándékot hozó húsvéti nyúl szokása valószínűleg német nyelvterületről származik, és az állat szaporasága miatt a termékenységet szimbolizálja. A hétfőt követő húsvét keddjén, egyes vidékeken a lányokat locsolták vissza a fiúkat.

A fehérvasárnap népies neve a szokás miatt mátkáló- vagy komáló-vasárnap. Némely vidéken szokás volt, hogy a farsang óta férjhez ment lányok fehérvasárnapon menyasszonyi ruhájukban mentek a szentmisére, de koszorú és fátyol nélkül. A fehérvasárnap szakrális tartalma a katolikus egyházban a halottakról való megemlékezés, a „halottak húsvétja”. A nap neve a görög katolikusoknál tamás-vasárnap.

Fehérvasárnap – (latinul: Dominica in albis) a húsvét nyolcadát záró vasárnap (a szent szombatot követő nyolcadik nap), amelyet a II. Vatikáni Zsinat óta húsvét második vasárnapjaként ismer a katolikus naptár. A nevét onnan kapta, hogy a nagyszombaton keresztelt katekumenek ezen a napon vehették le a fehér ruhát, amelyet egy héten keresztiül viseltek. Jellegzetes szokása a napnak a komálás vagy mátkálás. A szokás a lányok (ritkábban lányok és fiúk) közötti barátság megpecsételéséről szól. Komatálát küldtek egymásnak gyümölcscsel, borral, hímestojással, süteménnyel. Ehhez a szokáshoz fűződő mondóka: „Komatálát hoztam, / Fel is koszorúztam, / Koma küldte komának, / Hogy váltsa ki magának. / Ha nem váltja magának, / Küldje vissza komának.”

Két húsvéti lap
a Palásthy Lajostól kapott
s neki címzett exlibrisekből

Ürmös Péter (fent)
és Csibý Mihály (lent)
linómetszetei

Május

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új idősz. szerint)	Nap kelte nyug. ó. p.	
18)	Husvét után 5. vas.	Prot. ev. János 16, 23—30. Jakab 1, 22—27. Kath. ev. ugyanaz.			
V.	1 B. 5. Fülöp	B 5. Ful., Jak.	B 5. Jeremiás	4 44	7 11
H.	2 Zsigmond	A'hanáz	N. Atan. hal.	43	12
K.	3 Irma	Sz. + megt.	Timót és M.	41	14
Sz.	4 Flórián	Flórián	Pelágia sz.	39	15
Cs.	5 Áldozóesüt.	Áldozóesüt.	Jéz. menybem.	37	16
P.	6 Frida	Olajba f. Ján.	Jób	36	17
Sz.	7 Napoleon	Szanis' ló	Ákos, Kodr.	35	19
19)	Husvét után 6. vas.	Prot. ev. János 15, 26—16. 4; I. Pét. 4, 7—11. Kath. ev. ugyanaz.			
V.	8 B 6 Gizella	B 6. Exaudi	B 6. N. Arzen.	4 33	7 20
H.	9 Gergely	Naz. Ger. ea.	Izaiás pr.	32	22
K.	10 Ármin	Antonin pk.	Zel. Simon	30	23
Sz.	11 Mamertus	Mamert pk.	Móc vt.	29	25
Cs.	12 Pongrácz	Pongrácz vt.	Germán	28	26
P.	13 Szervác	Szervác vt.	Giczéria	26	27
Sz.	14 Bonifác	Bonifác vt.	Izidor vt.	25	28
20)	Pünkösöd vas.	Prot. ev. Ján. 14, 23—31. Ap. Csel. 2, 1—13. Kath. ev. ugyanaz.			
V.	15 B Pünkösöd vas.	B Pünk. vas.	B Pünk. vas.	4 24	7 29
H.	16 Pünkösöd hétfő	Pünk. hétfő	Pünkösöd hétfő	22	31
K.	17 Paskál	Paskál hv.	Junia	21	32
Sz.	18 Erik	Venác vt.	Péter	20	34
Cs.	19 Ivó	Cölesztin p.	Patrik és t.	19	35
P.	20 Bernát	Szírén. Bern.	Talalé	18	36
Sz.	21 Konstantin	Timót vt.	Konst. és H.	17	37
21)	Szentháromság vas.	Prot. ev. Ján. 3, 1—15. Róm. 11, 33—36. Kath. ev. ugyanaz.			
V.	22 Szenth. vas.	B 1 Szenth.	B 1 Mindsz.	4 16	7 38
H.	23 Dezső	Dez: 6 pk.	Mihály	15	39
K.	24 Eszter	Eszter	Simeon	14	40
Sz.	25 O. bán	Orbán p.	Sz. Iván feje	13	42
Cs.	26 Urnapja	Urnapja	Karpusz	12	43
P.	27 Béda	Béda et.	Hel.ád	11	44
Sz.	28 Emil	Emil vt.	Eutik	10	45
22)	Szentháromság utáni 1. vas.	Prot. ev. Luk. 16, 19—31. I. Ján. 4, 16—21. Kath. ev. ugyanaz.			
V.	29 B 1 Maxim	B 2. Paz. M.	B 2. Teodózia	4 9	7 46
H.	30 Nándor	Nándor	Lásac ap.	9	47
K.	31 Petronella	Angela	Herma vt.	8	48

Hold fényváltozásai:

Ujhold 7-én 10 ó. 1 p. délután.

Első negy. 14-én 4 ó. 25 p. d. u.

Holdtölte 21-én 9 ó. 15 p. d. u.

Utolsó negyed 29-én 10 ó. 45 p. délután.

Hold a földközelen 11-én 9 ó. d. u.

Hold a földtávolban 27-én délben.

1-én a nap hossza 14 óra 27 p.; a hó végéig a nap 1 ó. 13 p. nő.

Időjárás Herschel szerint:

A szép tavaszi idő tart, 7-én változik és déli széllel eső, keletve pedig hűvös, viharos idő lesz, 16-25. meleg és esős, végig változó és hűvös.

Izraeliták naptára. 5881.

29. Sab. Akh. — 30. Ros. Chod. — 1. Ijar (R. Ch.) — 6. S. Kedos. — 13. S. Emor. — 20. S. Be-har,

A latin Maius hónapot Ovidius szerint a meglett korúak (azaz: maiores) tiszteletére nevezték el, ám valószínűbbnek tűnik, hogy a föld termékenységének istennője, Maia (vagy a férfi Maius) lehetett a névadó. A május a nyár aggodalmas adventje: félve a jövőendő termést. Május az ókorban Európa-szerte engesztelő és tisztító szertartások bőjtös időszaka volt. Rómában tilos volt új ruhát öltetni, házasságot kötni, házasságetet élni, ekkor takarították ki a templomokat, mosták le az istenszobrokat, mintegy előkészítve a nyári ünnepeket.

Népi megfigyelések: A májusi csendes eső, növeli a vetést. – Száraz május, száraz esztendő. – Ha májusban erősen halljuk a békákat kuruttyolni, igen sok eső lesz. – Nagyon meleg május után esős június következik. – Ha májusban a tölgy szépen virágzik, és a cserebogár rajta tanyázik, gyakran fogunk hallani mennydörgést. – „Sok bort hoz ám a három ác, / Pongrác, Szervác, Bonifác, / ha felhőt egyiken se látsz.” – „Szervác, Pongrác, Bonifác, / megharagszik, fagyot ráz.” – „Pongrác, Szervác, Bonifác, / Zsófia is lehet gyász.” – „Szervác, Pongrác, Bonifác, / mind a fagyos szentök, / hogy a szőlő el ne fagyjon, / füstöljenek kendtők.” – Májusi meleg eső nagy termés, hideg eső rossz vendég.

1. Fülöp, Jakab (Walpurgis) – A szeszélyes április múltán, májusban kivirul a természet, ezért teszik jeles nappá különböző szokásokkal is, melyek közül legismertebb a májusha, vagy májfa állítása, tűzése. Legények állítják hajnalra a lány házához, általában az ajtó elé, kapu mellé az udvarra, de van, ahol a kémény mellé tűzik. Ha valamelyik lányra haragudtak, annak a házához a kémény mellé kukoricaszár-csomót kötöttek, amit fekete szalaggal „díszítettek” fel. Az élelmesebb lányok is megtréfálták a fiúkat: savanyú uborkát, paprikát, krumplit kötöttek rá. Sok helyen Pünkösdkor vagy május végén „kitáncolják” a fát: a fát táncmulatság keretében döntötték ki. Már a 15. században is zöld lombokkal díszítették fel a házakat május elsején, később az evangélikusoknál a templomban is májfa állítottak.

Az egyház a naphoz fűződő laikus képzetek miatt „megszelídítése” végett rendelte el ekkorra Fülöp és Jakab apostol ünnepét. (Csíkbán a legények májusfa helyett „*jakabágat*” vertek föl a kedvesük háza elé vagy kapujára. A szent apáca, a német bencés apátasszony, Walpurgis (vagy Valburga) – akinek alakja Fülöp és Jakab legendájában is megjelenik – lett e naptári időpont hiedelem-tiszteletének tárgya (Walpurgis-éj).

4. Szent Flórián napja – A vértanúságot szenvedett, szentté avatott Flórián római katonatiszt volt, Diocletianus császár uralkodása idején Noricumban, a mai Ausztria területén teljesített szolgálatot. Imájával meggátolta egy ház leégését (legendája szerint egy malomkővel a nyakában vetették a folyóba). Úgy is szokták ábrázolni, amint római tiszti egyenruhában, kezében a vödör vízzel, egy hozzá képest apró ház vagy város tüzét oltja. Tisztelete Ausztriában és a környező országokban virágzik a késő középkor óta. (Nagykanizsa környékén Szent Furgyánnak nevezték.) A tűzzel dolgozók, tűzoltók, serfőzők, fazekasok, pékek és kéményseprők védőszentje lett, a gyakori tüzesetek miatt a barokk kortól kezdve nálunk is minden tehetősebb polgár házának homlokzati fülkéjébe állították szobrát. Több helyen az esti harangszó után a tisztítóútúzen szenvedő lelkekért imádkoztak.

Névnapjának hiedelemanyagába az ősi pogány tűzkultusz számos eleme bekerült. Egyes falvakban ekkor nem raktak tüzet, kenyeret sem sültöttek, a kovácsok sem dolgoztak. Másból épp e napon gerjesztettek új tüzet, két fadarab összedörzsölésével, és az egész falu népe ebből a parázsból gyújtott tüzet. A gazdák, hogy bő termést adjon, ekkor igyekeztek a kukoricát elvetni. Az ország délnyugati részén nem asszony, hanem férfi rak tüzet. Mielőtt begyűjtana, megmossa a kezét, a vizet szétpermetezi, hogy a tűz, amely ezen a napon különösen haragos, „erőt ne vehessen”, ne okozzon veszedelmet. A tűzgyűjtást nem lehet korán végezni, csak délelőtt tíz óra után, „*hogy a házba ki ne siessen*” – azaz, fel ne gyűjtse a házat.

12–14. Pongrác, Szervác, Bonifác (*Fagyosszentek*) – A hagyomány szerint a Kr. u. 3–4. században élt három szentéletű férfi a keresztény hitéért halt mártírhálál, más források szerint a három szent azért fagyott halálra, mert ruháikat a szegényeknek adták. A magyar néphit számos legendát ismer a három férfiról: ezek szerint Pongrác kánikulában, a subájában megfagyott, Szervác a Tisza közepén víz nélkül megfulladt, Bonifácot pedig agyoncsípték a szünyogok. Mivel ezért ők haragszanak ránk, bosszút esküdtek ellenünk, és évről-évre visszajárnak, hogy tönkretegyék a termést. Fagyot ráznak, letarolják a veteményt, megdermesztik a földet. Egyes vidékeken viszont úgy vélik, hogy jóságosak is tudnak lenni, mert ha kisüt a nap, bő termést hoznak a szőlősgazdáknak. E napokon nem vetnek, nem palántáznak, a fagyok ellen tűzgyújtással, füstöléssel védekeznek. A népi megfigyelések szerint nemcsak a fagyok okozhatnak kárt, a Pongrác napi eső nem jó a gabonára.

16. Nepomuki Szent János emléknapja – A csehországi Pomuk (Nepomuk) városban született 1340-ben a példás életű férfi, aki János atyaként vált ismertté. Pappá szentelése után a prágai udvarban kanonok, majd érseki helytartó lett. Nagy tudása és egyháza iránti elkötelezettsége miatt IV. Vencel őt választotta gyóntatójává, ám e megiszteltetés okozta élete tragédiáját: a hitvesére féltékeny király arra akarta kényszeríteni a főpapot, hogy számoljon be a királyné gyónásáról, s árulja el a titkait. Mivel János – hivatásához híven – nem engedelmeskedett, az uralkodó elfogatta, megkínóztatta, s a Moldva folyóba dobatta 1383-ban. A mártírhálál halt főpap testét a prágai Szent Vid templomban temették el. Sirjánál a 18. század elején több ízben rendkívüli eseményeket észleltek. 1618-ban, amikor a protestánsok elfoglalták a templomot, és el akarták távolítani a szent hamvait is, a legenda szerint valamennyien szörnyethaltak. Egy másik alkalommal a szent megvédte a templomba menekült jezsuita misszionáriusokat, így azok pártfogójuknak kezdték tekinteni. III. Benedek pápa Nepomuki Jánost 1729-ben iktatta a szentek sorába. Ő lett a folyók, hidak, hajósok, vízimolnárok és általában a vízen járók, vízen dolgozók oltalmazója.

Tisztelete rövid idő alatt hazánkban is elterjedt: a barokk korban az ő nevére szentelték a legtöbb új templomot, szobrai, képei az egész ország területén ismertté váltak; Nepomuki Szent János szobrai vízparton, hidakon láthatók szobrai, a szentet papi ruhában, vállán hermelin paláستtal, karján feszülettel ábrázolták. Ünnepeként előestéjén számos Duna-parti városban nagy vigasságokat rendeztek. Lámpásokkal kivilágított, feldíszített hajókkal kisebb-nagyobb vízi körmeneteket tartottak, amelyeket a parton majálisszerű ünnepségekkel zártak. Baja városában sokáig látványos szokása volt a vízimolnárok ünnepe, a Jánoska-eresztésnek nevezett mulatság. A szent zöld ágakkal feldíszített szobrát templomi lobogókkal, fátylakkal, égő gyertyákkal kísérték a komphoz, ahol egy szintén feldíszített emelvényre állították, majd a Dunán leeresztették, és a szentet a csónakokba szállt gyülekezet, egyházi énekeket énekelve, fátylós menetben kísérte. A körmenet végén hajnalig tartó mulatságokat rendeztek. Mivel János a gyónási titok vértanúja, természetesnek tekinthető, hogy szobra vagy képe gyakran odakerült a gyóntatószékek homlokzatára is.

25. Orbán napja – Orbán a legutolsó fagyosszent, több népi jóvendülés kapcsolódik hozzá, Pongráccal ellentétben „rámutató-nap”. *„Ha Orbán nevet, a szőlő sír”*; másként: *„Savanyú lesz a bor, ha Orbán napja esős, édes, ha tiszta az idő.”* Egy másik jóvendülés szerint: *„amilyen Orbán napja, olyan lesz az ősz”* – vagy: *„Ha Orbán napja szép, úgy bő lesz az esztendő”*. A szőlőhegyen felállított Orbán (kora középkori pápa) szobrát felvirágozták, ha napos, szép volt az idő, sárral kenték be, ha esett. Orbán és Donát a vincellérek, szőlősgazdák védőszentje. Orbán napján kezdenek a méhek rajzani, ezért a méhek *„Orbán bogarai”*.

31. Petronella – Szent Péter leánya volt, nevét és ünnepét számon tartják a középkori Magyarország misekönyvei. A legtöbb helyen azonban csak kalendáriumi jeles nap. Ha Petronella derűs napra ébred, jó kendertermés lesz. Ha bőven virágzik a mák, szalonna lesz bőven, de zsír is a főzéshez. A szalonánál sebek gyógyítására is felhasználták, de az időjárást is mutatta: ha csöpgög, mindenki tudja, hogy hamar megjön az eső

Junius

30 nap

ap N	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath.napt. (új idős. szerint)	○ Nap kelte ó. p.	nyug. ó. p.	Hold fényváltozásai.
Sz. 1	Pamphilius	Pamfil vt.	Juszuin	4 06	7 50	Ujhold 6-án 7 ó. 15 p. d. e.
Cs. 2	Anna	Erazmus pk.	Nicefor patr.	06	51	Elő negyed 12. 9 ó. 59 p. d. u.
P. 3	Klotild	Jéz. sz. Sz.	Paula	05	52	Holdtölte 20-án 10 ó. 41 p. d. e.
Sz. 4	Kerény	Kar. Fer. hv.	Metrofán	04	53	Utolsó negyed 28-án 2 ó. 17 p. délelőtt.

23) Szentháromság után 2. vasárnap. Prot. ev. Luk. 14, 16—24. I. Ján. 3, 13—18. — Kath. ev. Luk. XV. 1—10.

V. 5	B 2 Bonifác	B 3 Bonif. p.	B 3 Marcián	4 04	7 54
H. 6	Norbert	Norbert	Thekla	03	54
K. 7	Róbert	Róbert ap.	Teodot	03	55
Sz. 8	Medárd	Medárd pk.	Teodor erek.	03	55
Cs. 9	Félix	Primusz vt.	Cir. és Atan.	03	56
P. 10	Margit	Margit kir.-né	Antonina	03	56
Sz. 11	Barnabás	Barnabás	Barnabás	03	56

24) Szentháromság után 3. vas. Prot. ev. Luk. 6, 36—42. Róm. 8, 18—23. Kath. ev. Luk. V. 1—11.

V. 12	B 3 Klaudius	B 4 Ék. Ján.	B 4 Onufriás	4 03	7 57
H. 13	Tóbiás	Pádua Antal	Aquilina	02	57
K. 14	Vazul	Nagy Vazul	Metod	02	58
Sz. 15	Vid	Vid vt.	Ámosz	02	58
Cs. 16	Jusztin	Reg. Ferenc	Tikon	02	58
P. 17	Laura	Rainer hv.	Ismael	02	58
Sz. 18	Arnold	Marcellian	Leonc vt.	02	58

25) Szentháromság után 4. vas. Prot. ev. Luk. 15, 1—10. I. Pét. 5, 6—11. Kath. ev. Máté V. 20—24.

V. 19	B 4 Gyárfás	B 5 Gyárfás	B 5 Judás ap.	4 02	7 58
H. 20	Rafael	Szilvér p.	Method.	02	58
K. 21	Alajos	Gonz. Alajos	Julián vt.	02	58
Sz. 22	Paulina	Paulin pk.	Özséb pk.	02	59
Cs. 23	Zoltán	Ediltrud k.	Agrippina	03	59
P. 24	Iván	Ker. Ján. sz.	Iván szül.	03	59
Sz. 25	Vilmos	Vilmos hv.	Febrónia	03	8 0

26) Szentháromság után 5. vas. Prot. ev. Luk. 5, 1—11. I. Pét. 3, 8—15. Kath. ev. Márk VIII. 1—9.

V. 26	B 5 Ján., Pál	B 6 Ján. és Pál	B 6 Dávid	4 04	8 0
H. 27	László	László m. k.	Sámson	04	0
K. 28	Arszlán	Leó p. hv.	Círus és Ján.	04	1
Sz. 29	Péter és Pál	Pét. és Pál	Péter és Pál	05	2
Cs. 30	Pál	Pál ap. eml.	12 apostol	06	2

Időjárás Herschel szerint:

Kezdeté jó meleg, majd kevés eső, 10—18. déli szél mellett eső, 22—28-ig szép meleg idő, helyenkint záporral.

Izraeliták naptára. 5681.

27. S. Bekh. — 1. Sziván R. Ch. — 5. S. Bamidbar. — 6. Sabuoth. 1 n. — 7. Sabuoth 2 n. — 12. S. Nassza. — 19. S. Behalot.

A hónap elnevezését előbb a régi „Junius”-nemzetségéből eredeztették, leghíresebb tagjai a Brutus-fivérek voltak. Miután Marcus Junius Brutus a naptárt reformáló Caesar természetes fia volt, lehetséges, hogy az új kalendáriumban róla nevezték el a június hónapot. Ám amikor Brutus a saját atyját politikai okból meggyilkolta, már nem tartották arra méltónak, hogy az egyik hónap az ő nevét viselje, s ettől fogva (főként Ovidiusnak tulajdoníthatóan, aki „mensis Junonis”-nak nevezte a hónapot) Juno istennőről származtatták a hónap nevét. Ez az átmagyarázás azért is tűnt természetesnek, mert Juno istennő is beletartozott Mars, Venus és Jupiter családjába (akiről a márciust, az áprilist és az eredeti május hónapot elnevezték), hiszen Juno Jupiter nővére (és felesége) volt, a házasság és a születés védőistennője, az égbolt királynője. Juno a házasság által megszentelt szerelem pártfogója, a családi áldás istenasszonya, védi az asszonyokat, akiket egészséggel és szépséggel ruház föl. *Népi megfigyelések:* Ha Medárd napján esik, akkor negyven napig esik. – A júniusi eső koldusbotot nyomhat a gazda kezébe. – Ha a kakukk Szent Iván napja előtt megszólal, úgy olcsó lesz a gabona, ha utána, úgy drága. – „*Ha Szent Iván napján eső esik, úgy mind mogyoró, mind pedig dió kevés lesz, így tehát dió helyett sült almát ehetünk.*”

2. Áldozócsütörtök – A húsvétot követő 40. nap áldozócsütörtök, Krisztus mennybemenetelének napja. Ebben az időszakban van a gyermekek első áldozása, 1918-ig ez az ünnep volt a húsvéti szentáldozás határnapja. Ebből ered az egyedülálló, magyar név: áldozócsütörtök. A hívek a déli harangszóra a templomba siettek, hogy Jézust imádva, utána küldjék legfontosabb kéréseiket. Úgy vélték: Jézus után a mennyország egy óráig nyitva marad. Néhány vidéken a déli harangszó hallatára mondták el az ég alatt az „Ürangyalát”.

8. Medárd – A népi tapasztalatok szerint: „*Ha Medárd napján esik, akkor negyven napig esik.*” Noha a Medárd napi jóvendölés egészében nem igaz, arra felhívja a figyelmet, hogy felénk a június az év egyik legcsapadékosabb hónapja, de a heves záporok-zivatarok kialakulása már május második felében elkezdődhet. Tetőpontját általában június első felében éri el, majd júliusra befejeződik. Cholnoki Jenő professzor „európai nyári monszunjelenség”-nek nevezte el, ezt az időjárási jelenséget vette észre a földművelő ember, és utalt rá a Medárd-napi jóvendöléssel. (Térségünkben még soha nem fordult elő 40 napi tartó eső, a regula kialakulására bizonyára hatással volt a bibliai özönvíz 40 napja.) Medárd a 6. században élt püspök volt, első magyarországi említése a 15. század végéről származik, s a 16. században már feljegyezték a hozzá kapcsolódó időjárási regulákat.

10. Margit – Alighogy elmúlt a Medárd-veszély, Margit okozhatott meglepetést. „*Margit felhőtől fél, égi háborút vél*” – e formula arra utal, hogy a zivatar elveri a gabonát, leveri a gyümölcsöt a fáról. „*A júniusi eső koldusbotot nyomhat a gazda kezébe*” – tartja a népi megfigyelés. Szintén termésjósló nap volt 11-én Barnabás napja, amikor: „*Ha szép az idő, tele lesz a magtár, ám az eső csak pusztítja a szőlőt.*” Nem árt megszívlelni a másik hajdani figyelmeztetést: „*Jól figyelj, s a vihar során / messze kerüld el a tölgyfát. / Lucfenyőtől mindig szaladj, / de a bükkhöz hű maradhatsz.*” A 10-i névünnepet sokfelé Retkes Margit napjának nevezték, az ekkor elültetett retekmag ígérte ugyanis a legjobb termést. Másutt e napot *Legyes Margit*nak titulálták, és az ablakokat zárva tartották, mert különben abban az évben sok lesz a légy. (Margit a kőtényében hozza a levegőt, és onnan engedi be a konyhába.) Egyes vidékeken „*Hugyos Margit*”-ként tisztelték, mert e napon gyakran esett az eső.

12–13. Pünkösöd – A húsvét utáni 50. napon, vasárnap ünnepli a keresztyén világ a Szentlélek eljövetelét és az egyház megalapítását. A pünkösöd elnevezés a görög pentekosztész, azaz ötvenedik szóból származik. Mivel a Húsvét változó ünnep, így a Pünkösöd is május 10. és június 13. közé esik (ebben az évben a lehetséges időintervallum legvégére).

Piros Pünkösdi napját ezer éve virággal köszöntik. A templomokban a lángnyelveket a pünkösdi rózsza szirmaival helyettesítették, a Szentlélek jelképeként fehér galambot repítettek szabadon. A lányok és asszonyok bíborvörös ruhába öltöztek, befont copfjukat bal vállukra kanyarítva, a férfiak felöltötték ünneplőjüket, s kezdődhetett a mulatság. Sok helyen ma is élnek a pünkösdi játékok, az Alföldön a Pünkösddőlés, a Dunántúlon a Pünkösdi-királyné járás. A pünkösdi-király választás kezdetben vítézi szokás volt: a katonák maguk közül választottak egy évre királyt. Aki a versengések során a legderekabbnak bizonyult, egy évig ingyen ihatott a falu kontójára, és minden mulatságra hivatalos volt. A pünkösdi az udvarlás, párválasztás ideje. Ilyenkor enyhültek a szigorú szabályok, a leányok bátran mutakozhattak választottjukkal. A pünkösdi szokásoknál énekelte rituálék többször említik Szent Erzsébet nevét. A kapcsolódás valószínűleg a pünkösdi rózsza nyomán történt. A fiatalon idegenbe került Erzsébet legendája szerint: amikor a szegényeknek titokban alamizsnát vitt, s kérdőre vonták, kőtenyében a kenyer rózsává változott.

A Pünkösdi-királyné járáshoz a legszebb kislányt választották meg kiskirálynénak, ami nagy tisztesség volt. Mise után házról házra jártak jókívánságokkal, versekkel, énekekkel köszöntve a háziakat, virággal szórták be a szobát. A játék végén a háziak megkérdezték a lányokat: „*Hadd látom a királynétokat, édes-e vagy savanyú?*” Felelve a díszes kendőt, megcsiklandozzák a kislány állát. Ha a királyné mosolyog, de a fogát a világért sem villant-hatja ki, megnyugszanak a háziak, mert jó lesz a termés. Ekkor a háziak almát, tojást, kolbászt, pénzt ajándékoztak nekik.

13. Pádulai Szent Antal napja – A ferences rendi szerzetes (1195–1231) a magyar népnyelvben több elnevezésben is szerepelt: *Csudatévő Pádulai Szent Antal*, *Szent Antalka*, az *Egyház fő alamizsnásmestere*. A magyarországi templomok szinte elmaradhatatlan szobra, mely előtt általában pénzgyűjtő persely áll, az adományokból a szegényeket támogatták. Ő lett a gyulladáspanaszok oltalmazója, magyarországi tisztelete a 17. században bontakozott ki, és a kultusz elemei keveredtek a Remete Szent Antalhoz kapcsolódó hagyomány motívumaival. Baranyában e napon gyűjtik a gyógyító erejű „*Szent Antal tüzeit*” – ezzel és a ráolvasással e napon lehetett leghatásosabban gyógyítani az orbáncot. Szeged környékén azt tartották, hogy a gyógyítás akkor a legsikeresebb, ha olyan férfival csiholtatnak az orbáncra kovával tüzet, akinek Antal a keresztnéve – jegyezte fel Bálint Sándor.

14. Éliás – Már hajnalban lehet következtetni a beálló időváltozásra: ha a kelő napot szürke felhő övezi, biztosan megérkezik a neve napját ünneplő Éliás, aki olyan buta, hogy azt sem tudja, mikor van a neve napja, de mikor rájön, akkor úgy örül, hogy összehajtja az eget a földdel, akkora lármát csap. Éliás viharos öröme ellen szentelt gyertya gyújtásával védekeztek.

15. Szent Vitus (Vid, Vida) – A népi kalendárium jeles napként tartotta számon a szintén a *Tizennégy Segítőszent* egyike, Szent Vitus ókeresztény vértanú babonás hiedelmekkel átszőtt ünnepét. A 18. század derekán Vitusról iskoladrámát, Budán és Nagyszombatban pedig jezsuita színjátékot is bemutattak. Az esztergomi királyi palota körkapolnáját Vid oltalmába ajánlották. Nyárkezdő napnak tartották: a pásztorok szerint általában ilyenkor fordul meg az időjárás. Vid napján jönnek ki a rákok a folyó partjára, jelezve az időváltozást. A napfényes Vitus jó és bő termést, esője, hidege hetekig tartó hívős borongást, silányabb gabonahozamot mutat: „*Ha szent Vid napján eső esik, hibás lesz az árpa*”. E napon a „vitustánc” a nyavalyatörés, örvongés, hisztéria, kígyócsípés, kutyaharapás esetében segít.

Szentháromság vasárnapja – A pünkösdi utáni vasárnap a Szentháromság ünnepe, székelyföldön kispünkösdsnek nevezik. Hazánkban Kálmán király rendelte el megünneplését, kultusza tőlünk terjedt nyugat felé. A barokk egyházművészetben és az egykori városképekben is érződik a Szentháromság misztériuma. Szentháromságnak szentelt templomok már a középkortól jelen vannak a keresztyén Európában; később a török, majd a pestisjárványok szorongattatása miatt választották e titulust, a 18. századtól emelik a köztéri Szentháromság szobrokat is. Bálint Sándor az *Ünnepi kalendárium*ban több oldalon keresztül

sorolja a Szentháromság védelmébe ajánlott szent építményeket. Képszerű ábrázolásában egyaránt feltűnik az antropomorfizáció és a szimbolizáció – jelölésének legegyszerűbb és legelterjedtebb formája a háromszög, amely vagy sugárzó Napot, vagy a mindent látó „*Isten szemét*” fogja közre. Alig van olyan barokk templomunk, amelynek homlokzatán, szöszé-kén, oltárain ne szerepelne ez a sugárzó nappal ábrázolt Szentháromság-szimbólum. Oltalmazó céllal a házak homlokzatára és a kapubejáratokra is felkerült a jel. A motívum népi felhasználásának legértékesebb példáit a Szeged-vidéki parasztházak napsugaras házvégein, oromzatain lehetett látni. Sok városban a Szentháromság-szobor közelében volt a piac: „*Mögterem minden a Szentháromság laposán*” – mondták Szegeden.

23. Úrnapija – Krisztus teste, az Oltáriszentség ünnepe, a pünkösdi utáni második hét csütörtöke. Kötelező ünnep IV. Orbán pápa tette 1246-ban. Az ünnep és a körmenet elterjedésével szokássá vált az oltáriszentség körülhordozása, ennek a népi hitvilág a gonoszt, a betegséget, a természeti csapásokat elűző erőt tulajdonított. Megünneplésére Magyarországból már 1292-ből és 1299-ből is vannak adatok. A 2–14. század között elkezdett az a szokás, hogy amerre a körmenet haladt, négy oltárt állítottak fel. Az oltárok fölé sátrakat emeltek. Ezeket gallyakkal díszítették, a földre virágokat, kakukkfűvet hintettek. A néphit a zöld ágakhoz és az elhintett füvekhez különféle hiedelmeket fűzött. Mihálygergén a kunyhóból hazavitt gallyakat a ház négy sarkába tűzték, hogy ne érje villámcsapás. Baranyában az istálló fölé dugták, hogy az állatokon Isten áldása legyen. Székelyföldön az úrnapi virágot a hernyók ellen tették a káposzta közé. Sióagárdon a beteg gyermek fürdőjébe tették az úrnapijokor hazavitt virágokból. Máshol a virágokat a lábfájás elleni fürdőbe tették és fájós fogat füstöltek vele. Székelykeven koszorút fonnak virágokból, elviszik a templomba, megszenteltetik. A ganglára, az ajtó fölé akasztják az úrnapi koszorút. Ha jön „a nagy idő”, három szál virágot kihúznak a koszorúból, és egyesek tűzben, mások szentelt gyertya tűzében elégetik. A virágok füstölnek a tűzben, közben az *Úrangyalát* imádkozzák.

24. Szent Iván (Búzavágó, Virágos Szent János) napja – A Szentiváni napi szokások a keresztény motívumok mellett pogány hagyományokat őriznek. A nyári napfordulót lángoló tűz gyújtásával ünnepelték. A tüzet háromszor kellett átugrani, hogy hatásos legyen tisztító ereje. A játékos szertartásban résztvevők azt remélték, hogy a tűz háromszori átugrásával – Szent János közbenjárásával – a Szentháromságnál kegyelmet nyernek.

Mivel a kultikus tűzgyújtás és a tűz átugrása nemcsak tisztító és gyógyító, de termékenyítő és szerelemvarázsló hiedelemmel társult a János napi tűz a „párosítók” népi szertartása, az „összeénekelés” színhelye volt. A palóc lányok a tűzgyújtás után a legényekkel a kenderföldre mentek, ahol egyenként a kenderbe heveredtek. Azt tartották, hogy amelyikük után a kender feláll, az egy éven belül férjhez megy. Szent Iván vigíliáján sokféle ágat tűztek a tyúkolakra a rontás és a boszorkányok ellen. Az éjjel szedett gyógyfüveknek különleges hatást tulajdonítottak. Az öregasszonyok meztelenül járták körül a földjüket, és harimatot szedtek. A tűzbe vetett gyümölcsnek, főként az almának, szintén gyógyító ereje volt. Volt, ahol a sült almákból néhányat a temetőben, a sírhantokra tettek. Egyes helyeken, hogy a ház le ne égjen, a tűzgyújtáskor viselt koszorút feltűnő helyen a falra akasztották. Úgy tartották, hogy a Szent Iván-napi tűz megvéd a jégesőtől, a dögvésztől, a gonosztól és jó termést hoz. Szent Iván a korán elhunyt gyermekek védőszentje. A gyermeküket korán elvesztett fiatalasszonyok, a tüzet körülülő gyermekeknek gyümölcsöt osztogattak, míg ők maguk nem ehettek belőle. A szentiváni tűzgyújtásra vonatkozó első említések a 15–16. századból származnak.

27. László – Szent László királyunkat, aki a magyar lovagkor példaképe lett, s akit az egyház 1192-ben avatott szentté, nagy népszerűség övezte, a középkori hazai mondák és legendák Lászlót magasztalták a leggyakrabban. Már halála után egy évszázaddal úgy őrizte őt a népi emlékezet, hogy nemzete három évig, megtépett ruhában gyászolta, s ez alatt nem táncoltak, nem muzsikáltak az országban. Bálint Sándor utal a népmondára, mely szerint „Nagykerekí onnan kapta a nevét, hogy amikor Szent László koporsóját Váradra szállított-

ták, az itteni templom dombjára éjjeli pihenésül megállított halottasszekér kerekai maguktól megindultak Várad felé”. László Erdély régi patrónusa, de ide kapcsolható a moldvai csángóság Szent László-tisztelete is. A néphagyomány mellett a történelmi kegyelet is őrzi az emlékét. Legendakörének gazdagságát nemcsak a népemlékezet és az irodalmi emlékek, hanem a középkori templomok freskóciklusai szintén tanúsítják. Ritkábban céhpatrónusként is feltűnik – írja Bálint Sándor –, a középkorban a pesti kardesiszárók, a kolozsvári kovácsok, a nagyszombeni magyarszabók választották patrónusuknak. Időjósnap voltához kapcsolódik a tanács: „*Jól figyeld meg László napját, jó előre megjósolja az idő járását.*”

29. Péter és Pál – Az első az apostol-fejedelem, a másik a népek apostola volt. E napon kezdődik az aratás, mivel a néphit úgy tartja, hogy a búza töve „Péterpálkor” megszakad. Ha mégsem volt még érett, akkor egy-két kaszasuhintást végeztek, csak képletesen kezdve meg az aratást. Több helyen akkor is csak jelképesen suhintottak kaszájukkal a gazdák, ha a búza már érett volt, ez a nap ugyanis dologtöltőnek számított. A hiedelem szerint: aki elsőként hallja meg a harangsózt a hajadonok közül, év végéig biztosan férjhez megy. Szent Péter a halászkok védőszentje: maga is halász volt, mielőtt Jézus tanítványai közé állt. A halászkok régen ilyenkor tartották a céhgyűlést, a legény- és a mesteravatást. A lakatosok is patrónusuknak tekintették, mivel ábrázolásain a mennyország kulcsát tartja a kezében.

Jézus Szent szíve – Az Úrnap nyolcadát követő péntek, az egyházi év utolsó változó ünnepe. A Szent Szív a vallásos lélek számára Jézusnak az emberért való önfeláldozó, megváltó szeretetét állítja oda követelményül. A kultuszt Szent Margit látomásai szentesítették: a megjelenő Jézus az emberi hálátlanságot fájalta, és a Szív tisztelőinek az engesztelést, a hónap első péntekjén való gyónást, áldozást kötötte lelkére. Margit a Szent Szív különös oltalmába ajánlotta magát. E felajánlást később a hívők és közösségek, városok és nemzetek sora követte. A kultusz nyomai a középkori kódexekben is megtalálhatók, XI. Pius az Egyházat a Szent Szív oltalmába ajánlotta.

SZIKKADT SZÉNASZÁL

Hanyatt feküdvé, szikkadt szénaszál,
számolva, fenn a felhő merre száll,

összebújva fenyők illatával,
aranyarcú boglyapalatával

susogva tovább zuhanó fényben:
hogyan változott át a reményem

csönddé; hogyan lett magvazó testem
csillagfény szála holdas estben,

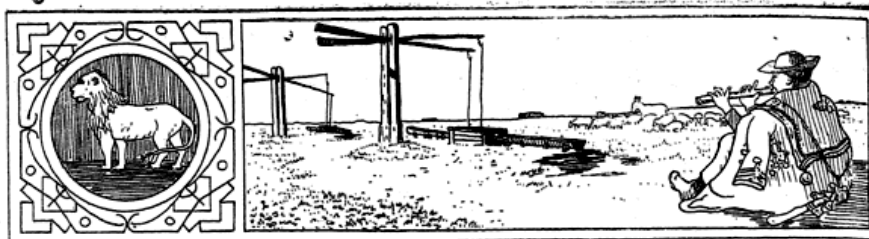
mikor bárányok sóhaját felém
erezte hegyek hűvös csermelyén,

csípejét altatva hozzám a nyár.
S hanyatt feküdvé, szikkadt szénaszál,

tolvaj árnyéokra várva kérdezem:
mit tett hozzá a boglyához életem...

Gergely Attila felvétele

Julius

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új idősz. szerint)	○ Nap		Hold fényváltozása
				kelte ó. p.	nyug. ó. p.	
P. 1	Tibold	Jezus sz. vere	Kczma és D.	4 06	8 0	Ujhold 5-én 6. 36 p. d. u.
Sz. 2	Ottokár	Sarlós B. A.	B.-A. meze	03	0	● Első negy. 12-én 5 ó. 16 p. d. u.
27) Szentháromság után 6. vas. Prot. ev. Máté 5, 20—26. Róm. 6, 3—11. Kath. ev. Máté VII. 15—21.						
V. 3	B 6 Kornél	B 7 Heliodor	B 7 Anatol	4 8	8 0	● Holdtölte 20-án 1 ó. 8 p. d. e.
H. 4	Ulrik	Ulrik pk. hv.	Kr. András	8	0	● Utolsó negy. 28-án 3 ó. 20 p. délelőtt.
K. 5	Enese	Zacc. Antal	Atanáz	9	0	
Sz. 6	Ezsaiás	Izaiás pr.	Lucia	9	0	
Cs. 7	Ciril és Met.	Cziril és Metód	Ciri. ca	10	7 59	
P. 8	Teréz	Erzs. kir.-né	Prokóp vt.	10	59	
Sz. 9	Lukrécia	Anatólia sz.	Ciril vt.	11	58	
28) Szentháromság után 7. vas. Prot. ev. Márk 8, 1—9. Róm. 6, 19—23. Kath. ev. Luk. XVI. 1—9.						
V. 10	B 7 Amália	B 8 Amália	B 8 Leona	4 12	7 57	● Hold a földközben 6-án 2 ó. d. u.
H. 11	Lili	Pius p., Lili	Enfémia	13	57	● Hold a földtávbán 21-én 11 ó. d. u.
K. 12	Iz. bella	Gua b J. ap.	Hiláron	14	56	
Sz. 13	Jenő	Amakiét, Jenő	Gábor	15	55	
Cs. 14	Eörs	Bonaventura	Józ ef	16	55	1-én a nap hossza 6. 55 p.; a hó vége 54 p. fogy.
P. 15	Henrik	Henrik	Kvirik	17	54	
Sz. 16	Valter	Karm. B. A.	Atenogén pk.	18	53	
29) Szentháromság után 8. vas. Prot. ev. Máté 7, 15—23. Róm. 8, 11—17. Kath. ev. Luk. XIX. 41—47.						
V. 17	B 8 Elek	B 9 Elek hv.	B 9 Marina	4 19	7 53	Időjárás Herschel szerint:
H. 18	Frigyes	Frigyes pk.	Jázint	20	52	A hó kezdetén derült forró, száraz napok, 9. megint boros, mire szép napok következnek. 11. 26-ig forró napok poreséssel, majd meleg nyári idő.
K. 19	Emília	Paul. Vince	Makrina	21	50	
Sz. 20	Illés	Il és pr.	Illés	22	49	
Cs. 21	Dániel	Dániel pr.	Simeon	23	48	
P. 22	Mária Magd.	Mária Magd.	Mária Magd.	25	47	
Sz. 23	Lenke	Apollinár	Fókász vt.	26	46	
30) Szentháromság után 9. vas. Prot. ev. Luk. 16, 1—9. I. Kor. 10, 6—13. Kath. ev. Luk. XVIII. 9—14.						
V. 24	B 9 Kriszt.	B 10 Kri. zt.	B 10 R. és D.	4 27	7 45	Izraeliták naptár. 56.1.
H. 25	Jakab	Jakab ap.	Olimpiász	28	44	26. S. Selack. — Tam. sz. R. Ch. — 3. S. Korach. — 10. Sab. Chukat. — 17. S. Balak. — 24. Pincbas.
K. 26	Anna	Anna assz.	Hermolaus	29	43	
Sz. 27	O ga	Pantaleon	Pantalemon	30	42	
Cs. 28	Ince	Ince p.	Nikánor	31	40	
P. 29	Márta	Mártha sz.	Teodota	33	39	
Sz. 30	Judit	Abdon és Sz.	János kat.	34	37	
31) Szentháromság után 10. vas. Prot. ev. Luk. 19, 41—48. I. Kor. 12, 1—11. Kath. ev. Márk VII. 31—37.						
V. 31	B 10 Oszkár	B 11 L. Ign.	B 11 Eudocim	4 35	7 36	

A hónap eredetileg a Quintilis (Ötödik) nevet kapta a rómaiaknál (ugyanis a márciusi évkezdéstől számítva az ötödik hónap volt). Kr.e. 44-ben Marcus Antonius javaslatára nevezték el júliusnak Julius Caesarról, aki e hónap 12. napján született. Ez az időszak a nyár legnagyobb munkájára, a gabona-betakarításra összpontosította a gazdák figyelmét. Szent Jakab havában szép időre számíthattak, ha reggel és este a füst egyenesen magasra szállt, napnyugtakor tiszta volt az ég. Bizonyosra vették a rossz idő közeledtét, ha a kakasok napnyugta után kukorékolnak, vagy ha a varjak, a gyöngytyúk és a pávák sokat kiáltoztak.

Népi megfigyelések: „Ha július nem főz, szeptembernek nem lesz mit ennie.” - Sarlós Boldogasszony napi eső Lőrinc-napig tart. – Ha Mária-Magdolna napján szép az idő, jót tesz, ha rossz, úgy ártalmas. – Ha Anna napján a hangyák bolyokat készítenek, csapadékos tél lesz. – Ernő napi eső langyos telet hoz. – Népi mondóka. *„Esős Illés rossz, / mert áldást nem hoz. / Jakab napja vihart szül, / Magdolna sárban csücsül. / Anna asszony reggele / már hűvös, ne játssz vele. / Mihelyt a pók széttépi hálóját, / Jön a felhő, s rögtön tartós esőt ad.”*

Július az aratás ideje, ezért számos (nem egyszer vallásos jellegű) aratási szokás kapcsolódik az időszakhoz. A munkálatokat szinte mindig kalapemeléssel, foháskodással és imádsággal kezdték. Az aratáshoz használt eszközöket a templomhoz vitték, megszenteltették; az aratási területhez érve letérdeltek, keresztet vetettek. Az első learatott búzaszálnak, az első kévének nagy jelentősége volt: egészség- és termékenységvarázsló céllal ebből a baromfinak adtak. Aki a derekára kötötte az első búzaszálat, annak később nem fájdult meg a dereka. Szokás volt, hogy az aratók az első kévéből megkötözték a gazdát, s ő borral vagy pénzzel válthatta ki magát. Az aratás végén, egy kis darabon nem vágták le a gabonát, így biztosítva, hogy bő termés legyen a következő évben is. Máshol azért hagyták lábon, hogy a madaraknak és a szegényeknek is hagyjanak. Az utolsó kévéből készült az aratókoszorú, ezt általában a földesúrnak adták. (Az aratókoszorú kezdetben templomi szentelmény volt, de száműzte azt a népi szakralizmus világába az egyház. Szintén szakrális eredete lehetett annak – feltételezi Bálint Sándor, hogy a kévéket kereszt alakban rakták össze a földön, s az egészet kereszt néven emlegették.) Az utolsó kalászból egy kis csomót mindenki hazavitt s az őszi vetőmag közé keverte. Az aratókoszorút sok helyen a mestergerendára akasztották, vetés-kor az ebből kipergetett szemeket keverték a vetőmaghoz.

Sarlós Boldogasszony naiv ábrázolása
Bálint Sándor A hagyomány szolgálatában
című tanulmánykötetének illusztrációja

2. Sarlós Boldogasszony napja – A római katolikus egyház az áldott állapotban lévő Máriáról, a Szűzanya Erzsébetnél (Keresztelő Szent János édesanyjánál) tett látogatásáról emlékezik meg. Boldogasszony a várandós édesanyák, a szegények és betegek oltalmazója. Boldogasszony „Sarlós” jelzője utal arra, hogy a búza beérése, az aratás kezdete kapcsolódik ehhez az asszonyi és vegetációs jellegű nap-

hoz. Szeged környékén azt tartották jónak, ha az asszony sarlóval arat egy keveset, kalászt szed, hogy a jószág el ne pusztuljon. Az asszonyi sarlós aratás hagyománya Szlavóniában még a 19. században is szokásban volt.

12. Tizennégy Segítőszent – Az 1348-as nagy pestisjárvány körüli időkből terjedt el kultuszuk, mely Magyarországon a hitújítással és a hódoltsággal megszakadt, s csak a 18. században született újjá. Noha mindegyiknek van önálló ünnepe, a tisztelet gyakorlásához a segítőszentek (Ákos, Balázs, Borbála, Cirjék, Dénes, Egyed, Erazmus, Euszták, György, Katalin, Kristóf, Antiochiai Margit, Pantaleon, Vitus – vidékenként egyik-másik név helyén más nevek is feltűnhetnek) külön emléknapot is kaptak.

15. Henrik – Ekkor emlékeztek a tizenkét apostolra. „Apostolok oszlása” – mondogatták, ha mennydörgéses vihar támadt, remélve, hogy az égiháború hamarosan széteszlik, s a kaszások folytathatják az aratást. A háziasszonyok e napon sütötték az új lisztből az első kenyeret. A református községekben már az ebből sült kenyeret vették magukhoz úrvacsoraosztáskor.

20. Illés – A villámcsapástól való félelem miatt munkatilalom volt, a megfigyelések szerint ugyanis ekkortájt gyakoriak a viharok. Illés, Anna, Jakab – három szeles nap. Ha az egyikén nem, akkor a másikon dühöng majd a vihar. „Illés meg Jakab Annát kergeti” – mondták, illetve: „Illés rossz, mert áldást nem hoz.” Bálint Sándor jegyezte fel, hogy a göcsejek szerint Illésnek nem szabad megtudnia, mikor van a neve napja, mert ha megtudná, olyan parádét csapna, hogy még a föld is megreszketne belé, és összetörne mindent.

22. Mária Magdolna napja – A bűneiből megtért Mária Magdolna Krisztus lábát hosszú hajával törölgette. A néphagyományban ezért szokás volt a kislányok hajából egy keveset levágni, hogy még hosszabbra nőjön. Szépségvarázsló nap, az időjárásjósló hiedelem szerint pedig esőt hoz, mert Mária Magdolna siratja bűneit. „Mária Magdolna elpityeredik, de nem sír soká.” Néhány helyen dologtöltő nap, sütni és mosni sem ajánlatos. A Magdolna a parasztnép körében nem tartozott a gyakori keresztnévek közé, ennek névmágiás háttere pedig az volt: nem akarták, hogy a lánygyermek élete az egykori Magdolnáéhoz hasonlítson.

25. Jakab – Ekkor áll meg a szőlő növekedése, kezd édesedni. A zabot Jakabra kell aratni, mert különben „Jakab lova tapossa ki”. „Jakab, ha marokra találja a zabot, akkor szét-szórja.” – A zab aratását Jakab-napig be kell fejezni, mert ami gabona Jakab-napig kint marad, az kint is vész el. Az Őrségben Jakab napon vetették a hajdinát. Időjárással kapcsolatos jóslás: „Ha Jakab napja derűs, jó gyümölcstermésre számíthatunk.” A szegedi juhászok a Jakab-napi csillagállásból következtettek a jövő évi időjárásra. Az Orion csillagkép „Szent Jakab pálcája”. Tápén, ha északról fúj a szél, akkor a tél hideg lesz, ha alszél fúj, enyhe, lucskos. Szankán Jakab nap délelőttje a karácsony előtti, délutánja pedig a karácsony utáni időjárást „mutatja meg”. Ha a Nap fényesedik ilyenkor, hideget jelent – mondják a székelyek. Kiskunfélegyházán és Székesfehérváron úgy tudják, hogy Jakab napján „virágozik a hó” (ha sok az égen a fehér felleg); ha délelőtt virágozik, a tél első felében, ha délután, a tél második felében lesz sok hó. Jakab Szegeden a búza nyomtatásának első napja volt. Az asszonyok ilyenkor nem mostak, és nem sütöttek kenyeret. Gyöngyöspátn az e napon köpült vaját orvosságnak tették el. A magyar középkorban Jakab napja nyolccaddal megült törvényt nap volt. Fehér lovon küzdő szentként tisztelték. Szent Jakab a búcsújárók, a hajósok és az utasemberek védőszentje. Jele: széles karimájú kalap kagylóval.

26. Anna – A névünnephez és Szent Anna kultuszához alább Bálint Sándor leírására támaszkodunk, abból idézünk részleteket, s foglaljuk össze egyes motívumcsoportosításait.

Anna, idős népiünk ajkán Szent Anna asszony, a szegedi hagyományban *Keddasszony*, *Kedd asszonya*. Ünnepe ama templom felszentelésének évfordulója, melyet a 4. században Mária Bethesda-tó partján épült szőlőházából alakítottak át. A templom búcsúnapja lett Szent Anna névünnepe, amely Jeruzsálemből Bizáncba, a bizánci egyházba is átkerült. Megülését Justinianus császár tette kötelezővé. Nyugaton a keresztes háborúk Szentföld-élményének hatására, részben Magyarország közvetítésével tűnik föl.

Hazánkban a Pray-kódex tanúsága szerint a 12. század végén már külön latin nyelvű miséje van, Szent Anna napja pedig piros betűs ünnep. Marosszentannai freskója (14. sz.) a legkorábbiak közé tartozik. Az Anna-kultusz kibontakozását elsősorban a *humanitas Christi* eszmévilága ihleti. Az Üdvözítőnek a zarándoklatok, és főleg a keresztes hadjáratok során megismert szülőföldje földidei földi életét, emberi kapcsolatait, így megteremti a szentatyafiság kultuszát. Jézus vér szerint való rokonsága is jámbor tiszteletben kezd része-sülni, bár a kánoni evangéliumokban alig esik róla szó, Szent Anna neve pedig elő sem fordul, csak az apokrif hagyomány tájékoztat.

Szent Anna a szorgoskodásban, a mindennapi élet hősies egyhangúságában s az önfeláldozó asszonyi munkában, a család és a rászoruló emberek szolgálatában való érdemszerzés példaképe. Erekyéit karalakú ereklyetartóban őrizték: a serényen dolgozó, segítő asszonyi kéz jutott benne szimbolikus méltóságra. Szent Anna legendáját Temesvári Pelbárt és más egykori feldolgozás nyomán több kódexben olvashatjuk.

A hazai Szent Anna-tisztelet gazdagságát és színes változatosságát a kultusz sokrétűsége magyarázza. Kiváltságos patrónajaként tisztelte az asszonynép, de tisztelték azok is, akiknek foglalkozása valamiképp a gazdasszonysággal, asszonyi gondoskodással függ össze: szövőmunkások, csipkeverők, söprűkötők. Céhpatrónaként tisztelték a szabók, az asztalosok azért, mert egykor az oltárszékény elkészítése a mesterremekek közé tartozott, s Anna volt méltó arra, hogy az élő tabernákulumot, Máriát méhébe fogadja. A szegedi kádárok barokk céhének Orbán mellett patrónája volt; védőszentje a bányászoknak, mert az ünnepére rendelt evangélium szántóföldön elrejtett kincsről, a jó gyöngyöket kereső kalmárról vett hasonlatait Szent Annára is vonatkoztatni lehet.

Az Anna-kultusz egyetemes társadalmi erejére jellemző, hogy a hét napjai közül a kedd hosszú évszázadokig szolgálta tiszteletét. A középkor elején a keddet az angyaloknak, másutt Keresztelő Szent Jánosnak szentelték. A kultusz a németalföldi beginák között keletkezett, s a középkor végén lett általános az európai katolikus világban. Először a hónap első keddjét, majd az ünnepét megelőző kilenc keddet, végül az év minden keddi napját szentelték neki. A pápák Szent Anna keddi kultuszát számos búcsúkiváltságban részesítették, ami az ájtatosság eleven paraszti utókorát magyarázza. A Teleki-kódex szerint: „*Szent Emerencia asszony terőbe esék és szülé az ő első leányát keddön, melyet neveze Annának. Szent Anna a hétnek neminemű keddin szüle. Egészségbe szülé az igaz Dávidnak királyi plántáját, ez világnak előtte választott leányt, az édes Szíz Máriát. Mária keddön választaték Istennek szülőanyjává és keddön szabadula meg a testnek tömlőcéből.*”

Szent Anna ereklyéiből, főként ujjáiból a keresztes háborúk után Nyugatra is jutott, és a *sacralis contactus*, vagyis *hozzáérítés* révén számuk megsokszorozódott. A kéz kultusza leginkább Németországban virágzott, de a középkor végén s a barokk világban egyetemesnek mondható. Egészen a 20. századig igen ritka volt az olyan templom, amelyben Szent Annának legalább képével, szobrával ne találkozni. Igaz, a kései ábrázolásokban a hatalmas ikonográfiai hagyományból már alig maradt valami, mégis tanúsítják, hogy Szent Annának a nép szakrális tudatvilágában különös helye, hivatása volt.

Több ponyvai változatban ismeretes a Szent Anna asszony öt öröme. Végzését boldog kimúlásról tartották fogatosnak. Az első öröm: Szent Anna Máriát szülte a világra. A második: Isten meghallgatta imádságát és angyalával megvigasztalta. A harmadik: megszülte Máriát. A negyedik: leányát Istennek föláldozta. Az ötödik öröm: a mennyországban Mária fején látja a koronát. Az ájtatosság könyörgésekkel és énekekkel váltakozik.

Anna a hazai katolikus asszonynép kiváltságosan tisztelt szentje: magtalanok, áldott állapotban lévők, női betegségekben szenvedők tekintették pártfogójuknak. Főleg a Pünkösöd utáni kilenc kedden böjtöltek gyermekáldásért, könnyű szülésért. A Szent Annának szentelt kedd évszázadokon át asszonyi dologtöltő nap volt.

Holló László 1922 és 1939 között foglalkozott mitologikus témákkal. Sz. Kürti Katalin lajstroma szerint 21 olajkép, egy freskó, üvegablakok, az ezekhez készült mintegy 20 terv, 2 akvarell, 5 szénrajz, továbbá ceruza-, tus- és lavírozott tusvázlatok jelzik ilyen irányú érdeklődését. Számszerűen is imponáló tehát ennek a témának a jelenléte, és színvonalában szintén kiemelkedő nemcsak Holló életművében, de némely darabja a magyar festészetben is. A bibliai tematikában ilyen például a *Menekülés Egyiptomba* (1922), a *Szegény Lázár* (1925), a *Sírbatétel* (1929) s az egész életművén átvonuló *Bűnbánó Magdolna* motívumát idéző képek. Bibliai vonatkozása van a *Zsuzsanna és a vének* című 1925-ös festménynek, s ez a kép is, mint az 1926-os *Szent Antal megkísértése*, az aktok ábrázolásának kérdései felé vezet. Külön is fölfigyelhetünk fénykezelésére, mely a misztikumot volt hivatott megjeleníteni.

(Bűnbánó) Magdolna. Holló szintén több alkalommal megfestette a *Bűnbánó Magdolna* (azaz Mária Magdaléna keresztény ikonográfiában állandósult)

témáját, izgalmas motívumalakját (például 1924-ben, 1928-ban és 1929-ben), melyekhez ez időben számos grafikai tanulmányt is készített.

Bűnbánó Magdolna
(olaj, vászon,
72x60 cm;
j. b. l.: Holló L. 32

Bíró Katalin Holló László vallásos témájú képeiről írott tanulmányában írva úgy vélte, hogy a Magdolna-motívumnál is megfigyelhetők a művészettörténeti előzmények hatásai.

„Az 1924-es *Bűnbánó Magdolna*ban El Greco *Angyali üdvözlété*nek és az 1921 óta a Szépművészeti Múzeumban látható *Magdolnájának* hatásáról vall az asszonyalak beállítása, valamint a test és a drapéria plasztikus kezelése, amelyet ugyan inkább lágy, mint éles fény-árnyék átmenetek jellemeznek, azonban a Grecóhoz hasonló hatásra irányuló törekvés tagadatlatlanul érzékelhető. Arc kifejezés és mozdulat, a kortalan ruházatot jelző lepel és a korábbi művekhez hasonló misztikus hatású fénykezelés ellenére sem emelik át az ábrázolt alakot egy másik, transzcendens valóságba: keresztény áhítat és pogány szépségvágy együtt, egymást áthatva vannak jelen a műben, mintha benne a korábbi evangéliumi képek és nőrablások vallásos, illetve érzéki-erotikus képzei találkoztak volna össze.”

Érdeemes továbbá néhány szóban megemlékezni a későbbi (1928-as és 1929-es vagy az 1932-es) „*Bűnbánó*” *Magdolna*-

festményekről – ezeknek a szituációknak későbbi megjelenését (vagy egyes mozzanatok újabb kompozícióba emelését) is látjuk majd például a tiszadadi képein vagy az 1930-as évek elején készített freskórészletein és -tanulmányain.

A térdeplő Magdolna (1928-as festmény) derékig lehullt vörös ruhája egyértelműen érzéki töltésű. A nő bűnbánó (s eme alázatban szinte végletesen eltorzult) arcának érzelmi expresszivitása már nem csupán a test kifejező erejében tükröződik, hanem a háttérként szolgáló viharos égboltban folytatódik, mintegy oda vetítődik ki; a bal kezében nyitott könyvet tart – talán a Bibliát, utalva ezzel egyben arra is, hogy nem a Krisztus-korabeli Magdolnáról van itt szó, hanem korunk bűnbánó asszonyáról.

A bibliai, mitológiai inspiráció tehát ez esetben is aktualizáló: a képek szimbolikus-expresszív utalásaiban a kor emberi (közösségi/személyes) borzalmairól egyaránt beszámol a festői ábrázolás révén.

S ugyanez a nyitott Szentírás jelenik meg a nő kezében az 1932-ben készült festményén (hasonlóan expresszív háttérrel, torzított alakábrázolással), ám az ülő-térdeplő pozícióban merészebb a test ábrázolása: dús szemérme csak félig van takarva, s a nő jobb mellét fedő keze nem annyira a másodlagos nemiség elfedésére hivatott, hanem az önmagát vádló ember expresszív gesztusa ez.

Teljesen mezítelen azonban az 1929-ben készült Magdolna-festmény. A test fényei és árnyékai tökéletes összhangban vannak a háttérrel. Az e kompozíción is torzított karakterábrázolással bemutatott Mária Magdaléna kétségbeesett kifejezést öltő arcát s tekintetét az égre szegezi, a fény azonban ellenkező irányból, lentől érkezik: földi eredetű.

A test egésze az arc szenvedését fejezi ki, a bűnösnek ítélt test (Mária Magdolna úgy az egyházi értelmezésekben, mint a művészi ábrázolásokban a bűnbe esett nő jelképzője volt, és háttérbe szorult kiválasztott szerepe, aki a kereszt tövében állt,

s aki először látta meg a feltámadott Krisztust) már-már szürreális emberarcot ölt.

Ha ugyanis Holló festményén a mell és az öl közötti részt önmagában szemléljük, egy szürreális látomás érzékeltetését látjuk. Ez a testen belül megjelenő fikciós emberarc (a mellék a szemek, a köldök az orr, a hason megjelenő horizontális árnyék a száj, a csípők és combok övezte öl az áll csúcsában fut össze) eltorzult gesz-

tusaiban már-már démonikus jelleget ölt, mintegy a halál képzetét kelti fel.

Úgy tűnik, mintha Magdolna saját (profán) mezítelenségében a halál büntetését is magában hordozná: a feloldozást a (megváltó) halál jelenti, a földi gyötrelmekről a földöntúli szabadság érzete menthet meg. Az érzet azonban nyílt érzékiségben csapódik le: a test érzéki gyötrelmei a test érzéki szabadságában nyernek feloldozást.

*Holló László:
Magdolna
(olaj, vászon,
112,5x74 cm;
j. b. .: Holló L. 29)*

*Az előző oldalon a
festmény (szintén
1929-es) grafikai
vázlatát látjuk*

Augusztus

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új idősz. szerint)	Nap	
				kelte ó. p.	nyug. ó. p.
H.	1 Vas. Péter	Vas. sz. Pét.	Makkab. us.	4 36	7 3
K.	2 Leh. Gusztáv	L. Alfonz et.	Istv. er. átv.	37	34
Sz.	3 Hermina	Istv. vt. er.	Izsász	39	32
Cs.	4 Domonkos	Domonkos	Ef. 7 gyerm.	40	21
P.	5 Oszwald	Havi B.-A.	Fabiusz	42	29
Sz.	6 Berta	Urunk sz.	Urszínvált.	43	27

32) Szentháromság után 11. vas. Prot. ev. Luk. 18. 9—14. I. Kor. 15. 1—10.
Kath. ev. Luk. X. 23—37.

V.	7 B 11 Ibolya	B 12 Kajetán	B 12 Pulker.	4 45	7 26
H.	8 László	Czirjék vt.	Emilián pk.	46	25
K.	9 Emőd	Román vt.	Konstantin	47	23
Sz.	10 Lőrinc	Lőrinc vt.	Lőrinc vt.	48	22
Cs.	11 Tibor	Zsuzs., Tibor	Euphusz diák	49	20
P.	12 Klára	Klára sz.	Fotin vt.	51	18
Sz.	13 Ipoly	Berch. Ján.	Maxim hv.	52	16

33) Szentháromság után 12. vas. Prot. ev. Márk 7, 31—37. II. Kor. 3, 4—9.
Kath. ev. Luk. XVII. 11—19.

V.	14 B 13 Özséb	B 13 Özséb	B 13 Marcell	4 54	7 15
H.	15 Mária	N.-B.-Assz.	N.-B.-Assz.	55	14
K.	16 Ábrahám	Joakim	Diomed vt.	56	12
Sz.	17 Anasztáz	Liberát pk.	Miron pap	57	10
Cs.	18 Ilona	Ilona	Laurusz	59	8
P.	19 Huba	Tul. Lajos	András és t.	5	0 6
Sz.	20 István kir.	Sz. István kir.	Sz. István kir.	2	5

34) Szentháromság után 13. vas. Prot. ev. Luk. 10. 23—37. Gal. 3, 15—22.
Kath. ev. Máté VI. 24—33.

V.	21 B 13 Sámuel	B 14 Bernát	B 14 Tádé	5 3	7 3
H.	22 Menyhért	Timót	Z. ik és t.	4	1
K.	23 Farkas	Beniti Fülöp	Kallinik	5	6 5
Sz.	24 Bertalan	Bertalan ap.	Eutik	7	58
Cs.	25 Lajos	Lajos kir.	Berta'an	8	55
P.	26 Izsó	Zefirin p.	Natalia	10	54
Sz.	27 Gebhárd	Kal. Józ.	Liber	11	52

35) Szentháromság u. 14. vas. Prot. ev. Luk. 17, 11—19. Gal. 5. 15—24.
Kath. ev. ugyanaz.

V.	28 B 14 Ágost.	B 15 Ágoston	B 15 Mózs. r.	5 12	6 50
H.	29 Ernesztin	Ker. Ján. fej.	Iván fejv.	13	48
K.	30 Róza	Lim. Róza	Sándor	15	46
Sz.	31 Erika	Raim. bib.	B.-A. öve	16	43

Hold fényváltozása.

Ujhold 3-án 9 ó. 17 p. d. u.

Első negy. 10-én 3 ó. 14 p. d. u.

Holdtölte 18-án 4 ó. 28 p. d. u.

Utolsó negyed 26-án 1 ó. 51 p. délelőtt.

Hold a földközé-
ben 3-án 11 ó. d. u.

Hold a földtávol-
ban 17-én 2 ó. d. u.

1-én a nap hossza 146.
59 perc; a hó végeig
1 ó. 32 perccel fogy.

Időjárás Herschel szerint:

Meleg idő sok pász-
tás esővel 10-ig, 16-
24-ig forró, száraz
napok, 26-ika után
hűvösre fordul, nyug-
oti szél mellett eső-
vel.

Izraeliták naptára.

5681.

1. Ab. Ros Ch. —
2. S. Matoth. — 9.
S. Debarin. — 16.
Sab. Voet. — 23.
Sab. Ekev.

Az augusztus régi neve a rómaiaknál „Sextilis” (hatodik hónap) volt, s megmaradt a Caesar-féle naptárreform után is. Amikor Augustus császárnak Kr.e. 7-ben újabb naptárrendezést kellett végrehajtania, megváltoztatta e hónap nevét is: mivel életének legtöbb szerencsés eseménye ebben az időszakban játszódott le, a saját felvett nevével jelölte meg a hónapot. Az „augustus” szó az „augur”-ra (a madárjósra) vezethető vissza, jóslata szerencsét jelent. Ez célzás volt a császár szerencsés pályafutására, ekképp a szenátus „a legszerencsésebb” (augustus) jelzővel illette az uralkodót. S amiként Caesar nevéből rangjelzés lett (Kaiser, császár és cár formában), Augustus nevét is minden uralkodó a „sérthetetlen császári felség” jelzőjéül használta (a császárnék pedig az „Augusta” nevet kezdték viselni).

Népi megfigyelések: *„Ha forró az augusztus első héten, sokáig lesz hó a télen.”* – *„Ha sok az eső augusztusban, nem lesz jó bor a hordóban.”* – A Bertalan napi időt követi az ős.

1. Vasas Szent Péter napja – Zsófia napja – A „vasas” népi eredetű jelzőt Péter az Érdy- és Winkler-kódexben szereplő Szent Péter „vasa-szakadása”, azaz börtönből való szabadulása jelentésű szókapcsolatból kapta.

Zsófia és három leánya a folklorisztikus egyházi hagyomány szerint együtt szenvedett vértanúhalált, történeti hitele nincsen, hazai tiszteletük a gótikában bukkant föl. Bálint Sándor említi meg egy misekönyvi bejegyzést, mely szerint: amit a hívó lélek kér az Úrtól, Zsófia közbejárására teljesíti.

4. Domonkos – A róla elnevezett domonkos-rend (vagy népi nyelvújítással: *dömés-rend*) alapítója. A bánátiak szerint ellentétes téli időmutató nap, azaz más lesz a téli időjárás, mint a Domonkos-napi.

10. Lőrinc – A népi hiedelem szerint az utolsó fürdőnap, mert már hideg a víz. Már a kígyó is elbújik. Ha nem bújlik el, akkor el akar pusztulni: a kerékvágásba fekszik, hogy ott lelje halálát. Egyes vidékeken úgy tartották, ha Lőrincor esik az eső, a sárgadinnye lucskos lesz. Az Ipoly-menti falvakban ezt az uborkára értékék: *„Ugorkát eltenni csak Lőrinc előtt érdemes, utána már haszontalan lesz.”* Lőrincet a vincellérek is megtisztelték, napjának időjárásából a várható szüretet jósoltatták. Göcsejben várták a Lőrinc napi esőt, mert akkor jó bortermés lesz, a legtöbb helyen azonban általában a napsütéses, szép időnek örültek, mert hosszú, szép őszt, és bőséges gyümölcstermést ígér. A régi kalendáriumi regula szerint: *„Lőrinc napja, ha szép, / Sok a gyümölcs, és ép.”*

15. Nagyboldogasszony (Nagyasszony) napja – Az egyház Mária mennybemenetelét ünnepli e napon. A legrégebbi „parancsolt” ünnep, mivel szent István Szűz Mária oltalmába ajánlotta az országot. A Boldogasszony elnevezés a keresztyénség előtti istenanyát jelentheti. Búcsúnapp – van olyan település, ahol háromnapos táncmulatságot is rendeztek ilyenkor. *Boldogasszony ágyának* nevezték a szülő asszony ágyát, amelyet lepedővel takartak el. Szokás volt, hogy e napon gyógynövényeket szenteltek, ezekkel később a betegeket füstölték. Számos paraliturgikus cselekedet fűződik e naphoz. Az ünnep előestéjén a hívó asszonyok a temetőben gyülekeztek, egy frissen ásott üres sír körül, a dicsőséges olvasót imádkozták, majd epikus énekekben mesélték el Mária mennybemenetelének a történetét. A 20. század elején az egész magyar nyelvterületen élt még a nagyboldogasszonyi virágszentelés, virágáldás szokása. Az oltáron megáldott virágokat szentelményként őrizték, és bajelhárításra használták. Az épülő ház fundamentumába, az új menyecske ágyába, az elhunyt koporsójába helyezték, hogy szerencsét hozzon.

Az asszonyok számára e naptól folyóvizekben tilos volt fürödni. Nagyboldogasszony napja derült idejével a jó gyümölcs- és szőlőtermés előhírnöke. A búzáat ekkor kellett szellőztetni,

hogy ne legyen dohos, ne essen bele a zsizsik. Tiltónap: tartózkodnak a sütéstől, a kemencében való tüzeléstől, mert a tűz lángja kilép a kemencéből s körülnyaldossa a konyha falát. Egyes vidékeken azt ajánlották, hogy Nagyasszonykor ne mossunk kezet és lábat, mert nyomorultak maradunk. A szegény kapások úgy tartották, ha Nagyboldogasszony napja fénylik, akkor sok jó bort ihatnak szüret után.

Boldogasszony másnapja – A legenda szerint e napon történt, hogy a hét törzs vezérei Álmost fővezérré választották, neki engedelmességet fogadtak, és ezt vérszerződéssel pecsételték meg. (A vérszerződés a magyar nép születésnapja volt.)

18. Ilona – Nagy Kosztantin anyja állítólag fia buzdítására keresztkelkedett meg, s a császárné élete utolsó éveiben egyszerű zarándokként járta végig a Szentföldet. Az Olajfák hegyén és Betlehemben templomot emeltetett, az ő sürgetésére ásták ki a Szent Keresztet. Szent Ilona tiszteletét éppen ez a keresztkultusz magyarázza. – A néphit szerint asszonyi dologtiltó nap. Az, aki kenyeret süt ilyenkor, arra számíthat, hogy a kiscsibéi eldöglének.

20. Szent István napja – 1818-ban első alkalommal rendeztek körmenetet Szent István jobbának tiszteletére. E napot Mária Terézia országos ünnepé tette. A házról házra járó lányok lisztet gyűjtöttek a legszegényebb család részére, melyből kenyeret sütöttek számukra. Sok helyen aratási felvonulással ünnepelték a munkák végét. A nyári István negyvenes nap, tehát 40 napig olyan idő lesz, mint ezen a napon. Természszerű szerepet is kapott: ha jó az idő Istvánkor, bőséges gyümölcstermésre készülhetünk, de ha rossz, gyenge lesz a termés.

24. Bertalan – Az apostol a legenda szerint elevenen megnyúzza szenvedett vértanúhalált. E mozzanat magyarázhatja, hogy a régi céhvilágban több helyen a szűcsök választották védőszentjüknek. Napját nemcsak egyházi jelentősége miatt tartották számon, hanem naptári helyzete miatt is.

Ez az ősz kezdete, a kánikula vége. A gólyák hosszú útra készülnek, a halak már nem nőnek, csak híznak, a szőlőkben elszaporodnak a seregélyek. Bertalan apostol a szűcsök és csizmadiaik védőszentje.

A népi bölcsesség úgy tartja, hogy a Bertalan napkor köpiült vajnak gyógyító ereje van. Egy 18. századi, népi regula szerint: „Amint Szent Bertalan magát mutogatja, / az őszi idő is magát mind aszerint tartja.”

Nyár

Maksai János
festménye

AZ „ISTEN SZEME” MOTÍVUM HAGYOMÁNYOS ÉS ÚJABB ÉRTELMEZÉSE

NAP–SZEM–HÁROMSZÖG. Ha azt állítjuk, hogy szakrális szimbólumot látott 2003 novemberében a Hubble űrteleszkóp, és ezt alátámasztva, bemutatjuk az általa készített fényképet a Földtől 650 fényév távolságra levő *Helix Nebuláról*, bizonyára meghökkenve állunk a kijelentés és a tény előtt, miként a jelenség is a csodálat döbbenetét váltotta ki a közvéleményben. A Helix egyébként a Földhöz egyik legközelebbi nebula (haldokló csillag – nap – körül levő, fénylő gázhalmaz), mely izomorf azonosságot mutat egy emberi szemmel.

Ha bármely nyelven beütjük az internetes keresőbe az „Isten szeme” kifejezést, a képtalálatok sokasága ajánlja a NASA által kiadott úrfényképet – blogok, hírportálok, honlapok, köztük csillagászati oldalakkal. Hogy ennek a jelenségnek mi köze van az Isten szeme hagyományos szimbólumához? – Valószínűleg semmi, ha csupán annyi nem, hogy a „mindent látó szem” képzetét kelti föl; az univerzumból származik, tehát jelenléte univerzális; lehet a Gondviselés jelképe; s az alkímistáknál Isten szeme a kozmosz létének forrása volt.

A nebuláról készült felvétel (mint új felfedezés) mellett rögtön egy ősrégi motívumára szerepel a képtalálatok között. Ez nem más, mint a már az ókorban elterjedt motívum, Hórusz egyiptomi istenség szeme, illetve annak ábrázolása, mely a Kr. e. 3–4. évezredben bukkant fel.

A szem ábrája (Udzsat-szem) a sólyom-fejű, sólyomleányú istenség attribútuma volt: a sólyom nap- és fénymadár, legfontosabb érzékszerve pedig a szeme. Gyógyító és védelmező funkciót kapott, az apotropeikus, bajelhárító funkcióból adódóan, védett a szemmel verés ellen, egyúttal termékenységhezó jelkép volt. (Maga az udzsat szó épet, egészségeset, teljeset jelentett). A szem varázserejét két mítosz is magyarázza, melyre Magyar László András utal *A mindent látó szem* című tanulmányában. A mítoszokat e keretek között külön nem ismertetjük, azt azonban kiemeljük, hogy az egyik a szem gyógyító és életvarázsló funkcióját indokolja, a másik a teremtéssel és a mindent látással függ össze (hieroglifikus jelentése pedig a „cselekvés” volt).

Ekkor a szemet még nem övezte háromszög, és az ókorban is csupán Indiában volt ismert, Buddha jelképeként. (A háromszög a dolgok közötti hármasságot jelképezi – Indiában ezért igen

gyakori a szemábrás amulett vagy talizmán, a „szemekkel ékes” pávatoll pedig a hindu népi gyógyászatban játszott s játszik fontos szerepet.)

Az egyenlő szárú háromszög a Kr. e. 6. században Tritogeneia néven vált az isteni tökéletesség és igazságosság jelképévé, de a görögök számára szintén jelenthette a három őselemet (tűz, víz, levegő), vagy a három őanyagot (só, kén, higany). A szem a középkori keresztyén szimbolikában sokáig csak angyal- és szeráfábrázolásokon tűnt föl, és (az égíteteket jelképezve) az angyalok szárnyát díszítette. A nyitott szem az egyház, a virrasztás és a mindennütt jelenlévő, mindent látó és vigyázó Isten jelképe.

A reneszánsz szimbólumgyűjtemények (Piccinello, Ripa munkái) a szemet az igazságosság, a gondviselés jelképeként említik. A szem képe itt sem társult még a háromszöghöz, miközben az először Szent Ágoston által a 425. évi zsinaton megfogalmazott Szentháromságtan a keresztyén jelképrendszerben elmélyítette a háromszög tartalmait. A szem az alkimista szimbolikában is föltűnt (a Hórusznak megfelelő Hermész vagy Mercurius higanyának jelképeként, amit az „eziüst szemének”, „oculus argenti”-nek neveznek). A keresztyén istenábra – az eredetileg nem létező, csak kitalált titkos társaság, a rózsakeresztes szimbolika hatására – a 17. században vált elterjedt templomi motívummá. Johann Valentin Andreae (1586–1654) 1614-ben és 1616-ban tette közé a motívummal foglalkozó munkáit (*Fama fraternitatis; Chymische Hochzeit*), s az alkimista olvasmányából meríthette az utóbb elhíresült – a háromszöget és szemet Európában először egyesítő – szem-szimbólumát.

A rózsakeresztes szimbólumban az „Ige – Mozgás – Hatalom” háromszögének közepén jelenik meg Isten szeme a kozmosz létének forrásaként. E titokzatos ábra ezt követően a szabadkőművesek jelképrendszerében is fontos szerepet játszott. A mindent látó szem a gondviselés jelké-

peként, 1782 óta – a szabadkőműves Pierre Eugene Simitiere (1736–1784) filozófus 1776-ban benyújtott javaslatára – az amerikai állampecséten, 1935 óta az egydollároson is megjelent. A pecséten látható 13 lépcsős piramis az alapító 13 államot jelképezi, a fölöttük örökdő szem pedig Istent, aki, mint a szem felett olvasható latin felirat kijelenti: „egyetértett kezdeményezésükkel” (annuit coeptis).

A 17. században a szemet gyakran sugárkoszorú övezte, a háromszög az egyházi szimbolikában jellemzően a 18. század elejétől terjedt el: oltárokat, szószékeket, orgonákat ékesítettek vele. Máskor a háromszöget övezte sugárkoszorú, gyakran szemformát képezve, mint például a késő barokk és rokokó monstranciákon.

Isten szeme motívum a kőszegi Szent Jakab templom főoltáráról

AZ „ISTEN SZEME” AZ EGYHÁZI MOTÍVUMOK KÖZÖTT; HELYE A NÉPI SZAKRALITÁSBAN. Takács Béla a Háromszöget – Isten szemét – is a meghatározó egyházművészeti szimbólumok közé sorolja. Monografikus összefoglalásában (*Bibliai*

jelképek a magyar református egyház-művészetben) a színek és bibliai számok mellett külön csoportba sorolja a különböző Krisztus-monogramokat, az állat- és növénysszimbólumokat, az égitesteket, s az egyéb jelképek között ismerteti az Isten szeme-motívumot.

Takács foglalkozik azzal a fejleménnyel is, hogy a református szimbólumhasználat miért csak a 19. században kezdett elterjedni. A szimbólumoknak a heraldikában is fontos jelentése volt, s hasonlóképpen megjelennek a céhjelvényekben. A református szimbólumhasználat a 19. század első felében kezdte élni virágkorát, miután a század elején elrendelték, hogy minden egyházközségnek legyen az eklézsia címerével ellátott pecsétnyomója, a címerek kiválasztását pedig a lelkipásztorokra bízták, akik csak ritkán éltek a választás szabadságával.

Noha az új pecséteken igen sok bibliai jelkép tűnt föl, az egyházközség – legalább a címer egy motívumában – igyekezett az egyházkerületi központ mintáit követni. Tiszántúlon így Debrecen volt a példa, s Takács Béla kimutatja: csak a szatmári egyházmegye 79 gyülekezetéből 75 a zászlós bárányt vésette pecsétjére: Debrecen városa és egyháza címerét.

Mindezeket figyelembe véve, a pecsétnyomókon számos más, általában elterjedt református jelkép feltűnik. Találkozunk a kalással és szőlőfürttel, kehellyel és égő fáklával, a pálmafával-életfával, a nyitott Bibliával, templom képével, nappal és holddal. Az *Isten szeme* ott van a csökmői református egyházközség 1810-ben készült pecsétnyomóján. Igaz, hogy ebben az időszakban terjedt el, de alkalmazták már az 1700-as évek végétől is: megjelent az úrasztali terítőkön, s később nemcsak a barokk, hanem a református templomokban is.

Újabb ábrázolásban látjuk a sugaras háromszögre helyezett Isten szemét az 1938-ban épült debreceni, Mester utcai református templom szószéke fölött, a fából faragott kis ablakban. Erre a megje-

lenésre példa az „Isten szeme” motívumot alkalmazó exlibris, melyet Szilágyi Imre készített Lévay Botond részére. (Ezt a lapot előző kötetünkben bemutattuk.) Itt a református szimbólumok sokasága tűnik föl: a nap és hold, életfa, templom, lángoló fákla, valamint a háromszögben ábrázolt Isten szemével együtt több régi exlibrisen megjelenő szív. (A háromszög mellett néha látható a következő felirat: „*Dominus videt et providet*” – vagyis: „Az Úr lát, és gondolat viseli”.)

Érsekújvári „istenszemes” házoromzat és kapu 1879-ből (Thain és Tichy nyomán közli: Balassa Iván)

A motívum népi felhasználásának legszébb példái a parasztházak napsugaras házvégein, a házoromzatok díszítéseként láthatók. A 19. században e fenyőintarziás díszítések a homlokzatok mellett más hangsúlyos helyeken: például kapubejáraton, utcaajtón, kemencék nyílászáróin, vízimalmokon is jelentkeztek, mindenütt oltalmazó, gonoszűző célzattal. A népvi-

selet díszítőelemei között szintén gyakran bukkanak különböző szemmotívumokra, amelyeknek szem mivoltára a minták népi neve is utal (például: „gyík-szem”, „rákszem”, „farkasszem” stb.).

Gömöről a Szeged-vidéki falvakig – sőt, a Felvidéktől Székelyföldre – ismert volt az „istenszeme” elnevezés, hol a padláslyuk-szemet (melyből háromszögben áradnak szerte a sugarak), hol a padlásvégek mellett a kapukon is látható, félbevágott napból kiinduló sugaras díszítményeket jelölték vele. Balassa Iván írja, hogy a katolikus házakat a kereszt, a református portákat a kehely jelezte, ám az istenszeme mindkét helyen előfordul. S hívatozik ő is a sok helyen emlegetett diákmondókára – „*Isten szeme mindent lát / El ne lopd a léniát*”, sőt, a vonalzót megvédendő gyakran Isten szemét karcolták arra –, illetve számos bibliai helyre (Zsolt, 11:4; Józs. 24:23; Jób, 34:21; Zsolt, 34:21; Péld, 15:3; Zsid, 4:13).

Megállapítja, hogy ez az istenszem-napdíszítmény Szegeden és környékén volt a legelterjedtebb, ahol a 19. század második felétől egyre gyakrabban tűnt föl. Más példák – így a zágrábi minta után készült pécsi „Isten szeme-ház” – a motívum polgári elterjedtségéről tanúskodnak. Sokatmondó, hogy a vele díszített épületben gyógyszerárat kívántak kialakítani, tehát szorosan kapcsolódott a védelmező és gyógyító funkcióhoz. Az egyházi használatban a katolikus oltárdíszítmények mellett a reformátusoknál is megjelent az orgonákon.

A Balassa által említett elterjedtség főleg az 1879-es szegedi nagy árvíz után figyelhető meg, amikor a házvégeket már nem náddal, vesszővel és tapasztással zárták le, hanem bedeszkázták. Hogy éppen a szegedi árvíz után terjedt el: természetesen a deszkahasználattal is összefügg. De mivel a szakrális épületeken kívül – ahol elsősorban Szentháromság-szimbólum volt – gyakran volt látható magtárakon, istállókon, illetve köztéri oszlopokba vésve is, ez a tény a szimbólum bajelhárító, apotro-

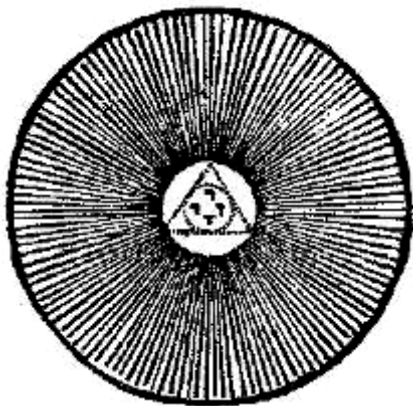
peikus erejébe vetett hitről tanúskodik. Megvédi a várost a járványtól, a pusztulástól, megvédi a jószágot a betegségtől, rontástól, a kapukra elhelyezve távol tartja a portától a rosszakaró embert.

Hogy a régi magyar napkultusz mennyire volt jelen benne, ebben a kérdésben a kutatók véleménye több mint egy évszázada megoszlik. Mindenesetre Balassa úgy véli, hogy a háromszöggel ábrázolt Szentháromságba szervesen beleérezték az istenszemet, illetve, a népi ábrázolásba előbb csak mint geometrikus díszítő motívum kerülhetett, majd a mindennapi életükhöz hozzátartozó fél vagy egész nappá alakították át azt az asztalosok.

Ez utóbbi funkció-transzpozíciót előkészítette, hogy a bajelhárító funkció a népi vallásosság szerves része volt. Szeged környékén például a homlokzat keletre tájolása összefüggésben állt a nap kiemelt szerepével, s még a javasasszonyok imáiban is gyakran megjelent a nap járásának dicsérete. A szimbólum székelyföldi elterjedtségét pedig az is tovább erősítette, hogy egész a középkori gyökerekig (a 13–16. századig) ment vissza a nap és hold motívumának címerekben való alkalmazása. Balassa utal rá, hogy a 19. század második felében a csiki falvak 64 pecsétjéből 42 ábrázolásban szerepelt a nap és a hold.

A motívum széleskörű alkalmazásából tehát levonható egyrészt a következtetés, hogy az egyházi szakrális ábrázolások és a profán népi hagyományok párhuzamosan illesztették jelképkincsükbe a nap motívumát. Másrészt a napszimbólum – mint istenszeme-reprezentáció (bizonyos értelemben transzfiguráció) –, a nap, a háromszög és a szem jelképes helyettesítő és metaforikus asszociatív funkciója az egyházi alkalmazással együtt kapott nagyobb szerepet a hétköznapi motívumhasználatban is. Az istenszeme szimbólumot pedig éppen annak archaikus és egyetemes jellege teszi abban az értelemben ökömenikussá, hogy felekezetektől függetlenül mindenütt megfigyelhető a jelenléte – úgy az egyházi, mint a népi használatban.

A DEUS ÉS ÁBRÁZOLÁSA COMENIUS ORBIS PICTUSÁBAN. Külön is tanulmányozta a főt már idézett Comenius *Orbis pictusa* Deus-fejezetét, annak „Isten szeme” illusztrációját, valamint a társadalmi kontextusokat Nagy Károly Zsolt, ismételten hangsúlyozva, hogy Comenius pansophikus bölcsességében mindenneknek kiindulópontja Isten. A könyvben a megszólítás, és a minden bölcsesség megragadásának feltételét képző ábécé után az első fejezet is a „Deus” címet viseli, és a szöveg lát-szólag az Istenről beszél, de többet mond annál Comeniusról, koráról és világról.

„Comenius ragaszkodik protestáns hitveihez – de pedagógiai elképzeléseihez is. A kép pedig tökéletes ’középút’. Olyan, mint egy – a korszakban még elterjedtnek nevezhető – meditációs kép.” Közepén látható a tetragramm, Isten neve. Ezt egy szaggatott vonalú kör övezi, amely egy háromszögben áll. A kör az egység és zártság szimbóluma, a háromszög az Isteni Háromság jelképe. E háromszög egy újabb, nagyobb körben látható, s az innen kiinduló sugarakat a legkülső kör zárja egybe, mint a Nap. A három-szög mellett tehát három kör is látható. Nagy Károly Zsolt szerint a „sűrű kép” nem az Istenről, hanem a 17. századi ember Istenről alkotott elképzeléséről és világképéről tanús-

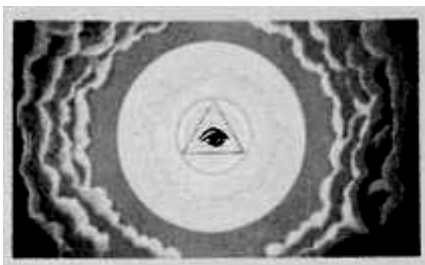
kodik. Eme Istenábrázolásban az antik és középkori minták meghatározó szerepet játszottak, melyeket átítatott a középkori skolasztikus teológia. S a szerző sorolja a példákat, az illusztrációkkal együtt.

A Comeniusról láthatóhoz hasonló ábra van Lucretius „*De rerum natura*” című műve 1561-es kiadásának címlapján. Bemutat egy Istenszeme-képet egy 1613-ban megjelent röplapról, (V.) Frigyes választófejedelem és Erzsébet (I. Jakab angol király lánya) esküvőjének állítva emléket, s szintén egy röplapon látjuk Frigyes megkoronázását 1619-ből, mely – a koronázási röplap felső részén látható felirat szerint – Jehova csodálatos tette volt.

Comenius nagy hangsúlyt helyezett az egyetemes bölcsességre, annak oktatás útján történő terjesztésére, s az általános bölcsesség alatt minden tudható, régi és új ismeret szintézisét, enciklopédikus tudását értette. „Comenius számára a pansophia ezek mellett, de talán inkább fölött az ’isteni kijelentés három könyvéből’ – azaz a Bibliából, a természetből és az értelemből – megszerezhető tudás szintézisét jelentette. Azonban mindkét értelmezés szerint a dolgok eredője, alfája és ómegája – csakúgy, mint az akkortájt szintén meglehetősen népszerű emanáció-tanban –, Isten. A cél pedig egy új, jobb társadalom.” A *Didactica Magna*-ban írja, hogy a diák: „... minden dolgot és önmagát hozza vonatkozásba Istennel, mint min-dennek forrásával. (...) Szokjanak hozzá tehát ahhoz, hogy bármit látnak, hallanak, tapasztalnak, cselekszenek és szenvednek is ideleln, mindazt – közvetlenül vagy közvetve – Istenre vonatkoztassák.”

E mentalitást tükrözi az *Orbis* próbakiadásának Mundus-képe is. Isten nélkül Comenius sem tartotta elképzelhetőnek a világot, „még akkor sem, ha azt az empiria eszközeivel akarták megismerni. Hit és tudomány ebben a világképben egységet alkot, egymásra vonatkozik. Látjuk (...) hogy a Világ mint Isten megjelenése, kijelentésének egyik formája értelmezhető.” Többszöri változtatás után a kép az

1833-ban megújított cseh kiadásban tűnt fel újra, majd 50 évvel később szintén egy cseh kiadásban.

Nagy Károly Zsolt rámutat: az ábrázolás láthatóan merít az eredeti formából, ám egészét tekintve más szellemiségű.

„Isten itt is a felhők közül néz le az emberre, ami az előző képhez hasonlóan távolságot jelöl, ám ez a távolság már más, már mint rejtélyes, titkos messziség, idegenség fogalmazódik meg. Az eredeti kép sugárkoszorúja – a gondviselésben, a Világ fenntartásában megnyilvánuló isteni mindenhatóság szimbóluma – helyén a nap ragyogása látható, ami jelzi, hogy megváltozott az Istenről való gondolkodás kulcsfogalma. Ezt a képet már nem egy névtelen olvasó színezte ki, hanem színesen jelent meg. Az új kulcsfogalom pedig a szeretet, a melegség. Ezt hangsúlyozzák a korabeli prédikációk, a vallásos ponyvás imádságirodalom is. Ugyanakkor a kép közepén ott a háromszög és benne – az istennév helyett – a már számunkra is ismerős szem. Ez a szimbólum, mely ekkor – főképp katolikus területeken – már általánosan használt volt, átértelmezi az isteni jelenvalóságot, a gondviselőről

a mindent látó ítélőbírói minőségre téve a hangsúlyt. Ez az alapvető kettősség határozza meg tehát ekkor a vonatkozási rendszert.”

A MOTÍVUM MEGJELENÉSE A FAKAZETTÁS TEMPLOMMENNYEZETEKEN. A szilágysági példában, a lompéti református egyházközség fakazettás mennyezetképei között szintén felbukkan az Isten szeme motívum. Kupás Tibor leírása alapján: a templom teljes mennyezetét 172 kazetta borítja, melyek nagyjából egyforma méretűek (81x65 cm-es mezőben a kép 50x44 cm). A kazetták felén szegfű motívum, illetve tulipán motívumokból készült virágdíszítés látható. A másik csoportot a figurális kazetták alkotják.

Kiemelkednek az állatábrázolások (szamár, oroszlán, tigris, hal, krokodil, őz, bárány stb., valamint a madármotívumok: sas, fénix, daru, papagáj, páva, strucc, s itt is megjelenik az állandó református jelképpé vált pelikán). A figurális képek egy csoportja ószövetségi áttekintést kínál:

Föld golyóbisa; Ádám és Éva; Noé bárkája; alvó férfi, felette gazdagon termő fa (Ábrahám ígérete); József; a jerikói kék-mek visszatérése; Jákob lajtorjája; Góliát; három Jónás-ábrázolás. Több kazettán semmilyen felirat nincsen, ám a feliratos munkák közül sajátosan eredeti emlékek a népi hitvilágot kifejező kazettek: „jó és rossz szerintse kereke” – „emberevő madár” – „szerentse asszonya” – „hétfejű sárkány”.

Kupás Tibor a kiemelendő darabok között sorolja a – lelkeszi hivatásra figyelmeztető – négy papi kazettát. Az elsőn lévő két hal például azt hirdeti a lelkesznek, Jézus szavaival: „én emberhalásszá teszek téged.” A második kazettán egy terhet hordó számár látható: a lelkipásztornak tudnia kell, hogy szelíd és alázasatos szolgálja az Úrnak, aki szótlannul viszi a gyülekezet terhét. A harmadik kazetta a szószerk fölötti csillag, mely Krisztus-jelkép – a lelkesznek is hasonló módon kell Krisztus követségében járnia, világítania a sötét világban. A negyedik kazetta küzdő oroszlánokat ábrázol, amely arra figyelmeztet, hogy a gonosszal szembeni küzdelemben oroszlánként kell harcolnia: bátorsággal, erővel, kitartással.

A szem motívum önállóan is megjelenik, továbbá az egyik szöveges fakazettában a következő felirat olvasható: „*Uram Isten a Te symeid éjjel és nappal e házra figyelmezzenek, e helyre, melyről mondtad volt, hogy a Te nevedet abban helyezteted, meghallgatván könyörgését a Te szolgálódnak, mikor e helyen könyörgene. 2Kronika VI.20*” A Szem a templom középső bejárata fölött található. Ez az első kazetta, amit a templomba belépő ember megpillant. Egy egyenlő oldalú háromszögben levő szemet látunk, mely azt hirdeti: „*Te, ki belépsz e hajlékba, ne feledd, Isten szeme rajtad van. Amikor távozol, ez legyen az utolsó emlékeztetőd: Isten szeme rajtad van. Vigyázz magadra, beszédedre, cselekedeteidre*”.

A kazettás mennyezetet 1777–78 között festette egy kolozsvári asztalosmester, Budai Sámuel. A munkában András nevű testvére segítette, akinek nevéhez fűződik a sárkány- és virágmotívumokkal ellátott, reneszánsz stílusú kőszószerk kifaragása is. A szószerk Sipos Dávid neves kőfaragó munkáit idézi.

JÉZUS SZÍNEVÁLTOZÁSA – A JELENTÉS TRANSZFIGURÁCIÓJA. Az Isten szeme motívum és Jézus neve címermegjelenítésére több európai példát találunk, itt néhány, 19. századi francia címerre hivatkozunk. Jézus neve betűjelei szerepelnek Pierre Lambert Goossens címerén (1883); Isten szeme Jézus névbetűivel áll együtt Victor Auguste Dechamps (1865–67) címerén; az Isten szeme és Isten báránya(i) látható(k) a Nicoles Joseph Dehesselle által használt címeren (1835–65). A címeremlékmákat pecsétnyomókon és exlibris gyanánt is alkalmazták.

Pierre Lambert Goossens címere

Az Isten szeme (mindent látó, vigyázó szem – a Gondviselés szeme), paradox módon, nem az Istent kívánja láthatóvá tenni, hanem az isteni jelenlétet az emberi érzékszervvel hangsúlyozza. Sajátos antropomorfizációról van szó, hiszen nem

emberi alakban ábrázolja Istent, de az emberi érzékelés egyik legfontosabb (ha nem legfontosabb) médiumával. A stilizálás és szimbolizálás révén a szem (annak ellenére, hogy szemként látjuk) elveszíti „figurális” jellegzetességét. Absztrahálódik, geometrikusan és univerzálisan elvonatkoztatott lesz, mégis a geometrikus és univerzális (archetipikus) karaktere miatt marad konkrét.

Nicoles Joseph Dehesselle,
lent: Victor Auguste Dechampms címere

A motívum népi, egyházművészeti, heraldikai, kabbalisztikus vagy modern művészeti alkalmazása olyan választ

kíván, amely nem szorítható be az egyszerű ikonográfiai sablonokba. Erre utal Chantal Leroy, azt kérdezve: Istennek milyen képeivel találkozunk a (kortárs) művészetben. Miután kifejti: a művészet nem is annyira Isten láthatóvá tételére, mintsem a láthatatlan jelenlétének érzékeltetésre törekszik, Olivier Clément meghatározásához fordul, miszerint „a művészet nem figuratív, de már nem is non-figuratív, hanem transzfiguratív”.

A transzfiguráció bibliai jelentése: Krisztus színeváltozása, a művészetben ennek ábrázolását értjük alatta. Jézus, még a kereszthalál és feltámadás előtt, elmondja a tanítványoknak, hogy Jeruzsálembe kell mennie, sokat kell szenvednie, meg kell öletnie, de harmadnapon fel kell támadnia (Mt, 16: 16–21). A Tábor-hegyen fényben ragyogva jelenik meg, arról tanúskodva, hogy az isteni teljesség és tökéletesség Jézusban talált méltó helyet az emberek előtti megmutatkozásra.

A híres, ezt a teológiai meghatározó bibliai mozzanatot ábrázoló műalkotások egyike Raffaello 1518–20-ban festett képe. Mégis izgalmasabbak számunkra azok a 6. századi ikonográfiában gyökerező bizánci művek, majd az e hagyományt őrző későbbi, középkori ábrázolások, melyek úgy jelenítik meg Jézust a fényben, hogy irányából sugarak érkeznek a tanítványokra. E műtípus ugyanis erősen emlékeztet bennünket az Isten szeme kompozíciójára.

Noha az Isten szeme és a Szentháromság-háromszög gyakran együtt jelenik meg – így a jézusi jelenlétet is magában foglalja, akár az idézett ábrázolásokra, akár a napmotívum Krisztusszimbólum-jellegére gondolunk –, hajlunk a felé az értelmezés felé is, hogy az Isten szeme a keresztyén és a népi ikonográfiában végső soron nem más, mint maga Jézus.

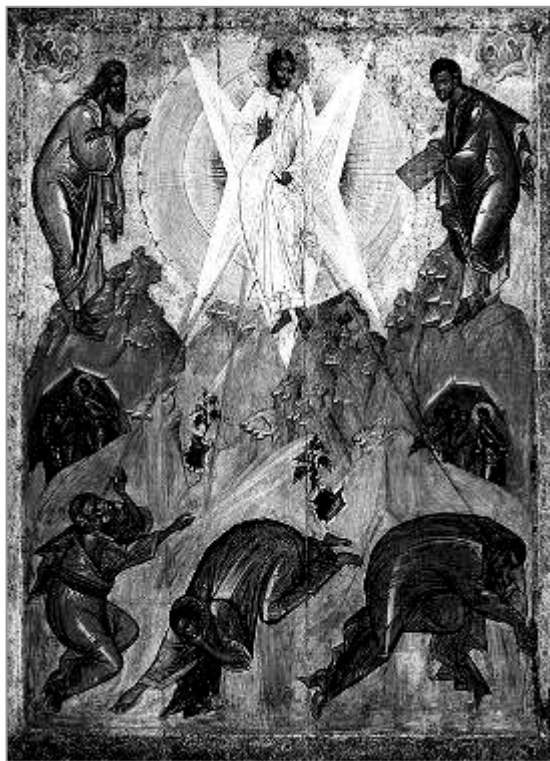
Ha pedig végül egymás mellé helyezzük az Isten szeme által vigyázott bányákat motívumként alkalmazó 19. századi francia nemesi címert és a 15. századi, bizánci mintát követő orosz ikont – sőt, „hozzá-

olvassuk” ehhez az Isten szemét és Jézus névbetűit együtt felhasználó kompozíciót, mely az alsó mezőben a szemet Máriával és a gyermek Jézussal ábrázolja együtt –, talán világossá válik, hogy Isten szeme tulajdonképpen a Jó Pásztor.

A mindent látó szem szerepe tehát nem annyira a figyelmeztető felügyeleté, a számonkérésé és büntetése, hanem azt üzeni inkább, hogy Isten a Megváltó Jézussal vigyáz ránk.

szék kiátkozott, ezt írja verses kommentárjában, tulajdonképpen az Isten szeme motívum egy fajta korai magyarázatát is adva: „A szem, mellyel Istent látom, / ugyanaz a szem, mellyel Isten lát engem. / Az én szemem és Isten szeme egyetlen szem, / egyetlen látás, egyetlen tudás, / egyetlen szeretet.”

Jézus-jelképek és Istenszeme-motívumok 19. századi francia címereken

15. századi orosz ikon
a 6. századi bizánci minták alapján

A középkori keresztyén misztikus gondolkodó, a neoplatonizmus hívének számító, Domonkos-rendi szerzetes, Eckhart mester (1260–1327/28), akit halála után, „misztikus okoskodása” miatt, a szent-

Az izomorf hasonlóság metaforikus azonosítássá válik, arra is utalva, hogy Isten maga a lét: minden létező benne létezik. Isten tart fenn mindent, nélküle a dolgok semmivé lesznek. Az ember Istent a lelke legbelsejében találhatja csak meg, de csak úgy, ha teljesen átadja magát a

legbensőbb lényeknek. Isten Krisztusban nyilvánítja ki a lényegét: a Fiú tehát az Ő szava.

Figyelemre méltó, hogy Eckhartnál szervesen összekapcsolódik a látás, a tudás és a szeretet. „Az Isten: szeretet” könyvlatkoztatását Jézus testesíti meg. S miként a Fiú az Isten szava, az Isten szeme sem lehet más, mint Krisztus; és a szeretet meglátása (mint tudás) kapcsolja össze Istent az emberrel.

Végül, a régi példát ismét egy új megjelenéssel társítva, említsük meg, hogy az Isten szeme motívum látható a Veszprém megyei Nagytevel község címerében is. Az álló, csücskös talpú pajzs kék mezejében (a boglárpajzs helyén) talpára állított arany háromszögben van elhelyezve a szimbólum, körülötte a háromszög vonalát követő zárt arany sugárkoszorú látszik. A pajzs fölött domború íven a Nagytevel, a homorú íven a Deutschtewel felirat jelenik meg. Az egyetlen motívum értelmezése a település honlapján – s a „Nemzeti jelképek” gyűjteménye szerint a következő:

Isten saját képmására teremtette az embereket, saját szeme fényét helyezte a szívükbe... Isten szeme rajtunk, s a miénk Őrajta. Itt nem az ítélőbíró, hanem a

mindent látó gondviselő minőségében idéződik meg a szentháromság is. A sugárkoszorú a gondviselésben, a Világ fenntartásában megnyilvánuló isteni mindenhatóság szimbóluma, egyúttal az erejével teremtő, hatalmával fenntartó, igazgató, gondviselő nap ábrázolása.

Az egri görög-keleti ráctemplom 1789–1791 között készült ikonosztáznak ötödik szintjén, a kereszt alatt, a négy evangélista között szintén látható az „Isten szeme” ábrázolás

Szeptember

30 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új idősz. szerint)	Nap	
				kelte ó. p.	nyug. ó. p.
Cs. 1	Egyed	Egyed ap.	Simon stil.	5 18	6 41
P. 2	Rebeka	Juszt. pk.	Mamánt	19	39
Sz. 3	Hilda	Hildegard	Teoktiszt	21	38

36) Szentháromság után 15. vas. Prot. ev. Máté 6, 24–33; Gal. 5, 26–6, 10.
Kath. ev. Luk. XIV, 1–11.

V. 4	B 15 Rozália	B 16 Rozália	B 16 Babilász	5 22	6 36
H. 5	Viktor	Mária neve	Zakariás	23	34
K. 6	Zakariás	Zakariás pr.	Mihály csor.	24	32
Sz. 7	Regina	Kassai vtk.	Szozont	26	30
Cs. 8	Mária	Kis Bold. Assz.	Kis B. Assz.	27	28
P. 9	Ádám	Klav. Péter	Szevercián	29	26
Sz. 10	Erik	Tol. Mikl.	Menodóra	30	24

37) Szentháromság után 16. vas. Prot. ev. Luk. 7, 11–17; Efez. 3, 13–21.
Kath. ev. Máté XXII, 34–46.

V. 11	B 16 Teod.	B 17 Jácint	B 17 Teodóra	5 31	6 22
H. 12	Guidó	Mária neve	Antonóm	32	20
K. 13	Ludovika	Amát pk.	Kornél	34	18
Sz. 14	Szerénke	Sz. † film.	† felmag.	35	16
Cs. 15	Nikodém	Nikomed	Filoteusz	36	14
P. 16	Edit	Kornél	Ludmilla	37	12
Sz. 17	Ludmilla	Lambert pk.	Zsófia vt.	39	10

38) Szentháromság után 17. vas. Prot. ev. Luk. 14, 1–11; Efez. 4, 1–6.
Kath. ev. Máté XI, 1–8.

V. 18	B 17 Titusz	B 18 Kup. J.	B 18 Ariadn.	5 40	6 8
H. 19	Vilhelm	Január vt.	Trofim vt.	42	6
K. 20	Friderika	Euszták vt.	Teopiszta	43	4
Sz. 21	Máté	Máté a.	Jónás pr.	45	2
Cs. 22	Móric	Vil. Tamás	Fóka pk. vt.	46	0
P. 23	Tekla	Linus p.	Sz. Iván fog.	47	5 57
Sz. 24	Gellért	Gellért pk.	Thekla sz.	48	55

39) Szentháromság után 18. vas. Prot. ev. Máté 22, 34–46.; Kor. 1, 4–9.
Kath. ev. Máté XXII, 1–14.

V. 25	B 18 Kleofás	B 19 Gelt.	B 19 Eufroz.	5 50	5 53
H. 26	Jusztina	Ciprián	Nilusz	51	51
K. 27	Adalbert	Kozma és D.	Kalisztratus	53	49
Sz. 28	Vencel	Vencel kir.	Baruch pr.	54	47
Cs. 29	Mihály	Mihály főa.	Kiriak rem.	55	45
P. 30	Jeromos	Jeromos	Gergely pk.	56	43

Hold fényváltozásai.

Ujhold 2-án 4 ó. 33 p. d. u.

Első negy. 9-én 4 óra 29 p. d. e.

Holdtölte 17-én 8 ó. 20 p. d. e.

Utolsó negy. 24. 10 ó. 17 p. d. u.

Hold a földközeli 1-én 8 ó. d. u.

Hold a földtávolban 13-án 9 ó. d. u.

Hold a földközeli 29-én 3. ó. d. u.

1-én a nap hossza 13 óra 23 perc; a hő végeig 1 ó. 36 perc. fogy.

Időjárás Herschel szerint:

Kezdete meleg, de hűvös éjjelekkel, 12-től 20-ig kevés esővel jó meleg, aztán változó, de kellemes őszi idő.

Izraeliták naptára.

5681.

30 Sab. Reéh 3. –
1 Elul Ros Ch. 4. –
7 S. Soltim 10. –
14 S. Ki These 17. –
21 S. Ki Thova 24. –

SZEPTEMBER

SZENT MIHÁLY HAVA – ŐSZELŐ – FÖLDANYA HAVA – TIGRIS (ALMASZÜRET) HAVA

A szeptember „hetedik hónap” nevét („septem”) megtartotta akkor is, amikor kilencedikké lépett elő. A római hetes görög megfelelője (hepta) a „hepo” („követni”, „*ujjal rámutatva követni, üldözni valakit*”) igéből ered. Az ujjakkal való számláláskor a jobb kéz mutatóujja volt a hetes, ezzel a heptával lehetett valakit megigézni, rámutatva őt követni. A hetes számjegy tehát azt jelenti, amire „rámutatunk”, ujjunkkal „követtünk”, „üldöztünk”. E hónap 13. napja különösen szerencsétlen hírű volt Rómában, ami ellen úgy lehetett védekezni, ha az ember szöveget vert a falba. Magyarországon szeptember utolsó napjának van rossz híre: e napon nem ajánlatos vetni, mert a vetés zöld marad, nem érke be. Az ikonológus Cesare Ripa szerint a hónapot egy repülő, nevető ifjú személyesíti meg, bíborruhában, fején köles-koszorúval, jobb-ájában mérleggel, a hónap jelével, baljában szőlő és más gyümölcscel teli bőségszaruvál. Ha hívós az idő, azt mondják: „*Megnézi szeptember, miért dolgoztunk a nyáron*”. *Népi megfigyelések:* Ha szeptemberben megdördül az ég, a fák még sok virágot hoznak. – Ha másodszor is kivirágzik az akác, hosszú, meleg ősz lesz. – Ha korán lehullik a falevél, a golyák és a fecskék korán útra kelnek, akkor hamarosan megérkezik a hideg idő.

1. Egyed – Segítőszent, főleg a bűnösök szószólója, a koldusok, nyomorékok és leprások védőszentje, szórványosan a pásztorok és a jószág patrónusa. A középkorban köménymagot szenteltek nevében a jószág betegsége, megrontása ellen. Ünnepe naptári helye miatt többfelé őszkezdő napnak számított. Egyes erdélyi református magyar szórványokban a jószág-oltalmazó Egyed ünnepén álltak szolgálatba a fő pásztorok. Hat hétig „*nem vettek tisztát magukra*”, minden pénteket megbőjtöltek. E naptól kezdve nem szabad a szőlőskertben szekérrel járni, abroncsos edényt hordani. Virradat előtt a gazda meztelenül körüljárta a szőlőjét, négy sarkán összekötötte a gallyakat, hogy ezzel elzárja a gonosz elől. A palócok szerint a búza vetését ekkor kell kezdeni, s ez volt régen a disznók „hízóba fogásának” napja; az erdőkben ekkor harsant fel a szarvasbikák bógésére választ adó vadászkürtök hangja.

E naphoz kapcsolódik az időjárásjósoló mondás: Ha Egyed napján esik, akkor esős lesz az ősz is, gyenge lesz a tél és bő lesz a kukoricatermés. Ha viszont szép az idő, az ősz is kellemes, a bor jó ízű, ízletes, „itatós” lesz. Egyed csendes esőjéből a göcsejiek azt tanácsolták a kétökrös gazdáknak, hogy vásároljanak még két igavonó jószágot, mert a nagy sár miatt, a fölázott földeken majd csak így tudják elvetni a búza magját, és behordani a termést. Tréfás találós kérdése a napnak: „*Mikor van a túrós csusza neve napja? – Egyed napján.*”

4. Rozália – A katolikus barokk népelet jellegzetes alakja, a járványos betegségek hazai védőszentje. Életéről csak annyit tudunk, hogy egy barlangba visszavonultan élt, ott is halt meg. A földre feküdt, bal karját tette vánkossal feje alá, jobbájával a feszületet tartotta. Legtöbbször így ábrázolják. Szűz Szent Rozália himnusza a kolerajárványok idején egyike volt legkedveltebb, ponyván is többször megjelenő régi ájtatosságainak: „*Idvez légy Szent Rosalia, / Pestis ellen orvosság, / Szűzességnek szép rósája, / Egész élted tisztaság...*”

5. Szent Lőrinc – Rontónap: belepisil a szabad vizekbe, nem lehet többé fürdeni. Belehagyozik a dinnyebe is, ezért lucskos, íztelen lesz a nyári dinnye. Lőrinc fordulónap: az őszi hangulat, az őszi időjárás vetíti előre árnyékát. Ha szépen süt a nap, hosszú, kellemes őszi napok jönnek. Az eső miatt nem aggodalmaskodtak a vincellérek: több borra számítottak.

8. Kisasszony (Kisboldogasszony) napja – Szűz Mária születésének emléknapja, már a 11. században is ünnepelték. Mária születésének gazdag apokrif hagyományai vannak, amelyek a kódexirodalmunkba is bekerültek. Kultusza a barokk idején gazdagon bontakozott ki. A középkori templomok egy részének eredetileg Mária-titulusa lehetett, búcsúnapként a Kisasszonyt választották hozzá. Egy középkori legenda szerint Kisasszony hajna-

lán angyalok szava zeng a mennyekben. Tápén, a jámbor hagyománynak hódolva, sokan mentek ki az asszonyok közül Kisasszony hajnalán a Tisza partjára „*napköltét várni*” – írja Bálint Sándor. Akinek „*érdeme van rá*”, az a fölkelő napban megláthatja Máriát, sugarai rózsát szórnak. Kisasszony napjára másfelé is virrasztással készültek. A legenda szerint Mária születésének éjszakáján keletkezett a taligavirág (hunyor), gyökerének gyögyereje van. Amikor Jézust szülte, akkor keletkezett a mocsárd (gólyahír), amelyet szintén gyögyerejűnek tartanak. Mária menekülésekor hullott könnyéből fakadt a gyöngyvirág, hajából az árvalányhaj, a gyermek Jézus mosdóvizéből pedig a nefejejcs.

A fecskék összesereglettek, hogy melegebb égtájakra repüljenek, ezért nevezik e napot „fecskehajtó Kisasszonynak”. Megkezdődik a termények betakarítása: leverik a diót, készülnék a vetésre, hogy „*Szent Mihálko má földbe kerüjjön a mag*”. Az időjárásról is figyelik: ha esik, nem lesz jó idő a vetésre. A Balaton vidékén volt szokás, hogy a vetőmagot Kisasszony napjára virradó éjszaka vagy kora hajnalban kiteszik a harmatra, hogy az Úristen szentelése fogja meg. Az ilyen búza nem üszkösödik meg, és bőven terem. Vetés után magasra dobták a kiürült zsákokat, kérve a Mindenhatót, hogy akkorára nőjön a gabona.

12. Mária (neve) napja – (*Festum nominis Betae Mariae Virginis* – 1683. szeptember 12. után Szent XI. Ince pápa intézkedésére vált egyetemes névünneppé az egyházban.) A Szűzanya tiszteletére szentelt templomok többsége ekkor tartja búcsúját, a Mária-kegyhelyek is benépesülnek zarándokokkal. Bálint Sándor idézi magasztalásának leegyszerűsödött ponyvairódmű dokumentumát: „*Mária drága neve. / Aranyos öt betűje / Nyíljon ki a szívünkbe’ / Lelküink üdvösségére. // Mária édes neve, / Angyalok lépesméze, / Szűzek gyönyörűsége, / Bűnösöknek reménye...*” A név gyakorisága miatt a magyar nyelvterület egyik legkedveltebb ünnepe, ekkor a faluból elszármazott rokonokat, barátokat is meghívják. Számos vidéken töltött kacsával, süteményekkel várják a vendégeket, a csíki székelemek többsége „túrt húst” készít, ami fokozza a nap ünnepélyességét. Számos templom és kápolna helyezte magát Mária nevének oltalmába.

14. Szentkereszt felmagasztalása – Mint ahogy Ilona névünnepe-nél említettük, a legenda szerint a 3. század elején élt Nagy Konstantin édesanyja, Ilona császárnő e napon találta meg Krisztus keresztjét. A Vízkereszt, majd a keresztfaünnep és a Szentkereszt napja harmadolja az évet, a földben gyökerező Élet fáját jelképezi.

15. Hétfájdalmú Szűzanya napja – Ekkor emlékezik meg az egyház Mária felmagasztosult anyai fájdalmáról. A kultusz felvirágoztatásáért a koldulórendek buzgólkodtak. Költészetünk legrégebb és legszebb középkori emléke az *Ómagyar Mária-síralom*, mely már a 13. században tanúskodik Mária napjainkban sem lankadó tiszteletéről. Az irodalomban egyébként is gyakori motívum a szenvedő Szűzanya képe. A népi imádságokban is megjelenik Mária fájdalma: „*Piros hajnal hasad, / égi madár reppene, / tekintsétek a Máriát, / mint sirassa Szent Fiát! / Ó én Uram, Teremtőm, / aki ingem teremtetél, / szent lelkedvel szerettél, / szent véredvel megváltottál, / fogadj héjzád kerek égné alája, / lobogó csilagnak feljete, / s a tük szent nevetek dicséretével, / Ámen!*” A Pieta (mint az isteni és emberi szenvedés megfoghatatlan szimbóluma) a középkor végének legegységesebb áhítatforrása lett. A pápai búcsúkiáltások feltétele, hogy a Krisztus kínszenvedéséről és Mária keserűségéről szóló imádságokat a Pieta előtt kell végezni. Ez eleinte a feszületet is jelenthette, de legáltalánosabban (később kizárólag) a Mária ölében nyugvó halott Krisztust. Szokás a Fájdalmas Szűzet halott Fia nélkül, hét törrel vagy karddal átvett szívvel is ábrázolni.

Sajátos egri szőlőműves terminus: „*fájdalmasra szed*”, vagyis már a fájdalmas búcsúra megszüretel. A szőlőszedést befejező szüreti mulatsághoz az épületet, a sátrat, lugast szőlőfürtökkel díszítették fel, s aki lopott a szőlőből, annak büntetést kellett fizetnie. A vacsora elengedhetetlen része a birkapaprikás.

18. Péter – Időjárását kíváncsian figyelik: nyakunkon a vetés, márpedig „*40 napig olyan időt várj, mint Péterkor*”. Ha esik, két, de sokszor négyvel sem tudsz kievickélni a sárból.

21. Máté (apostol emléknapja) – Máté vámszedő volt, mielőtt Jézushoz csatlakozott volna. Ábrázolásain ifjú alak áll mellette, mert evangéliumát Jézus nemzetségfájának elmondásával kezdi. Olykor könyvet, alabárdot adnak kezébe. Több Vámos elnevezésű falu választotta patrónusának a vámon ülő Mátét. A búzavetés ideje, de a búzahét vidékenként változik. A bánati hagyomány szerint a búzát legjobb Máté hetében elvetni, Mohácson meg is szenteltetik, máshol azt mondják, Máté napja nem alkalmas a vetésre, mert polyvás lesz a gabona. A vetés régebben szinte országszerte karácsonyi abroszból vagy házi szövésű sütő-abroszból történt, ugyanabból, amelynek vásznából az aratógatya is készült. A régi szegediek vetés előtt imádkoztak, a magra keresztet vetettek: „*Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevibe elvetöm, szaporodj!*” Göcsejben az első szántás első fordulóján a gazda az eke-szarvára akasztotta az olvasóját és imádkozott. Vetésnél a magvető megmosta a lábát, és tisztá fehéreműt vett magára. Nyelve alá három búzaszemet tett, és egészen a vetés végeztéig ott tartotta. Ha szóltak hozzá, köszöntek neki, nem válaszolt, hogy „*a madarak nyelve leragadjon, és ne kapjanak rá a vetésre*”. Besenyőtelek asszonyai a vetésből megmaradt búzából a koldusoknak sütöttek kenyeret. A szőlőtermő vidékek regulája szerint: ha Máté napján tiszta, napos az idő, bőven lesz bor a pincében.

22. Móric – A római katonatiszt 300 táján a Rajna-vidéken szenvedett vértanúhalált társaival, ezért Móric sokféle a katonák, fegyverkovácsok, kések védőszentje lett. A lovagi kard megáldásánál a középkorban György és Sebestyén mellett Móricot is segítségül hívták.

25. Gellért – Gellért (†1046) Csanád első püspöke volt. Hétéves korában súlyosan megbetegedett, szülei ekkor szerzetesi ruhába öltöztették, vagyis Istennek és a bencés rend szerzeteseinek oltalmába ajánlották. Bencés szerzetesként jutott Szent István udvarába, a király tanácsadója, Imre herceg nevelője. Később a bakonybéli remeteségbe vonult vissza, s közben a király őt emelte a csanádi püspöki székbe. István halála után (a vallási és trónviszályok idején) a lázadók kezére kerül, ők ölték meg, letaszítva a Duna melletti – később az ő nevét viselő – magas hegyről. Holttestét Csanádra vitték, egyik ereklyéje a szegedi Fogadalmi Templomban látható. Szent Gellért hegye a hazai mondavilágban a boszorkányok gyülekezőhelye. Innen eredhet, hogy Gellért éjszakáján lehet szövetségre lépni az ördöggel. Aki el akarja sajátítani a boszorkánytudományt, ezen az éjszakán éjfélkor menjen a keresztútra, vigyen magával krétát, húzzon vele maga köré kört, hogy védve legyen. A körből tárgyalhat azután az ördöggel, akit arról ismer fel, hogy tüzes nyelve van, a szeme világít, iszonyatosan fekete és kénköszagú, büdös. Ha megkapta a „tudományt”, a boszorkányságot, öregasszony vagy fejetlen ló, óriási bakmacska, parázsló szemű vörös kutya, anyadisznó képében kísérhet, okozhat kárt, bajt a másik embernek.

26. Vencel – A csehek királya, nemzeti szentje (†929), tisztelete hazánkban sem volt ismeretlen. Legendája szerint a misebort maga szüretelte és préselte, ezért nálunk is több helyen a szőlőhegyek védőszentje lett.

29. Mihály – Főangyal (régiesen: arkangyal), a mennyei seregek fejedelme, az egyház oltalmazója, küzdelmeinek pártfogója, s patrónusa a keresztény katonáknak is, főleg, ha a pogányság ellen küzdenek. A világ végén harcolni fog minden hívő keresztény lélekért, hogy kiragadj a sátán hatalmából. A haldoklókat is oltalmazza, majd átvezeti őket a másvilágra. Ő teszi mérlegre az ember jócselekedeteit és gonoszságait. Mihály az Utolsó Ítélet arkangyala, hol a világítelő Krisztus társaságában, hol önállóan, két kezében karddal és mérleggel jelenik meg a középkori templomok kapubejárata fölött vagy a diadalíveken. A népi szakrális szemlélet szerint a halál és temetés Szent Mihály gondviselésében inkább menyegző, mint fekete gyász. A halottnak Szent Mihály a vőfélye, ő kéri ki és viszi a menyasszonyt, az emberi lelket az örök menyegzőre, Urának örömébe. Az ő oltalmára bízzák, amikor a Szent Mihály lova néven emlegetett ravatalra téve, utolsó útján a sírhoz kísérik. A szólás szerint: Aki meghalt, azt „*möggrúgta a Szent Mihály lova*”. Temetőkápolnákat, csontkamrákat neveztek el róla, a régi városkapukat is szívesen ajánlották védelmébe.

Mihály ott áll a tél kapujában. „*Szent Mihály-nap után egy icce víz, két icce sár.*” A göcseji mondás szerint „*Szent Mihály öltöztet, Szent György vetkőztet*”. Szamosháton azt mondják: aki Szent Mihály-nap után szalmakalapban jár, attól nem kérnek tanácsot. A juhászok úgy tartották: ha Mihály éjszakáján összefekszik a birka, nagy tél lesz, ha a jószágok szétfekszenek, akkor enyhe. Megszakad a fű gyökere: „*Szent Mihály nap után harapófogóval sem lehet kihúzni a fűvet*”. Eddig legelt a Szent György napkor kieresztett marha a pusztán. Dunántúl ez a nap a gulyások jelentős ünnepe volt. A pásztorok Csikban ekkor térnek vissza a havasokról, a juhászok ilyenkor adják át a juhokat, kapják meg a bérüket, és a többi cselédhez hasonlóan vagy újból elszegődnek a régi gazdához, vagy új gazda után néznek. A cseléd-fogadásról szól a csallóközi ének: „*Mikor a szógát fogadják, / Öcsémuramnak szólítják, / De amikor már megkapták, / Csak főtt krumplival táplálják.*” Bérfizető, pásztorfogadó nap jellegéhez kapcsolódik a rigmus: „*Kikeletkor, Szent György napkor / Minden ember lehet pásztor, / De már ősszel, számadáskor / Az az ember, ki beszámol.*”

Megforr az újbór, beindul a pálinkafőzés, kezdődik a lakodalmazás őszi időszaka. A legény Szent Mihály napján vitte el a lánynak a jegykendőjét, ha még Katalin napja előtt meg akartak esküdni.

E naphoz is kapcsolódik női munkatíalom: ugyanis aki ilyenkor mos, annak kisebesedik a keze, aki pedig mángorol, annak egész évben dörögni fog a háza felett az ég. A Mihály napi égdörgés egyébként szép őszt, ellenben kemény telet jelent.

FÉLBE-KERESZTBE...

félbe-keresztbe
 párososzlop-feszületbe
 gyülekezve a szelekbe
 lábszárnnyi árnyékot vetve
 belecsomósodva a sebbe
 hervadni kóró-hegekbe
 nyakat hóhéridőbe szegve
 szegét hófehér felhőbe verve
 lemeztelenedve
 harmatot szedve
 vért hullatva gyémánt
 sebbe nézz rám
 mellém feszítve
 a világ mellén

Maksai János: Szeptemberi fények (fent)

Gergely Attila fotográfiája (balra, lent)

Oktober

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath. napt. (új. idősz. szerint)	Nap	
Sz.	1 Malvin	Remig pk.	B. A. véd.	kele. ó. p.	nyug. ó. p.
40) Szentháromság után 19. vas. Prot. ev. Máté 9, 1—8; Efez. 4, 22—28. Kath. ev. János IV. 45—53.					
V.	2 B 19 Petra	B 20 Petra	B 20 Jusztna	5 59	5 39
H.	3 Helga	Kandid	Ar. Dénes	6 1	37
K.	4 Ferenc	Asz. Ferenc	Hierot	2	35
Sz.	5 Aurél	Placid	Karitina	3	33
Cs.	6 Brunó	Brunó hv.	Tamás ap.	5	31
P.	7 Amália	Rózsafüz.	Szergiusz	6	29
Sz.	8 Etelka	Magy. N. A.	Pelagia	8	27
41) Szentháromság után 20. vas. Prot. ev. Máté 22, 1—14; Efez. 5, 15—21. Kath. ev. Máté XVIII. 23—35.					
V.	9 B 20 Dénes	B 21 Areop.	B 21 Alf. Jak.	6 9	5 25
H.	10 Gedeon	Borg. Fer.	Eulamp	11	23
K.	11 Brigitta	Placidia	Teofanesz	12	21
Sz.	12 Miksa	Miksa	Tarák	13	19
Cs.	13 K. Imán	Ká mán, Ede	Papil	15	17
P.	14 Helén	Kallszt	Nazár és t.	16	15
Sz.	15 Teréz	Terézia sz.	Lucián vt.	18	13
42) Szentháromság után 21. vas. Prot. ev. Ján. 4, 47—54; Efez. 6, 10—17. Kath. ev. Máté XXII. 15—21.					
V.	16 B 21 Gál	B 22 Gallusz	B 22 Longin	6 20	5 11
H.	17 Hedvig	Hedvig assz.	Ozeás pr.	21	9
K.	18 Lukács	Lukács ev.	Lukács ev.	23	8
Sz.	19 Lucius	Alk. Péter	Joel pr.	24	6
Cs.	20 Iréne	Vendel	Artemius	25	4
P.	21 Orsolya	Orsolya	Hiláron	36	2
Sz.	22 Előd	Kordula	Aberc pk.	38	0
43) Szentháromság után 22. vas. Prot. ev. Máté 18, 23—35; Filipp. 1, 3—11. Kath. ev. Máté IX, 18—26.					
V.	23 B 22 Gyöngy	B 23 Ignác	B 23 Jak. ap.	6 30	4 58
H.	24 Salamon	Rafaél ffa.	Proklusz	31	56
K.	25 Blanka	Alac, Margit	Marcján	33	55
Sz.	26 Dömötör	Dömötör	Demeter	34	54
Cs.	27 Szabina	Szabina vt.	Nesztor	35	42
P.	28 Simon és Jud.	Simon és J.	Neonilla	37	50
Sz.	29 Zénó	Narcisz pk.	Ábrahám r.	39	48
44) Szentháromság után 23. vas. Prot. ev. Máté 22, 15—22; Filipp. 3, 17—21. Kath. ev. Máté VIII, 23—27.					
V.	30 B 23 Kolos	B 24 R. Alf.	B 24 Zenób	6 40	4 47
H.	31 Reform. eml.	Farkas Ref.	Epimak	44	46

Hold fényváltozásai.

Ujhold 1-én 1 ó. 26 p. d. u.

Első negy. 8-án 9 ó. 12 p. d. u.

Holdtölte 16-án éjfékor.

Utolsó negyed 24-én 5 ó. 32 p. délelőtt.

Ujhold 31-én 12 ó. 39 p. d. e.

Hold a földtávolban 11-én délben.

Hold a földközelpontban 27-án 7 ó. d. e.

1-én a Nap hossza 11 óra 43 p.; a hó végéig a nap 1 ó. 38 p. fogy.

Időjárás Herschel szerint:

4—10 szép őszi idő, kevés esővíz, 12—20-ig változó és hűvös, északi szél mellett deres.

Izraeliták naptára 5681.

23. S. N. zav. — 1. Thisri 5682. — 2. Uj év 2. n. — 6. S. Vajelech. — 10. Jom Kippur. — 13. Sab. Haazinu. — 15. Sukkoth 1. n. — 16. Sukkoth 2. n. — 20. Sab. — 22. Sem. aszer. — 23. Szimch tora. — 27. Sab. Beresith.

Eredetileg a latin nyolcadik hónapot jelentette (October), a szó a görögből ered, ott az „octo” az „ogkosz” jelentése a „halott kampó” volt (a jobb kéz középső ujjja a kampóhoz hasonlít). Egyedül Domitianus császár tett kísérletet a név megváltoztatására: önmagáról nevezette el. Mivel azonban rossz császár volt, a „domiciánus” hónapnév nem kellett senkinek. Róma októberi ünnepei a márciusi jeles napok tükörképei. A földműves, a halász, a hajós és a katona a márciustól októberig tartó nyárias időszakban volt aktív. Márciusban tolt a vízre a hajóját, vette elő a szerszámain, fényesítette ki a fegyvereit, és októberben vontatta partra, rakta el őket, olajozta meg az utóbbiakat, hogy a téli nedvességtől be ne rozsdásodjanak.

Népi megfigyelések: Ha októberben a hónap elején sok csillag esik, úgy szép idő lesz. – Az októberi zivatar szeszélyes telet jelent. – Sok októberi eső, termékeny eső; vagy: sok októberi eső, sok decemberi szél. – Ha meleg október hónapja, hideg lesz a február; ha októberben fagy és szél van, a január enyhe lesz

2. Őrangyalok ünnepe – Ezt a napot a 16. században, Spanyolországban kezdték megülni, innen terjedt el Európában. Először szeptember első vasárnapján ünnepelték, majd X. Pius elrendelte, hogy szeptember 2. legyen az emléknap. A barokk őrangyal-kultusz számos népi imádságsoveget keltett életre, Bálint Sándor idézi a gyerekek körében elterjedt imádságot: *„Én lefekszek kis ágyamba, / Minden testi koporsóba, / Három angyal fejem felett: / Egyik megőríz engemet, / Másik szememet bezárja, / Harmadik lelkemet várja. / Már a szép nap lenyugodott, / Egészen bealkonyodott, / És sötétbe vonta magát, / Adjon Isten jó éjszakát / öregapámnak, öregszülémnek, édesapámnak, édesanyámnak, mindnyájunknak.”*

4. (Assisi) Szent Ferenc napja – A ferences rend megalapítója 1181-ben született Assisiben (Giovanni Bernardore néven). A könnyelmű életű, jómódú fiatalember, súlyos betegségéből felgyógyulva, teljesen megváltozott: minden idejét betegek ápolására, nyomorultak gyámolítására fordította; pénzt koldult, apja üzletében azért dolgozott, hogy egy romba dőlt Mária-kápolnát helyreállítson. Később eladta minden örökölt vagyonát, és bűnbánást hirdetve bejárta az egész országot. Assisi Szent Ferenc emléknapja a néphagyományban a szüret kezdetét is jelentette. Több helyen a Ferenc-hetet tartották a vetésre legmegfelelőbb időszakknak. A gonosz, rossz szellemek elűzésére a vetés időszakában kanászostorral durrogattak. A kotlók fészke köré rakott nyírfaág megvédte azokat az elpusztulástól. A háziaszszonyok a vetés napján – hogy majd jól teremjen a mag – nem sütöttek kenyeret

9. Dénes – A régi szüreti szokások kiemelkedő ünnepet jeleztek. Egykor a szüret idején a törvénykezés is szünetelt, a diákok vakációt kaptak. Sokfelé zeneszó, mozsarak durrogtatása jelezte az eseményt. A gazdát a szüret végén díszes szőlőkoszorúval köszöntötték. Dénes szoros kapcsolatban áll ezzel az időszakkal. A kedvelt és elmagyarosodott utónév görög eredetű, a bor és mámor istene, Dionüszosz nevét rejtí. Dénes egyébként mártír püspök volt, és napjai időjárás is jósolt. Dénes „megmutatja” a telet: ha északról fúj a szél, és tiszta az ég, a csillagok ragyognak, szigorú, kemény tél várható. Ha viszont napnyugat felől fúj, és az ég egy kissé felhős, akkor enyhe tél, korai tavasz és bő termés lesz a következő évben.

15. (Szent) Teréz napja – Terézkor már majd mindenütt kezdődött a szüret – Egerben Teréz-szedésnek is nevezték a szüreti napot. A „szőlőhegy felszabadítását” durrogó mozsarak és falusi kikiáltók hirdették. A szedőlányok görbe kést, kacort, vagy szőlőollót ragadtak, csoportosan énekelve indultak a tőkesorok közé, mögöttük a férfinép puttonyozott.

Teresa gazdag spanyol család gyermekeként született az ó-kasztíliai Avilában, 1515-ben, s szülei akarata ellenére 18 évesen karmelita kolostorba vonult. Példamutató ájtatosságán és szent életén túl egyházi feletteseinek a kolostori szabályzat megszigorítását javasolta. 1562-ben IV. Pius pápa felhatalmazására a karmelita rend női ágának megreformálásához fogott,

majd a szigorú rendszabályok alapján működő első avilai kolostor főnöknője lett. Tizenhat női, és tizenöt férfi szerzetesrendet alapított. Egyházi előjárói tanácsára számos könyvet írt a misztikus teológia témakörében, azokat több nyelvre lefordították. 1582-ben halt meg, 40 év múlva XV. Gergely pápa a szentek sorába iktatta. Avilai Szent Teréz napja a délvidéki magyarság körében asszonyi dologtöltő nap volt. A legújabb kor praktikus hagyománya, hogy ekkor kezdődik a hivatalos fűtési szezon.

16. Gál – Már a jövő nyári időjárásra mutat, afféle határnapnak számított a földművelésben. Rendszerint ekkorra érett be a makk, a bakonyi falvakban ekkor csapták ki „ingyen hizlalásra” a disznókat a tölgyesekbe. *„Ha megizzad a szent úr, / s nem köll néki ködmön, / esztendőre szárazságtól / pörkölődik mindön”* – szól a Gál-napi rigmus. A bencés-rendi szerzetes, a könyvtáráról és iskolájáról híres Szent Gallen kolostorának alapítója, a deákok egyik védőszentje lett, és mivel neve a latin gallus, azaz kakas szóval egyezik, neve napján „kakas-ünnepeket” (kakasviadalt, kakas-sütést, kakaskirály-választást) rendezett a diákság.

20. Vendel – Szent Vendelnek, a jószágtartó gazdák és juhászok patrónusának régi jeles napja, az esedékes korai fagyok miatt, a kinti munkák mielőbbi befejezésére emlékezteti a betakarítókat. Vendel a legenda szerint a 7. században élt ír királyfi volt, aki Rómába zarándokolt, majd remetéskedett és pásztorként szolgált. A kezében kis bárányt tartó szobra, mint az állatok védőszentje, hazánkban is sokfelé megtalálható a falvak határában, a legelők szélén. Régebben a tiszteletére tartott Vendel-napi miséről szentelt vizet vittek haza, amit a jószágok ivóvizébe öntöttek, védekezvén a várható bajok, betegségek ellen. E napon nem fogták be a jószágot, vásárra sem hajtották. Sokfelé búcsúnappal volt: a templomból körmenettel vonultak Szent Vendel szobrához. Ha állatvész ütött ki, azt mondták, hogy Vendel viszi az állatokat. Szent Vendelt elsősorban a Dunántúlon és a Jászságban tisztelték.

21. Orsolya – Ez a nap is megmutatja a várható telet, másrészt úgy tartották, hogy az Orsolya-napi szép idő Karácsonyig is eltarthat. A káposzta betakarításának kezdetét jelölte, a Somló hegyen ekkor kezdtek a szüretet. A név a latin Ursula magyaros olvasata, kis medvét jelent, egyesek szerint a Kis Medve csillagképre utal. Mások az ónémet Hors latinossított formájának vélik, melynek jelentése ló, paripa, melyet szent állatként tiszteltek.

26. Dömötör – A keleti egyház kedvelt szentje, a 4. században, a nagy keresztényüldözések idején vértanúhalált halt. Az ország keleti felében ő volt a juhászok pártfogója. Juhász-újévnek is nevezik, mert ekkor számoltatták el, hosszabbították meg a juhászok szolgálatát. Az Alföldön és az ország észak-keleti részében állatvásárokat tartottak, többnapos mulatságokat, „dömötörözést” rendeztek. Juhásztort, juhászbált rendeztek Hortobágyon, Szegeden. Különösen híresek voltak az alföldi Dömötörözők több napon keresztül tartó ünnepesei. Szegeden a tanyai pásztorok zászló alatt vonultak fel a Dömötör-templom búcsújába, ahol a mise utáni bürgepaprikásra hivatalosak voltak a város vezető emberei, és a dudaszóra olykor táncra perdültek még a tisztelendő urak is. Ha a nyáját terelő juhászt a fagyos szelű Dömötör „táncoltatta”, abból kemény telet jósoltak; az Ipoly környékén az e nap táján fújó szelet „dömötörszél” néven emlegették.

28. Simon – Júdás napja – Ilyenkor kezdték Tokajon a szüretet, erről regula is szól: *„Rég felírta Noé Tokaj hegyormára: / Hegyaljai kapás, várj Simon Júdára!”* Baranyában a Simon–Júdás-napi hidegre utalnak a rigmusok: *„Eljön a Simon, Júdás / Dideregve fázik a gulyás.”* – vagy: *„Eljön a Simon, Júdás / Dideregve fázik a gatyás.”* A szegedi változatban: *„Mögérkezett Simon Júdás / Jaj mán néköd póregatyás.”* A szüreti szokások a szőlőszedés utolsó napjához kapcsolódnak: gyakori a szüreti felvonulás és a bál. Simon, Júda napja szorosan kötődött a juhászélethez is: a nyájak behajtását mindenképpen be kellett fejezni. Ha szép idő van e napon, akkor jó termésre van kilátás a következő évben.

November

30 nap

Nap N.	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath.napt. (új idősz. szerint)	Nap kele d. p. nyug. d. p.	
K. 1	Marianna	Mindsz. ünn.	Kozma és D.	6 43	4 44
Sz. 2	Achill	Halottak n.	Acindin és t.	44	42
Cs. 3	Győző	Malachiás	Acepszimasz	46	41
P. 4	Károly	Bor. Károly	N. Joannic	48	39
Sz. 5	Imre	Imre h.	Galaktion	49	37

45) Szentháromság után 24. vas. Prot. ev. Máté 9, 18—26; Kol. 1, 9—14.
Kath. ev. Máté XIII. 24—30.

V. 6	B 24 Lénárd	B 25 Lénárd	B 25 Pál pk.	6 51	4 36
H. 7	Rezső	Engelb. pk.	Lázár	52	35
K. 8	Gottfried	Gottfried pk.	Sz. Mihály	53	34
Sz. 9	Tivadar	Tivadar vt.	Porfir	55	32
Cs. 10	Luth. Már.	Avell. András	Olimpa	57	31
P. 11	Márton	Márton pk.	Vineenc	58	29
Sz. 12	Jónás	Márton p.	Al. János	7 00	28

46) Szentháromság után 25. vas. Prot. ev. Máté 24, 15—28; Thessz. I, 4, 13—18.
Kath. ev. Máté XIII. 31—36.

V. 13	B 25 Szaniszló	B 26 Szan.	B 26 Ar. Ján.	7 02	4 27
H. 14	Klementina	Jozafát vt.	Fülöp aps.	03	26
K. 15	Lipót	Gertrud	Guriasz vt.	04	25
Sz. 16	Othmár	Ödön pk.	Máté aps.	06	24
Cs. 17	Hortensia	Csodt. Gerg.	Nisz. Gerg.	07	22
P. 18	Ödön	Odó ap.	Román vt.	09	21
Sz. 19	Erzsébet	Erzsébet	Barlaam	10	20

47) Szentháromság után 26. vas. Prot. ev. Máté 25, 31—46; II. Thessz. 1, 3—10.
Kath. ev. Máté XXIV, 15—35.

V. 20	B 26 Jolán	B 27 Bódog	B 27 D. Gerg.	7 12	4 19
H. 21	Olivér	B.-Assz. b.	B.-A. felaj.	13	19
K. 22	Czeccilia	Cecilia	Filemon	14	18
Sz. 23	Kelemen	Kelemen	Amfilok pk.	16	17
Cs. 24	Emma	Ker. János	Kelemen p.	17	16
P. 25	Katalin	27 Katalin	Katalin vt.	19	15
Sz. 26	Milos	Szilveszter	Alip	20	14

48) Advent 1. vas. Prot. ev. Máté 21, 1—9; Róm. 13, 11—14.
Kath. ev. Luk. XXI, 25—33.

V. 27	B 1 Virgil	B 1 Virgil	B 28 P. Jak.	7 21	4 13
H. 28	Stefánia	Rufus vt.	Irmark	22	13
K. 29	Noé	Szturnin	Paramon	24	13
Sz. 30	András	András ap.	András aps.	25	12

Hold fényváltozásai.

☾ Első negy. 7-én
4 ó. 54 p. d. u.

☾ Holdtölte 15-én
2 ó. 39 p. d. u.

☾ Utolsó negyed
22-én 12 ó. 41 p.
délután.

☾ Újhold 29-én 2
ó. 26 p. d. u.

— Hold a földtávol-
ban 8-án 7 ó. d. e.

— Hold a földköz-
elben 21-én 11 ó. d. e.

1-én a nap hossza
10 ó. 1 p.; a hó vé-
gig 1 óra 14 perc-
el fogy.

Időjárás Herschel szerint :

Kezdeté ködös és
esős, 12—20-ig észak-
nyugati szél mellett
hideg eső, helyenkint
hó, 26-tól végig vál-
tozó, viharos idő.

Izraeliták naptára. 5682.

30. Ros. Chodes.
— 1. Markh. — 4. S.
Noan. — 11. Sab. L.
Lecha. — 18. Sab.
Vajere. — 25. S.
Cháje Sara.

A kilencedik hónap („novem”) a görög „ennea”, „enneva” származéka, a „neosz-neá”-ból ered, „új, félig felnőtt, tapasztalatlan” jelentésű elnevezése a jobb kéz gyűrűsujjának. Az őszi hónapok közül általában november a legködösebb, legcsapadékosabb. A hónap vége már a bálóké, az első hó is gyakran november vége felé esik le. *Népi megfigyelések:* Ha Mindenszentek napján hó esik, nem olvad el márciusig. – Ha Mindenszentek napja nedves, lágy tél, ha pedig száraz, úgy kemény tél következik. – „*Ha Katalin kopog, a Karácsony locsog.*” – Márton olykor fehér lovon jár. – „*Ha Márton lúdja jégen áll, karácsonykor sárban botorkál.*” Népi mondóka: „*Ködös Márton után / Enyhe telet várhatsz, / Havas Márton után / Farkast soká láthatsz. / Szent Erzsébet-napja / Tél elejét szabja, / Az András-napi hó / A vetésnek nem jó.*”

1. Mindenszentek napja – E nap estéjének halott-tiszteleti szokásai a római halotti ünnepekből nőttek ki. A keresztyén egyház Mindenszentekkor azokat a megdicsőült lelkeket ünnepli, akikről (mivel sokan vannak) név szerint nem emlékezik meg a naptár. 844-ben, IV. Gergely pápasága alatt vált egyetemes ünnepé, de napját már a 8. században áttették május 13-ról november 1-jére. 835-ben Jámbor Lajos (IV. Gergely engedélyével) hivatalosan is elismerte az új ünnepet, és attól kezdve a Mindenszentek az egész keresztyénség ünnepe lett. A katolikusok november 1-jén, az ortodoxia egy héttel később tartja. Mindenszentek napja a Halottak napjának vigíliája, s e nap 2000 óta munkaszüneti nap Magyarországon.

A néphit szerint ilyenkor hazalátogatnak a halottak, ezért sokfelé terjedt el a szokás, hogy számukra is megterítsenek, kenyeret, sőt, vizet tesznek az asztalra. A bukovinai magyarok sütnék, főznek, kiviszik az ennivalót a temetőbe. Otthon is annyi gyertyát gyújtanak, ahány halottja van a családnak. A szegedi tájon „*mindönszentök kalácsa*” vagy „*kóduskalács*” néven üres kalácsot sütöttek, amit a temető kapujában álló koldusoknak adtak, hogy ők is megemlékezzenek a család halottairól. Csallóközben is az e napon sült kalácsot osztották szét a temető kapujában imádkozó koldusok között, nehogy a halottak hazalátogassanak. Székely népszokás szerint egész kemencére való cipőt sütöttek, amelynek „*Isten lepénye*” vagy „*halottak lepénye*” volt a neve. Jászdózsán, míg a temetőben gyertyát égettek, odahaza égve hagyták a lámpát, hogy a halottak széjjel tudjanak nézni. Úgy vélték: „*Míg a harang szól, a halottak otthon vannak.*” Mindenszentek és halottak napja közti éjszakán a néphit szerint a templomban a halottak miséznek.

Aki azt akarta tudni, milyen lesz a tél, kiment az erdőbe, és levágott egy bükkfaágat. Ha az ág belül száraz volt, akkor enyhe telet lehetett várni, de ha nedves, akkor hideget, sok hóval. Ezen a napon is fogadtak cselédet, és bírót választottak. Nagymagyaron mindenszentekkor volt a legényvásár: itt kötöttek a gazdáik egyezséget a szolgálni menő legényekkel.

2. Halottak napja – A Halottak napját 998 óta tartják november 2-án. Ez összefügg a szorongással, tudniillik, 1000-re várták a világvégét, ezért igyekeztek a halottakkal „jóban lenni”. A sírokon azért gyújtottak gyertyát, hogy a „*szegény, fázós lelkek annak fényénél melegen lehessenek magukat*”. Másutt a gyertya fénye arra szolgált, hogy a sírjukból kiszabadult lelkek visszatáljanak a helyükre. Az emléknapot legelőször a Cluny apátságban és az anyae gyház alá tartozó bencés házakban vezették be. Bár a Mindenszentek napja néhány évszázaddal korábbi, mégis a halottak napjának vigíliájaként ment át a gyakorlatba.

A hagyományos paraszti közösségek egy részében „a halottak hetén” munkatilalom van: nem szabad földet művelni, mosni – különben „*vízben állnak a halottak*” –, meszelni, káposztát sózni, hogy „*ne zavarják a holtakat*”, és „*mert a beszózott káposzta meglágyul*”.

3. Szent Hubertus – Az erdészek, vadászok, lövészcéhékek védőszentje, Hubert (727) a legenda szerint hercegi család elkenyézettett sarjadéka volt, aki teljesen a világi örömeknek élt. Egyszer nagypénteken is kiment vadászni: hirtelen egy szarvas tűnt föl előtte, amely

agancsai között keresztet viselt. A látomás annyira megrendítette, hogy életét megváltoztatta. Lüttich első püspöke volt, szentelését (ismét a legenda szerint) maga a pápa végezte. Amikor a püspöki öltözetet átadta neki, a stóla hiányzott. Erre egy mennyei angyal jelent meg, és stólát nyújtott át neki, amelyet ereklye gyanánt őriznek.

11. Márton – Szent Márton 316–17-ben Pannóniában született, a mai Szombathely területén, egy római katonatiszt fiaként. Ő maga is katona lett, s egy napon – a legenda szerint – kettévágta a köpenyét, hogy felét egy fázó koldusnak adhassa. A következő éjszaka megjelent előtte Krisztus, a fél köpenyben ő mutatkozott meg koldusként. Márton erre kilépett a hadseregből, megkeresztelkedett és téríteni kezdett. 371–72-ben Tours polgárai püspökké választották. Halálának napját a hagyomány november 8-ára, a temetését november 11-ére teszi. Tours-i sírja híres zarándokhely lett.

Személyét már a korai középkorban is a jószágok patrónusaként tisztelték. Napja a gazdasági év zárása, az elszámolás időpontja. Ilyenkor kaptak a pásztorok, kanászok, kondások éves járandóságot, ünnepélyesen bírói választottak maguk közül az újévre. Megkapták a járandóságukat, a „*Márton-garast*”, a bocskorpénzt, a természetbeni juttatásokat, hogy megteljen télre a kamrájuk. A pásztorok vesszőt adtak ajándékba a gazdáknak, ez volt „*Szent Márton vesszeje*”, amely többágú volt, s úgy tartották, ahány ága van, annyit malacozik a disznó. Gyöngyösfalun a kanász megkopogtatta az ablakot a következő szavakkal: „*Jó estét kívánok! Elhoztuk Szent Márton püspök vesszeit. Se mink nem kezdtek, se mink nem végeztek. Úgy szaporodjanak a sertések, mint ennek ahány ága boga van.*” A gazdák a disznóól tetejébe szúrták dögvész ellen, s tavasszal e vesszővel hajtották ki az állatokat. Bősön zsírral, szalonnával, kolbásszal ajándékozták meg a pásztort, esetleg pénzt is adtak. Ez a szokás élő volt az Ipoly vidékén ugyanúgy, mint a Dunántúlon, Vas és Baranya megyében. A mesterek vacsorát adtak legényeiknek, a fő fogás a libapecsénye volt. Mivel a boltokban e napon gyűjtöttak először gyertyát, a sültet „*gyertyapecsényének*” is mondták.

A Szent Márton lúdja elnevezés egyébként egy régi római étkezési szokásból ered: ezen a napon általában libát ettek annak emlékére, hogy ludak mentették meg hangjukkal a római Capitoliumot a gallok támadásától. Innen a ludak „*avis Martis*” neve, melyből „*avis Martini*” lett. Ha az asszony csalta a férjét, úgy mondták: „*Lúdnym nem láccik meg a jégén...*” Márton-napon lakomákat rendeztek, hogy egész évben bőven ehessenek, ihassanak. Úgy tartották, minél többet isznak, annál több erőt és egészséget isznak magukba. Ilyenkor már le lehet vágni a tömött libát. „*Aki Márton napon libát nem eszik, egész éven át éheznek*” A liba csontjából az időjárásra jósoltak: „*Ha a liba csontja fehér és hosszú, akkor havas lesz a tél, ha viszont barna és rövid, akkor sáros.*” Az aznapi időből is jósoltak: „*Ha Márton fehér lovon jön, enyhe tél, ha barnán, kemény tél várható.*” Vagy: „*Ha jókedvű Márton, kemény lesz a tél.*” Egy régi kalendáriumi regula szerint: „*Márton napján, ha a lúd jégén jár, akkor karácsonykor vízben poroszkál.*” „*A bornak szent Márton a bírója*” – tartja a mondás, azaz ilyenkor iható az újbor, más jelentése szerint az őszi időjárás dönti el, hogy milyen lesz a bor. Baranyában azt tartják, hogy a Márton-napi idő a márciusi időt mutatja meg.

19. Erzsébet – A legtiszteltebb női szentek közé tartozik Árpád-házi Szent Erzsébet. Az *Érdy-kódex* és a *Legenda aurea* szerint: amikor atyja, II. András kérdőre vonta, miért visz a szegényeknek alamizsnát, a kőtenyében rózsává változott az eleség; ez az úgynevezett „*rózsacsoda*”. Ünnepe 1670-ben vették föl a naptárba temetésének napjára, november 19-re. A szegények elhagytak, a kórházak és ispotályok, emberbaráti intézmények védőszentje. Több helyütt jótékonyági bálakat rendeznek e napon. Neve gyakran szerepel a pünkösdi énekekben is, ami bizonyára a pünkösdirózsza és az Erzsébet-legenda rózsacsoda-motívuma miatt alakult ki. A név feltűnik a gyermekjátékokban, például az úgynevezett várkör-járó játéokban. Az időjárásjóslás szerint: „*Szent Erzsébet napja / tél erejét szabja.*” Ha esik Erzsébetkor, akkor lágy tél lesz, nem kell félni a fagyoktól. Erzsébetkor rendszerint leesik az első hó: „*Erzsébet megrázza a pendelyét*” (vagy dunyháját). Debrecenben régebben ezt mondták: „*Erzsébet, Katalin havat szokott adni, / A bitang marhákat jászolhoz kötni.*”

22. Cecília – Bálint Sándor írja, hogy „Versecen, a várhegyen élt Szent Cecília, a város oltalmazója. Gondoskodik a szőlősgazdákról. Ott lebeg a levegőben, és fonalat húz Verse körül, hogy semmi baj ne érje. Ezért a várost a járvány, tűzvész, háború mindig megkímélte.”

25. Katalin – (A Katalinból rövidült Kata keresztnév ünnepe nem ehhez a naphoz, hanem az április végi Sienai Katalin – avagy „Széna Kata” – ünnepéhez kapcsolódik. Katalin jelensége: tiszta, szeplőtelen.) A novemberi Katalin Alexandriai Szent Katalin vértanú (+305 körül) emléknapja, aki a kórházak, a betegek és elesettek védőszentje, oltalmazza továbbá az ágyba vizelőket is, de a bányászok szintén védőszentjüknek választották. A legenda szerint Kosztus ciprusi király lánya volt. Amikor hírért vette, hogy a császár üldözi a keresztyéneket, védelmébe vette az üldözötteket, vitába szállt a császárral is a keresztyén tanítás igazáról. Hite miatt börtönbe került, ahol megkínozták, végül lefejezték. A legenda úgy beszéli el, hogy testét angyalok vitték a Sínai-hegyre, ahol tiszteletére kolostor épült. Mivel úgy tartják, hogy utolsó imádságában Katalin a betegekért és haldoklókért is imádkozott, a késő középkorban sok kórház patrónájának tekintette.

Katalin napjához férjjeslő hiedelmek és praktikák kapcsolódnak. A lányok gyümölcsfa-ágot állítanak a vízbe, amely ha karácsonyra kihajt, közel van a férjhez menés. Az ágot sokfelé Katalin ágnek nevezik. Szent Katalint Jézus jegyesének is tekintették, ezért védőszentje mindazoknak a lányoknak, akik házasságra vágnak. (Okossága miatt a diákok, tudósok és egyetemek védőszentje is.) A fiúk böjtöltek, hogy álmukban meglássák a jövődöbelijüket. Számos vidéken dologtító nap, nem sütöttek kenyeret, nem öröltek a malmok, nem szántottak. Közismert népi időjósítás: *„Ha Katalin kopog, a Karácsony locsog.”*

30. András – A téli évnegyed kezdőnapja, a böjt mellett a párjósol praktikák is megjelentek e napon (András vigiliája és névünnepe nem is annyira a szakrális néphagyományt őrzi, hiedelemvilága inkább a közeledő farsangra és a párválasztásra mutat). András egyébként Jézus tanítványainak egyike, halász volt, mint testvére, Simon Péter. Jézus halála után a Fekete-tengertől délre hirdette az evangéliumot. Kr.ú. 60-ban, Petra városában keresztre feszítették. Mivel a kereszt szarait átlósan ácsolták össze, az ilyen alakú keresztet András kereszt néven emlegetik (ma ilyen kereszt jelzi a vasúti átjárókat).

A házasságjósol praktikákat a lányoknak titokban kellett végezniük. A jövődöbeli megálmodására utal a hajdúszoboszlói mondás: *„Aki böjtöl András napján, / Völegényt lát iccakkján.”* A párna alá tett nadrággal előzetesen is végezhettek hatékonyságot fokozó mágikus eljárást, például a Bódva vidékén a leány kendermagot vetett a favágítóba, nadrággal boronálta el, s úgy tette a feje alá. A csallóközi Medvén egész nap böjtöltek a lányok, a fejük alá éjszakára férfiruhadarabot tettek, hogy álmukban megtudják, ki lesz a férjük. Lefekvéskor mondták: *„Ágyaláb, léplek, / Szent András kérlek, / mondd meg, hogy ki lesz férjem!”* Ereszrázással is próbáltak jóslni. A zsúpfedeles házak eresztét megrázták, s a kötényükbe hulló magból jósoltak: *„Ha a lány kötényébe búzamazag hull, jómódú legény veszi feleségül, ha rozsmag, akkor szegény legény lesz a férje, ha pondró hull bele a zsúpszalmából, még a következő évben teherbe esik”* A hallgatódzásból jóslásnak legismertebb formája volt az ól rugdosása, mely nemcsak András-napkor szokásos praktika. Úgy vélték, ahányat rőffen a disznó, annyi év múlva mennek férjhez. A Zempléni-hegység falvaiban azt is figyelték, hogy anyadisznó rőffen-e először, mert az özvegyet jelzett, a malac pedig legényt. Szemétre, trágyadombra állva figyelték, honnan hallják a kutyaugatást, úgy gondolták, hogy abból az irányból jön majd a jövődöbelijük. A Bódva vidékén András-napkor szokás volt a fonóból kisurranni, és kendermaggal hajigálni az ablakokat, várva, hogy a bennlevők mit mondanak. Azt várták: *„Csengős lovon vigyenek”,* de sokszor a házbéliek tréfából ilyeneket mondtak: *„Vess fattyút!”, „Vénülj meg!”, „Vess vénlányunk!”*

A közös jóslások többnyire a fonóban történtek – ólomöntéssel, gombócfőzéssel. A gombócba egy-egy férfinév rejtettek, amelyik elsőnek jön fel a víz tetejére, az lesz az illető férjének a neve. Az ólomöntésnél az öntvény alakjából a jövődöbeli foglalkozására igyekeztek jóslni. (Sok helyen ezt szilveszter éjjelén is gyakorolták.) A hagyományos falusi gazdál-

kodás szerint a disznóvágások ideje is ekkor kezdődik, így karácsonyra már elkészül a füstölt hús is. Sokfelé disznóölő Szent András néven emlegetik a napot. A moldvai és Gyimes-völgyi magyarok a farkasok ellen megfokhagymázták az ajtókat, hogy ne vigyék el a jószágot. E célból összekötötték az ollót, mert ha nyitva maradna, a farkasok elvinnék a juhokat.

Advent első vasárnapja az András körüli napokra esik. Az „*adventus Domini*”, az Úr eljövetele, a várakozás, a reménykedés ideje, a karácsonyra való készülődés időszaka. A karácsony előtti 4. vasárnapon kezdődik, és december 24-ig tart. Régen böjtöltek ilyenkor, ezért kisböjt, adventböjt néven is nevezték. Advent Krisztus-váró hangulatát alapvetően meghatározták a hajnali misék, (rorate, angyali mise, aranyos mise). Erdélyben azt tartották, hogy a hajnali mise alatt minden ajtót, ablakot, különösen ólat be kell zárni, mert ilyenkor a boszorkányok állati alakban a harangozás elől a házakba, ólakba húzódnak és ott kárt tesznek. Az Ipoly vidékén tudni vélték, hogy az elásott pénz adventben tisztul. Advent idején tilos volt a zene, a tánc, a zajos mulatság. Ekkor készültek fel a betlehemesek, szerveződtek a csoportok, tanulták be a szerepeiket, ádventben jártak az ostyahordó gyerekek. A kántortanító az iskolás gyerekekkel küldött megfelelő számú ostyát minden család számára, amelynek fejében azok babot, lencsét, lisztet, kolbászt küldtek neki. Díjlevélben foglalt járandóság volt ez a tanítónak. Advent első vasárnapjával új egyházi év kezdődik.

TÜKÖR-ÉLETEK...

mindkét oldalán
ott vagyok,
a szívem egyszerre
fent és lent
ragyog;
ahogy a lélek
párájába belerajzol
az ősz,
és két szellőremegés
közt még elidőz,
ráfekszik a hulló
tölgyfalevél
tört aranyára,
s visszalopakszik
a nyárba;
szarvas-igéző víz
szaga setten
végig a szép avaron
– s én egy álomból
lépkedek tovább
ezüst-tavon:
a tél felé

Gergely Attila fotográfiája

December

31 nap

Nap	Protestáns naptár	Római kath. naptár	Gör.-kath.napt. (új idősz. szerint)	Nap		Hold fényváltozása
				kelte ó. p.	nyug. ó. p.	
Cs. 1	Elza	Elig pk. hv.	Nahum pr.	7 26	4 12	Hold negy. 7-én 2 ó. 20 p. d. u.
P. 2	Aurelia	Bibiana sz.	Habakuk	27	11	Holdtölte 15-én 3 ó. 51 p. d. e.
Sz. 3	Olivia	Xav. Fer.	Szofonia: z	29	11	Utolsó negyed 21-én 8 ó. 54 p. délután.
49) Advent 2. vas. Prot. ev. Luk. 21, 25-36; Róm. 15, 4-13. Kath. ev. Máté XI, 2-10.						
V. 4	B. 2 Borbála	B 2 Krysoleg	B 29 Borbála	7 30	4 10	Ujhold 29-én 6 ó. 39 p. délelőtt.
H. 5	Vilma	Szabasz ap.	Szabasz	31	10	Hold a földtávolban 6-án 4 ó. d. e.
K. 6	Miklós	Miklós pk.	Miklós	32	9	Hold a földközeli 17-én 11 ó. d. u.
Sz. 7	Ambrus	Ambrus ea.	Ambrus	34	9	1-én a nap hossza 7 ó. 46 p.; a hó 21-ig 20 p. fogy, a hó végéig 1 p. nő.
Cs. 8	Mária	Mária sz. fog.	Patáp	35	9	
P. 9	Natália	Leokádia sz.	B.-A. fog.	36	9	
Sz. 10	Judit	Melkiades p.	Menna	36	9	
50) Advent 3. vas. Prot. ev. Máté 11, 2-10; I. Kor. 4, 1-5. Kath. ev. Ján. I, 19-28.						
V. 11	B 3 Árpád	B 3 Damaz	B Dániel st.	7 37	4 9	
H. 12	Gabriel'a	Szinez. vt.	Szpiridion	38	9	
K. 13	Luca	Luca sz.	Euszlrat	39	9	
Sz. 14	Szilárdka	Nikáz	Tirzus	40	9	
Cs. 15	Johanna	Valerián pk.	Eleutér	41	10	
P. 16	Albina, Etel	Özséb	Aggeusz	41	10	
Sz. 17	Lázár	Lázár	Dániel	42	10	
51) Advent 4. vas. Prot. ev. Ján. I, 19-28; Filipp. 4, 4-7. Kath. ev. Luk. III, 1-6.						
V. 18	B 4 Augusztá	B 4 Gracián	B Sebestyén	7 43	4 10	
H. 19	Viola	Nemezius vt.	Bonifác	44	11	
K. 20	Teofil	Ammon vt.	Ignác vt.	44	11	
Sz. 21	Tamás	Tamás aps.	Juliánna	45	11	
Cs. 22	Zenó	Zeno vt.	Anasztázia	46	12	
P. 23	Viktória	Viktória	Kréta 10 vt.	46	12	
Sz. 24	Ádám és Éva	Ádám és Éva	Kar. el. bójt.	46	13	
52) Protestáns ev. Luk. 2, 1-14; Tit. 2, 11-14. Kath. ev. Ján. 1-14.						
V. 25	B Karácsony	B N.-karács.	B Nagykar.	7 47	4 14	
H. 26	István I vért.	István vt.	Istensz. M.	47	14	
K. 27	János	János aps.	István föld.	47	15	
Sz. 28	Kamilla	Aprószent.	Több ez. vt.	48	16	
Cs. 29	Dávid	Tamás, Dáv.	Aprószentek	48	17	
P. 30	Zoárd	Anizia vt.	Anizia sz.	48	18	
Sz. 31	Szilveszter	Szilveszter	Melania	48	18	

Időjárás Herschel szerint:

A hó elején szeles, havas idő, 12-20-ig derült, szeles, hideg idő áll be és 24-től végig borult, hideg téli idő.

Izraeliták naptára.

5682.

30. Ros Chod. — 1. Kiszlev. — 2. Sab. Toldoth. — 9. S. Vajecce. — 18. Sab. Vajisl. — 23. Sab. Vajes. — 25. Chan kezd. — 30. Sab. Mikecz.

Nagy Károly szent hónapnak nevezte el decembert a nagykarácsonyi ünnepek alapján, amelyek az áhítatos szívek örömnapjaiból állnak. Ez a hónap a pihenés, megbékélés és a jó hangulat jegyében telt el, az emberek a családi tűzhely köré húzódtak, élvezték a jól végzett munka megérdemelt gyümölcseit. December első ünnepét a rómaiak a hónap első napjaiban tartották meg, köszönetnyilvánításképpen Bona Dea (a „Jó Istenő”) tiszteletére.

Népi megfigyelések: „Ha december lágy, esős, a vetés csak meg lehetős.” – A téli köd keleti széllel olvadást okoz, a nyugati szél fagyot hoz. – „Fehér Karácsony, fekete Húsvét.” – A lucskos karácsony rossz nyarat, rossz termést ígér. – „Ha Karácsony éjjelén keletről fúj a szél, marhadögtől félhetsz, ha északnyugati szél fúj emberhalál, ha déli szél fúj betegség, ha északi szél fúj, akkor pedig jó esztendő várható.”

1. Elza – Negyvenes nap: ha fúj a szél, 40 napig szeles lesz az idő, másutt ezt az időszakot rövidebbre szabják: „Elza-napi éles szél, négyheti széllel jár.”

3. (Xavéri) Ferenc – Az előkelő navarrai család sarja Pál után alighanem az egyház legnagyobb térítő apostola volt, aki élete java részét Távol-Keleten töltötte – tengeri utazások, járványok idején, a halál óráján folyamodtak hozzá (1709-ben a nagy magyar pestisjárvány idején Buda városa is védőszentjének választotta).

4. Borbála – A bányászok védőszentje, de a vértanúságot szenvedett ókeresztény Borbálát tartották oltalmazójuknak a tüzek, harangöntők és kőfaragók is. Természszerű szerepe volt a Borbála-ág kivirágztatásának, de sok helyen csak ezért teszik ezt, hogy karácsonyra virág legyen a házban. Másutt a Katalin-ágéhoz hasonlatos funkciót kapott. Ha a Borbála napján vízbe helyezett cseresznyefaág karácsonyra kivirágzott, az eladó leány hamarosan férjhez ment. Hasznosnak bizonyult, ha a lányok az András napján ereszt alá dugott almát december 4-én a másik oldalára fordították, majd karácsonykor magukkal vitték az éjjeli misére. Aki a mise után először szólította meg őket, annak a családjából várhatták a vőlegényt.

Dologtöltő nap volt: tiltották a varrást, fonást, söprést. Am ha női látogató tévedt a házba (ami egyébként az egész téli ünnepkörben szerencsétlenséget jelentett), azt feltétlenül seprűvel verték ki. Idegen férfit sem láttak szívesen, mert az is elviszi a ház szerencséjét, akár csak az ajándékozás és a kölcsönkérés. Fonás és varrás helyett Borbálakor tollat fosztottak, bort fejtettek vagy búzát csíráztattak. Baranyában a férfiak nem fejtettek bort, az asszonyoknak tilos volt hozzányúlni a rokkához, mert ezzel megbetegíthették volna a marhát.

6. Miklós – Miklós püspök legendái közül az egyik legismertebb az a történet, amelyben egy gazdag nemes hirtelen nagy szegénységre jut, és úgy akar magán segíteni, hogy három leányát erkölcssten életre adja. Miklós menti meg a lányokat a bűntől, mivel három egymást követő éjszakán egy-egy zacskó aranyat dob be a házuk ablakán. A Miklós-napi ajándékozásnak is vannak paraszti hagyományai. Ismert volt a Miklós-járás, mely eredetileg középkori diákhagyomány volt. Európa-szerte elterjedt, hogy Miklós püspök az ünnep előestéjén kíséretével együtt betér olyan házakba, ahol gyerekek vannak, és ott vizsgáztatja, imádkoztatja, majd tudásuk és viselkedésük szerint jutalmazza, vagy virgáccsal fenyegeti őket, illetve sokszor kíséretében lévő ördöggel fenyegeti. A Miklós-napi tréfás gyóntatás is középkori diákhagyományból ered. Szent Miklós püspököt a pékek, gabonakereskedők, halászok, révések, vízimolnárok, diákok, eladólányok, polgárvárosok, polgárok patrónusaként tisztelték. A Miklós-napi időjárás mutatja meg, mi várható karácsonykor.

7. Ambrus – Szent Ambrus a méhészek és a mézeskalácsosok patrónusa. Rómában tanult először retorikát, majd politikai pályára lépett. Fiatalon lett két itáliai tartomány vezetője. 374-ben Milánó püspökének választották meg, de még meg sem volt keresztelve, A kereszt-

ség fölvétele után püspökké szentelték, valószínűleg december 7-én. Szétosztotta vagyonát, teológiát kezdett tanulni. Teljes erővel belevetette magát az egyházpolitikai harcokba, egész életében küzdött az eretneknek tartott ariánusok ellen, megfosztotta őket templomaiktól, jövedelmeiktől. Szent Ambrus nagyszombaton halt meg. Emléknapja a katolikus, ortodox és anglikán naptárban december 7-én van, az evangélikus kalendáriumban április 4-én. A méhészek a szokásosnál is gondosabban foglalkoznak a kaptáraikkal, az áttelelő méhcsaládokkal, mert úgy vélik, ettől függ a jövő évi mézélés.

8. Mária (Földtiltó Boldogasszony napja) – Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának a napja, és az ő tiszteletére szentelik az ezen a hajnalon is megtartott Rorate-misé. (A latin elnevezés a mise szövegében elhangzó „*rorate coeli*”, azaz: „*harmatozzatok, egek*” nyomán keletkezett.) Bonfini jegyezte föl (idézzük Bálint Sándort), hogy 1495. december 8-án Buda népe a fellegek között megjelenni látta Máriát – a *Jelenések* mellett innen is eredhet a *Napbaöltözött Asszony* kultusza. Ő az, aki eltapossa a bűnt, segít az ellenség legyőzésében – a Napbaöltözött Asszony a török ellen küzdő magyar vitézek kardjára is rákerült.

A népi kalendáriumban is helyet kapott decemberi Mária napot régebben „Eketiltó” vagy „Földtiltó Boldogasszony” napjaként emlegették, mivel ekkor már nem lehet szántani. A Mária napi hosszú jégcsap az eljövendő évben szép kendertermést ígért.

12. Luca előtti nap (Gabriella) – Gabriella névünnepe, mint Luca előtti nap, afféle előrehozott babonásnap lett. A gazdasszonyok kora reggel egy piszkafával megbolygatták a tyúkokat, mert a varázscselekmény jobb tojókká és kotlósokká serkentette őket. Este már a másnapra átnyúló Lucázás tartotta izgalomban a falvak népét. Számos vidéken a legények bosszantó tréfákat űztek Luca előestéjén. Leszedték és elcserélték a lányos házak kapuit, szalmával torlaszolták el a bejáratot, szétszedték a szekeret, majd a háztetőn állították össze, vagy a kútba dobták.

13. Luca napja – Mivel Luca nevében a latin lux (fényesség, világosság jelentésű) szó áll, a középkorban a vakok és szemfájások (ezen kívül a bűnbánó utcanők és a varrónők) védőszentje lett. Karácsony havának legbosszorkányosabb napja, az 1582-ben bevezetett Gergely-féle naptárreformig a téli napforduló időpontját jelölte, az év legrövidebb nappala és a leghosszabb éjszakája volt. Máig megmaradtak azonban az ókeresztény vértanú, Szent Luca névünnepehez tapadt, pogány napfordulós hagyományok. A néphit kétféle Lucát ismert: a jóságosat és a bosszorkányosat, amelyek közül az utóbbi terjedt el a néphagyományokban. Szent Luca ünneplése Itáliában terjedt el legjobban, a démonikus Lucát a magyarokon kívül a horvátok, szlovének, osztrákok tartották tiszteletben.

Ez a nap alkalmas volt a termékenység-varázslásra, a házasság-, halál-, és időjárásjóslásra, bizonyos női munkák tiltására. Reggel a házba lépő első látogatóból a várható állatszáporulatra jósoltak. Ha férfi lépett a házba, a szaporulat bikaborjú lesz, ha pedig nő, akkor üsző. Makó vidékén volt elterjedt, de máshol is ismerték a hagymakalendáriumot. Ezt úgy készítették, hogy egy nagy fej vöröshagymát 12 részre vágtak, a szeletekre csipetnyi só tettek, és néhány nap múlva (vagy szenteste) jövendöltek belőle időjárást. Amelyik szeleten a só elolvadt, azt a hónapot az átlagostól csapadékosabbnak várták. Tiltották e napon a kölcsönadást, viszont ajánlatos volt a lopás. A gazdasszonynak lopnia kellett a szomszédból egy marék szalmát és egy tojást, amit betett a tojófészekbe, miközben azt mondogatta: „*A mi tyúkunk tojjogájjon a szomszédé kotkodájjon*”. Abroncsba szórták a tyúkoknak az eleséget, „*nehogy a szomszédba járjanak át tojni*”. A gazdasszonynak sokat kellett otthon ülnie, hogy a kotlós is jó ülő legyen. Ezt meg is tehette, mert tilos volt szőni, fonni, lúgot készíteni, kenyeret sütni. Tilos volt varrni is, mert akkor bevarrják a tyúkok fenekét.

Fiatal legények házról-házra járva „kotyolva”, megvarázsolták a tyúkokat, hogy tojók legyenek, és sok termékenységre, bőségre utaló kívánságot mondtak. Többnyire szalmát, esetleg fadarabot vittek magukkal. Erre rátérdelevé adták elő termékenységvarázsló, mágius szövegeiket: „*Luca, Luca, kitty-kotty, / Tojjanak a tiktyok! / Kolbászuk olyan hosszú*

legyen, mint a falu hossza, / Szalonnájuk olyan széles legyen, mint a mestergerenda, / Zsírjuk annyi legyen, mint kútban a víz! / Amnyi pénzük legyen, mint a pelyva, / Amnyi csirkéjük legyen, mint a fűszál, / Amnyi tojásuk legyen, mint égen a csillag! / Luca, Luca, kitty-kotty, / Tojjanak a tiktyok!” – „Heverő legyen tyúkjuk, lúdjuk, / borjazzon meg a tehénjük, / csikőzzon meg a lóuk, / fiazzon meg az asszonyuk, / vas legyen fazekuk / cin legyen tányérjuk! / A lánynak szép mátkát, / a legénynek azon szerint, / Dicsértessék az Úr Jézus!” Köszöntőjükért tojást kaptak, ám ha nem került elő az adomány a jókívánságokért, akkor fenyegetőztek: „Egy csirkéjük legyen, az is vak legyen!”

Luca napját az egész magyar nyelvterületen gonoszjáró napnak tartották, ezért minden eszközzel védekeztek a boszorkányok ellen. Fokhagymával dörzsölték be az állatok fejét, az ólak ajtaira keresztet rajzoltak, hamut szórtak a kapuk elé, lefekvés előtt fokhagymás kenyeret ettek, hogy a szagával elriasszák a gonosz szellemeket. Elzárták a seprűket is, nehogy éjszaka azon nyargalásszanak a boszorkányok. A nemkívánatos személyek felismerésére készítették a Luca-székét, amelynek alakját és formáját szigorú előírás szabályozta. December 13-a és Karácsony között kilencféle fából (kőkeny, boróka, jávor, körte, som, jegenyefenyő, akác, cser, rózsza) és 13 részből illesztették össze. Szöveget nem használhattak, a csapokat pedig bükkfából kellett készíteni. Aki aztán a karácsonyi éjféli misén a székre állt, minden bizonnyal megláthatta a falu vagy a környék boszorkányait.

Különbéféle jóslások is kapcsolódtak e naphoz. *Luca-pogácsa*: akinek a pogácsáján a toll megperzselődött sütés közben, annak ez közeli halált jelezte. A pogácsába férfineveket tartalmazó cédulákat sütöttek, kinek milyen név van a pogácsájában, olyan nevű lesz a férje. *Luca-cédula*: 12 cédulára férfineveket írtak. Minden nap egyet a tűzbe dobta. Amelyik karácsonyra, utójára maradt, az mutatta a jövődéli nevét. *Luca-kalendárium*: a Luca-nap és karácsony közötti 12 napon jegyezni kell az időjárást. Ez mutatja meg a következő év hónapjainak időjárását. *Luca-búza*: a gazdasszony tányérba, meleg helyre tette a magvakat és rendszeresen locsolgatta. Egyes helyeken gyertyát, vagy méceszt is tettek a növekvő búza közelébe. Ha a szemek karácsonyra szárba szökkenek (30–40 cm-re), ezt jó jelnek tekintették a következő év búzatermését illetően. *Luca-alakoskodás*: fehér lepelbe öltözött lányok vagy asszonyok, arcukat belisztezték, vagy fehér tüllel borítva, lisztbe mártott seprűvel sepregettek. Fakanállal, meszelővel ijesztgették a lányokat, gyerekeket. Kikérdezték, imádkoztatták őket, s aki jó volt, az ajándékot kapott, almát, diót. A háziak arcát is „megmeszelték” az egyedül, vagy csoportosan járó alakoskodók, hogy arcukon ne legyenek kiütések.

21. (Disznóölő) Tamás – Azért kapta a „Disznóölő” jelzőt, mert úgy tartották, hogy aki ezen a napon egyszer disznót öl, annak minden évben le kell vágnia valamit, különben Tamás öl, elpusztul valamelyik állat. Az ekkor vágott jószág hája, a „*Tamásháj*” nem avasodik meg, ezért gyógyításra alkalmas. Elsősorban kelések, nehezen gyógyuló sebek, kisgyermek kiütéseinek a kezelésére használták. A disznó sózott vérével a köszvényt tudták gyógyítani. Sokan mézet szenteltettek Tamás napján, mivel az egész évben használható baromfibetegségek gyógyítására. Időjárásjóslásra is felhasználták a Tamás napján leölt hízót: ha nagy lett a mája, csikorgós lesz a Karácsony. Jósltak a frissen esett hóból is, mert ha Tamás reggelére beborította a tájat, boldog és békés Karácsonyt ígért. A férjhez menő lányoknak Tamás előestéjén célszerű volt az udvaron a vállukkal rázni a kaput, mert ha ilyenkor kutyaugatást hallottak, biztos kőrre számíthattak, sőt az ugatás irányából várhatták a jövődöbelit. (Ez a szokás másutt András napjához kapcsolódott, illetve keveredett a márciusi Tamás nap hiedelmeivel.)

24–25. Szenteste, Karácsony – Karácsony ideje a régi rómaiaknál a *Dies natalis Solis invicti* „a legyőzhetetlen Nap újjászületésének napja”. Sokáig évekzöld nap volt, december 25-én van a téli napforduló, ez a világosság győzelme a sötétség felett, az élet győzelme a halál felett. Jézus születésének ünnepe.

A karácsonyi előkészületeket, sütést, főzést, takarítást 24-én a kora délutáni órákra befejezik, faluhelyen még a jószágok ólait is rendbe teszik. Ekkor készítették a karácsonyi asztal-

ra kerülő „jézuskenyeret”, „jézuskalácsot”. Délután már kántálók járták a falvakat, bekopogtatva minden házba, ahol alamizsnát kaptak. A kántálás szokása szinte az egész országban ismert. A karácsonyfa állítása napfordulati szimbólum. Hazánkban először Brunswick Teréz állított karácsonyfát 1824-ben. Német nyelvterületről terjedt el, de hasonló szokás más vidéken is megvolt korábban, csak nem fenyőt, hanem termő-ágot használtak erre a célra. A Születés ünnepéhez kapcsolódó legismertebb népszokás a betlehemezés, mendikálás, mely dramatikus formában adja elő a Szent Család szálláskeresésétől a Napkeleti Királyok látogatásáig a cselekményeket. A szereplők – József, Mária, az angyalok és a pásztorok – tréfás jeleneteket adtak elő. Jutalmul kalácsot, kolbászt és süteményt kaptak. Mára egyre több faluban és városban elevenítik fel a szokást.

Karácsony éjszakáján a víznek is gyógyító erőt tulajdonítottak, különleges italként, életvízként fogyasztották. Az éjféli misére nyírfá-seprű fáklákkal vonultak, ostort pattogtattak, lövöldöztek. Néhány vidéken a mise alatt, a templomkertben zajt csaptak, hogy távol tartásák a hívekre leselkedő, ártó szellemeket. A karácsonyi vacsora után a családfő annyi cikkre vágta az almát, ahány tagja van a családnak. A magok egész, vagy elvágott voltából következtettek arra, hogy ki lesz egészséges, vagy beteg a családban, a következő évben. Ugyanígy azt tartották, hogy akinek a karácsonyi vacsora után férges dió jut, az súlyos beteg lesz, vagy meghal. Este fahasábot támasztottak száradni a tűzhelyhez. Úgy vélték, hogy akie reggelre eldől, az a következő évben meghal. Este a lányok kimentek a sötétbe fáért, és annyi hasábot öleltek magukhoz, amennyit elbírtak. Ha páros számút, a következő évben férjhez mentek. Az eladó lányoknak, az éjféli misére készülődve, egyes helyeken olyan gyertya mellett kellett öltözködni, amelyik már világított egyszer lakodalomban a menyasszonynak. Más vidéken a misére hívó harangszó alatt megrázták a gyümölcsfát, hogy annyi kérőjük legyen, amennyi gyümölcsöt terem a fa. A hiedelem azt tartotta, hogy az éjféli mise alatt megszólalnak az állatok, kibeszélik gazdájukat. Ezért itatójukba piros almát, zöld petrezselymet tettek, hogy azok egészségesek legyenek. Karácsony és újév között járnak házról-házra a regösök. A fiatal fiúk Szent István szolgálinak mondták magukat, a csodaszarvasról énekeltek, kopott ruhákban, bocskorban jártak.

26. István – 27. János – E két névnapnak különös jelentősége van a magyar nép számára. A karácsonyi ünnepekkel való kapcsolódásukon túl Istvánra, az első vértanúra és Jánosra, a szeretet apostolára is emlékeztetett. Ismerősök, rokonok csoportosan mentek köszönteni. „Adjon Isten áldást, békességet, / E házban mindenkinek örömdetességet! / Elgyüittünk mi István (János) első estéjire, / Kigyelmeteknek ha nem vagyunk terhire. / Elmondhatjuk-e?” Ha a háziak igennel válaszoltak, akkor közös köszöntőt mondtak. „Engedje meg az Isten, / hogy sok István (János) napját érjen a jövőben. / Legyen annyi pénze, akárcsak a köles, / gabonája, búzája legyen egy öles! / Legyen messze földön híres a jószága, / áldja meg az Isten minden bő áldása.”

János napján szokás volt a bor megáldása. Egykor a templomban ittak a hívek a szentek tiszteletére, később ezt a bor megáldása váltotta fel. A szentelt bornak mágikus erőt tulajdonítottak, beteg embert és állatot gyógyítottak vele, öntöttek belőle a boroshordóba, hogy ne romoljon meg a bor. Fölhíntették vele a házat, a borospincét, hogy a gonosz lélek szándékától megoltalmazza. Szentelt borral kínálták meg az útra kelőket is. János evangélista tiszteletére szokássá vált a borral való köszöntés, „eláldás”, áldomás. Az együtt vigadók az utolsó pohár bort Szent János áldásának nevezték. A távozók és a házat, pincéjét bezáró gazda ezt mondta: „Szent János áldás maradjon a hajlékon is, meg az elmenőkön is!”

Jánosnak, illetve Evangéliumának a szakrális néphit különleges jelentőséget tulajdonított: már Szent Ágoston följegyezte, hogy a hívek arra kérték a papot, János könyvének rájuk tételével olvassa el fölöttük evangéliumának elejét.

28. Aprószentek napja – A Heródes betlehemi tömeges gyermekgyilkolása során kivégzett kisdedek ünnepe. Elevenen élt a bibliai történet az aprószentek-napi szokásban, melyet vesszőzésnek, korbácsolásnak, suprikálásnak is hívtak. A mondókák a kelések, betegségek

elűzésére szolgáltak: „Szófogadó, jó légy, / Ha lenek küldenek, főnek menj, / Ha főnek küldenek, lenek menj, / Ha vízért küldenek, borért menj, / Ha borért küldenek, vízért menj, / Egészséges légy, friss légy, keléses ne légy!” Egyes vidékeken a legények megveszszózték a lányokat és az idősebbeket is, hogy „feje se fájjon, foga se fájjon” - azaz: legyenek mindig egészségesek.

31. Szilveszter – Az első évezred végén élt Szilveszter pápa ünnepe. Az év végi mulatozást a rómaiak is megtartották december 27-én, a híres Saturnáliákon. Ezen az éjszakán eltemetik az ősztentőt, és különböző varázslásokkal, praktikákkal igyekeznek megtudni, hogy mit hoz az Újév. Több párválasztó jóslás jelenik meg itt a Katalin vagy az András és Tamás nap varázslatai közül. Legismertebb az ólomöntés, amikor a frissen öntött ólom formájából jósolnak. Ha sótlan pogácsát sütöttek, és azt az egész napi böjtölés után elfogyasztották, álmukban biztosan megjelent az igazi. A szilveszteri szokásokban különösen fontos szerepe a zajkeltésnek van, melyet neveznek kongózásnak, csengetésnek, pergőzésnek, nyájfördítésnek is. Az volt a cél, hogy az állatok felébredjenek, és a másik oldalukra forduljanak. Úgy vélték, hogy ezzel biztosíthatják az állatok egészségét és szaporaságát. Ezért a nagyobb fiúk – vagy sokhelyütt a falusi pásztor – végigjárták a házakat, és kolompolással, ostordurrogatással riasztották fel a háziakat és az állatokat. Pálinkával, borral, süteménnyel kínálták, és különböző ajándékokkal jutalmazták meg őket. Az időjóslás szerint a Szilveszter reggeli napsugár kevés bort hoz a jövő esztendőre. Az északi szél hideg, a déli pedig enyhe telet jósol. Ha ilyenkor szép, napfényes az idő, akkor jó esztendőre lehet számítani. Ha csillagos az ég: rövid tél várható, ha pedig piros a hajnal: hideg, szeles idő lesz.

Varga Nándor
Lajos 1932-es
karácsonyi
fametszete

A grafikusmű-
vész 12 lapból
álló mappáját
150 számozott
példányban adta
ki 1975-ben,
Varga Nándor
Lajos 80. születés-
ésnapját
köszöntve,
a Debreceni
Pedagógus Mű-
velődési Ház
Ajtósi Dürer
Exlibrisgyűjtő
Köre

(Forrás: Imolay
dr. Lenkey István)

Bordás Ferenc
1968-as
és 1966-os (lent)
fametszetes újévi
üdvözlőlappjai

A 12 fametszetes
exlibrist és alkalmi
grafikát tartalmazó
mappát 1976-ban,
Bordás Ferenc 65. születésnapját köszöntve
adta ki az Ajtósi Dürer
Exlibrisgyűjtő Kör

ÚJÉVI SZOMORÚK

Megszámolod a gyűrűket:
ujjadon s törzsében a fának –
félelmetesen sűrűnek
találod, s kopasznak az ágat.

Kakaskukorékoláskor
elfelejtetd ám a dallamot,
s hol szeretőd pihét táncolt,
most köröznek bamba varjak ott.

Az idő nagyot tévedett:
eladod hát minden gyűrűdet,
s a fából is az éveket:
ne legyenek olyan sűrűek.

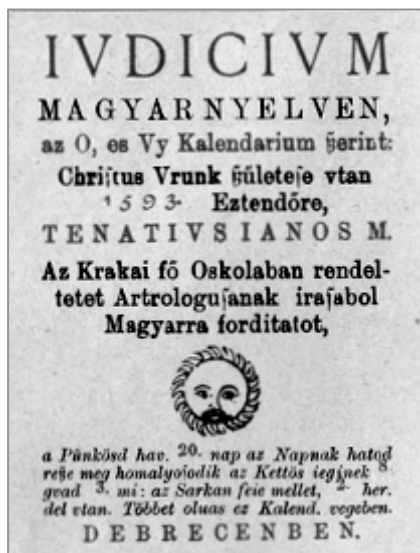
Eladnád még a dalodat,
de azt már nem veszi senki meg.
A vágyad lassan halogat,
nem köszönnek rád a fentiek.

Komlóssy Arthur, Debrecen város főjegyzője indította útjára 1901-ben a *Debreceni Képes Kalendáriumot*, s ő, mindjárt az első évfolyamban, a debreceni naptárirodalom történetével foglalkozott. Ehhez az adatolt történi áttekintéshez egy évtized múlva, 1911-ben fűzött további részleteket dr. Csűrös Ferenc (*A debreceni városi nyomda története* című munkájában). S. Szabó József 1938-ban foglalkozott újra a régi debreceni kalendáriumokkal (szintén a *Debreceni Képes Kalendárium* hátsóbjain – 1938., 56–60. old.), az említett szerzők nyomdokain haladva, de részben újabb megvilágításban tárva föl a 16–17. századi debreceni naptárirodalmat.

„Székel Estván” (Benczédy Székely István) gönci prédikátor adta ki első anyanyelvű kalendáriumunkat (*Calendarium magyar nyelvűen*), melyet a bibliográfus Szabó Károly 1538-ra datált (az MTA könyvtárában lévő csonka példányból hiányzott az évszám). Ez az adat felülírta a *Pallas Nagy Lexikona* szerinti 1571-es és a Révai Nagy Lexikona 1621-es dátumát. Komlóssy a *Pallas* adatára hivatkozott, az a legrégibb nyomtatott magyar *Cisió*ként az 1592-es debrecenit nevezte meg. (Kovács I. Gábor *Kis magyar kalendárium-történetét* 1989-ben adta ki az Akadémiai Kiadó, de ebben sem szerepel az 1538-as évszám. Ő Iványi Béla 1937-ben megjelent munkájára hivatkozik – S. Szabó írásával párhuzamosan keletkezett tehát a mű –, mely szerint az első, egy évre szóló magyar naptárt az 1558. évre adták ki, de ennek csak az emléke maradt fenn. Kovács I. a *Régi Magyar Nyomtatványok* között az 1672. évre szóló, Bécsben nyomtatott magyar naptárt találta meg, illetve az *Erdélyi Múzeum* 1898. évi adata szerint utalt egy 1569. évre szóló, Kolozsváron nyomtatott kalendáriumra.)

S. Szabó József felidézi, hogy Benczédy Székely istenes énekeket is írt, valamint „jeles dolgokat” örökített meg (kézirat-

ban hagyott hátra még bibliafordítást), és kalendáriumába „becsenálta az magyar Cisiót”. (A Csízó az ünnepek s azok jelentőségének verses, elsősorban a gyermekeknek szánt előadása, nevét onnan kapta, hogy az újév Krisztus circumcisiójának emlékére volt szentelve, és gyakran az egész naptárt Csízónak nevezték. Ilyen címmel jelent meg a Komlóssy által is említett 1592-es debreceni kalendárium – *Cisio Magyar nyelven rend szerint napoknak meg számlálásáról igazán rendeltetett. Adattatott ez mellé az világ teremtetésétől fogva való rövid Chronica* –, az akkor Csáktornyai János vezette városi nyomdában.)

Az 1593-as Debreceni Iudicium

A régi naptárak általában három részből álltak: a kalendáriumi rész mellett szerepelt az ünnepekről szóló „cisio” és a népszerű asztrológiai jóslatok sora. Ez utóbbi részt igen komolyan vették, nem véletlenül állították össze a naptárakat

neves egyetemi csillagász professzorok. (Benczedy Székely is egy krakkói asztrológus nyomán írta a Krakkóban megjelent magyar nyelvű kalendáriumát, hozzáadva a magyar csíziót; S. Szabó József feltételezi, hogy a *Debreceni Císio* is egy krakkói professzor naptára után készülhetett, „a világ teremtésétől való rövid *Chronica*” szerzőjét pedig a debreceni literátus rektorok – Félégyházi István vagy Békési Szabó György – között keresi.) Később kerültek csak be a kalendáriumokba az időjóslatok és a gazdálkodásra vonatkozó tanácsok.

Naptárak nemcsak *Kalendárium* vagy *Císio*, hanem *Judicium* cím alatt is megjelentek, mint Debrecenben az 1593-as naptár (Komlóssy ennek reprodukcióját a bessenyei Széll Farkas tulajdonában lévő példány alapján közölte). Érdekessége a naptárnak, hogy Csáktornyai azt a régi Julianus, illetve az új Gergely-naptár szerint is kinyomtatta. A Gregorianum használatát a magyar országgyűlés 1587-ben rendelte el, és a nyomdai döntést az indokolhatta, hogy egyrészt a régihez szokott közönség új naptár szerinti számítását könnyebbé és biztosabbá tegye, illetve azért is, mert a kálvinisták sokáig vonakodtak attól, hogy elfogadják az új pápai naptárt.

(Csak a 17. század első évtizedeireadtak be derekukat, felismerve egyébként azt is, hogy az új naptár jobb a réginél. Mindazonáltal a kalendárium-kiadók ez után is közölték a régi és az új naptár szerinti időszámítást.)

Debrecen leghíresebbé vált kalendárium a Lipsiai Rheda Pál könyvnyomtató műhelyében 1599-ben megjelent naptár volt melynek teljes címe: „*Ő és Uy kalendárium, Christus Urunk születése után 1599. esztendőre. Újfalui Imre, Debreceni Schola Mester által irattatott és azon dőle számláltatott.*”

Ennek első ívét Lugossy József debreceni professzor és könyvtárnok találta meg, s az Erdélyi Múzeum könyvtárának ajándékozta. Noha csonka példány, je-

lentőségét S. Szabó József abban látta, hogy nem a krakkói asztrológusok után készítették, hanem teljesen eredeti, „magyar szerzemény”.

A szerző, Újfalui Imre (Szilvásújfalui Anderkó Imre) a naptárszerzés évében, 1599-ben lett debreceni lelkész, 1604-ben a debreceni egyházmegye esperese. Három év múlva nagyváradi prédikátor, majd bihari esperes lett, de „újító és zavargó” („*novator*” és „*turbator*”) jelleméből adódóan fellázadt a református püspöki kormányzat ellen, ezért börtönbe került, ahonnan Bethlen Gábor ugyan kibocsátotta, de száműzve, bujdosva tűnt el a történelemben. – Pedig 1598-ban még egy halotti énekeskönyvet is kiadott, mely 1602-ben újra megjelent és a református hívek nagyon kedvelték.

Szilvásújfalui kalendáriumának további nevezetességeként említi S. Szabó, hogy ő az ég és a csillagok forgásából asztrológiai jóslatokat adott, népszerű versezetek formájában. „Nemcsak az időjárásra, hanem történeti eseményekre vonatkozólag is – olvassuk az 1938-as cikkben –, mégpedig messzemenő jövőmondásokkal.” E jóslatok mindenekelőtt arra voltak jók, hogy a szerzők és készítőik erkölcsi intelmeket fűzzenek hozzájuk. S. Szabó József idézi egyik jövőmondását:

„Ezerhatszáz ötvenhétben,
Mikor, ember, jutsz ennyiben,
Rezzen világ minden részben,
Mert a nagy év percen ebben...
Azért kérlek, így igyedben,
Jobbítsd magad életedben,
Ne félj semmit, ha Istenben
Hited vagon, ki úr ebben!”

„No és mi történt csakugyan 1657-ben? – teszi fel a kérdést S. Szabó. – II. Rákóczi György erdélyi fejedelem vezetés nagyraavágása a lengyel királyi trón után, az ebből folyó szomorúvégű lengyel hadjárat, s következőleg Rákóczi Györgynek az erdélyi fejedelemségért való küzdelme, a csataterén szerzett sebe miatti halála és vele a Rákóczi fejedelmi-ház bukása. Ter-

mészeten azonnal erre a megdöbbentő eseményre vonatkoztatták Szilvásújfalvi rémes jóslatát, melyet 58 évvel előbb jelentett ki. Most már mint prófétai ihlettű látnok állt Szilvásújfalvi a hiszékeny, babonás emberek előtt.”

Az egykor Széll Farkas tulajdonában lévő, Lipsiai Pál által nyomtatott, 1616. évi kalendárium (melyből 1901-ben egyetlen magyar könyvtárnak sem volt példánya)

A visszatekintésünk alapját nyújtó tanulmány szerzője bírálja Komlössy munkáját annak több hiányossága miatt. Ilyen például, hogy a 17. századból csak egyetlen debreceni naptárról emlékezik meg, az 1616. évről, mely a naptári és a korábban megszokott részekben túl további hasznos olvasmányokat kínált közönségének. Komlössy leírásában: „A naptári részekben kívül tartalmaz ez a kis magyar czimer-paizsos könyv, idő számlálást világ teremtésétől fogva, egészségügyi jó tanácsokat. Majd közli a *sokadalmok* (ország-

gos vásárok) napjait; aztán csillagászati és természetani okoskodások, betegségekről, hadakról és egyéb ellenkező dolgokról, továbbá több 'országok állapottjáról' értekezik. Az elmaradhatatlan érvágás, fürödésről és köppölyözésről szóló tanácsok után függelékiül 'Világ teremtésétől fogva való rövid Chronica' fejezi be a tarsolyba való kis naptárt.”

Rheda Pál pedig 1616 előtt is adott ki kalendáriumokat, egyes csonka példányok már föllelhetők voltak a kollégiumi könyvtárban. A krakkói minták alapján készült kiadások mellett ismertek voltak továbbá a töredékben fennmaradt, német asztrológusok művei után fordítottat, debreceni kalendáriumok (1618-ból s '19-ből). Rheda Péter (Pál fia és örököse) 1620-tól folytatta a naptárkiadási tevékenységet, népszerű kiadásából szintén több ismert. Komlössy Arthur valóban azt írta 1901-es közleményében, hogy 1616 után „az egész század lemorzsolódik, anélkül, hogy összekötő kapcsot találnánk a debreceni kis alakú naptárak között, míg végre az új század első évében, 1701-ben magát új-nak nevező Kalendáriumra teszünk szert.”

S. Szabó József felhívja a figyelmet arra, hogy a német (Lipsiai) Rhedákat az egész 17. században neves könyvnyomtató mesterek követték a debreceni tipográfusok között (például Fodorik Menyhért, Karancsi György, Rozsnyai János, Töltési István, Kassai Pál, Vincze György), s ők is folytatták a népszerű és kelendő debreceni kalendáriumok nyomtatását. Sajnálkozva jegyzi meg ugyanakkor, hogy a katolikus közönséget kiszolgáló bécsi és nagyszombati nyomdák mellett jelentős helyet elfoglaló, a protestáns közönség számára dolgozó lőcsei, kolozsvári és debreceni nyomdák közül ugyan kiemelkedett az utóbbi, az 1630 utáni évekből nem sok maradt fenn a debreceni kalendáriumokból. Csupán Fodorik Menyhértől (1636) ismerünk egy kalendáriumot, mely eredeti magyar alkotás volt (kétszeresen is becses emlék). Ezt, a csillagászati jóslatokkal együtt Debreczeni Gáspár ké-

szítette, aki képzett literátus volt, feltételezhetően ugyanaz a diák, aki 1618-ban iratkozott be a kollégiumba.

Debreczeni az 1636. évi kalendárium címébe a következő latin nyelvű figyelmeztetést írta: „*Praetereat, si quid non facit ad stomachum*” – Mellőzze benne ki-kí azt, ami nem illik ízléséhez (gyomrához). Ha nem általános volt e figyelmeztetés, akkor arra vonatkozhatott, hogy ki-kí kedvére válogasson a belé gyömöszölt számtalan érdekesség, tudnivaló közül.

Noha nem naptárról van szó, Karancsi György terjedelmes című, 1665-ös kiadványát (*Az Judiciara Astrologiáról és Őstökös Csillagokról való Judicium, Mellyet Egy Méltóságos Zászlós Úrnak kívánságára s kedvéért, levél formában, elsőben deák nyelven írt és az után némelly becsületes Halgatói kívánságára, Nemzete javára Magyarrá tett, bővített és illyen rendben, formában az Isten dicsőségére kieresztett Comaromi C. György*) S. Szabó József a kalendáriumok asztrológiai részéhez fűzött magyarázatként tekinti. Komáromi Csipkés György bizonyára azért adta ki e művét, hallgatói kívánságára, hogy megértesse a kalendáriumok „*Prognosticon Astrologicum*” részének célját, jelentőségét. S. Szabó feltételezi, hogy a mű megjelenésének idején kellett léteznie olyan debreceni kalendáriumnak, melyet Komáromi Csipkés prédikátor hallgatói olvastak.

Adott ki még Rozsnyai János is kalendáriumot (az 1682. évből a debreceni kollégium anyakönyvtárában maradt fenn egy levélnyi töredék), létezik példány Töltesi István 1685. évi naptárából, amelyet egyébként a század második felében a magyar protestáns naptárirodalomban egyeduralgó szerepet szerzett Neubarth féle német eredetiből lett fordítva.

Hasonló minta alapján dolgozott Kaszai Pál utóda, Vincze György, akitől az 1698., 1701. és 1704. évi naptárak maradtak fenn. Ezt követően a debreceni nyomdászat a léteért küzdött – jó időre vége szakadt a debreceni naptárak kiadásának

is –, és csak a 19. század elején tűntek föl újra ezek a népszerű termékek.

Térjünk vissza még az 1701. évi naptárhoz, noha S. Szabó József ezt, illetve a 18. századi kalendárium-irodalmat már nem tárgyalta. Komlóssy a hiányzó adatokkal együtt is feltételezi, hogy mivel az 1701-es naptár majdnem ugyanolyan beosztású, mint az általa bemutatott 1616-os, az elődök, a dúló hadakozások közepette „nem igen értek rá (...) a naptárcsinálás terén újításokkal vesződni”.

Neubart János 1701. évi „Új” Kalendárium, Magyarországra és Erdélyre alkalmazva, Vincze György nyomdájából

A következő, az összeállításban említett debreceni naptár 1819-ben látott napvilágot (az alább bővebben is bemutatandó Fazekas Mihály-féle), s szinte hihetetlennek tűnik, hogy sem a század folyamán, de még Csokonai élete alatt sem jelent meg, vagy maradt fenn debreceni kalendárium. (Nem szolgál bővebb útmutatással egyébként Dankó Imre sem egy 1991-

es, a kalendáriumi hónapfejlécekről szóló írásában, ahol ezt olvassuk: „A debreceni Városi Nyomda is készített kalendáriumokat, már a XVI. századtól kezdődően. Nyomdánk kalendáriumkiadási tevékenysége sajnos nem volt folyamatos. Többször abbahagyták, majd újból elkezdtek kalendáriumok kiadását. Talán ez a szakaszolás, a folyamatosság meg-megtörése okozta azt, hogy nyomdánkban viszonylag igen kevés, nagyon kis mennyiségű kalendáriumi hónapfejléc-dúc, illetve klisé maradt fenn.” – *Dankó Imre: Írások, nyomdászok, nyomdák. Db., 2002, 125.)*

Hogy – noha gyakran az igényesebb, mégis – a ponyva közé sorolt kalendáriumokkal a 19. századi elődök kissé mostohán bántak az emlékőrzésben, arra már Komlóssy is figyelmeztetett, amikor Kulini Nagy Benőtől az alábbiakat idézte 1861-es *Csokonai Album*ából: „Naptárirodalma Debrecennek az 1819. éven kezdődik.” S ezt is csak onnan tudja a szerző, hogy az 1920. évi példány hátlapján a „második folytatás” felirat szerepel.

Balkányi Kálmán a *Debreceni Képes Kalendárium* 1902. évi kiadásának ismeretterjesztő és szépirodalmi részében írt Fazekas Mihály naptáráról, annak jelentőségét elsősorban a három évvel korábban, 1816-ban indult *Auróra* környezetében értékelve. Kisfaludy Károly almanachja új utakat kívánt törni az irodalomnak, maga köré gyűjtve a tehetséges, ifjú nemzedék tagjait, erről azonban nem volt szó Fazekas debreceni vállalkozásában. Balkányi ezt azzal is hangsúlyozza, hogy Fazekas nem az éves folyóiratjellegét magára öltő almanach, hanem a hölgyek és a művelt olvasók helyett a nagyközönség számára készítette.

Fazekast írógárda sem támogatta, s noha messzemenő irodalmi ambíciói nem voltak naptárával, célkitűzései mégis az anyanyelvi és általános műveltség pallorozására vonatkoztak. (A *Debreceni Magyar Kalendárium* – mely „készült a’ két magyar haza hasznára. A’ kalendáriumi rendes matériákon kívül más szük-

séges és hasznossan gyönyörködtető dolgokkal együtt” – túlélte az *Aurórát*, és túlélte Fazekas Mihályt is.)

Fazekas Mihály kalendáriuma

Balkányi Kálmán szerint „Fazekas külföldet akart a tudós és az ügyügyü publikum kezébe adni, mint a lőcsei, győri vagy komáromi kalendáriumok. Előtte magasabb ideál lebegett: tanítani, nevelni akarta a népet, hasznosan szórakoztatni a műveltebbeket.”

A 18. század közepétől egyébként a híreknél is nagyobb mértékben nőtt a kalendáriumokban szereplő kisprózai anyag jelentősége, a prózai elbeszélő műfajok széles körét reprezentálva, de azokban inkább a tanító, morális célzat dominált,

mely később, a 18–19. század fordulóján is megjelent. Igaz, ekkor már a közvetlen gyakorlati célokat szolgáló alapjelleg mellett a szórakoztatás is a naptárműfaj legfontosabb sajátosságai közé emelkedett, mely együtt járt a ponyvairodalom népszerűvé válásával. Ez a 19. század első felében is jellemezte az olvasói igényeket – Fülöp Géza meglátása szerint az olvasóközönség többsége a „XVIII. századból tovább élő ponyvairodalom és kalendáriumok olvasója” volt”.

Fazekas ebben a környezetben, az induló szám programcikkében (*Érdemes Hazafihoz* címmel), négy olyan okot jelölt meg, mely alapján bizakodott a népszerűségben. „A benne levő jó rend, a legszükségesebb dolgok szorgalmatos feljegyzése, a *helytelen jövőmondások kihagyása* és a mostani pallérozott magyar ízléshez alkalmaztatott és tiszta magyarsággal készült toldalékok” – idézi Balkányi, aki a leginkább előremutatónak a jövőmondások kihagyását tartja.

A természetudós, költő-szerkesztő fejlettebb irodalmi ízlése, a művelt közönség szórakoztatása mellett e mozzanatot hangsúlyozza Sőregi János kalendáriumtörténeti vázlata is, mely az 1940. évfolyamban jelent meg. Kovács I. Gábor is ír Fazekas kalendáriumáról, azt az „ismeretterjesztő, népfelvilágosító” kalendáriumok csoportjába sorolva. Noha eszméje már korábban megfogalmazódott, csak a reformkor küszöbén ölthetett formát az eszme. Az író a kalendáriumot használta fel a színvonalasabb irodalom megszeretetésére, a tudomány népszerűsítésére, a korszerű gondolatok megismertetésére, a kalendáriumok „hagyományos tartalmát megnesímítve”. Kovács I. szerint ehhez nemcsak a „nemesebb” cél érdekében tett erőfeszítések kellettek, hanem kellett hozzá Fazekasnak a társainál gyakorlatiasabb habitusa, illetve annak felismerése, hogy a hazai kommunikációs viszonyok igen elmaradtak. Célszerű eszköz volt a színvonalasabb kínálat eléréséhez a régi forma új tartalommal való megtöltése.

Balkányi részletesen ismerteti a Fazekas-féle kalendárium első évfolyamát – mert abból fogalmat alkothatunk a folytatásokról is. „A naptári rész után jönnek a gyönyörködtető Elegyes Dolgok, u. m. *A Fő boldogság* című vers, a *Szerencsétlen papucskok*, arab mese, Szentjóni *Együgyű parasztja*. Ritka példája a bátorlelkűségnek. A prücsök és a hangya. Az igazi Világi Boldogság regulái. Hasznos jegyzések után talpraesett rejtett szavak (találós mesék) következnek. Érdekes cikke még az 1819-i kalendáriumnak Debreczen szentes ünnepének leírása. Az a részletesség, mellyel a négy év előtti ünnepségről megemlékeznek, mutatja, mennyivel ritkábbak voltak, s mennyivel nagyobb zajt csaptak a jubileumok még a század elején. Ez a nevezetes ünnep különben (...) 1815. februárius 12-én folyt le nagy díszszel annak emlékeztetere, hogy az 1715-i országgyűlés elismerte Debreczen szabadságát. A naptárt a vásárok jegyzéke és *interest* mutató tábla zárja be.”

A következő évfolyam az 1820. évi magyarországi főtisztviselők névsorával bővült; az 1822. évi naptárban kezdődött el Bartha Boldizsár 1667-es *Rövid krónikája*, melyben Bartha Debrecen szomorú állapotát festette le II. Rákóczy György lengyel hadjárata utáni években, s melynek közlésével Fazekas a magyar történetírásnak is szolgálatot tett. A kalendáriumban látott napvilágot a legtöbb vers, ami még Fazekas Mihály életében jelent meg, például az 1819. és 1820. évi kalendáriumi versek mellett az 1824-es *Nyári esti dal*, az 1825-ös *Ének a hosszú télhez* vagy az 1827-ben kiadott *A kellenél korább jött csendes esőhöz*.

„A tíz kis füzet minden lapján érzik, milyen szeretettel készítette az öregedő főhadnagy. Vitézi pályáját rég befejezte, egyetlen tudományos becsvágyát a két fűvesszőnyv elkészítésével kielégítette; nincs már egyéb óhajta, csak a polgártársainak, szülővárosának akar szolgálni.”

A sikert jól jelezte a példányszám alakulása. Az első évfolyamból 6 ezer pél-

dányt nyomtak, de nem kelt el mind, így az évi példányszám 4 ezerre esett vissza. Majd emelkedni kezdett: 1822-től 5 ezer, 1827–28-ban újra 6 ezer volt a kinyomtatott és elkelt példányok száma. Kovács I. Gábor le is szögezi: „színvonalas szépirodalommal, ismeretterjesztő cikkekkkel, a felvilágosodás propagandájával ilyen nagy publicitást ezelőtt még senkinek sem sikerült magyar földön elérni”.

Másrészt viszont az a kérdés is felmerül, hogy miért nem lehetett még magasabbra feltornáznai a példányszámot. Az e korban megjelent kalendáriumok közül ugyanis csupán kettő nem érte el Fazekas kalendáriumának példányszámát. Itt két irányból érkeznek a lehetséges magyarázatok: a debreceni nyomdamosográfusok úgy látják, hogy „a terjesztésben való élnetlenség” az ok, ezzel szemben Kovács I. valószínűbbnek tartja, hogy épp az újszerű szerkesztés, az időjárás előrejelzések elhagyása jelentette a nagyobb hátrányt.

Sárváry Pál levelezéséből kiderül, hogy ezt az okot már a kortársak is megnevezték. Julow Viktor idézi a kollégiumi professzornak írt egyik levélből: „... mivel a Debreceni Kalendáriumból kihagyattak a babonákkal teljes haszontalan jóvendölések, (...) ez hát nem a közönséges nép, hanem a Tudósabb, okosabb gondolkodású Nép Kalendáriuma fog lenni.”

Ha tehát ekképpen fogjuk föl a kalendáriumokhoz képest viszonylag alacsonyabb példányszámot, a 4–6 ezer példány igenis magasnak mondható! A debreceni kispolgárság, a késő-felvilágosodás hatása alatt álló, a régióban élő iskolázottabb, mezővárosi parasztság és a falusi elit vele egy olyan, rendszeres olvasmányt kapott, mellyel a vidéki, úgynevezett „kisértelmiség” csatlakozhatott a műveltség felsőbb szintjéhez

Az 1860-as évektől kezdve Telegdi K. Lajos könyvkereskedő cége vette kezébe a naptárak kiadását, s rögtön három naptárt jelentetett meg az 1860. esztendőre: az *Alföldi naptárt*, a *Debreceni naptárt* és az *Alföldi Móriót*. (Ebben az időszakban Telegdi szerkesztésében látott napvilágot az *Alföldi képes naptár*, a *Magyar ember naptára*, a *Magyar honvéd*, illetve a *Református*, az *Igazmondó*, a *Kis Képes* és a *Dongó naptár*.) 1871-ben pedig a *Legújabb alföldi*, a *Kossuth és Csokonai naptárral*, s 1878-ban a *Debrecen–Hajdúmegyei naptárral* gyarapodott a kalendáriumok sora. Rónaszéky Gusztáv szerkesztette 1893-tól a *Czívis naptár*at, mely 1898-ban vette fel a *Csokonai naptár* címet, végül az 1900-ban megjelent 1901. évi *Debreceni Képes Kalendárium* kapcsolódott a város nagy múltú csízióirodalmához.

RÉGI MAGYAR KALENDÁRIUMOK

Magyarországon a könyvnyomtatás előtti időkből kéziratos kódexekben maradtak fenn kalendáriumok, úgynevezett öröknap-tárak (*Pray-kódex*, 12. sz.; *Müncheni Kódex*, 15. sz.), illetve a 16. század elejéről *Peer-kódex*). Dukkon Ágnes rámutat (a *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben* című, 2003-ban megjelent könyvében), hogy hosszú ideig megőrződött a kapcsolat az imakönyv és a naptár között: a 17. században is készültek

olyan imakönyvek, melyek csíziót is tartalmaztak (Pázmány vagy Szenci Molnár imádságos könyvei). A kalendáriumi részt a óraskönyvekben Szűz Máriához intézett imádságok, a hét bűnbánati zsoltár, szentek litániái, halottakról való megemlékezések és a szentek közbejárását kérő imádságok követték. Az illusztrációk előbb megszemélyesített hónapokat ábrázoltak, később, már a 15. században is, a mezőgazdasági munkákat – hónapok szerinti

felosztásban. Az egyalakos képeket többalakos illusztrációk váltották fel, de az ábrázolások jelkép értékűek maradtak. A munkaműveletek néha váltakozhattak is a szórakozás képeivel (Berry herceg hóraskönyve). „A 15. század végétől változást hozott a kalendáriumok tartalmában és ikonográfiájában a polgárság egyre jelentősebb szerepe a városok életében. A könyvnyomtatás, majd a fa- és rézmetszetek lehetővé tették a tömeges megjelenést, a sorozatok kialakulását és vándorlását” – írja Dukkon Ágnes.

A magyar naptárak kialakulása a német és lengyel változatokhoz kötődik (a krakói kalendáriumokat Európa több országában kiadták). Itt már megfigyelhető volt – ellentétben a 16. századi angol tematikával – az asztrológia iránti fokozottabb érdeklődés. A csillag-hit alapján készült jóvendölések általában vallásos keretben jelentek meg. Isten akaratára hivatkoztak, és a rossz csillagállások elleni védekezés gyanánt imádságra szólítottak, de sok jele van az asztrológia és a kereszténység elegyedésének is. Ezzel párhuzamosan, a 16. században, feltűntek a kalendárium-paródiák (még később is megőrizték az innen eredeztethető, humoros-ironikus, szórakoztató hangnemet), másrészt az egyházak külön kalendáriumokat adtak ki, melyek elkülönültek a világiaktól.

Áprilisi hónapkép az 1625-ös Kassai Kalendáriumból

Elhagyták az asztrológiai utalásokat, csak az időjárásra vonatkozó előrejelzéseket őrizték meg. Angliában ugyanakkor a kalendáriumok is részt vállaltak a puritán magatartás, a vallás és a tiszta erkölcsű szemléletmód propagálásában.

Dukkon Ágnes a naptárilusztrációkat a következő témák szerint csoportosította: bolygók, zodiákus jegyek és csillagképek, hónapképek, evangéliumi jelenetek, nap- és holdfogyatkozás, mikrokozmosz-ember (érvágást szemléltető figura), csillagászati ábrák, csízióképek, címer, portré, városkép. A hónapképek maradtak a leghosszabb ideig a naptárak díszítő elemei. A tizenkét hónapot egyrészt emberi alakok jelképezték, a mezei s ház körüli munkák adott hónapra jellemző szakaszait mutatva be. A régi minták már a középkorban zsánerképekké alakultak át, később pedig olyan versek kapcsolódtak hozzájuk, melyek az illusztrációhoz igazodtak.

Említésre méltók a csízióábrák, melyek az ember és természet kapcsolatáról, a természeti jelenségek megfigyeléséről közöltek ismereteket, valamint az evangéliumi illusztrációk. Ezek „a naptár részben a heti evangéliumi textushoz szolgáltak szemléltetésül, tehát egy hónaphoz négy ábra tartozott.”

Magyarországon a naptárkiadás jóvelmező üzlet volt már a 16. században is, a nyomdákat tulajdonképpen a naptárak eladásából származó bevételek tartották el. Dukkon Ágnes adatai szerint a 16.

Kifejezetten a magyar kalendáriumok történetét tekintette át Kovács I. Gábor az 1989-ben megjelent *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig* című monográfiájában. Ebben számos elemzett példára bukkanunk a naptártípusokról, s igen sok hasznos adatot közöl a példányszámokról s az olvasóközönségről. Megtudjuk például, hogy Bucsánszky Alajos nyomdász, illetve jogutódai 1848–1944 között jelentős nagyságú, sokszor a félmilliót is megközelítő példányszámban adtak ki naptárakat. Ez a magyarországi naptártermés fele és egyharmada között mozgott. Jobbára a parasztságnak szánták, s többnyire valóban ők voltak az olvasói. A 16–17. századi naptári példányszámokról nem maradtak fenn pontos adatok, mindössze annyit tudni, hogy a kalendárium a legnagyobb, néha több ezres példányszámú kiadványok közé tartozott, s kiadása a nyomdászok legbiztosabb bevételi forrását jelentette. Egy 1775-ös adat szerint a 18. század második felében évente nagyjából 70 ezer példányban jelentek meg a kalendáriumok Magyarországon.

A kalendárium első és alapvető funkciója az időjelzés. Mivel az idő számontartása szorosan összefügg a társadalom átalakulásával, az időszemlélet kalendáriumi rögzítésének társadalomtörténeti szerepe is van – fogalmaz Kovács I. Gábor. Funkcionális szerepük volt a naptári részben elhelyezett üres lapoknak, melyek már a 16. századi naptárakban is megjelentek. Használóik ide saját feljegyzéseiket írhatták be. A személyes megfigyelés, feljegyzés, az életesemény így szerves része lett az „abszolút időskálának”; a szerző szerint a lineáris időszemlélet rögzüléséhez ez a fajta szubjektívizálás is hozzájárulhatott. – E gyakorlatot egyébként még a 20. századdal együtt indult *Debreceni Képes Kalendárium* naptári részének szerkesztésekor is követték.

A naptári részhez – mint írtuk – számos más, érdekes, hasznos olvasmány kapcsolódott. Ilyenek voltak az egészségügyi tanácsok és a jóvendölések, melyek közül

a kalendáriumi időjósítás volt a legnépszerűbb. Már a 17. században elterjedt a vásárnapok jegyzékének közlése, s az sem lehet véletlen, hogy a kereskedő-városok (Bártfa, Lócse, Kassa, Debrecen, Kolozsvár, Nagyszombat) adták ki a legtartósabban megjelenő naptársorozatokat.

Kovács I. Gábor a korai kalendáriumok híryanagának azért tulajdonít nagyobb jelentőséget, mert a publicitás és aktualitás mellett a kalendárium rendelkezik a periodicitás ismérveivel is. A 18. század közepéig (kivéve a Rákóczi-szabadságharc idején, 1705–10 között latin nyelven megjelent *Mercurius Hungaricus*) Magyarországon nem jelent meg hírlap, sőt, az 1740-ben indult Nova Posoniensia is latin nyelvű volt; az első magyar nyelvű hírlap, a *Magyar Hírmondó* pedig csak 1780-ban indult el. Addig csupán újságlevelek és röpiratok szolgálták a tájékoztatást. Az igaz, jegyzi meg Kovács I., hogy a periodicitás csak az évenkénti megjelenés gyakoriságát jelentette, ám egykor még „az objektív folyamatok is lassú ritmussúak voltak. Az évenkénti tájékoztatás mellett tovább tartott a hírek aktualitása is” – hiszen az információ átadásának vagy terjedésének lassúsága tovább tartja életben a hír aktualitását. A kalendáriumi hírközlés periodicitása tehát hozzájárult az információszükséglet kialakulásához és mobilizálásához.

A 18. századtól egyre fontosabb lett a hírek közlése, a hazai események mellett kitekintettek a nagyvilágban történetekre is. A kalendárium intézménye ugyanakkor nem lehetett a valódi és széleskörű társadalmi kommunikáció intézménye. Hiányzott a klasszikus értelmiség, nem jöttek létre erős szellemi központok, és a naptár (mint kommunikációs közeg) csupán a tradicionális életmódban megerősödő, de abból kilépni nem kívánó vagy nem tudó provinciális olvasóközönség tájékoztatói formája volt a reformkor előtt. Kovács I. Gábor szerint óvatosan kell bánni azokkal a kijelentésekkel, miszerint a kalendáriumok népszerű paraszti olvasmányok

voltak, itt ugyanis legfeljebb a mezővárosok parasztpolgárságával számolhatunk. A jobbágyparasztság körében kis mértékű volt az írni-olvasni tudás. Benda Kálmán becslése szerint – az 1768-as Mária Terézia-féle felmérés alapján – a községi előljárók legfeljebb 12–15 százaléka tudott írni. Ez az arány egyébként megfelel a korabeli, 70 ezres példányszámnak. 11 nyomdában legkevesebb 21-féle naptárt adtak ki; ezek egyharmadában rendszeresen szerepeltek „aktuális” hírek. A naptári hírközlés jelentősége a 19. század első két évtizedében is megmaradt, ekkor a hírlapok példányszáma még nem haladta meg az ezres nagyságot. Kovács I. Gábor ezért sem ért egyet a *Magyar sajtótörténet* monográfia első kötetének szemléletével, mely a kalendáriumot kirekeszti az időszaki sajtótermékek köréből, az időszakosság tág határai és az aktualitás csekély volta miatt.

A 18. század közepétől a híreknél is nagyobb mértékben nőtt a kalendáriumokban szereplő kispórái anyag jelentősége, melyek a prózai elbeszélő műfajok széles körét reprezentálták, de azokban inkább a tanító, morális célzat dominált, mely a 18–19. század fordulóján is jelen volt. A közvetlen gyakorlati célú alapijelleg mellett a szórakoztatás is a naptárműfaj sajátosságai közé emelkedett, együtt járva a ponyvairodalom népszerűvé válásával is. Fülöp Géza szerint a század első felében az olvasóközönség többsége a „XVIII. századból tovább élő ponyvairodalom és kalendáriumok olvasója” volt.

Az asztrológiai jóslányok aránya csökkent, de nem tűnt el teljesen, a tájékoztató és szórakoztató anyag gyarapodott. Az irodalmi rész legfőbb erőnye a magyar nyelvűség volt, de színvonalára jó esetben is csak a közepszerűség volt jellemző, az alacsonyabb művelődési szint ízlésének felelt meg.

1730 és 1820 között tulajdonképpen a „kommunikációs eszközváltás kezdeteiről, lassú kibontakozásáról beszélhetünk”. Az új eszközök használatának terjedése még

gyorsabb is volt, mint a mentalitások tartalmi változása. A kalendárium intézménye „a klasszikusan kiformált kisnemesi létezőmódnak és kultúrának lett szerves tartozéka. (...) A kalendárium megfelelt ugyan a hordozó, létrehozó és használó kisnemesi jellegű rétegek tradicionális, vidékies életmódjának, differenciálatlan, populáris ízlésének, mindennek azonban inkább öntudatlan kifejezője, kiszolgálója, megfelelője volt” – írja a szerző.

S álljon itt néhány további adat a példányszámokra vonatkozóan. 1809-ben 8 kiadó jelentetett meg kalendáriumokat – összesen 170 ezres példányszámban, s itt kizárólag magyar nyelvű naptárakról van szó. 1817-ben 13 nyomdánál 22-féle naptár jelent meg; 1829-ben 19 nyomdában 29-féle kalendáriumot adtak ki, 13 magyar, 11 német, illetve nemzetiségi nyelveken, az évi összpeldányszám 301 ezer volt, ebből 167 ezer magyar, 117 ezer német nyelvű. A következő két évtizedben a nálunk kiadott összes naptár példányszáma 100 ezerrel emelkedett, 1852-ben meghaladta a 400 ezret. 1850-ben vezették be (a még II. József által alkalmazott újságbélyegek mintájára) a „naptárbélyeget”. Minden naptár után 3 krajcár illetéket kellett fizetni – az adatok a költségvetési kimutatásból következtethetők vissza, csakúgy, mint 1858–59. évi költségvetés szerinti félmillió példányszám. 1864-től 560 ezer kalendárium illetékével számolt a költségvetés. Szintén a költségvetés-tervezetek alapján mutatja ki Kovács I. Gábor, hogy a kiegyezés után a naptárak átlagosan 620 ezer példányban jelentek meg évente, s e szám 1880-ra elérte a 940 ezres nagyságot. Ez az jelenti, hogy ez időben nagyjából minden harmadik háztartásban volt naptár, noha arra is vannak adatok, hogy a háztartás akár többféle naptárt is vásárolhatott.

Áttekintve a reformkor magyar naptártermését, Kovács I. Gábor felhívja arra is a figyelmet, hogy az ott megjelenő ismeretterjesztő tartalom érzékelhető rokonságot mutat az 1834-ben megjelent rövid

életű, filléres ismeretterjesztő hetilapokkal (*Fillértár*, *Garasos Tár*); s a kalendáriumok „filléres” és garasos” jelzői tovább erősítik e rokonság tudatosan vállalt jellegét. Az új naptárak párhuzamot mutatnak az 1833-ban indult *Regélő* című divatlap néhány rovatával is. Ismét a sajtótörténetírás hiányosságára utal, megjegyezve: az 1830-as évek új típusú kalendáriumai a reformkori olvasóközönség körének szélesítésében, igény szintjének megváltoztatásában, az ismeretterjesztés szolgálatában, a polgárosodás gondolatának terjesztésében a divatlapokat megelőző lépcsőfoknak tekinthetők.

Érdekes megfigyelés, hogy az 1830-as évek naptáraiban szinte alig lehet találni aktuális politikai híryanagyot. Ugyanis a közélet ritmusa annyira felgyorsult, hogy az évenkénti megjelenés már nem rejtette az aktualitás izgalmát. Ráadásul 1832-ben, az aktuális diétai időszak kezdetén, indult útjára Széchenyi István *Jelenkor* című lapja és annak melléklapja, a *Társalkodó*. A radikális reformista politika iránt érdeklődőkhöz rendszeresen eljutott Kossuth Lajos kézíratos *Országgyűlési Tudósítások* című parlamenti „újságja”. Ebben a véleményformálás is megjelent: a „Tudósítások” *Toldaléka* volt a *Pesti Hírlap*ban 1841-től bevezetett politikai vezércikk közvetlen elődje.

Az önkényuralom idején az olvasmányok fontos szempontként alkalmazták a tanító célzatot. Török János a *Pesti Napló* egyik 1853. évi cikkében a naptárakat alkalmasnak tartotta arra, hogy „terjeszsek a hasznos ismereteket, erősítsék a közös öntudatot, (...) irtsák a százados balvéleményeket, megrögzött babonákat, tisztítsák az erkölcsöt, tágtítsák a művelődési látkört, magyarázzák a fennálló viszonyokat, törvényeket, felderítsék a homályt, eloszlassák a zavart, (...) adjanak felvilágosítást és útmutatást a gazdaságot, az ipar körében, biztos tájékoztatást mind a köz-, mind a magánélet tekervényes ösvényein. Szóval képezzenek és neveljenek” – idézi Kovács I. Gábor.

E szakirodalmi hivatkozás is nagyobb terjedelmet kíván, de a téma iránt érdeklődőknek jó szívvel ajánlhatjuk Kovács I. Gábor könyvét. Mindössze néhány, a 19. század második felében jellemző naptártípusra utalunk. A szak-naptárakon túl négy kalendáriumtípus különíthető el. A „műveltebb osztályok” (élclapokhoz kapcsolódó) naptárai tréfás, vidám hangvételűek voltak – e csoportban szerepelnek a szalonok s a hölgyközönség számára készített kalendáriumok. Itt jelentek meg rendszeresen (nagy felületen, olykor 32–48 oldalon) a hirdetések. A szerkesztők fontosnak tartották az ismeretterjesztő irodalom közlését, melybe ugyanúgy beletartozott a „nép- és tájismeret”, mint a történeti és természettudományi cikkek sora. A „népszerű” („népművelő”) naptárak közé tartozott a Ballagi Mór indította *Protestáns naptár* (1855–1935), a Majer István jegyezte *István bácsi naptára* (1856–1919). Mindketten (a református Ballagi és a katolikus Majer) valláserkölcsei alapú, népművelői szándékkal szerkesztette a kiadványokat. A fennmaradt példányok bejegyzéseiből kitérünk: papok, tanítók, gazdatisztek, falusi értelmiségiek, kisebb úri birtokosok, mezővárosi iparosok, parasztpolgárok használták. A *Protestáns naptár*ból az első évben 18 ezer, az *István bácsi naptár*ból 25 ezer példány fogyott el. A harmadik típusba a „népművelő kis naptárak” tartoztak: a szegényebb és kevésbé tanult közönségnek szóltak, a paraszti polgárosodás céljait szolgálták, tanulságos történeteket, didaktikus beszélgetéseket adva közre. Végül a „kised” naptárakat, a vidéki (tradicionális kisnemesi) és nemzetiségi kalendárium-irodalmat kell megemlíteni, melyek elsősorban mulattatni kívántak.

Noha a szépirodalmi ízlésfejlesztés kis háttérbe szorult, az igényesebb kalendáriumi olvasmányok a „szoktató irodalom” kategóriájába tartoztak. A műveltebb közönség évente átlagosan 50–60 ezer példányt vásárolt, így tagadhatatlan azok ízlésfejlesztő szerepe.

A Gergely-naptár 1582. évi bevezetése után napévünk csillagászatilag majdnem teljesen pontos lett. Naptárreformra nincs szükség, habár született olyan elképzelés, hogy az év 13, egyenként 28 napos hónapból és 1 (szökőévben 2) toldaléknaphoz álljon. Így nem lenne szükség évenként új naptárakra. Naptárunk hármasszoros alapja a Föld tengelyforgása (nap), a Hold Föld körüli keringése (hónap) és a Föld Nap körüli járása (év). Naptári rendszerünk kialakulásának érdekes előzményei vannak. A hét kilóg a sorból, de a nap, a hónap és az év sem harmonizál tökéletesen egymással.

Négyévente van szökőév (2012-ben lesz a következő), amikor a február 29 napos, s 24. a szökőnap. Naptárreformjában már Julius Caesar is február 23. és 24. közé iktatta a szökőnapot, oda, ahol korábban a szökőhónap kezdődött. Caesar utasítására Kr. e. 46-ban Szoszigenész egyiptomi csillagász februárban egy 23, november végén egy 67 nappal álló szökőhónapot toldott az évhez (a maga 445 napjával ezt volt egyébként a naptártörténet leghosszabb esztendeje), teljesen átalakítva a római időszámítási rendszert.

Az első szökőév beiktatásáról Augustus rendelkezett: Kr. u. 4 s az azt követő valamennyi negyedik év lett szökőév. A hónapok elnevezésében történt változások nekik állítottak emléket: a Quintilis (ötödik hónap) Caesarról Julius, a Sextilis (6.) Augustus lett. A kéthónapnyi eltérés a sorszámokban abból adódott, hogy az év a Marsról elnevezett Martiussal kezdődött.

IDŐSZÁMÍTÁSI ANOMÁLIÁK. A holdfázisokra épülő lunáris naptárt állítólag még a Rómát alapító Romulus alkotta meg. A holdfázisok mellett a Föld Naphoz viszonyított éves pályáját is figyelembe vevő lunisoláris naptárt egészen Caesar koráig használták. Nagyjából 360 napos évekkel számoltak, ennek 304 napos egysége a földművelésre és a háborúzásra volt alkalmas, a valamivel több, mint 50 napos időszak volt a téli holt szezón. A 304 napos egység Martius hónapjával kezdődött, a hat utolsó hónap névalakját számszavakból képezték. A 12 hónapból álló holdév (Numa Pompilius intézkedése után)

354 vagy 355 napos volt, és ezt bizonyos időszakonként egy „*intercalatio*” révén igazították a Nap járásához. (A 355 napos 4 éves ciklussal számolva, a ciklus évei 355, 377, 355, illetve 378 naposak voltak.) Ám a pontifexek rendszertelenül (olykor politikai megfontolásokból) alkalmazták az intercalatiót – az év megnyújtásával egy-egy magistratus hivatali idejét tetszésük szerint hosszabbíthatták meg. A szökőhónapot mindig február 23. után toldták az évhez.

A korábbi névtelen időszakból jött létre a Ianuarius és a Februarius; a hivatalos naptárban Kr. e. 153-ban helyezték át az év kezdetét január 1-jére, a consulok ezen a napon léptek hivatalba. A toldaléknapok önkényes alkalmazása miatt nagy mértékű időszámítási anomáliák is előfordultak: Kr. e. 190-ben például 119, Kr. e. 168-ban pedig 74 nappal járt a naptári év a csillagászati év előtt, s Caesar és Pompeius polgárháborúja idején 90 napot „késett” az év.

Kijelölték a hónapok határnapjait is: a *Kalendae* volt a hónap első napja (a latin „kihirdetni, kikiáltani” igéből, innen ered a *kalendárium* szavunk), az Idus a holdtölte volt (a Julianus-naptárban ez 15-ére vagy 13-ára esett). A „*dies fasti*” a hétköznapi tevékenységre alkalmas napokat, a „*dies nefasti*” az ünnepnapokat jelölték.

A BABILONITÓL AZ ŐSMAGYARIG. A lunisoláris ciklusok szerinti legkorábbi naptár a babiloni volt. Ezt a Kr. e. 4. században vezették be (12 holdhónapból állt, minden 19 évből 7 volt 13 hónapos szö-

kőév), és az iszlám elterjedéséig a Kr. u. 7–8. századig állt fenn. A görög naptárakat a sokféleség jellemezte, minden nagyobb térségnek megvolt a saját naptára.

(Hann István a naptári rendszerekről szóló könyvében több mint 80 különböző helyi naptárt említ. A naptári rendszerekről olvashatunk összefoglalást Jankovics Marcell *A Nap könyve* című munkájában, nyelvészeti szempontokból közelít a naptári egységekhez Maticsák Sándor az alább külön ismertetett *Vándorló napok* című könyvében.)

Babiloni eredetű a vallási szempontból ma is érvényben lévő zsidó zsinagógai naptár, mely a 19 éves holdciklusra épül, s a naptárszerkesztőket a szökőhónap beiktatásánál szakrális és gyakorlati szempontok egyaránt vezérelték. A Kr. e. 6. században alakult ki a kínai naptár – 12, egyenként 354 vagy 355 napos közönséges és 7, egyenként 383 vagy 384 napos szökőév kombinációjából állt; a holdciklusok mellett egy 60 éves ciklikus beosztással is számolt, melyben fontos szerepet kapott az állatszimbolika). A mohamedán naptár csak a holdéveket használta, a 11 napos eltérések miatt 100 mohamedán holdév egyenlő 97 napévvél.

A tiszta szoláris rendszer már az egyiptomi naptárakban is megjelent (ez a földművelés mellett a napkultusszal való rokonság miatt is elterjedt). Az egyiptomi naptár előzménye s részben mintája volt a Julius Caesar-féle római naptárnak.

Egyiptomban a Kr. e. 3. évezred elején használtak egy parasztkalendáriumot, mely az évet a Nílus áradásaihoz képest számította. Megfigyelték, hogy két áradás között

általában 360–370 nap telik el, és olyan csillagászati jelenséget kerestek, mely pontos számításokat tesz lehetővé. Ez volt a Sirius felkelésének időpontja, mely július 19-ére esett, s általában ugyanekkor kezdett áradni a Nílus is. Az egyiptomiak a Sirius két felkelése közötti időszakot tekintették a 365 napos évnak. Ez csaknem egynegyed nappal tért el a csillagászati év hosszától, s a hiba 1460 év alatt korrigálódik. A mezopotámiai, kelta, inka stb. naptárak mellett Jankovics „ősmagyar” naptárról is beszél, mely a számításnál a Vénusz járását is figyelembe vette.

MIKOR LESZ AZ ÚJABB KORREKCIÓ? A Julianus-naptár 365 és egynegyed napos évei 11 perc 13 másodperccel rövidebbek a csillagászati ciklusnál, s az eltérésre a 15. századi csillagászok már felfigyeltek. A pápát a tridenti zsinat hatalmazta fel a reform végrehajtására. 1578-ban XIII. Gergely pápa olasz és angol csillagászokat bízott meg a javaslatok kidolgozásával, a korrekciót 1582-ben emelte törvényerőre.

Mivel a felhalmozódott 11 percek 128 év alatt értek el egy napot, 400 évente nagyjából 3 nap az eltérés, ezért minden 400 évben 3 szökőnapot ki kellett hagyni. A 100-ra végződő évek közül csak a 400-zal is oszthatók lettek szökőévek (1600 után például csak a 2000-es esztendő). Megszüntetve az 1582-ig felhalmozódott eltérést, 1582. október 4-e után 15-ét írtak.

A Gergely-féle (gregoriánus) naptárt Magyarországon az 1588. évi országgyűlés iktatta törvénybe. Legközelebb csak 4915-ben lesz szükség újabb egynapos korrekcióra.

MATICSÁK SÁNDOR: VÁNDORLÓ NAPOK

Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006. 220 p.

A hétfőről tudjuk, hogy a hét első napja, „a hét feje”; a szombatról, hogy vándor-szó, melynek gyökere egészen a zsidó pihenőnapig nyúlik vissza, s onnan terjedt el nemcsak Európában, hanem Ázsi-

ában is; a vasárnap pedig „vásárnap”. De valóban így van-e, s mit kezdünk a többi napunkkal? Honnan erednek a hét napjainak elnevezései, van-e, s ha igen, milyen közük van a sorszámszavakhoz? Miért hét-

napos a hét? Milyen hatása volt a nevek kialakulására az asztrológia és a mitológia, illetve hogyan befolyásolta a napnévhasználatot a keresztyénség? Vannak-e jeles napokra utaló művelődéstörténeti vagy etimológiai nyomok?

A fenti kérdésekre – s megannyi más, nyelvtörténeti és szemantikai adatokkal bizonyítható felvetésre – keresi és adja meg a választ Maticsák Sándor, a Debreceni Egyetem nyelvésze a hét napjainak európai nyelvekben használt elnevezéseit ismertető és elemző könyvében.

A *Vándorló napok* elsősorban nyelvészeti szempontból vizsgálja a megnevezéseket, ám a címben is jelölt „vándormotívum” jellegnél fogva nem mellőzhető a gazdag művelődéstörténeti háttér sem ennek a zárt, mégis számtalan variációt felmutató rendszernek a bemutatásánál.

A vizsgálatba a szerző mintegy hetven nyelvet vont be az angoltól az Urál-vidéki zürjénig, a portugáltól a lappig (a könyv második felében nyelvekre lebontott, részletes etimológiai szótárt közöl, kiegészítve azt a kisebbségi helyzetben lévő nyelvek rövid leírásával, illetve egy szómutatóval), s miként az ajánlóban olvasható: szemléletesen tárja eléink az a folyamatot, mely révén a héber, a görög és a latin napnevek világhódító útjukra indultak.

A vizsgálat tárgyaként a földrajzi értelemben vett európai nyelveket jelölte meg, kissé még ki is tágítva Európa fogalmát – a Középső-Volga-vidék török és finnugor nyelvei, a Kaukázus térségének sokszínű etnikumai napneveinek elemzésén túl a vizsgálatba bevonta Közép-Ázsia nyelveinek egy részét, szibériai nyelvrokainak névadási szokásait, valamint a már említett héber és arab napneveket az egyik legjelentősebb kultúraterjesztő nyelvvél, a perzsával együtt.

A szerző már a bevezetésben jelöli a tiológia alapjául szolgáló modellt. A csillagászat fejlődésével a hellenisztikus korban összekapcsolták a bolygókat és a napokat, ötvözve az asztrológikus és mitológikus elemeket (Zeusz – csütörtök; Venus –

péntek), a keresztyénségben kialakultak az úgynevezett vallási típusú nevek (a héber ünnepnap, a szombat helyére a vasárnap került, az „Úr napja”).

Más nevek arra utalnak, hogy az adott nap a többihez képest milyen helyet foglal el (a magyar „hétfő” vagy a hét közepét jelző orosz „szreda”), néhány napnév pedig valamilyen fontos tevékenység idejét jelöli (a skandináv szombat a „mosakodás ideje”; a török nyelvcsaládra is jellemző a „vásár napja”; a pogánykori napnevek közül a kedd volt a „lóra szállás ideje”, a szerda a „vér napja”).

Maticsák történeti nyelvészeti kutatásainak (a témában 1999 óta számos jelentős tudományos közleménye jelent meg) olyan, a nyelv- és kultúratörténet iránt érdeklődő „művelt nagyközönségnek” szóló eredményével ismerkedhetünk meg, mely körbejárhatatlannak hitt időfogalmunkat tudatosítja. Legalábbis ama értelemben, hogy megismerhetjük: a hétnapos rendszer nevei milyen művelődéstörténeti örökséget őriznek, s mivel szavaink történelmünk tanúi is egyben, a szemantika hogyan utal a művelődési hatásokra. Illetve – a többnyire szláv átvételek mellett – kitér a sajátosan magyar fejleményekre, így például az is kiderül: mikor, hogyan és miért vált külön vasárnap nevünkben a „vásárnap” és az „ünnepnap” jelentése.

A néprajzi vonatkozások természetszerűleg a napnevekhez kapcsolódó művelődéstörténeti jelenségek ismertetésénél fedezhetők fel. S ez arra is példa, hogy az etnográfiai kutatásokat olykor nemcsak a nyelvtörténeti adatokra épülő etimológia segítheti, de a nyelvi kölcsönhatások (közvetítések) bizonyító erejűek a művelődéstörténeti referenciák esetében, ezen belül a folklórjelenségek kulturális antropológiai szempontú vizsgálatában is. A napneveknek egyébként a szokáshagyományokban mint a héten belüli úgynevezett jeles napoknak van különösebb szerepe.

A szerző gazdag történeti-nyelvi példasorral illusztrálja: a keresztyénség terjedésével a szombat megünneplése egyre

inkább háttérbe szorult, s helyébe az új ünnep, Jézus feltámadásának napja lépett, Nagy Konstantin pedig a vasárnap ünnepi státusát is megszilárdította. A vasárnap a görögben, majd az újlatin nyelvekben is az „*Űr napja*” lett, s több vidéken (úgy a finnugor nyelvekben, mint a Kaukázus térségében) hasonlóan vallási indíttatású elnevezés a „*szent nap*”. Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy Maticsák következetesen megadja a további lehetséges magyarázatokat is (mint itt a finn néprajztudományi álláspont ismertetésével találkozunk, miszerint a „*szent nap*” típusú megnevezés eredetét a keresztyénség előtti, a Holdjárásán alapuló időszámításban kell keresni.

rendszerének különbözőségén alapszik. A kultúrák, vallások és szokások keveredése ugyanis a napnevek (például a Volga–Káma-vidéken) a különböző párhuzamos, egymás mellett élő jelentésében is tükröződik.

Philemon et Baucis
Ex libris Ovidius
Józsa Poppea rézkarca

Izgalmas okfejtésre bukkanunk a „*vasárnap nem dolgozunk*” szerkezet bemutatásánál vagy a „*bőjt napja*” magyarázatánál. A „helyzetviszonyító” elnevezések vizsgálata (hétfő – a hét kezdete; kedd – üres nap; szerda – a hét közepe; csütörtök – kis péntek, péntek előtti este; szombat – péntek utáni nap; vasárnap – a hét vége, illetve annak kezdete) a péntek és a vasárnap kiemelt szerepére is ráirányítja a figyelmet.

A szerző adatokkal bizonyítja, hogy az eltérés nem kizárólag a keresztyén kultúrkör és a mohamedán világ napnév-

Maticsák kisebb fejezetekben külön foglalkozik az említett jeles napokkal („a fürdés idejétől a lóra szállásig”), s részletesen bemutatja az alapvetően szláv mintákat követő magyar napnevek rendszerét („kettednaptól a vásárnapig”). Munkája az etimológiai és történeti nyelvészeti alaphelyzet, a tudományos alaposság ellenére meglepően olvasmányos, a könyvet használók eligazodását pedig a száz oldalas etimológiai szójegyzék, szómutató és irodalomjegyzék mellett számos szövegtáblázat, érzékletes vázlat segíti.

ÁRVÁCSKA

A virágnyelv-szótár szerint az árvácska a gondolkodást jelképezi. Mostanában nem az árvácskák ideje volt. A sok gondolkodás úgysem vezet semmire, sulykolta belénk a multikacionális (és ki tudja, még milyen) érdekeket szolgáló médiaipar. Ezt üzeni a populáris kultúra, a sokat emlegetett fogyasztói társadalom jól felépített lélektani bástyája.

Ne gondolkozz, hanem fogyassz! A gondolkodás csak megzavar, élj nyugodtan, vannak mások, akik gondolkodnak helyetted. Kiszolgáltunk téged. Adtunk hitelt. S hogy miből fizeted vissza? – Van lakásod. Még van, de meddig?! Múhaldon találjuk a sorozatokat, kárpótlást kapsz a frusztrációkért, kiélheted vágyaidat, te is hős lehetsz, maradj otthon, a képernyő házhoz viszi az agressziót, tárcsázz emelt díjas telefonszámot, te is nyerhetsz. Vonzó benne, hogy eltereli a figyelmet a lét problémáiról, nem készíttet aktivitásra, nem serkent kritikára, önvizsgálatra. Hauser Arnold szerint „a magasabb rendű dolgok, az erkölcsi lét komolysága, kockázata elől megszökök, bennünket is menekülésre biztat”. Miközben vágyakat, soha és sehol be nem váltható reményeket elégit ki, különböző eszményeket idealizál, az ízlésszint folyamatosan és látványosan csökken. Éltető ereje az a fogyasztói elvárás, hogy el kell fojtani mindazt, ami a nyugalmat megzavarná. Ám a „ne gondolkozz!” taktikája talán mégsem jött be. A fizikai, érzelmi és intellektuális cselekvést elfojtó passzivitás az aktív várokozás állapotába fordult át, s talán az egyéni és közösségi cselekvések is kapcsolódnak majd ehhez.

Az esélyegyenlőség jegyében lépünk föl a gondolkodás szabadságáért. Nem szabadgondolkodói értelemben, hanem azért, hogy ne érezzük magunkat árvának (árvácskának), mert gondolkodni szeretnénk, mielőtt fogyasztunk. Vagy épp a fogyasztás, beleenyugvás, semmittevés helyett. Nem érdekel a tömegek megvetése: „Nem csinál semmit, csak gondolkodik. (Mit jelent e szó? Nem érdekes. Hol a távirányító?)” S honnan tudnák a nem olvasók-nem gondolkodók, hogy az árvácska három színe miatt a Szentháromság szimbóluma is (gondolkodás=gondoskodás, megváltás, megtisztulás), néphitünk viszont úgy magyarázza nevét, hogy a páratlan, alsó, sárga szírom az irigy mostohát, a két tarka, középső annak lányait, a két felső, ibolyaszínű két árvát jelképez.

A kacér média-lányok szolgálatával vajon meddig bánik mostohán a fogyasztói (agysejteket és lélekpórusokat el-fogyasztói) társadalom a gondolkodó árvákkal?

LÓTUSZ

Képtelen természetrajzi fordulattal: a lótusznak semmi köze nincs a lóhoz, ellenben a lóvá tettek közelebbi kapcsolatba kerülhetnek az elsősorban Indiában, de Egyiptomban, Kínában – s néhány utalásával – Japánban is számos metamorfózisában megjelenő virággal. Hogy a lóvá tevés analógiáját magyarázzuk, ahhoz viszont egybe kell kapcsolnunk a közelt és a távot, hiszen elég az elmúlt évek honi közéletének néhány amorális, az erkölcsi érzéket teljességgel nélkülöző megnyilvánulására gondolni, illetve a lótuszt klasszikus jelképiségének homéroszi esetéhez fordulni. A lótuszt nemcsak Héra (a főisten-nővér és -feleség) szent növénye volt, hanem Odüsszeuszt és társait is megszédítette, amikor „felejtést ettek” a lótuszevők szigetén. Édes a felejtés, mint a mámor, s miért ne lehetne lótuszt íze a hatalomnak is, gondolhatták a potentátok, már ami a tudatos felejtéssel együtt járó múlt- és jelenhamisítást illeti? Odüsszeusz majd-nem pórul járt, a póroknak viszont az Odüsszeusz-toposzkból inkább a tűrő lelkű jelzőt osztják, mint az istenit vagy a bölcsét, nem beszélve a leleményességről.

No, de igazságtalanok lennének a lótuossal, ha szimbolikáját holmi igazságbeszédekre korlátoznánk, ugorjunk vissza inkább a konfuciánus erkölcsstanhoz, ahol a lótuusz a tökéletes, erkölcsiekben nemes, becsületes személyek virága: az iszapból emelkedik a víz fölé, a sötétségből szabadulva, a napfényben tárja ki szeplőtlen tisztaságát (megfelelője ezért a vízi lilium is). Ennek pedig nyáron volt az ideje, két választás között – és a kínai virágnaptárban is a hetedik hónap kapcsolódik hozzá, így a lótuusz egyben a nyár jelképe. A bimbónak, virágzó és elvirágzott lótuusznak Indiában külön neve van, a jövő, a jelen és a múlt együttesen a múlt idő jelképe. Ugyanakkor, mint női princípium, a termékenységet, az örök életet, magát a női ölet szimbolizálja. Ám az ölek között nem csak szimbolikusan van különbség, a „kék lótuusz” kifejezéssel gyakran illették a kurtizánokat. Mindenesetre a névben rejlő „kötni” vagy „szerelembe esni” (lian) jelentés a hódítási taktikáknál is nélkülözhetetlenné teszi a lótuuszt. Nemcsak a világegyetem (vagy az idő) győzhető le lótuuszülésben, hanem állítólag a kínai lányok lábát is azért kötözték el, hogy elnyomorított lótuusz-lépéseikkel csábítsák magukhoz az előkelő férfiuakat (ezt a járást a japán gésáknak szintén tanítják).

S lám, mégis van köze a felejtéshez a lótuusznak: míg a lólábra gondoltam (ami mindig kilóg, mert ilyen a természete), elfelejtettem a poént.

ROZMARING

Hogy a magyar kultúra dilemmáiról gondolkozva miért éppen a rozmaring jut eszünkbe? Ennek magyarázata e virág szimbolikus jelentésében ugyanúgy ott rejtőzik, mint a kultúránk állapotában. Hogy majd nem így lesz? A türelem nem rozmaringot terem.

A kultúra mibenlétének érzékeltetéséhez szeretve idézem a *Candide, avagy az optimizmus* Pangloss mesterének egyik kulcsmondatát. A „műveljük kertjeinket” felszólítás egyben figyelmeztetés – csak a tevékeny életforma szabadíthat meg a három legfőbb rossztól: az unalomtól, a bűntől és a szükségtől. A kultúra, valaminek a művelése, tehát az élet minden területét átható, korok és társadalmi rétegek szerint is tagolt műveltségi szint, az értelmes emberi létezéshez szükséges tevékenységek összességének állapotát jelöli. Ahol e műveltség magas szintű, ott kevesebb az unalom, a bűn és a szükség. Ha csupán e három fogalommal mérnénk a mai magyar kultúrát, milyensége – az életszínvonalhoz hasonlóan – csupán békaperspektívából meghatározható. S ha játszunk a szavakkal, úgy is fogalmazhatunk: a legnagyobb bűnt azok követik el, akik pénzügyi (vagy bármilyen más) szükségre hivatkozva szorítanak vissza az unalomba, az önálló cselekvésre képtelenné tevő gondolatlanságba a szellemi javakra amúgy éhes embereket, hatalmi dölyffel kérdezvén: a hasadat akarod-e megtölteni, vagy a ledkedet, az agyadat? Miközben mindaz, amit benyeletnek, silány minőségű, romlott és bűdös; miközben hosszú távon nem a pénz hoz létre kultúrát, hanem a kultúra teremt olyan fedezetet, amelyből társadalmi, ezzel együtt gazdasági haszon is származhat.

Nos, akik naiv optimizmusukban még hisznek a szellemi értelemben is vett tevékeny életformában, azok jól kifejezhetik mindenkori aggódásaikat egy gomblyukba tűzött rozmaringgal. Mert a rozmaring (például) a magyar népdalkincsben általában a szomorúság virága, bánatot, halált, özvegységet is jelent, miközben virulása a szerelmet jelképezi. Fontos „tartozéka” az esküvőnek, „ébre tartó balzsama” az ünnepnek, megvédi az ellentől a bevonuló bakákat, illatosít és gyógyít, elűzi a rossz szellemeket.

Ha van tehát valamely igazságcsőre a folklórban, elő a rozmaringgal, kultúra lovagjai! Legyen ünnep, ne legyen bánat, illatosodjék a szív, gyógyuljon seb, ne fogjon rajtunk ma sem a hatalmi arrogancia, úztessenek el a kultúránkra ártalmas rossz szellemek!

RÓZSA

Bizalmas ügyeinket „sub rosa” (rózsalugas alatt) beszéljük meg. Az antik hagyományból eredően a titoktartást (későbbről a gyónási titkot) is jelképezi e virág, mely (köszönhetően talán sokféle színének és változatának) az egyik legtöbbször használt eleme a virágnyelvnek úgy a mitológiában és a keresztyén hagyományban, mint a népi szimbolikában. Nem is tudjuk felsorolni mindegyik megjelenését, a jelentésgazdagság illusztrálására azonban említsünk meg néhány szerepet.

Az évköri dramaturgiában a rózsza maga az ellentmondás, ne csodálkozzunk azon sem, hogy folyton keverednek a pogány és keresztyén jelátvételek, nem beszélve a folklór, a népi díszítőművészet alkalmazási sokszínűségéről. Vénusz virága és a májusé (május volt a szerelem istennőjének hava), az újjászületésé, de a rosalia-ünnepek kísérője lett a gyász és bójt, a szexuális tilalom és megtisztulás. Vénusztól (az eredetileg fehér virágot a tövisbe lépő istennő vére festette vörösre) a rózsát Szűz Mária örökölte, a földi szerelem szimbóluma így lett az égi szerelem jelképe, de a vörös rózsát a keresztyénység is a vérrel kapcsolta össze, amikor Krisztus hulló vérével az égi (rózsza)harmattal társította. Ráadásul a vadrózsza öt szirma a Megváltó sebeit jelképezi (ez okból került a szabadkőműves rózsakeresztesek jelvényébe), s az sem véletlen, hogy a tövis nélküli pünkösdi rózsza, mely Mária-jelkép, a bűntelenségre, a szeplőteleniségre utal. A rózsza tehát bűn és tisztaság egyszerre, s a tövis is csak a paradicsomi bűnbeesés péntekén, Vénusz napján jelentek meg rajta. A katedrálisok első rózszaablakai az állatöv kerekét idézik, a rozetta nemcsak az isteni fény, hanem az örök körforgás kozmikus jele. A gyermek Jézus kezében lévő rózsza önfeláldozásának szimbóluma, Szent Ferenc véréből rózsák (Adoniszéből szellőrózsák) fakadnak, a pogány rosalia ünnepek bekerültek Szent Rozália kultuszába. A rózsaszimbolikán alapszik a keresztyén rózsafüzér, noha – a jelképkutatók hívják föl erre figyelmünket – a füzér keleti eredetű, és muzulmán közvetítéssel került Európába. A tisztaság mellett a szerelem kertjének piros virága vulva, a rózsaszakajtás szerelmi együttlét, a tündér a rózsabokorra hulló harmattól esik teherbe, Csipkerózsika is éppen nővé érik, szüzességét veszíti el...

„Sub rosa” mennyivel izgalmasabb e titok, mint az attól való rettegés, hogy a lugaspolitika paktumai egyeseket mindig virágoztatnak, ám nekünk csak a tövises jutnak!

TULIPÁN

Némi bajban vannak a tulipánmagyarázók, amikor a virág, illetve annak jelképi motívumeredetéről van szó. A tulipánt sokáig jellegzetesen ősi motívumnak tartották a magyar népművészetben, sőt, volt olyan időszak, amikor a virágot a hazafias érzések fokozásának szolgálatába állították. (A *Budapesti Hírlap* 1906-os felhívásából idézett *A virág a magyar népi kultúrában* című tanulmányában Ujváry Zoltán: „Ez a kisvirágjelvény a szívek fölé tűzve a magyar remény, a magyar hazaszeretet, a magyar nyomor és szenvedés kised zászlaivá lesz. Álljanak be a jelvény viselésével a hazaszeretnek, a nemzeti vágyaknak, a magyar történeti nagyságok kultuszának, minden magyar ügy: művészet, ipar, irodalom támogatásának, a névtelen, szervezetlen, egységes, általános, eszményi egységébe.”) De közelebbi példákról is tudunk, amikor politikai szerveződések gyűltek a tulipán köré. A baj csak az, hogy a tulipán bár ősi, ám nem magyar motívum. A folklórkutató is felhívta a figyelmet, hogy Magyarországon a 16. század közepén főúri kertekben már előfordulhatott a tulipán, valójában azonban csak a 17. században vált nálunk általánosan ismertté és divatos virággá. (A tulipán ősiségét valló rajongók szerint a magyarok már a honfoglalás előtt ismerték a virágot, és a törökök

közvetítésével csak „felfrissült” az ősi élmény. A tulipán és a – végső elemzésben perzsa – turbán etimológiai rokonsága pedig csak tovább fokozta a magyar tulipán „turáni” kapcsolatát. Hogy ezzel szemben az olasz vagy német, esetleg oszmán-török közvetítés a tény, az nem volt érdekes.)

Logikusabbnak tűnik az, hogy a tulipánnak és a liliomnak hasonló a formája – ezért emlegetik a magyar népdalok is felváltva azokat, amikor a nőiségről, a szerelem megvallásáról volt szó, illetve a népművészeti ábrázolásokban a szerelmi ajándékozásról vagy épp a női termékenység révén a gonoszt távoltartó mágikus szándékról. Hoppál Mihály arra figyelmeztet: a tulipán sokkal jobban jelképezi az érzékiséget, mint a liliom, hiszen utóbbi inkább a szűzies megjelenésre utal. A folkloristák figyelme ezért a kifejezetten női jelképiség vizsgálata felé fordult, megállapítva azt is, hogy a tulipán költőien átfogalmazott vulva-ábrázolás, a tulipán(t) tehát a két széttárt combnak és az „élet kapujának” ikonikus ábrázolása. A tulipánt gyakran egybe is rajzolták a szívvel, ezzel fejezve ki a szerelmi üzenet lényegét. S ez már csak a forma miatt is magától értetődő, hiszen az említett virág stilizált formában pontosan egy fordított szív alakját mutatja. Volt idő, mikor azt kérdeztük: aki a tulipánt saját jelképének választja, az valóban megfordítja-e a szívét...

SZOMORÚ-CSOKOR

Nézem a tévét, olvasom az újságokat. Nem vagyok mazochista, szükségem van a tájékozódásra. Nézem a csekketeket, olvasnám a pénzt. (Utóbbi foglalatosság rendszerint feltételes módú.) Hallom a demokráciaféltés bolhaköhögéseit, kihallom abból a veszteséget és gyűlöletet. Nem a demokrácia veszett el, hanem az áldemokráciából húzott sarzsi. Néha irtózom. Olvasom a bibliai példaüzenetet: ha megdobnak kővel, dobjak vissza kenyérrel. A kenyeret inkább eszem, s az élni akaráshoz gyűjtve erőt, szétnézek egy falak közé varázsolt virágoskertben, összeszedek egy csokorra valót, átadom azt a menekülő kertésznek. A virágok gyakran nem engedelmeskednek a gyűjtőgető kéznek. Egyesek elbújnak, nehogy illetlen vázába kerüljenek, mások szinte magukat szakítják oda a csokorba.

Az én szomorú-csokoromba most a következő virágok kerültek: *Bazsalikom* a *bogánccsal* – gyűlölet a szigorúsággal; bár a bogáncs előbb óvakodott, mert nem mások, hanem magunk sanyargatására utal. *Fehér mák* került bele, jelezve a „szív álmodosságát” (már ha van szív egyáltalán ott, ahol dobognia kellene annak). *Harangvirág* egy tucatnyi, amely a fecsegést jelképezi. *Kikerics*, a jövőre szép napokra „emlékezve”, *labdarózsza*, mert tele vagyunk nyúggal és bosszúsággal, s a bajok mellé mindig van egy jó adag *maszlag*: megtévesztő báj is. Az önszerelmet, az egoizmust jelképező *nárcisznak* szinte mindenhol ki szokott nőni a feje, fel-feltűnnek a *piros muskátlik*, az ostobaságot jelképező virágok. Gyülekeznek a *sáfrányok*, a visszaélés jelképeként, a *sárga liliomok*, a hamisságra figyelmeztetve, már-már versenyezve a csokorba kerülésért a megcsalt remények *sárga nárcisz*aival, a hasonló jelentésű *szellőrózsák* testvéreiként.

S odakérekdedne végül a *bürok* és a *csalán* is, előbbi mintegy felmentést kérne, amolyan reformszeretetet, utóbbi pedig a kérőnek adott válaszmom. Idézem is magyarázatként a Kassay Adolf által 1852-ben összeállított első magyar virágnyelv-szótár példáit, ahol a mérgező bürok ezt kéri: „*Ne fuss tőlem, én is a természet teremtménye vagyok!*” S a gyógyító csalán így válaszol: „*Távozz, irtózom tőled!*”

ARCHÍV FOTÓK BÉNYI ÁRPÁD ELSŐ (CSOPORTOS) KIÁLLÍTÁSÁRÓL

Bényi Árpád, a Református Kollégium tanulója, 7. osztályos gimnazista korában, 18 évesen, 1949 júliusában hat grafikájával és egy szobrával szerepelt a Medgyessy Kör elődje, a Tamás Ervin és Tóth Ervin által vezetett Képzőművészeti Szabadiskola csoportkiállításán. Nem sokkal előtte, márciusban, a Debreceni Ady Társaság hirdette meg képzőművészeti pályázatát, melyen az ifjú Bényi Árpád II. díjas lett a *Kenyérszégő* című faragott faszobrával és a *Furulyázó* című szénrajzával.

*Bényi Árpád Kenérszegő szobra
ma is ott áll a műteremben, az utolsó
festmények előtt, az asztalon*

Bényi Árpád szénrajza: Furulyázó fiú

Bényi Árpád festőművész hagyatékban föllett grafikáiból, rajzi jegyzeteiből a folyóirat 2011-es évfolyamában újabb összeállítást adok közre. – A posztumusz grafikai kiállítás albumából válogatott lapokhoz írt verscsokor a *Néző* • *Pont* 33. kötetében volt olvasható.

Kovács János: VAKONDEVILÁG
(Versek Bényi Árpád grafikáival, 2006.)

Kétkezi kútfúró mesterember Kovács János, aki (Ószabó István szavaival) „a hetedik nap ajándékaiként” írta verseit. Egy modern Berda József állt elének kötetében, költészetté nemesült őszinte és expresszív szavaiban az élet.

Mutatta másoknak is a verseket (erre utal az Aczél Gézának ajánlott négysoros *Kritika*), de ki más érthette volna meg e nyers-finom lírát, mint Bényi Árpád!? Vonalakká formálta újra a költemények képeit (az 50 vershez 12 rajz készült) – hála érte. Bényi ezt írta a kötet hátsó borítójára:

„Kovács János öszövétségi elődök nyomán vizet fakaszt az alföldi sivatag porából, és néha két kút közötti kegyelmi állapotban nehéz lélegzetű versekké testesülnek a láz ritmusai. Parázna imái kerülnek a szent szavak áhítátát. Szavak buggyannak elő a képek között, és a képek szavakká válásának helyén igaz hitek forrása buzog. Képei spontán robbanással versekké íródnak. A színek ígévé válásának idején lélek és szellem járja újra át az elembertelenedett világot.”

Jelölésük képpé e'
faj' keretben

Bényi Árpád illusztrációi Kovács János verseihez (*Babgulyás*; *Kritika*)

LITVÁNIÁTÓL HISPÁNIÁIG EXLIBRISEK ÉS ALKALMI GRAFIKÁK EURÓPÁBÓL

**Kiállítás dr. Lenkey István gyűjteményéből
– a gyűjtő adománya putnoki Gömöri Múzeumnak**

A Pro Gömör-díjas (Imolay) dr. Lenkey István gyűjteményrészre putnoki tárlatán

A rovat olvasóinak talán nem kell külön bizonygatni az exlibris világműfaj-jellegét. Ez az igen találó cím (*Litvániától Hispániáig*) ugyanakkor nemcsak a műfaj határok nélküliségét, hanem a rá jellemző gyakori játékosságot is felidézi. A neves gyűjtő, a Pro Gömör-díjjal kitüntetett Lenkey István címválasztása nemcsak játék a szavakkal, hanem komoly kinyilatkoztatás. Nem kevesebbet állít ugyanis, mint hogy európai keresztmetszetet ad a kis- és alkalmi grafikai lapokkal – nem feltétlenül Európáról, és nem is a grafikai művészetről általában, hanem egy kultúráról. A közös pontokról és a különböző hagyományokat összekötő asszonanciáiról. A szavak magánhangzó-ríme a nemzetek karakterének ellentéte helyett azok egymásra-mosolygására utal. Miként az exlibris maga is lehet a játékban felszabaduló szellem finoman érzéki megnyilatkozása.

Ebben a kultúrában (úgy is, mint szervező, megrendelő és közvetítő) kiemelt szerepet kap a gyűjtő. Ő jelenti a perspektívát, ő áll mintegy a szemlélődés fókuszában – és ő húzza meg a horizontot. Vagy másképp fogalmazva: az ő optikáján keresztül látunk meglevenedni magunk előtt egy sajátos értékvilágot, miközben nem alkotóként, csak címzettként van jelen – a gyűjtő presztízsének egyik mérése lehet a nevére dedikált lapok száma –, de a legtöbb alkalommal csupán a lap birtokosa.

Vagy mégis alkotónak tekinthető az exlibris-gyűjtő?

Hogy erre válaszolni tudjunk, csupán röviden tekintsünk vissza a műfaj történetére, tudván, hogy nem ismeretlen sem a könyvjegy, sem Lenkey István személye. 2008-ban ugyanitt már megnyílt egy exlibris- és alkalmi grafikai gyűjteményrész kiállítása. Két évvel ezelőtt 44 grafikus exlibriseiből, illusztrációiból s egyéb alkalmi lapjaiból összesen 400-at mutatott be. A gyűjteményt a Gömöri Múzeumnak adományozta, s akkor a kiállítás más helyszíne felé is útra kelt. (A múlt év végén, egyéb putnoki és gömöri kötődésén túl, e gesztusáért is részesült a Pro Gömör-díj kitüntetésben.)

Most ezt a kollektíót tovább gyarapította, megduplázva a kínálatot és az adományt. A kiállítás összesen 100 tablóján 22 ország 85 alkotójának mintegy 800 műve látható.

Noha nem egy exlibris-lap, némi túlzással, alig nagyobb, mint egy testesebb dióhéj – az exlibris történetét nehéz dióhéjban összefoglalni. Főként a gyűjtő, a

kutató érezheti így, aki számára minden apró részlet fontos. Minden motívumhoz, jelképhez, figurához, névhez, minden laphoz van egy története. Ha egy-egy könyvjegyről csak egy percet beszél, amit ő természetesen kevésnek érez, több mint fél napon keresztül hallgathatnánk a beszélőket, míg a 800 lap végére érünk. De az ismertetést most „méretre kell vágni”

*Ex libris Lenkey István
Józsa János fametszete*

Klasszikus meghatározás szerint az ex libris sokszorosított (grafikai vagy nyomdai) eljárással készült papírlap, s a könyv belső oldalára ragasztják, hogy a könyv hovatartozását dokumentálja.

„Művészi rajz, címer, embléma, történetileg kialakult allegória, szimbólum, vagy egyéb ábrázolás, *ex libris* felirattal, a könyvtulajdonos nevével, esetleg jelmonddal, mottóval, idézettel ellátva, az egyes korok és művészek stílusa, ízlése szerint más-más megformálásban”.

A posessorjegyek (a könyv birtoklását tanúsító jelzések) egyébként nem a könyvnyomtatás termékei. Már a kódexek megrendelői is tulajdonjegyet (címert, monogramot, saját portrét) helyeztettek el a kötéstábla vagy a kódextest díszítőmotívumai közé. Az ilyen tulajdonjegy az *ex libris* vagy „supra-libros” őse. A 14–15. században már külön lapra festették a tulajdonos címerét, s e színes lapot ragasztották a kódexbe. A nyomtatással egyre gyakoribbá vált, hogy a tulajdonos kézzel írta be nevét a könyvbe – az „*ex libris mei...*” („*könyveim közül való*”) beírás sok régi nyomtatványban fellelhető.

A sokszorosított, könyvre applikálható lap a nyomtatás elterjedésével egy időben honosodott meg (de az elnevezést csak a 19. század végétől használjuk). Hogy a nyomtatott könyv mind nagyobb számban, mind többek számára lett elérhető, különálló könyvtárjeggyel jelölték a tulajdonost. A 15. század végéig készült ősymtatványokban fennmaradt exlibrisek kis száma szerint használatuk ritka volt; a könyvtárjegy elterjedése a 16. században kezdődött.

Az európai exlibrisnek tehát félezer éves története van, de a 19. század végéig, az „arisztokratikus szenvedély” polgárosodásának koráig, inkább könyvtártörténeti volt jelentősége. A gyűjtőmozgalmak megindulásakor önálló képzőművészeti, kisgrafikai műfaj lett belőle. A tömegesedés, miközben az exlibris már nem föltételezte magát a könyvet, a műfaj demokratizálódását ugyanúgy jelentette, mint ahogy elősegítette az általa tárgyiasított szimbólumok, jelkép-együttesek jó értelemben vett popularizálódását.

Abban, hogy Lenkey István tudós könyvtáros, művészetekkel foglalkozó teológus, a művészet publicistája a könyvjeggyel találkozott, lehetett valami sorsszerű. Az önállósult, könyvtől különváló exlibrist bizonyos értelemben szintén a képzőművészet publicisztikájának lehet nevezni – olyan, mint egy mives Kosztolányi-jegyzet, egy Márai-aforizma, egy látszólag könnyű

tollal (vagy vésővel) odavetett megjegyzés, de benne van egy egész élet bölcsessége.

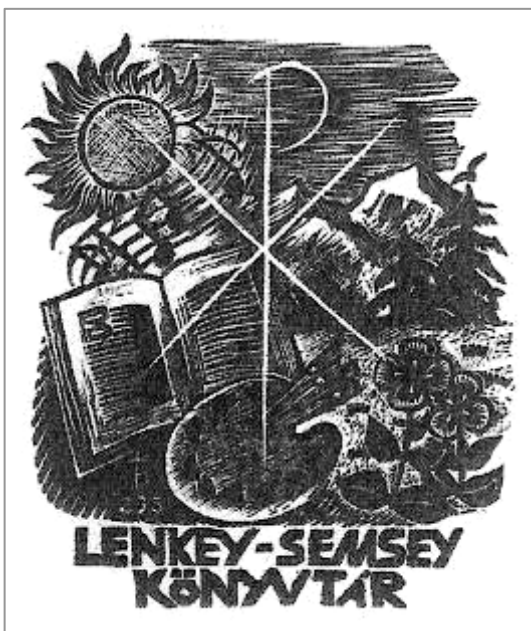
A két évvel ezelőtti gyűjteményt bemutató alkotásjegyzék végén Lenkey vallo-mása állt *Találkozásom az exlibrisrel – hogyan lettem gyűjtő?* címmel. A putnoki és debreceni élménykör összekapcsolódik, de ki is bővül, országossá, nemzetközivé szélesedik. Putnokon Pásztor Pál könyvgyűjteményében látott először exlibriseket, még 1954-ben, majd tíz évvel később, a Debreceni Theológiai Akadémia hallgatójaként Nagy Dezső lelkész-könyvtáros mutatta be könyvjeggyűjteményét, felkeltve érdeklődését „e csodálatos házi képtár iránt”. Ekkor vette elő a még Pásztor Páltól kapott könyvjegyet, Nagy Dezső több lapot ajándékozott neki. A Pécsi Kisgrafika Barátok Körének tagja lett, s 1973-ban a debreceni gyűjtőkör megalapításában is részt vett. Állandó szerzője a *Kisgrafika* című folyóiratnak, s noha két évtizede megszakadt a kapcsolata Debrecennel, az új életter patriótájaként Mohácson is művészetszervezésbe fogott, nem hagyva ki abból az exlibrist sem.

A formakincs szerint vannak heraldikus, témás (vagy szimbólumos) és szöveges exlibrisek. A régi könyvjegyek leggazdagabb csoportját a címeres exlibrisek alkotják. A címerjelleg máig feltűnik: a tulajdonos/címzett létező címerét jeleníti meg lapján a művész, vagy a feliratot helyezi címerszerű keretbe. Ilyen felület az egyébként is szövegghordozó könyvtábla, a könyv belseje, a papír és tekerecs.

A címeres exlibris minta volt azon megrendelők számára is, akiknek nem volt családi címerük: az exlibrisen a címer-elemek, mint ábrázolási megoldások tűntek föl. Leggyakoribb megoldás gyanánt a címerpajzs az egyszerű polgári foglalkozások emblémáit (attribútumait, szimbólumait) vagy a tulajdonos/címzett monogramját hordozta.

A címeres és témás exlibrisek számtalan változatával találkozunk Lenkey István gyűjteményében. Öröndetes, hogy a nevére (vagy a család számára) készített könyvjegyekből számos variáció feltűnik. Továbbá a kollekció és a műfaj természeténél fogva visszaköszönnék a helyi sajátosságok, a nemzeti jegyek, a stílusok, karakterek, melyek a könyvjegyen ugyanúgy ott vannak, mint annak édestestvérén, az alkalmi grafikán.

Amennyiben az exlibris nemcsak a címzett, a könyvtulajdonos „portréja” (azt se felejtjük: a könyvjegy gyakori főmotívuma maga a portré), hanem a művész kézjegye is, ez esetben a kisgrafika-gyűjtő kollek-

*Oriol Maria Divi exlibrise
Lenkey Istvánéhoz címezve
(fametszet)*

ciója szintén „portrét” rajzol magáról a gyűjtőről, érdeklődéséről, értékszempon-tjairól, szelekciós elveiről.

A címzettek és illusztrációs ihletforra-sok személyiségrajzához szükséges ada-tok mellett a művész jelképes önportré-jával művein keresztül találkozunk, de látjuk a megrendelő gyűjtő szellemi-lelki arcképét is. A Lenkeynek dedikált lapok nem Lenkey külső arcvonásait mutatják föl, hanem szellemi-lelki karakterét. Ha feltűnik a portré, az olyan személyiséget örökít meg a múltból, akinek jelenléte ars poétikus értékű: a gyűjtő saját szellemi értékelkötelezettségéről számol be.

Anatolij Kalasnyikov
Réthy Istvánhoz
címzett exlibrise
(fametszet)

Ez esetben a portrénak áttételesen ré-sze lesz minden, az exlibrisen szereplő tárgy, motívum, a velük való játék. S több alkalommal az exlibris világában otthonos erotikum (csak zárójelben jegyezzük meg: a könyvjegyek egy külön csoportját játékosan sex-librisnek nevezik). Jelenlé-te egyébként metaforikus: nem a kimon-dásra, csak a sejtésre vonatkozik. A *memento mori*, az „emlékezz a halálra” figyelmeztetése mellett a másik, embert irányító ösztönt, az eroszt szólítja meg.

S van itt egy negyedik arckép: e lapo-kon egy szellem- és kultúratörténeti

kalandozásra indulhatunk. Esetünkben: Európában, Litvániától Hispániáig.

A 100 közül 75 tabló külföldi, 25 ma-gyar alkotókat mutat be. A magyarok közt élő és már elhunyt művészek lapjai szerepelnek. Mivel hosszú a sor, csupán néhány nevet emelek ki: Bálint Ferenc, Fery Antal, Gáborjáni Szabó Kálmán, Haranghy Jenő, Józsa János, Kőhegyi Gyula, Nagy Árpád, Petry Béla, Sólyom Sándor, Szilágyi Imre, Tempinszky Ist-ván, Ürmös Péter, Vén Zoltán, Vincze László egyaránt jeles klasszikus és ma is aktív alakjai a hazai képzőművészeti, grafikai és exlibris-életnek.

A külföldi országok közül legjobban az osztrákok vannak képviselve, 13 művész-szel, majd Németország 8, Dánia 7, Csehország 5 alkotóval – a többi ország 1–3 grafikust adott.

A tárlatrendezésben Lenkey Istvánt az vezette, hogy a két évvel ezelőtti kiállítás után a látogatók kitekinthessenek arra, hogy Európában milyen exlibrisek és alkalmi grafikák születtek a 19. század végétől, áttekintve az egész 20. századot. A megoldás senkit ne zavarjon, hogy az anyagot a gyűjtő nem tudta országonkén-ti csoportosításban tömbösíteni, sőt, ez

csak még tovább színesíti a befogadói lehetőségeket, s ezzel is megszűnnek a határok országok, témák, művészek, könyvjegy-címzettek között.

A bevezető elején tettük föl a kérdést: Vajon tekinthető-e alkotónak az exlibris-gyűjtő. Költői kérdés, hiszen a válaszuk erre: egyértelmű igen. Az exlibris történetéből is jól kivehető, hogy a gyűjtő hívta életre az önállósult műfajt, s a megváltozott gyűjtői igények választották külön az exlibrist a könyvtől. A gyűjtő a legtöbb esetben a grafikai lap inspirációs forrása, s némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy amikor az exlibrisek találkoznak,

akkor nem is annyira a művészek, mint inkább a gyűjtők találkoznak.

Nem véletlen az sem, hogy egy-egy művész több variációját is elkészítheti egy-egy gyűjtő számára dedikált lapjának: a jó művész nem egyszerűen kompozícióba rakja a címzetre jellemző vagy a címzett által kért motívumokat, hanem a műfaj keretein belül próbálja megfejtetni is személyiségét.

„Alkotó” tehát a gyűjtő – de ha a szigorúbbak vagyunk a megítélésben, akkor is azt kell mondanunk, hogy mindenestre társszerzője az exlibrisnek.

Lapszemle:

KISGRAFIKA – 2010/3.

Az augusztus 24–29. között megrendezett isztambuli, XXXIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszusról Palásthy Lajos, a Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület titkára ad képes beszámolót az őszi szám első blokkjában. A kongresszusra meghirdetett pályázaton 379 művész 540 lapja szerepelt (összesen egyébként 1282 művésztől, 43 országból 4130 ex libris érkezett be). Ürmös Péter a finnországi XVII. Aboensis Ex Libris Találkozóról adott úti beszámolót; Vasné Tóth Kornélia pedig a Hungarika-exlibrisek moszkvai kiállításáról tudósított a *Kultúrák közötti párbeszéd* című írásában. Feledy Balázs Jurida Károly születésének 75. évfordulójára írt emlékeztetést a múlt év februárjában elhunyt grafikusművészről – portréja aktualitását az is adta, hogy nyáron rendeztek műveiből emlékkiállítást a Barabás-villa Galériájában.

A „Hírek” között olvasunk Gardonyi Sándor grafikusról; Arató Antal egy Tóth Ferenc által Fery Antalról készített rajzot mutat be; a folyóirat itt emlékezik az idén nyáron 84 éves korában elhunyt Körösi Lajos exlibris-gyűjtőre; Ürmös Péter Bardócz Lajos *Időhidak* című kiállítását recenziálja, s ugyanezt teszi Arató Antal íj. Kékesi László könyvét ajánlva, amely Kékesi László grafikai kiállításairól ad közre forrásértékű feljegyzéseket. Az ezúttal is gazdag „Lapszemle” rovat tíz hazai és nemzetközi kiadványt ismertet (köztük a *Néző • Pont* 33. kötetét).

FOLYTATÓDHAT A GODOT-ÚJRAOLVASÁS

PINCZÉS ISTVÁN FORDÍTOTTA LE A BECKETT-„ŐSABSZURD” ANGOL VÁLTOZATÁT

„Csak ezt az egy változatot ismerik” – Samuel Beckett *Godot-ra várva* című drámájában Vladimirtől hangzik el a címben foglalt mondat, azt feszegetve, miért hiszik az emberek, hogy csak az egyik lator üdvözült, ráadásul a négy evangélista közül csupán egy állította ezt.

Pinczés István DLA, Jászai- és Ucsimura-díjas rendező, színházelméleti szakember, tanár és műfordító portréja – a fotó (Máthé András fotóművész felvétele) a Színház című folyóirat 2008/áprilisi számában jelent meg – és Samuel Beckett

„Jó három évtizeddel ezelőtt debreceni angol szakos hallgatóként a *Waiting for Godot* szövegének olvasása közben észleltem először, hogy a szótározás megkönnyítésére használt legális 'puska', a franciából fordított magyar szöveg és az angol textus nem azonos. Másodszor 2002-ben szembesültem ugyanezzel a ténnyel, amikor Debrecenben, a Csokonai Színházban lehetőségem nyílt Beckett klasszikus abszurdját színpadra állítani kétnyelvű ikerelőadásban. Az angol szöveg és a meglévő magyar szöveg dialógusainak és szerzői instrukcióinak megmagyarázhatatlan eltérései nem pusztán a térszervezés szintjén okoztak zavart, hanem szerepértelmezési, szituációelemzési konfliktusokat is szültek.

Az előadás üzembiztos lebonyolítása azt követelte, hogy a színészek az angollal teljesen ekvivalens magyar szöveget használjanak, ezért elkészítettem az előadáshoz a darab magyar fordítását” – írja Pinczés István a *Bárka* 2010/5. számának műhelytanulmánya bevezetőjében. A tanulmány címe is a fent idézett mondat: „*Csak ezt az egy változatot ismerik*” – ez azonban nem az evangéliumra, hanem *Godot* „ősabszurdjára” vonatkozik. Pinczés István ugyanis új szövegváltozattal lépett a közönség elé: *Godot* angol nyelven újraírt drámáját fordította magyarra.

„Valahol vagyunk – valahol az üres sír-gödörhelyekben bővelkedő Földön, az Ember kozmikus lakhelyén, kó és fa, szer-

vetlen és szerves világ találkozásánál. Ott, ahol a társára utalt, a társát kiegészítő 'átlagember', bárki, Akárki (Everyman, Jedermann) vég nélkül vár Valakire. Két egymás mellé rendelt felebarát a lét és a semmi mezsgyéjén a halál utáni fiktív opciókat latolgatja. Életpótló szituációs játékokat és értelmes gondolkodást kísérelnek meg, miközben két egymásnak aláfőlrendelt embertársuk példájának ellenpontozó tükrével szembesülnek. Két komplementer Akárki elvont mezőben Valakire vár, de csak Amazokkal találkozik. Kiűzés helyett csak a küszködés marad. Az élet egy villanás, az életutazás céltalan: az út célja a végigmenés maga. A létezésnek paradox értelmet maga a korlátok közé szorított létezés ténye ad" – írja Pinczés István Jászai- és Ucsimura-díjas rendező, színházelmélet szakember, tanár és műfordító a 2010 januárjában lezárt (időközben megvédett) DLA doktori disszertációja téziseinek végén. Disszertációját a Beckett-szövegfordítás gyakorlati, a dráma elméleti és a színházi előadás rendezői megvalósításának művészi kérdéseiről írta. Ebben kifejti:

„Az angol szöveg új tartalmi értékei, megszorodott mitológiai allúziói, pontos vagy torzított bibliai és irodalmi idézetei" a „nyitott struktúrájú" mű értelme-

zési lehetőségeit gazdagítják. A fordítás, majd az új magyar szövegre épülő, a rendezői felkészüléshez szükséges szemiotikai elemzés során kiemelt figyelemmel vizsgálta „a közös szövegtörzs tartalmain túl az angol változat azon specifikus szövegtartományait, melyek – a francia alap-szöveg korreláló jelentéstartományai *ellenében* vagy azok teljes *hiányában* – értelmezési kulcsot kínálnak egy új rendezői olvasathoz. Beckett tetten érhető általános törekvése az volt, hogy 'dekonkre-tizáló' megoldások alkalmazásával, valamint gazdagabb értelmezési lehetőségeket biztosító új szemiológiai elemek be-ékelésével színpadon jól játszható, helytől-időtől függetlenített egyetemes és időtlen tragikomikus parabolává rajzolja át saját francia nyelvű komikus színművét."

Ezek tükrében vizsgálta Pinczés például a szerző által kihúzott vagy ártírt, a párizsi előadásban nem működő *instrukciókat*, a kihagyott vagy átfogalmazott *dialogusokat*, az előkép nélküli, *újonnan írt angol szövegrészeket*, a pontos vagy torzított *bibliai allúziók* rendszerét, a darab *fekete-humoros, tragikomikus* mozzanatait, az újabb angol *szójátékokat*, a *szélsősége-sebb stílusértékű* kifejezéseket, az apró, de *jelentős tartalmi következményekkel* járó *szövegmodosításokat*.

A színrevitelhez olyan előadási formát képzelt el, mely a realizmus és az elvontság jegyeit egyszerre viseli. A középkori moralitásjátékok mintájára a „modern-kori szupramoralitás” műfaji meghatározást használná, s olyan realista alapozottságú előadást szeretne létrehozni, melyben a mai emberi élethelyzetek mögött bibliai példázatmotívumok és utalások állnak sorvezetőként.

A dráma első magyar fordítása, Kolozsvári Grandpierre Emil tollából, pontosan 45 évvel ezelőtt, a *Nagyvilág* 1965 augusztusa számában jelent meg (Beckett négy év múlva Nobel-díjat kapott). 2010-ben, a *Nagyvilág* augusztusi száma közölte Pinczés István fordítását a dráma angol változatából. Ehhez tanulmányt is olvassunk *Beckett újratöltve: Az angol Godotra várva (In memoriam S. B. – Hommage à K. G. E.)* címmel. A 20 éve elhunyt szerzőre a színházi világ a 2009/2010-es évadban műveinek előadásaival emlékezett, társulatok sora adta elő legjobbnak ítélt, legtöbbször játszott művét. Az új színházi évadban azonban különleges sorozattal folytatódott az emlékezés.

Nánay István hívta fel Pinczés István figyelmét arra, hogy a darab már az első fordítás megjelenése előtt (a Kossuth Klub nyilvános felolvasó-színházi estjén) közönség elé került. E „hagyományt” folytatandó, a *Nagyvilág* szerkesztősége az angol szöveg magyar fordításából felolvasó-színházi sorozatot rendezett a *Budapesti Kamaraszínház* színészeinek közreműködésével, folyóiratok támogatásával.

Miske László (Pozzo)
és Jámbor József (Est-
ragon) a debreceni
Csokonai Színház szeptem-
ber 11-i felolvasó-
színházi előadásán.
A háttérképen Anders
Cato rendezéséből
(Berkshire Theatre,
Stockbridge; díszletterv:
Lee Savage) látható
jelenet. Az előző oldalon:
a *Ijübbanai Drámai*
Színház 2010-es előadá-
sából (rendezte: Dusan
Jovanovic; díszletterv:
Meta Hocevar)
– A felvételeket Pinczés
István bocsátotta ren-
delkezésemre

Debrecenben a Csokonai Színház, illetve a békéscsabai, a nagyváradi és a komáromi társulatok 4–4 művészeinek részvételével valósult meg az est. (A debreceni felolvasáson szeptemberben, Pozzo szerepében a 75 éves Miske László szólalt meg, mellette Jámbor József, Garay Nagy Tamás, Csikos Sándor, Novkov Máté és Oláh Zsuzsa kapott szerepet.)

Pinczés tanulmányából megtudjuk: a hatvanas évek „szűk levegőjében” nagy erővel hatott az „enigmatikus mű” megjelenése és előadása. Mihályi Gábor már ekkor arra figyelmeztetett ajánlásában, hogy a *Godot* „látszólagos egyszerűsége és eszköztelensége ellenére is rafináltan túlszűfolt; minden kép, minden mondat,

minden jelző többszörösen áttételes jelentéssel bír, amely (...) jelzésszerű utalásokkal épül rá az évszázados európai kultúrára, annak mintegy sűrített kivonata és elvetése” – idézi Pinczés István. Megjelentek olyan vélemények is, miszerint a *Godot* „áldráma: irodalmi blöff”, de a cáfolathoz segítségül siettek a kortárs nyugati alkotók érvei. Szabó György idézett ezekből: „A *Godot*-ra várva olyan alkotás, melyben egyfajta végleges filozófia nem a tudomány, hanem a művészet síkján jelentkezik.” Mindezek a vélemények azt hozták felszínre, hogy Beckett drámájának többféle olvasata lehetséges, és nem föltétlenül a „pesszimista” vagy „elidegenítő” mozzanatok érvényesülnek benne. Sőt, inkább biztatást lehet kiolvasni belőle, hogy „a lét mostohaságát is derűvel viselhetjük el.”

Pinczés István kiemeli: még a szakemberek közül is kevesen tudják: e korszakos jelentőségű műnek két különböző szövegváltozata létezik, franciául és angolul. Beckett „önkéntes nyelvi exodusa viszont nem kizárólagos: franciául és angolul párhuzamosan, egy időben alkotott. Rendhagyó jelenség, hogy regényei és drámái rendre két különböző nyelven születtek meg; maga fordította-dolgozta át őket. A forrás és a célszöveg gyakorlatilag ugyanabban az időintervallumban, ugyanabban a helyzetben keletkezett, a folyamatosan mindkét nyelvet használó alkotói személyiség önazonossága megkérdőjelezhetetlen.”

Az 1948 végén, ’49 elején francia nyelven írt *En attendant Godot* 1952 őszén jelent meg nyomtatásban, két hónappal a párizsi ősbemutató előtt. A több mint 400 előadásos sikerszeria hatására Beckett maga dolgozta át angol nyelvre saját szövegét, mint Pinczés írja: „lényegét érintő módon és mértékben”. Az angol *Waiting for Godot* 1954-ben jelent meg előbb New Yorkban, majd 1956-ban Londonban. E kettő nyelvileg még nem egyezett meg, az első hiteles és teljes angol szöveget csak 1965-ben adta ki a Faber and Faber.

Emeljünk ki néhány lényeges megállapítást Pinczés István tanulmányából:

„A két szövegváltozat szembetűnő mennyiségi, tartalmi és szerkezeti eltérést mutat. Beckett fordítás közben számos hosszabb-rövidebb dialógust és számtalan instrukciót húzott ki a francia szövegből, s írt (...) más tartalmú párbeszéd-részeket, pontosabb vagy módosított tartalmú szerzői instrukciókat. Javított a szövegen, bibliai allúziókkal sűrítette az asszociációs hálót, kiirtotta a francia vonatkozásokat, hibernizmusokkal és utalásokkal vastagította a *Godot*-t az ír-kelta kultúrához kötő szálakat, további alig felismerhető irodalmi idézettöredékeket rejtett az angol szövegbe, szóciccekét épített be, jelentéshangsúlyok áthelyezésével és újabb motívumok bevezetésével szőtte szorosabbra az azonos értelmezési irányba mutató vezérmotívumokat.

(...) A francia szövegváltozatot kevésbé kidolgozottnak és kuszáknak tartotta, s a későbbi keletkezésű angol szöveget tekintette a gondolatilag kiérleltebb, formailag tökéletesebb, művészileg hitelesebb változatnak.

(...) J. Terence McQueency komparatív vizsgálata pontosan kimutatja, hogy az angol textus szókincskészlete gazdagabb, mert sokkal szélesebb lexikai forrásból merít.

(...) Lawrence Graver más metszés-irányból közelítve azért voksol az angol verzióra, mert a darab élményszerűbb színházi előadására ebben lát nagyobb lehetőséget. (...) A két mű markáns különbsége a színpadi térben az előadás-idő folyamán plasztikusan megtapasztalható – (...) az angol verzió színszerűbb, (...) jobban játszható, színészi-rendezői szempontból hálásabb nyersanyag.”

Géher István tanulmánya rávilágít, hogy az angol *Godot*-nak van egy olyan vetülete, amiről keveset beszél az angolszász kritika: a levelet hajtó fekete fa az ír mitológia itt felejtett, szomorú Életfája. „A fa körül mintha nemzetközi társaság verődne össze: Estragon neve spanyol

vonatkozást asszociál, Vladimíre orosz, Pozzóé olasz, Luckyé angol. (...) Pedig a rongyok és az elegancia álruhájában mind írek. Papi szemináriumából szökött csavargók, koldusok, költők, filozófusok” – olvassuk Pinczés kiemelésében, aki még egy érdekességre hívja fel a figyelmet.

„A több mint kétezer éves, csaknem feledésbe ment Ogham ábécére tett rejtett utalások is a kelta-ír múlt folyamatos jelenlétét erősítik – az ókori klasszikus és a zsidó-keresztény motívumok sűrű hálórendszeréhez hozzáfornva. A druidák húszbetűs rúnairásos ábécéjében minden írott jel egy fa vagy növény nevének kezdőbetűje volt, amihez elvont fogalmat társítottak. A *nád* (=Ngetal) kezdőbetűjét jelölő, háromrovásos „Ng” szimbolikus tartalma: „*zavar, meglepetés, a nyugalom elvesztése*”. (...) A színen lévő, *szomorúfüzfő* (=Saille) „S” betűjének rúnajeléhez az *egyensúly* fogalma társul. Ez a mélyben gyökerező utalás magyarázza, miért az *egyensúly kedvéért* tanácsolja Vladimír, hogy időtöltés gyanánt a feszítő-, lazító-, légző-gyakorlataik után vegyék fel a fa tartást. (...) A *fa* a kelta Életfa (és a paradicsomi Tudás fája) mellett természetesen elsősorban a keresztfára (de a bitófára is) asszociáltat. A szerzői instrukció (... *Vladimír felveszi a fa pozíciót, fél lábon áll, bizonytalanul inog*) jelentését magyarázva Beckett jogapózszerű egyensúlyozó tartást javasol, fél lábon állva, széttárt karokkal.”

Pinczés István szerint e póz ötletét Mantegna itáliai reneszánsz festő *Keresztre feszítés* című festményéről kölcsönözhetette Beckett. E képen ugyanis – az ikonográfiailag követett Golgota-ábrázolásokkal ellentétben – a bal lator *fél lábon áll*. „Valójában tehát a ’keresztfapóz’ gyakorlatának elvégzésével nem Krisztus, hanem az elkárhozó bal lator (Gestas) testtartását utánozza Vladimír és Estragon! De ugyanebben a féllábas testtartásban látjuk vaskori leleteken az agancssal koronázott (...) kelta istenséget is. (...) E rengeteg kultúrtörténeti háttér-

jelentés ismeretében fájó vesztesége Kolozsvári nagyszerű fordításának, hogy e ponton – bár a *fa* a francia szövegben is szerepel – fejtetőre állítja a két csavargót, és a magyarul igen jól hangzó, de teljesen más holdudvarú *tótágas* szót használja.”

A franciából készült korábbi magyar fordítás gyakorlatával ellentétben az angol szöveg angol beszélő neveit Pinczés István kötelezőnek érezte magyarra fordítani, a maguk szókimondó stílusában (Farfing, Belebőff, Telihere, Curnad, Pika, Wattkan). Megszámlálhatatlanul sok ponton bővült, gazdagodott az angol változat. másutt sokjelentésű, archaikus idézettöredék szerepel az angolban a semmitmondóan semleges francia mondat helyén. (Az igen gazdag, idézetekkel alátámasztott példasort a Nagyvilág említett tanulmányában olvashatjuk.)

„Lucky az emberiség elsatnyulásáról szóló dada szóömlenye új értelmet és új színészi interpretációs lehetőséget kap: (...) az angol monológ (és természetesen magyar fordítása is) három grammatikailag ép mondat szavainak virtuóz montázsa. Lucky monológia a vallásos, a tudományos és a művészi megfogalmazás ’egymásra-kopírozott’ verbális eszközeivel vizsgálja isten létét és a pusztulásba, a halálba sodródó emberiség helyzetét. Egy valaha értelmes értelmiségi lény – mára már lepusztult véglény – visszaidézi a korábbi magas szinten gondolkodó intellektuelt (tudóst-papot-művészt)” – olvassuk Pinczés interpretációjában.

Olyan módosításokra is felhívja a figyelmet, hogy a franciából fordított magyar szövegben Estragon a *földön* ül, az angol szövegben viszont *kőhalmon*. „Az angol változatban tág asszociációs teret nyit a kő szerepeltetése (Írország, a ’kövek hona’, a Krisztus sírjáról elgördített kő, Sziszüphosz időtlen időig görgetett kösziklája, stb.). (...) Az este 6 és 9 óra között keresztre feszített pózban szorongva kérdezősködő vak Pozzo szájából elhangzó ’the Board’ metafora Pilátus törvénytevő székének kultikus helyére utal.”

Szintén vitatott értelmezési pont lehet a „*compartment*” magyarra fordítása. Pinczés a „szótárilag” is pontos, többjelentésű *parcella* szót választotta („a ’Tele a föld üres helyekkel’ létfilozófiai sűrítmény is csak ebben a felvezetésben értelmeződik valóságos és elvont jelentésében”). Mint írja: fordítói megoldását „az angol szövegben elrejtett, másutt didaktikusan felmutatott direkt és indirekt haláltoposzok dramaturgiai súlya és a fényvil-lanásnyi élet után következő ’autentikus semmi’ megfogalmazásai sugallták.”

Vagy (miként Géher Istvánt idézi): az ember „metafizikai fölöslegességben léte-zik, mert létének nincs filozófiaiilag hitelesíthető oka. (...) Beckett neveti és tagadja azt, amiben konokul hisz: a szívbe-markoló hithiányt, a fan-tomfájdalom – az élet elvesztett értelme és boldogsága – helyén a hitelesített semmit.”

A dráma két szövegváltozatát magyarul olvasók

több mint egyharmad arányú szövegtartal-m-változással találkoznak a francia alapú magyar szöveghez képest az angol *Godot*-ban. A tanulmány(ok) végén olvastakkal egyetértve: „A fordító csak remélni meri, hogy az angol *Godot-ra várva* magyar szövege hamarosan könyv alakban is megjelenhet, és bízik benne, hogy színházigazgatók, rendezők, dramaturgok kezébe kerülve hazai és határon túli magyar színházi társulatok ugyanolyan gyakran tűzik majd műsorra, mint Kolozsvári francia alapú klasszikus fordítását, melyet 45 esztendő alatt összesen 21 alkalommal láthatott a közönség.”

*Vladimir és Estragon
a hold alatt.*

*Fent: egy 2009-es
off-Broadway előadáson
a Stúdió 54 színpadán;*

*lent: a debreceni felol-
vasó-színházi előadáson
használta Pinczés István
háttérképként a jelenet-
ről készült felvételt*

KÁLVIN – MAGYARSÁG – EURÓPA

(Szerkesztette: M. Császár Zsuzsa, Szalai Gábor; Pécs, 2010. 282 oldal)

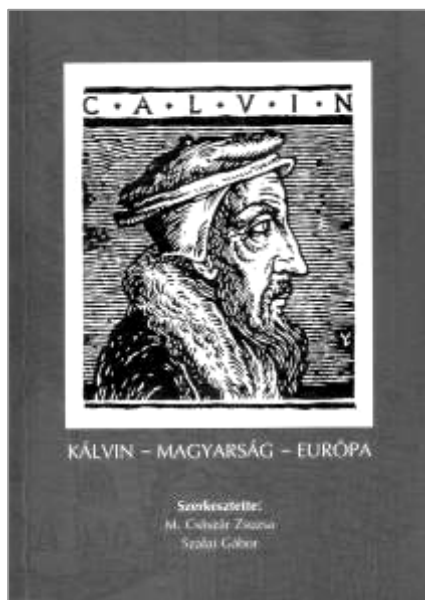
Konferenciakötetektől szokatlan gyorsasággal (2010 őszén) jelent meg a 2009 novemberében a Pécsi Tudományegyetem rendezett, *Kálvin – magyarság – Európa* című, nemzetközi multidiszciplináris konferencia előadásaira épülő tanulmányokat közreadó kötet. A plenáris expozékat (9 nagyelőadást) a három szekció összesen 19 referátuma követi: *A református magyarság múltja, jelen, jövője a Kárpát-medencében; A református oktatás, nevelés és iskolaügy; A kálvinizmus hatása a kultúrában, művészetben és a tudományban*. Ez a beosztás egyúttal a kötet anyagait külön fejezetekbe rendezi.

A jelen kérdései mellett több szerző faghatta a kálvinizmus 19–20. századi hatásait, a történelmi áttekintést a 16. századig vezetve vissza. Nyitóelőadásában Szabó István, a Duna-melléki Református Egyházkerület püspöke arról beszélt: a 16. század nemcsak a reformáció, a vallásújítás kora volt, a késő- reneszánsz és humanizmus, illetve a kopernikuszi fordulat időszaka, de a vallásos konverziók évszázada is – épp ezért lenne fontos „a mi Kálvinunk” (mint előadásának címében kiemelte) megfigyéléséhez ismerni a reformátor teológiai munkássága mellett személyiségének apróbb titkait is.

Szélsőséges példát idézve: miközben Luther számos alkalommal elmesélte megtérése történetét, „Kálvinról még azt sem tudjuk szilárd bizonyossággal, hogy megtért-e egyáltalán”. Csupán a zsoldárokhöz írt kommentár előszavában tesz említést egy „*subita conversio*”-ról (hirtelen megtérésről), de a könyvtárnyi irodalom sem tudta megfejtetni, hogy pontosan mit kell értenünk alatta.

Szabó István éppen ebből vonja le a következtetést, hogy aki keveset beszél önmagáról, arról mások fognak sokat beszélni – ezért jelenhetett meg Kálvinról is sok torzkép, sőt, gúnyos jellemrajz, polémia vagy vádaskodás. Ezeknek a hamis állításoknak – az *Institutio* mint „az eretnekek Koránja”; a tirannus Kálvin, a genfi zsarnok képe, mint

a 20. századi diktátorok elődje, a kapitalizmus szellemi atyja stb. – a cáfolata tulajdonképpen csak az 1900-as években kezdődött meg, Révész Imre egyháztörténeti érveléseinek köszönhetően. Ugyanakkor a torzképvonásokra újabbak rakódtak még a 20. században is – erre idézte példaként Szabó István a *Csillag a máglyán* című Sütő-dramát (amelyből Szabó szerint nem Kálvin és Servet egzisztenciális drámája, hanem Sütő András és Páskándi Géza allegorikus konfliktusa bontakozik ki).

A kötet borítóján Vincze László Kálvin-portréja (linómetszet) látható

Szabó István, Révész Imre 1920-as kutatásait kiegészítve, újabb adalékokat közöl Kálvin és a magyarság kapcsolatáról. Kálvin 20. századi reneszánszkor Magyarországon sokan meg voltak arról győződve, hogy Kálvin János rendes hajdú ember volt, aki aztán

Genfbe szakadt, de az anekdota másik végletének tekinthető az afféle állítás, miszerint Kálvinnak nem volt semmilyen kapcsolata a 16. században Magyarországgal. Hiszen feltehetően semmi másnak, mint a 16. századi magyar protestánsokkal való személyes kapcsolatának tulajdonítható az a fordulat, hogy az 1560-as években a magyarok szinte egyik napról a másikra tértek át a lutheranizmusból a kálvinizmusra.

Az 1960-ban megnyílt genfi nagytanács archívumából olyan iratok és jegyzőkönyvek kerültek elő, melyek a lelki-gondozó Kálvin képét mutatják, aki nem elzárkózó tudós volt, hanem hatásos szónok, aki magas szinten művelte a retorikát, és komoly nemzetközi diplomáciai tevékenységet folytatott.

A múlt század végén, sőt, a 21. század elején, a Kálvin- emlékek hatására is, egyre több olyan Kálvin-ábrázolás született, utalt rá Szabó István, mely olyanná formálja Kálvin arcát, mint amilyen a rá emlékező közösség. Érdemes tehát szem előtt tartani Révész Imre figyelmeztetését, miszerint a Kálvin-kultusz veszélye: „ha Kálvinra nézünk, már nem Kálvint fogjuk látni, hanem magunkat”. Szabó István hangsúlyozza: „az a Kálvin legyen a mi Kálvinunk, akit úgy látunk magunk előtt, mint egy zárkózott, önmagáról nem szívesen beszélő, rendkívül fegyelmezett embert, kítűnő intellektust. Aki számára a mű és a szellem igazán a fontos. Ezek jó református erények.”

A nagyelőadások írott anyagai között olvassuk Kósa László vázlatos áttekintését a magyar református „emlékezet helyei”-ről, Lábadi Károly írását, melyben a kálvinizmus és a megmaradás összefüggéseit vizsgálja a Drvávaszögben, Kovács I. Gábor tanulmányát *Ellenreformáció – természetes szaporulat – vándormozgalmak* címmel, valamint Németh Pál református lelkész gondolatait az egykori és mai kálvinista identitásról.

Németh Pál fölveti, hogy Kálvintól idegen volt a „kálvinista” megjelölés, hiszen ő nem saját maga, hanem az Evangélium követésére szólított. Ugyanakkor művelődéstörténeti jelentésében a kálvinizmus „szellemi ábrázatot, megformáltságot, gondolati alapvetést, értelmiségi magatartást, életfelfogást jelent. Eszerint a kálvinizmus a református keresztyénség szellemi formája és erkölcsi

létmódja, amely nemcsak az alapvető teológiai tételekben, nemcsak az istentiszteletben, egyházalkotmányban és fegyelemben, hanem világnézetben és életformában, a politikai magatartásban, a társadalmi és gazdasági értékrendszerben, tehát a politikai és szociális eszmékben is Kálvin eredeti tanításait igyekszik érvényre juttatni.”

A református magyarság kárpát-medencei múltjáról, jelenéről és jövőjéről szóló írások között találjuk a kötet szerkesztő M. Császár Zsuzsa és Szalai Gábor tanulmányát, mely a baranyai reformátusság 21. század eleji életmódját vizsgálja, a szerzők ehhez természetesen empirikus vizsgálatokat is végeztek. Csüllög Gábor a reformáció és iszlám 16–17. századi „áramlási tereit” méri föl; Pete József a magyarországi református népeség néhány földrajzi jellemzőjét adja közre; Gabóda Éva a vallás és identitás kérdéseit vizsgálja a szolvai református közösségben.

A következő blokkban értékes művelődés- és pedagógia-történeti adalékokat kapunk Sipos Anna Magdolnától, aki a kiegészítéstől a Rákosi-diktatúra kezdetéig (1867–1948) tekinti át a magyarországi református tanítóképzők könyvtárainak állományát; Szabó Attila pedig a református egyház által a két világháború közötti időszakban fenntartott iskolák topográfiáját adja.

Volt szerencsénk részt venni a 2009-es konferencia ama szekciójának munkájában, ahol az előadások a kálvinizmus hatását a kultúrában, művészetekben s a tudományban vizsgálták. Újraolvasásra érdemes Hoppál Péter írása (*A gregorián passió magyar református hagyománya*), Szigethi András kitékintése (*A kálvinizmus és protestantizmus orosz kulturális koncepciója*); Nagy Miklós Mihály hiánypótló kutatásának egyik stációja, melyben az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni magyar emigránshullám utazástörténetéből is kifaradt: *Ács Gedeon Amerikában*). Fontos írás Németh Nóra Veronika tanulmánya, mely a vallássosság és kultúra kapcsolatát, avagy az egyetemi és főiskolai hallgatók kulturális attitűdjét vizsgálja a vallássosság tükrében; s itt olvasható rövidített tanulmányunk az exhibíciók „kálvini vonásairól”.

HIT ÉS TÜRELEM

Erdei Sándor versei és Komiszár János grafikái

(Elhangzott: Hajdúszoboszlón, a kötetet kiadó Suliszerviz Pedagógiai Intézet által szervezett, „Az oktatás megújítása – sokszínű iskolarendszer” című, XII. Országos Közoktatási Szakértői Konferencia keretében, a kötetben szereplő grafikák kiállításával egybekötött könyvbemutatón)

„*Rajzversek, versrajzok*” – szól a könyv alcíme. E napokban éppen egy esztétika-tankönyv befejezésén dolgozom; moccan bennem a kísértés, hogy beszéljek a különböző művészeti ágak – alapanyaguk szerinti – eltéréseiről. Ezt most nem teszem. Azért sem, mert az esztétika nehezen meghatározható alapkategóriájában, a szépségben, a szubjektív megítélés létjogosultságát is hangsúlyozom. Azt a fordulatot sem vetve el, hogy mint Stendhal, az egyik bizonytalan formulát egy másik bizonytalan fogalommal írom körül, így például: „*A szépség a boldogság ígérete.*” – A megértéshez tehát egy újabb létállapotot, létezésvágyat, illetve vágy-létezés kellene értelmezni.

Az esztétikatörténetek, Arisztotelésztől napjainkig, megszámlálhatatlan szépségjelentést alkottak, ám a művészet maga nem igen foglalkozik a szépségjelentéssel. A filozófusok és antropológusok (és mindenki más), egész könyvtárnyi irodalmat szenteltek a boldogság kutatásának, nem beszélve a vallásról. A hétköznapi ember viszont nem a szakirodalomból kíváncsi a boldogságra. Azt szeretné inkább, hogy az életben találkozzék vele, s lehetőleg minél gyakrabban. Nem meghatározni, hanem (érthető módon) megélni kívánja a boldogságot.

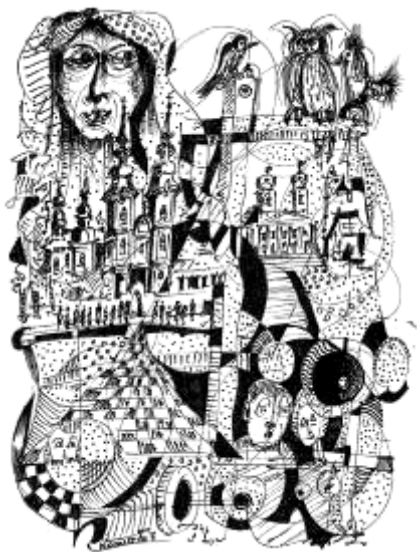
Mindenesetre: a szépség és a boldogság (a művészet s az élet) valamilyen formában mindig összekapcsolódik egymással. Keressük tehát azt a mozzanatot, amikor egyik a másikat szolgálja. E keresés közben beszélünk az alkotó ember boldogságáról, nem feledkezve meg arról: alapvetően *homo ludens* karakterről van szó – a játszó ember boldogsága szabadul fel az alkotásban. S itt beszélünk a befogadó, a műélvező boldogságáról is, kinek a játékosztónból született mű kínál lehetőséget arra, hogy az esztétikai reflex (a *tetszik vagy nem tetszik?*) újraalkotó élménnyé váljék, közben maga is játszani tudjon.

A boldogság és a szépség kettős ígézetében nem szabadulhatunk Hamvas Béla egyik állításától, miszerint: *Szépség ott születik, amikor valami meghal.* A születés és meghalás pillanata egyben. E paradoxont talán a *tánc* oldja föl: a táncban az egyik mozdulat halála egyúttal a másik mozdulat megszületése. A folyamatos és tiszta átalakulás, ahogy Valéry párbeszéd-szereplői mondták *A lélek és a tánc* című platóni dialógusában.

Nos, Komizsár János és Erdei Sándor közös könyvében ott van az alkotó ember boldogsága: a homo ludens kiteljesedése a *testvérműzsák* találkozásában. S ott van a befogadói boldogság ígérete: miután létrejött a találkozás a rajz és a vers között, egy olyan egyedi fikciós világ nyílik meg az olvasó és a néző előtt, melyben önmagát látja-olvassa vissza.

Főlösslegessé teszi a különböző művészeti ágak kimódolt elkülönítését a találó alcím: *Rajzversek*, ha a rajz hívja életre a verset – és *versrajzok*, ha a vers nyomán születik a rajz. De ez az állítás így nem igaz. Nem lehet elkülöníteni a két mozgásteret: hogy a vers hívja-e életre a rajzot, vagy a rajzból születik-e vers.

Ismerjük az illusztráció műfaját: általában valamely irodalmi szöveg nyomán készül a képzőművészeti ábrázolás, leggyorsabb esetben a szöveg tartalmát a kép segítségével igyekezve megvilágítani.

Ám a jó illusztráció nem a szöveg tartalmára, hanem a lehetséges üzenetre, sőt, annak a találkozásnak az élményére koncentrál, mely (a szövegtől immár külön is válva) egy autonóm alkotói úton

indítja el a képzőművészt. Ritkábban alkalmazzuk az illusztrációt arra az esetre, mikor egy képzőművészeti alkotással való találkozás élménye kelti életre a verset. Pedig ez is illusztráció: a költészet eszközeivel világítja meg a kép egy lehetséges jelentését. Az ilyen vers is akkor válik igazi költészetté, ha a szöveg lemond a képjelentés magyarázatáról, lemond saját szövegvoltáról, s maga is képpé változik át.

Izgalmas probléma viszont, hogy míg a képnek nincs szüksége a verbalításra, a költemény nem nélkülözheti a képiséget, sőt, a zenei tulajdonságokat sem. A képzőművészet (vagy zene) direkt módon hat érzelmeinkre, míg a költészet elsősorban a képek, másrészt (a képekkel együtt) a ritmus, a szöveglendület segítségével éri el azt az érzelmi hőfokot, amely lehetőséget ad az olvasónak a lét-egész egyetemes élményének megragadására. Arra, hogy az érzéki szöveg előhívja belőle az érzelmi emlékeket, vagy mondhatjuk azt is: jelenvalóvá tegye a látens képeket.

Mindazonáltal a fõnt emlegetett versrajzok és/vagy rajzversek nemcsak abból a szempontból tételizik fel, s nyilvánítják ki az egyenrangúságot, hogy a szóösszetétel kétféle variációját adják, de azért is, mert nem hirdetik sem a vers, sem a rajz elsõdlegességét. A kettõ együtt „mûködik” – de ez már nem a költõ és képzõmûvész együttmûködésére vonatkozik, hanem arra, hogy az olvasóban és a nézõben szerves módon összekapcsolódik a kép és a vers.

Magam asszociációnak, kép(zet)társításnak nevezném ezt a közös munkát, tudván (s elárulva) azt is, hogy itt a grafikák születtek meg előbb, lehetőséget adva a költészet által fölkinált asszociatív tovább-

gondolásokra. De mint Bakó Endre irodalomtörténész hangsúlyozza az utószóban: a lehetőség nem kizárólagosság. Az „összenézés” és „összeolvasás” – amennyiben nemcsak a grafika és a vers, hanem a néző-olvasó és a versrajz között is létrejön a találkozás – újabb autentikus, tehát elsősorban élmény-alapú asszociációkat tesz lehetővé.

Noha a kép bizonyosan irányítja a szöveget, s a vers a grafikai vonalhálózhoz szab egy új, lehetséges rendet (szelektált tehát, kiemel, „hozzárajzol” a szóval egy újabb vonalat a látványhoz), de a néző-olvasó asszociatív szabadsága megmarad. Még akkor is, ha több Erdei-vers útra indításaként a festő- és grafikusművésszel való azonosságkeresés mozzanatát fedezzük fel, vagy lírai széljegyzetként kapunk utalásokat a műalkotás születésére. Ilyen értelemben ars poetica-kísérletekről is szó lehet: nem az alkotás megszületése, hanem a mögötte álló, s belőle újraszülető élet minőségének faggatása a fontos. A mű tehát életet teremt, s ami külön erénye a könyvnek: míg „meghalnak” a határok a művészeti ágak és életlélmények között, a születés mozzanatai bontakoznak ki a grafikai és verslapok szép együtthangzásából.

*Komiszár János
grafikáiból*

Ez a megsokszorozó élmény kap formát a kötetben. Komiszár János és Erdei Sándor is megmarad eredeti, autonóm, önálló alkotóként, de a „kétkezes” mű egy új, egy másik önálló karaktert is létrehoz

a közösségben. – A homo ludens végső soron folyamatos szerepjátékot játszik, és e szerepekben mindig (mindenhol) önmagát, saját létezésének titkát keresi.

Komiszár János igen-csak otthon van e világban. Szintén a Suliszerviz kiadásában jelent meg két, általa válogatott debreceni versantológia, melynek másodikjához egy teljes és egész ciklust rajzolt. Több vers-, illetve prózakötetet illusztrált, a hosszú sor miatt hadd emeljem ki csak az utóbbiakat: Ujváry Zoltán anekdotagyűjtéséhez és -magyarázataihoz 78 lavírozott tusrajzot csatolt, a szintén Ujváry által gyűjtött Mária Terézia-anekdotákhoz rajzolt tusgrafikai csokra nem sokkal ez előtt jelent meg.

A művész eme újrateremtő illusztrációkban szinte mindig új kvalitásait mutatta föl – e kötetben például a figura és absztrakció sajátos párbeszédére ad példasort, szintetizálja az érzéket, a látványt és a látomást. A harmóniát keresi a külső és belső világ zaklatott és nyugtató szférái között.

Természetes egységben jelennek meg a rá jellemző motívumok (halak, templomok, madonna-arco és aktok, belerejtve egy sejtlembe az érzékiséget, és érzékivé formálva át a sejtést); és e motívumok új sorrendiségében látszik: amikor a hagyományos kompozíció szabályaitól vagy a tárgyhiúségtől elszakad, a képi elvonatkoztatást a maga sajátos, vitális líraiságához, lírai geometriájához tudja strukturalni. A sűrű vonalhálóból is valamilyen titokzatos lebegésérzés sugárzik át, s

minduntalan feltűnik a szem szimbolikus motívuma, utalva a megfigyelő, a meglesői státuszra, a felfedezői attitűdre, illetve a tudatos és a szakrális kontrollra.

Ez az egyszerre érzéki (profán) és szakrális kettősség, asszociatív egyesülés magas fokúan jellemzi Erdei Sándor verseit is. A valóságnak egyrészt rusztikusabb, valamint a modernista lírai jegyek közé rejtett ritmikus futamokban a népköltészethez árnyalt érzéki költőiséggel transzponált képét adják az Erdei-versek.

Noha több mint három évtizede ír verseket (1978-ban, 1988-ban jelentek meg művei antológiákban), egy nagyobb csokorral pedig az idén jelentkezett a szintén

konyári kötődésű Bakó Elemérrel együtt, a *Hit és türelem* első önálló kötete. Önálló abban az értelemben, hogy a ciklus társszerzője képzőművész.

Úgy vélem azonban, hogy egy nagyobb ívű, noha későn kibontakozó, de érett költői pálya indulásának (vagy újraindulásának) lehetünk tanúi. Nem lepődnék meg, ha egy év múlva újabb kötetét mutathatnánk be. Erdei Sándor ugyanis kirobbanó intenzitású költői termékenységet mutatva fel Komiszár János grafikáinak hívására.

Az egyébként korántsem hivalkodó kötet cím jegyében: a hit a türelemhez vezet, sőt, maga a türelem is egy fajta hit valomása. Ott van az Erdei-versekben a *türelem hitvallása*, a benne rejlő lassú szemlélődés már-már meditációs boldogsága, vagy egy olyan szakrális készülődés az ünnepre, melynek állomásai: a csönd, a hiány, a vágyakozás, a könyörgés, majd a groteszk, a kritika és önírónia, a szembesülés és a vallomás.

De minden állomás között ott van a játék megannyi formája és fajtája. Játék a szavakkal, a rímképletekkel, a költői formákkal.

Játék a grafikákon felbukkanó motívumokkal, az asszociatív játéklehetőségeket ízlelgetve sorra (sorról). Játék a címekkel és a reánk aggatott címekkel. Játék a halállal, a lánnyal, az idővel és az ösztönökkel, a költői előképekkel a hasonlatokban, a gyakran oly meglepő képzettársításokkal, melyek komoly élettanulássá is teszik ezt a játékot.

S míg ezt sorolom, nem is tudom, Erdei Sándor verscímeit vagy Komiszár János grafikáit idézzem-e, hiszen itt is, ott is – olykor egész más kontextusban s képkernyezetben – tűnnek elő e mozzanatok.

Rajz és vers – vers és rajz... Azt hiszem, az alkotói boldogság túlnővi a hagyományos szépséget a találkozásban, hiszen nem csak ígéret marad.

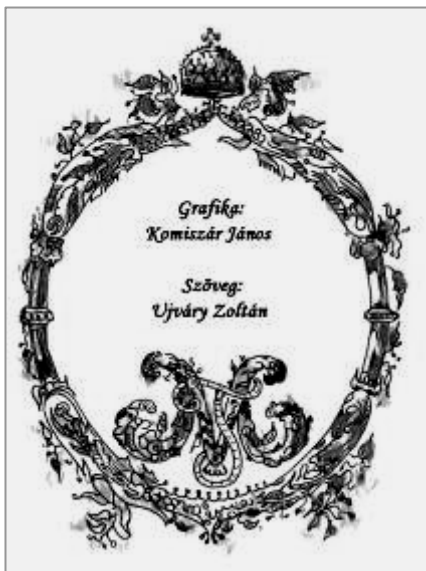
A kötet hátsó borítója

MÁRIA TERÉZIA A FOLKLÓRBAN

Ujváry Zoltán néprajzkutató professor emeritus a 2010 elején megjelent *Száz kis írás* című kötetében látott napvilágot a Mária Teréziával kapcsolatos, általa gyűjtött és kommentált anekdoták csokra. Komiszár János Holló László-díjas festőművész 78 lavírozott tusrajzot készített a kötethez. Köztük néhány rajz az uralkodónőhöz kapcsolódó folklórtörténeteket illusztrálta. Októberben az *Ethnica*, a 70 éves Barta János történész professor emeritus tiszteletére, 100 számozott példányban külön is kiadta az anekdotacsokrot, melyhez időközben egy önálló grafikai sorozat (összesen 16 lap) született.

A művész finom rajzi humorral gondolta tovább az egyszerre elmés, tisztelő s tisztelőt kívánó, illetve pajzán vagy vulgáris hagyományt. A Mária Terézia alakját megőrző folklórelemek így nemcsak az irodalomban élnek tovább, hanem a képzőművészeti reprezentáció is újabb értelmezési réteggel gazdagítja a befogadást.

„A jászok és a kunok által nagyon tisztelt és szeretett Mária Terézia királynőről nagyszámú anekdota keletkezett már életében, később ezek a szájhagyományba és az irodalomba kerülve tovább őrizték az emléket – írja Ujváry. – A folklórnak erről a műfajáról, az anekdotáról, vagy ahogy Erdélyi János magyarította, adomáról Jókai Mór a Tudományos Akadémián tartott előadásában tömören így fogalmazott: *’Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy képes önmagát rajzolni adomáiban.’* (...)

A rövid, többnyire csattanós elbeszélés eseménye és személye valós vagy költött. A sztori motívumai azonban kiemelhetők a történetből, és más helyhez és személyhez kapcsolva is előadhatók. Az anekdoták jelentős csoportja helyi témát ölel magába. Ebbe a körbe tartoznak a történelmi személyekkel összefüggő anekdoták. Ebből a körből emelünk ki Mária Teréziára vonatkozó anekdotákat. Néhány országosan ismert és többnyire az értelmiségi emberek anekdotakörében fordult elő.”

E sorban szerepel tehát az *„Életünket és vérünket!”* szólásmondás eredete, a gödöllői úttal kapcsolatos történetek kis csokra, a Mária Terézia könnyei motívum, a „megcsappant” ajándék esete, s nem hagyható ki az a néhány „tisztelőtlen anekdota” sem, melyek azon a hiedelmen alapulnak, hogy Mária Terézia „ledér, bővérű, bujálkodni szerető nő volt”.

A vulgáris hagyományt Ujváry szerint elsősorban az magyarázza, hogy a bujálkodó nőkről – nemzetközi vándormotívumként – elterjedt pajzán történeteknek jóval erősebb hatású a csattanója, ha a sztori személye nem egy hétköznapi, egyszerű ember, hanem valamely nagyméltóságú asszony...

V. ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLÁS KÉPZŐMŰVÉSZETI DIÁKTÁRLAT

Hajdúszoboszló, Béke Hotel, Szoboszló Galéria, 2010. 10. 19.

Komiszár János, az országos pályázat animátora (korábban a megyei diáktárlatok szervezője) maga is meglepődött azon, hogy az ország különböző részeiből milyen szép számmal pályáztak ifjú alkotók, ugyanakkor híres debreceni középiskolák figyelmét kerülte el ez a szinte egyedülálló lehetőség. Tehetségek veszhetnek el, ha nem adunk meg nekik mindent, ami egyébként meg is illeti őket – figyelmeztetett.

A szervezők felhívására 407 mű érkezett be, 266 ifjú alkotótól, akiket 57 rajztanár készített fel – 23 településről (határainkon túlról is!), 27 iskolából.

A zsűrizés után 152 diák 210 munkája került a kiállításra. Hat egyéni díjat adtak ki, ugyancsak hat különdíjat, az alkotócsoporthoz tartozók száma 4 volt, a zsűri dicséretét 12 fő érdemelte ki.

(A zsűrizést egyébként a két állandó tag – Aknay János Kossuth-díjas és a kiállítást szervező Komiszár János Holló László-díjas festőművész – mellett Rác Imre végezte, az előzsűrizésben Kohári Tibor segített.)

Munkában a zsűri

Értékelésében Komiszár János külön kiemelte a kassai Tomory Vera, Dudás Bálint, Jónás Attila, Sándor Béla, Széles Jákob, Gornyitszki Adrienn, Tótok Erzsébet, Varga Rebeka és Pribék Sándor, a révkomáromi Bitter Krisztina alkotásait. *(Reprodukciónkon az egyik fődíjas, Tomory Vera Elmentem manifesztálódni című képe látható.)*

Elismerést érdemelt Masszi Márk Szombathelyről, a bajai Kovács Gergő (valamint a Jelky András Szakképző Intézet hatfős alkotócsoportja), a székesfehérvári Fehér Ádám, a főtí Borsy Csilla és Szőke Anna, a kazincbarcikai Béres József, a nagykátai Dér Virág, Vodnák Viktória, és Kékedi Levente pályaműve Miskolcra. Szintén a kiemelték közt szerepelt a debreceni Deák Dorottya, Füleki Krisztina, Nagy Attila, Kiss Imre (és a Kós Károly Szakközépiskola alkotócsoportja); a berettyóújfalui Bessenyei György Szakközépiskola Dombi Géza festőművész által vezetett exlibris-készítő köre s a hajdúdorogi Szent Bazil Középiskola Monostory Viktória irányításával működő tűzzománc-köre kiállított pályamunkáinak sora.

Dr. Szarvas Pál (1910–1986)

születésének centenáriumán, októberben avatták a Debreceni Egyetem Kémiai Épületének előcsarnokában – a KLTE Baráti Köre Egyesület szervezésében – Juha Richárd bronz portrédomborművét.

Dr. Szarvas Pál 1950–75 között volt a Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára; 1954–58 között a természettudományi kar dékánjaként, 1963-tól 1966-ig pedig a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektoraként is tevékenykedett.

A tudós-tanár elődről dr. Brücher Ernő professor emeritus, a tanszék egyetemi tanára, a TTK egykori dékánja mondott megemlékezést.

Dr. Szarvas Pál – Juha Richárd bronz domborműve

IN MEMORIAM BÍRÓ LAJOS FESTŐMŰVÉSZ

Életének 83. évében, szeptemberben elhunyt Bíró Lajos festőművész, Debrecen Díszpolgára. A festőmesterről, aki olyan szervesen hozzátartozott Debrecen modernkori képzőművészeti életéhez, akár az égő pipához a füst, a város búcsúztatásának s „köszönetmondásának” szellemében emlékezünk meg.

Előbb a kérdésekben rejlő állítások szólnak: Nem maradt-e velünk Bíró Lajos az időközben mesterekké vált tanítványok népes sorával? Nem ad-e példát makacs elszántságával, szűkszávú harccosságával? Nem mutatja-e a művész lehetséges útját a legendás szigorral, a kérlelhetetlen őszinteséggel? Nem üzeni-e még generációkon keresztül – mint tanította nemzedékeknek –, hogy a szépség és igazság, az erkölcs és a megbecsüléshez való jog egymástól elválaszthatatlan karakterjegyek?

Nem mintázza-e Bíró Lajos emlékezete, hogy a Beregdarócon született kisari gyerekek, a református kollégista, majd marosvásárhelyi hadapród-iskolás, a még diákként egri tanársegéd, oly megbecsült és köztiszteletben álló személyisége lehet felnőttként, érett művészként a cívisvárosnak, hogy ezt a megbecsülést a Debrecen Város Díszpolgára címmel lehet kinyilvánítani?

S milyen kulcsszavakat kíván egy „városember” arcképének jellemzése? Hogyan jelenik meg a művészi karaktervonásokban a külső környezet és a belső világ? Hogyan fejeződik ki a belső tájak gazdagsága; az alkotói hit, az indulat és a szenvedély az elfojtott expresszivitásban?

A „díszpolgártárs” Görömbei András szavaival Bíró Lajos festett arcai „a lélek és a kor találkozásai”. A találkozás egy folyamatot lezár, de egy új minőségű kapcsolatot hív életre. Valami tehát soha nem lehet befejezett, mert van egy következő, egy magasabb foka létezésének. Ahogy maga a művész mondta saját képalkotásáról, még 1991-ben: „... a látvány, a valóság képi elemzése a festő számára talán soha nem fejezhető be, ezért kielégítetlen az ember, és e kielégítetlenség adja, hogy minden alkalommal, ha elkezdek festeni, úgy érzem, mintha most kezdenék hozzá először.”

Festményei (mint az élet „cselekedetei”) ösz-szegzések és vallomások – az elemző kíváncsiság mellett a tűnődő megértés lenyomatai. Mindkettő művészi jegy, egyúttal alapvető emberi értéktulajdonság. A kíváncsiság és megértés, az elemző szándék és az időben vagy a létezésben való eltűnődés egyszerre készlet cselekvésre és értelmezésre.

Mit fedezett fel, mit értett meg, mit alkotott újra Bíró Lajos? – A tiszaháti falu örökségét. Debrecen, Marosvásárhely és Eger új pezsdítő hatásait. A munka tiszteletét, a műveltséget, a festőmesterséget, s még diákként a 2. világháborús frontot is. 1956 Egerben érte: a városi forradalmi tanács elnöke lett. 1957 januárjában négy évre ítélték, 1959-ben amnesztiával szabadult. Ezek az élmények konkrétan nem jelentek meg képein, de megtanították, hogy a felejtés ellen küzdeni kell.

A felejtés elleni küzdelem a tájlátványokba emberi sorosokat helyezett, a látvány az emberlétet jelképezte – ezért lehettek olyan megrázóak még a fukar szín- vagy motívumvilágú festmények is. És a felejtés ellen küzdő ember sorsa jelent meg a portrékon. Itt is a lényegét kellett megragadnia, a látható mögé hatolnia művészi figyelmével – nem a gesztus, hanem a tetteket irányító értékvilág érdekelt, s mindezekkel párhuzamosan kereste a válaszokat a művészi megjelenítés problémáira is. Kereste, meglegte és továbbadta. Bíró Lajos tisztában volt Kölcsey *Parainesis*-ének igazi üzenetével: A „szeresd az Istent, a Hazát, az Embert” erkölcsi útmutatását a tanulás és az ismeretek továbbadásának szándéka fogja keretbe.

Ezért beszélhetünk Bíró Lajosról nemcsak úgy, mint művészről, de úgy is, mint Mesterről. Két évig a püspökladányi képzőművészeti körben tanított, és több mint negyedszázadon keresztül a debreceni és megyei képzőművészeti kört vezette nyugdíjazásáig, a Medgyessy Kör – vagy a közben létrehozott Stúdió – legendás alakjává emelkedve. „Pedagógiai” elve egyszerű volt: a látásmód gazdagításával alakul az ízlés, de talán még fontosabb, miként egy riportban nyilatkozta: hogy „az embereket rádöbentsük, mekkora felelősségvállalás valamit, bármit lerajzolni”. A Bíró Lajos által vallott „intenzív művészetpedagógia” eredményeként 1964-ben elnyerték a Kiváló Képzőművészeti Kör címet, és a többszöri elismerés után 1973-ban az országban elsőként szereztek végleges, Kiváló minősítést. Hitelesen tudnak szólni erről a közben maguk is mesterekké vált egykori tanítványok.

Mi nem tudjuk, hogy mekkora felelősségvállalás bármit is lerajzolni. A közel 83 esztendő emberi és művészi példájából viszont megtanulhatjuk, hogy mekkora felelősség élni. S hogy legalább ilyen felelősség az emlékezés is...

SZIMFONIKUS ZENE ÉS KÓRUSMUZSIKA

*Debreceni Filharmonikus Zenekar – Rubányi Vilmos Bérlet;
Debreceni Kodály Kórus – Gulyás György hangversenysorozat*

A Debreceni Filharmonikus Zenekar, a családi bérletsorozat sikerén felbuzdulva, az új évadban újabb lehetőséget kínál a közönségnek: az úgynevezett „nyugdíjas bérlet” a Rubányi Vilmos-bérlet hangversenyeit isméli meg. Október 16-án, két nappal a Kölcsey Központban rendezett hangverseny után, a Bartók teremben adta elő a zenekar Igor Sztravinszkij *Szimfónia három tételben*, Max Bruch *g-moll hegedűverseny* című művét, majd a második részben Beethoven *III. szimfóniája*, az *Eroica* hangzott el; vezényelt: Kocsár Balázs karmester, művészeti vezető.

IGOR SZTRAVINSZKIJ:

SZIMFÓNIA HÁROM TÉTELLEN

Igor Sztravinszkij, a 20. századi klasszikus zene meghatározó alakja 1942–45 között komponálta háromtételes szimfóniáját a New York-i Filharmonikusok felkérésére. 1946-ban a szerző vezényelt a bemutatón – ez volt amerikai emigrációjának első jelentős alkotása.

Sztravinszkij e művét a maga „háborús szimfóniájának” nevezte. A komponista jegyzetei szerint is történelmi allegorikus párhuzamot kínálnak a tételek.

„Az első tételt egy dokumentumfilm negatív élménye ihlette”: „A felperzselt föld taktikája Kínában”. A másodikban egy meg nem valósult film kísérőzenéjének ötleteit használta föl, „*A Szűz látomása*” című jelenetből. A harmadik tétel eleje Sztravinszkij szerint: „díszlépésben menetelő katonákról szóló híradók és dokumentumfilmek zenei reakciója”; a fuga-expozíciótól a zárótétel ódájáig „a Szövetségesek diadala”, a német hadigépezet megsemmisítése után.

A szimfóniának e lehetséges programja azt bizonyítja, amit a korábbi Sztravinszkij-kompozíciók szintén hangsúlyoznak: egyértelműen látvány-központú zeneszerzővel van dolgunk. A látványtól indul, de elvonatkoztató zenéhez érkezik, melynek már csak felvillanó emlék-társítások révén van köze a valóság zenei párhuzamaihoz – vélekedik Terényi Ede.

Nos, a programjelleg jól érzékelhető az előadásban. Az esztétikából azt tanuljuk, hogy a zene önmagában csak ritkán képes

a látvány leírására, felidézésére. Ám ennek sokszor ellentmond a tapasztalat, és nem föltétlenül a Sztravinszkij-vallomás miatt, miszerint szimfóniáját különböző film-élmények ihlették.

Nem látványról (tehát dokumentum-filmről vagy „dokumentum-zenéről”) van szó, hanem látomásról – az orosz muzsikára jellemző „őserővel”, az aszimmetriákból, disszonanciákból építkező harmóniakeresésről. Mintegy már a világok – legalábbis az idillt álmódó és a valósággal szembeszegülő világok – harcát vetíti ki a zene a lelki képernyőre.

„Amit ébrenlétünkben lerombolunk, azt álmainkban újra, szebben, fenségesebben felépítünk.” Ez a szimfónia-témára és a zenei struktúrára egyaránt vonatkozik.

Sztravinszkij például visszatér a szonátaformához, s azt máig érvényes, modern tartalommal tölti fel: ebben az értelemben klasszicizál. Visszatér az eldobott tonalitáshoz vagy a dúr-akkordokhoz: létrehoz belőle egy kozmikus hangzást.

MAX BRUCH: G-MOLL HEGEDŰVERSENY

A német későromantikát képviselő Max Bruch *g-moll hegedűversenye* 1866-ban született; és a végleges partitúra utáni premiért a zeneszerző 30 éves korában, 1868-ban tartották. Az ifjú tehetségként indult, változatos zenei életpályát végigjárt, 82 éves korában elhunyt Bruchot a zenetörténet a „konzervatív romantika” alakjaként tiszteli, kiemelve ezt az egyik legismertebb művét, amely *Előjátékból*, *Adaggióból* és *Fináléból* áll.

Az első tétel főtémája az üstdobok sejtelmes pergése után fafúvókon hangzik fel, rövid, megismételt képletekben. A szólóhegedű rögtönzésszerű futamokkal lép be: a megoldást Beethoven és Brahms versenyműveiből ismerhetjük. A tétel jellegzetes tartozéka a basszusok ritmikus képlete, mely szinte szünet nélkül kíséri a zenei történetét.

A második, rendkívül dallamos, lassú tétel érzelmektől telített, áradó melódiaja – Pándi Marianne szerint – „a hegedű lelkéből lelkedzett, talán Mendelssohn óta nem írtak ilyen bőven ömlő hangszere dalolást”. Mindezt a feszes tartású, egyszerre intenzív és virtuóz finálé ellenpontozza. Bruch hegedűversenye átmenet Beethoven és Brahms között. Minta képe Beethoven volt, Brahms koncertje 12 év múltán hivatkozott Bruchra.

S amennyiben az este három művét a klasszicizmus köti össze, föltehetjük a kérdést: mit ad ehhez a klasszicizmussal szembeszegülő romantika, melynek Max Bruch is képviselője volt?

Stendhal szerint minden műalkotás romantikus, mely a jelen időnek szól, klasszikus ellenben az, ami követésre érdemes. Bruch romantikus klasszicizmusa a „hegedű lelkének” (vagy géniuszának) szigorú formarend szerinti kiteljesedését foglalja magában, tehát egyszerre a szabadságot és a rendet.

Ez adott bravúros lehetőséget a szólistaként közreműködő *Banda Ádámnak*. Csupán 24 éves, de már 16 éve hegedűl. A kiváló zeneiskolával büszkélkedő Balassagyarmatról került a Budapesti Liszt Akadémia rendkívüli tehetségek osztályába. Csaknem 10 éve tanul itt, tanára a vonós-tanszék vezetője, Perényi Eszter.

Játékának különlegességére korán felfigyeltek: 1998 és 2003 között 3 országos magyar versenyt nyert meg; 2001-ben a Liszt Akadémia Halász Ferenc-díját, két év múlva, 2003-ban egy nemzetközi hegedűverseny 1. díját, 2004-ben a Pro Európa-díjat kapta meg. További hazai, illetve nemzetközi elismerései mellett 2007-ben

Junior Prima Primissima Díjas lett. Az európai országokon túl koncertezett Kanadában, az Egyesült Államokban, Kínában, Koreában és Japánban; együtt dolgozott Kocsis Zoltánnal, Schiff András-sal, Perényi Miklóssal.

Batta András, a Zeneművészeti Egyetem rektora szerint „tisztá és természetes játéka, kifejezésének mélysége, nemes tónusa egy igazi nagy hegedűs ragyogó pályafutásának reményét kelti.”

LUDWIG VAN BEETHOVEN:

3. (EROICA) SZIMFÓNIA

Az októberi hangverseny második részében hangzott fel Beethoven egyik legismertebb műve. Ha Bruchnál a klasszicizmusra való visszatekintésről, és Sztravinszkijnál egy, a zenei modernizmusba helyezett formai rekonstrukcióról volt szó, Beethoven híres Esz-dúr *hősi* szimfóniájánál magát a korszakváltást érhetjük tetten.

Az eredetileg Napóleon előtt tisztelgő művet 1803-ban, mintegy fél év alatt írta, bemutatóját 1805-ben tartották. Az anekdotikus történet szerint, amikor Beethoven arról értesült, hogy a konzul császárrá kiálttatta ki magát, így fakadt ki: „Hát ez is csak közönséges ember, aki saját hiúságának él; s most majd zsarnok lesz!” Ekkor módosította így az ajánlást: „Hősi szimfónia egy nagy ember emlékének megünneplésére” – hiszen a következetesen republikánus Beethoven szemében Napóleon „erkölcsi halottnak” számított. S amikor 1821-ben értesült Napóleon halálhíréről, állítólag ezt mondta, az *Eroica* gyászindulójára célozva: „Ehhez már régen, 20 éve megkomponáltam a kísérezetét.”

A szimfónia a zenetörténet egyik jelentős fordulópontja: ezzel a darabbal végződik a bécsi klasszikus kor, s kezdődik meg a romantika. A Beethoven szimfóniák között ez az első, kimondottan költői tartalmú zenemű: a korhangulatot egyébként is meghatározó hősiesség, a hősi magatartás himnusza. Ez az alkotói attitűd az egész évtizedben jellemezte Beethovent.

A terjedelmes expozícióban, megbontva a szonátaforma klasszikus egyensúlyát, igen sok téma és motívum hangzik fel – csak rövidebb időre kapcsolódik be egy dallamosabb, szelídebb zenei gondolat. A kidolgozás utáni disszonancia alkalmazása páratlan az addigi zeneirodalomban.

Szabolcsi Bence szerint: „az Eroicával Beethoven akkorát szökik előre, mint egyetlen eddigi művével sem, akkorát, amennyit csak a 9. szimfóniával s az utolsó vonósnegyesekkel lép majd tovább”.

A zeneesztétika egy izgalmas problémát vet föl azzal kapcsolatban, hogy a klasszikus szimfónia négy tétele a szabályok szerint négy önálló karaktert alkot, ha úgy tetszik: négy típus portréja. Vajon hogy lehetne a négy tétel egyetlen ember képmása, legyen az Napóleon, vagy bármilyen más „nagy ember”?

Erre például az a válasz született, hogy Beethoven elsősorban saját magáról rajzol tökéletes jellemképet. Más műveihez – az

5. vagy a 9. szimfóniához – hasonlóan: itt is maga Beethoven a hős.

Emberfölötti küzdelmet vív az első tételben: ő az emberiség igazi hőse. Ő fekszik a II. tétel, a soha nem hallott intenzitású zenei siratás ravatalán. – „Ez a tömör gyász is csupa élet és erő. Így csak az sirat, aki nagyon érzi az élet ízét, aki erősebbnek tudja magát a halálnál!” És ő „tér vissza az életbe” a két utolsó tételben.

E visszatérés előbb táncos kavargásba lendül, a gyászból szinte átmenet nélkül lesz játék, a hangnemek és motívumok szeszélyes váltakozása. Majd a játékot magasabb szférába emelő, nagy lélegzetű himnuszba cseng a Finálé extatikus, a megszabadító emberséget áhító muzsikája.

Beethoven önálló zenei elképzelése tehát fölébe nőtt nemcsak az inspirációs témának, de minden addigi szimfonikus zenének. Tisztában volt azzal, hogy rendkívüli, hatalmas művet – a kritikák szerint „merész és vad fantáziát” – alkotott.

JOHANN SEBASTIAN BACH: *MÁTÉ-PASSIÓ*

A Debreceni Kodály Kórus Gulyás György-hangversenysorozata október 24-én indult el a Bartók Teremben. Két nap múlva Budapesten, a Művészetek Palotájában adtak teltházas koncertet Vashegyi György vezényletével, a Purcell Kórus, a Capella Savaria, az Orfeo Zenekar és énekszólisták közreműködésével.

Pilinszky János szerint Bach zenéjének áradása olyan, mintha Isten szívverését hallanánk. A Máté-passió margójára írta 1965-ben, hogy Bach mindig aktuális.

„Valójában nem Bach teremő ereje rendít meg”, hanem Bachnak a Teremtővel való mély szövetségéből áradó erő. Művészetében az organikus teljességet szeretjük, a csodálatos erejű, bensőséges egységet. „A remekmű magja mindenkor egy magasrendű valóság, melynek napjába nézve elvakul a kutató szem, de boldogan melegegnek az áhítattal közelítő századok.”

Az oratorikus passiót Bach Máté evangélista szövegére írta. A műfaj másik legmonumentálisabb alkotása is az övé: a

János-passió – ám a Máté-passiót tartjuk a legnagyobb szabású, a legtökéletesebb műnek. A létezés egyetemes kérdései, a zenében életre kelt közösségi mondanivaló s az alkotó géniusz talán soha nem volt egyensúlya valósul meg benne.

Pedig az 1727 nagypéntekén való bemutatója, pontosabban az 1740-es években született negyedik, végső változat után sokáig hallgatott: csak 1829-től, a Mendelssohn általi újrafelfedezéstől lett a hangverseny-repertoár része. A historikus előadás nemcsak azt jelenti, hogy a klasszikus műhagyomány szerves része a kortárs értékrendnek, de azt is, hogy tiszteletben tartja az eredeti szerzői szándékot, a csonkítatlan, autentikus ősfomat.

Hiszen a Máté-passió mindig is fölöttébb egy pillanatnyi előadásnak – véli Somfai László –, partitúrája a megkérdőjelezhetetlen hitelesség erejét adja. Akár az evangéliumi szöveg, mely mellett a protestáns népének, a korálok, illetve a Picander passió-librettóira írt áriák adják a fontos pilléreket. Több rétegben építkezve, mely során a mű elsősorban érzelmi „értelmezése” állítja feladat elé az előadót és a közönséget.

Ez a többretegűség a tételtípusokban is jelen van: az evangélista-elbeszélés, az ének-párbeszéd, a zenekaros kíséret, a vele reflexív viszonyban lévő áriák, a bibliai tömeget idéző nagy kórustételek s az erre adott korál-válaszok a jelenből. Dramaturgiai és akusztikai szempontból Bach a teljes előadói apparátust kettéosztotta. (A zenetörténészek szerint egyébként Bach előadási lehetőségei korlátozottak voltak: a 2 kórusos, 2 zenekaros Máté-passióban csak mintegy 24 énekes és maximum 34 hangszeres működött közre.)

„A Máté-passió üzenetében mind jobban elmélyedni, a szó és a zene kapcsolatából mind többet felfedezni, a hangjegyek mögé rejtett gondolatokat mind tisztábban érteni: egy élet programja.” A hangverseny ennek egyik megrendítő állomása.

Bach Máté-passióját két részben, szünettel adta elő a Debreceni Kodály Kórus (*karigazgató: Pad Zoltán*); a Capella Savaria (*művészeti vezető Kalló Zsolt*), valamint a *Vashegyi György* által alapított és vezetett Purcell Kórus és az Orfeo zenekar.

Szólolisták:

Kovács István – *Jézus*; Kálmán László – *Evangélista*; Zádori Mária – *szoprán áriák*; Németh Judit – *alt áriák*; Megyesi Zoltán – *tenor áriák*, 2. *hamis tanú*; Cser Krisztián – *basszus áriák*, 1. *főpap*, *Pilátus*; Stefanik Márta – 1. *szolgáló*; Szappanos Edit – 2. *szolgáló*; Szutrély Katalin – *Pilátus felesége*; Nagy Bernadett – 1. *hamis tanú*; Blazsó Domokos – *Júdás*, *Péter*, 2. *főpap*.

A Debreceni Kodály Kórus és a Debreceni Filharmonikus Zenekar legközelebbi hangversenyeiből

Gulyás György hangversenysorozat (Debreceni Kodály Kórus; karigazgató: Pad Zoltán)

2011. február 10. – Kölcsey Központ

Csemiczky: Carmina Universitatis; Orff: Carmina Burana – Közreműködnek: Rost Andrea, Otokar Klein; Debreceni Filharmonikus Zenekar. Vezényel: Karolos Trikolidis.

Április 28. – Bartók terem

Händel: Négy koronázási anthem; Mozart: Vesperae solennes de confessore KV339; Mozart: Exsultate jubilate KV165 – Közreműködnek: Miklósa Erika, Schöck Atala, Balczó Péter, Cser Krisztián; Debreceni Filharmonikus Zenekar. Vezényel: Pad Zoltán.

Rubányi Vilmos bérletsorozat (Debreceni Filharmonikus Zenekar)

2011. január 20. – Bartók terem

Liszt: Szimfonikus költemény; Wagner: Operarészletek, nyitányok – Vezényel: Mladen Tarbuk.

Február 17. – Kölcsey Központ

Brahms: d-moll zongoraverseny; Rachmanyinov: II. szimfónia – Közreműködik: Bogányi Gergely (zongora); vezényel: Kocsár Balázs

Március 17. – Kölcsey Központ

Dvořák: Vízimánó – szimfonikus költemény; Dohnányi Ernő: hegedűverseny; Smetana: Moldva; Janáček: Sinfonietta – Közreműködik: Kosztándi István; vez.: Oliver von Dohnányi

Horváth Katalin fotóriporter-fotóművész a Hajdúhadházon, a Dr. Földi János Könyvtár, Emlékház és Hajdúhadházi Galéria időszakai kiállítótermében rendezett fotótárlatának megnyitóján, november 18-án vehette át a Holló László-díjat a Kuratórium elnökétől, Ujváry Zoltán professor emeritustól. Alább a laudációt közlöm, majd a kiállítás ajánlása olvasható.

Horváth Katalin 1967-ben, az érettségi után lett fényképésztanuló a Művészi Fotó Szövetkezetben. Már rögtön ez után bekapcsolódott a Debreceni Fotóklub munkájába, és 1968 nyarán, a Bíró Lajos vezette tiszacsegei művésztelepen, kezdett el fotózni.

1983-tól laboráns volt a Hajdú-bihari Naplónál, 1988-ban az akkori Debrecen hetilap fotósa, majd a Napló fotóriportere lett. Rendszeresen készített kiállítási fotóriportokat, művészportrékat, művészi reprodukciókat. Számos katalógus és művészi album képanyagának elkészítése fűződik nevéhez.

Aktívan bekapcsolódott az Égerházi Imre vezette Hortobágyi Alkotótábor, majd a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep munkájába, 1996-tól a művésztelep fotótágozatának meghívott résztvevője. Tagja az Alkotó Nők Vámospércsi Nemzetközi Táborának. Háromszor szerepelt az Év fotói című albumban, két alkalommal az országos sajtófotó-kiállításon. 2007-ben megnyerte az Alliance Française fotópályázatát.

A Kölcsény-főiskolán több éven keresztül oktatta a fotózást, irányítása alatt számos riport-sorozat és művészi felvétel készült. Az elmúlt öt évben számos önálló kiállítást rendezett, csoportos tárlatokon szerepelt, a legkülönbözőbb műfajokban, a portréktól, zsánerektől kezdve, a szociográfiai fotón keresztül, a természeti és városképekig, absztrakt kompozíciókig. Külön is kiemelendők művészportréi, melyek méltó társai az adott alkotói életműnek.

Horváth Katalin, ösztönös művészi habitusából és alkotói elkötelezettségéből adódóan, egyszerre hiteles képviselője a hagyománynak és az újításnak. Holló László örökségét folytatja ebben a tekintetben. Értékmérője az emberi sors, de a maga művészeti ágában mindig is a hagyományban gyökerező formai és kifejezőmódbeli megújulás lehetőségeit keresi.

Alkotói munkássága és Holló László szellemi öröksége folytatásának elismeréseként a Kuratórium Horváth Katalin fotóművészt Holló László-díjjal tünteti ki.

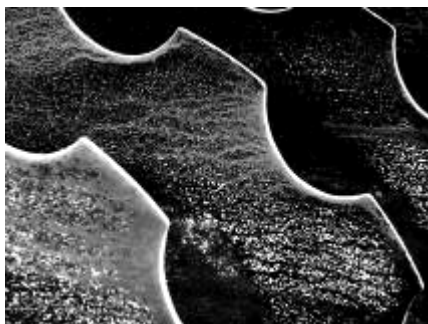
Dudás Gyula nagybányai festőművész portréja – Horváth Katalin művész- (és művészi) fotográfiája

Amikor a régiségvásár kirakodó-standjai között egy időben rendszeresen találkoztunk, többször is muzeális fényképezőgépek után kutattott. Egyik alkalommal, a 31-es buszon, Budapestről érkezve mutatta meg legújabb szerzeményét, egy régi állványt, amiért a fővárosba utazott. A fényképezőgépek egy részét már évekkel ezelőtt ki is állította.

A régi tárgyban talán az időt kutatja – s a fényképen, a megörökített pillanatban az idő múlása ellen hadakozik. Hiszen a fénykép mindig a múlt időt őrzi, és ha a fotográfiát nézzük, ezzel az aktuussal a múlt idő válik a folyamatos jelen részévé.

Mint a mesterség iránt is alázatos alkotó embert, egyszerre bensőséges viszony fűzi mestersége és művészete tárgyaéhoz: a fényképezőgéphez és az élethez. Egy interjúban azt mondta: a gépekhez első sorban azok szépsége miatt ragaszkodik.

A föld ritmusa

Nos, a tárgy szépsége itt egyrészt a funkcióban rejlik, de a funkció a megőrizendő múlthoz, illetve a dokumentálandó, alakítandó jelenhez kapcsolódik. Fényképezőgépről lévén szó pedig, egy térben és időben megfoghatatlan, isteni jelenséghez vagy attribútumhoz, a Fényhez.

Horváth János festőművész portréja

Nem beszél róla, de igazán tudja, hogy ebben a viszonyban legfontosabb szerepe a fénynek van. Mert vajon mire tesz kísérletet a fotográfus? Rögzíti a fizikai s szellemi teret összekapcsoló fényt – és rögzíti az időt. S nem azzal a tudattal teszi ezt, hogy a fotográfus mindenható. Csupán a létezés gyönyörűsége és fájdalma hatja át e pillanatban. Eggyé válik a művész lelke a géppel.

Ha egy szimbolikus nevet kellene adnom Horváth Katalinnak, talán Alázatos Fényembernek szólítanám őt.

Különös viszonyt fogalmaz meg a régi gépek iránti vonzódás és a ma érvényes hétköznapi gyakorlatban alkalmazott digitális technika távolsága. Pályája elején a fényképezés mesterségének gyakorlati része volt a laboratóriumi munka. Ezt a műhelymunkát mára a számítógép képernyője és technikája váltotta föl.

*A „vas” idő melankóliája
Horváth Katalin fotográfiái*

De itt is érvényes az egyszerre művészi komponáló és tapasztalati képesség, miszerint a fotográfus felméri és összegyűjti a valóság megörökíthető részleteit; kiválogatja, szelektálja, majd kidolgozza, kinagyítja; az egyszerre érzéki és titokzatos anyagból, a fényből és a szellemből érzékelésre alkalmas tárgyat hoz létre.

A fotográfusi munka nem fejeződik be a gép elkattintásával, a kép exponálásával. Erről sokat mond az exponálás szó

eredeti jelentése. Az ezzel rokon expozíció csupán előkészítést, bevezetést, s az expozíció a fényvel való megvilágítást jelenti. Itt csak elkezdődik tehát a munka.

Már az is meglehetősen emberi és művészi érzékenységről tesz bizonyosságot, hogy mit vesz észre, mit választ ki az alkotó a körbeüelő valóságból, ez azonban jobbára fotográfus-riporteri tevékenység. Ellenben az, hogy mi lesz ebből a „bevezetésből”, előkészítésből, megvilágításból, már igazán a mesterségbeli és művészi képességeken múlik.

*Horváth Katalin:
Tragédia*

A beállítás vagy kiválasztás azt is jelzi, hogy milyen lehetséges kompozíció születik. Ám a vegyi vagy digitális műhelymunka, a komponálás és továbbgondolás, az expozíció utáni transzpozíció, az áttétel, a kiemelő átértelmezés, a szín, az élesség, a tónushasználat, a részlet megragadása, az egésznek a részben tükrözése, modellezése: nemcsak a technika, de az érzékeny művészi szemlélet kérdése is.

Hosszan lehetne beszélni a fotográfia és a festészet kapcsolatáról – a művészek történetében, a fotográfia megjelenésével, ez a két terület valóban össze is kapcsolódott, hol szorosan, hol csupán

érintőlegesen. Itt mindössze arra hadd utaljak, hogy Horváth Katalin egyes sorozatait a papír helyett eleve festóvászonra nyomtatta, vakkeretbe helyezte. Ez mindenesetre finom jelzés arra, hogy eszünkbe juttassa a festészettel való rokonságot. S találonak érezzük e megoldást például az absztrakciós, geometrikusan ívelt formákká emelkedő tárgyrészeket képeinél.

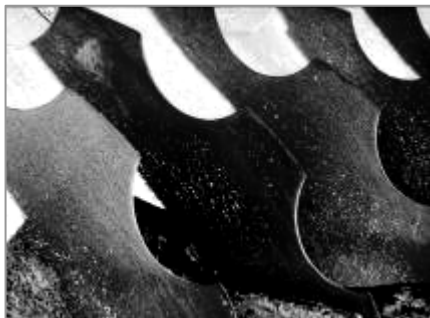
Márai Sándor egyszerre adta meg írói és újságírói ars poeticáját: egyetlen nagy célja egy szenzációs riportban megírni az élet titkát.

Rájött azonban, hogy azt csak a művészet eszközeivel lehet megközelíteni: az élet természeti valóságát művészi életvalósággá kell alakítani.

Ezt jelentheti ugyanis a következő mondat: „De akkor még nem tudhattam, hogy az élet az író számára gyanús anyag, s csak módjával, preparált állapotban lehet felhasználni belőle valamit.”

Az élet a fotográfus számára is „gyanús anyag”, s ezt a „gyanút” osztja el a fény. S a „preparált állapot” nem mást jelent, mint a laboratóriumi műhelymunkát, azt a folyamatot, mely során az élet dokumentumból művészi dokumentum is válik.

Több ezer képét látta a közönség, újságok, kiadványok hasábjain, az első önálló kiállítását mégis csak 2005 decemberében rendezte meg a Brassai Művészeti Díjas fotóművész – éppen a Brassai Galériában. Akkor (s azóta is) szerényen csak fotóriporternek nevezte, nevezi magát.

Fény-ritmus (Horváth Katalin felvételei)

Híszén ha tudná, mint az iménti Márai idézet is beszámol erről, hogy a legrangosabb művészi tettek közé tartozik: hitelesen és érzékenyen, laboratóriumi preparációt is alkalmazva, beszámolni az Életről...

Amerikai dzsesszzenészekről készített sorozatát állította ki elsőként. Igazi művészi fotográfiák voltak ezek a zenéből ellesett pillanatok. Nemcsak a zenészt és a hangszert láttuk, hanem a hangszer arcát is megmutatta nekünk a kép. A zenész és a hangszer arca között láthatóvá vált az ekstázis és a fájdalom, a végtelen szabadság és az alázat gyönyörűsége.

A Híd Galériában még most is fenn áll egy nagyobb kollekciója, s láttuk korábbi kiállítását a Fákról. – Az Ember-fákról: fotográfiái a fa testét úgy mutatták be, mint emberi allegóriákat. Még a játékos állat-fa párhuzamok is az antropomorf hasonlóságokra emlékeztettek. Ezzel azt is bebizonyította, hogy a művészi fotográfia fontos eleme az újraalkotó látás.

Erre az újraalkotó látásra volt szüksége más témák mellett a hortobágyi természetfelvételek vagy debreceni városképek,

az épületfotók megkomponálásában is. A művészi tárgyfotó, illetve a reprodukció pedig két lehetőséget is kínál számára:

A tárgyrygítés hűségében arra törekszik, hogy felmutassa a tárgy kevésbé látható arcát, kiemelve a hétköznapi szemlélő előtt többé vagy kevésbé rejtve maradó értékeket és vonásokat.

Másrészt a tárgyban is alkalmat talál arra, hogy továbbgondolja az eredeti művet. Egy grafika- vagy képreprodukcióból tehát új mű születhet a fényképen. A fotográfia mintegy az eredeti kép önillusztrációjává válik, amelyben már ott van a társművész asszociatív fantáziája.

A Meséből Haza

Horváth Katalin legújabb kiállítására két önálló ciklust hozott el. Itt van egy hagyományos portréorozat és egy úgynevezett absztrakt-geometrikus fotográfiai képcsokor. Ez a két sorozat kellően alkalmas arra, hogy bemutassa riporter és művészi szemléletének két alapjegyét. Az emberhűséget, valamint az asszociatív képességet.

Művészportréi közül hadd emeljem ki a Horváth János és Dudás Gyula alakját megörökítő fotográfiákat – mindketten törzstagjai a hortobágyi művészkolóniának. Mintha Szabó Magda figyelmeztetését látnánk vissza a képekről: „Az ember legyen Szép!” Az arcokban nemcsak az idő nyoma van ott, de az idővel szembenézni tudó ember szépsége is.

S ott van a *trouvaille*, az újdonság, a hétköznapiból művészivé emelő mozzanat más portréin is: a mesefigurává töpörödött idős néni képén, az eső verte ablaktükrökben, mely ugyanúgy tekinthető kettősportrének, mint az allegorikus

szembesülés ön-visszatükröző helyzetének. S egészen drámai alakká válik a lány, mellén tollpihével, katartikus vonzódást keltve bukásával, a testére borított mocskos és véres lepedővel...

Fényjátékok és formajátékok születtek meg a traktor tárcsáiból. Vajon ki gondolta volna, hogy e funkcionális, „mezőgazdasági” vasdarabok csupa költészetet képesek megteremteni magukból?

Nos, nem is a vasdarab teremtette meg a költészetet, hanem a fotóművész. Észrevette a tárgyon tükröződő fényt, megérintette az alkotót a formaelemek finom játékossága, felfedezte érzékeny ritmusát, kísérletezett a digitális, továbbbszínező megoldással (ezzel mintegy az anyag belsejébe hatolt), s a holtaknak hitt anyagnak a pórusaiban ismételten rátalált: az időre.

A tárgy megszűnt tárgy lenni: fénné vált, színné vált, ritmussá és harmóniává. S ha elfogadjuk e műveket fényfestményeknek, bizony, ott lenne a helyük a magyar geometrikus művészet legjava alkotásai között.

Horváth Katalinnak Ujváry Zoltán professzor, a Kuratórium elnöke adta át a díjat: oklevelet, Kövér József bronzplakettjét és Holló László egy grafikáját

Horváth Katalin legújabb fotográfiát, geometrikus szín-fény kompozícióit mustrálja

EMLÉKEZÉS CS. UHRIN TIBORRA

Életének 74. évében – hosszú és súlyos betegség után – elhunyt Cs. Uhrin Tibor Holló László-díjas festő- és iparművész. Barátai, tisztelői október 27-én (az általa készített, Kossuth téri, üvegmozaik városcímernél) csendes megemlékezéssel, 30-án a Borbíró téri templomban pedig gyászmisén búcsúztatták.

A circular mosaic on a cobblestone street in Debrecen, Hungary. The mosaic features the coat of arms of the city, which includes a white bear standing on a shield with a cross, surrounded by ornate floral and heraldic elements. Below the coat of arms, the text 'DEBRECEN 2000' is inscribed. The entire mosaic is set within a circular border.

A circular mosaic on a cobblestone street in Debrecen, Hungary. The mosaic features the coat of arms of the city, which includes a white bear standing on a shield with a cross, surrounded by ornate floral and scrollwork patterns. Below the coat of arms, the text 'DEBRECEN 2000' is inscribed. The entire mosaic is set within a circular border.

HÁZAS – TÁRS – MŰVÉSZET

MADARÁSZ KATHY MARGIT IPARMŰVÉSZ ÉS MADARÁSZ GYULA FESTŐMŰVÉSZ
JUBILEUMI TÁRLATA A KÖLCSEY KÖZPONT BÉNYI ÁRPÁD GALÉRIÁJÁBAN

A Debreceni Őszi Fesztivál kiemelkedő képzőművészeti eseménye volt a debreceni művészpár jubileumi, 75. születésnap kiállítása november 8. és december 7. között a Kölcsey Központ Bényi-galériájában. (A megnyitón köszöntötte a művészeket Tókécs László, az Európai Parlament egyik alelnöke is.)

Az ünnepi alkalomra mindkét alkotónak új katalógusa jelent meg. Madarász Kathy Margit albumában most a vörösfekete kompozíciók kapták a főszerepet, így a négy évvel ezelőtti, kék-zöld, törtfehér, arany öltözékeket bemutató kiadvánnyal együtt lapozva, teljes képet ad a Ferenczy Noémi-díjas ruhatervező iparművész életművéről.

Az életműben – annak utóbbi évtizedében – az autonóm textil faliképek is nagy szerepet kaptak, melyek mintegy az öltözékek motívumait állítják kiemelő, a funkcionális elemekkel reflexív, újraalkotó viszonyt megfogalmazó kontextusba. Ajánlásában Dvorszky Hedvig művészettörténész kiemelte, hogy Madarász Kathy Margit egész munkásságát felülemelte a „divaton” – a kecses, szelíd, visszafogott tartásra komponálja ruháit, önmagát is modellezve alkotásaiban, a női méltóságot jelenítve meg.

„Ha magunkra öltjük ezeket a ruhákat, óhatatlanul átlényegülünk. Belénk árad szellemiségük, a mély-séges mély hagyományaink ereje” – írja Dvorszky Hedvig.

Madarász Gyula művészetéről a közös kiállítást is megnyitó Bényei József költő úgy fogalmazott, hogy annak egyik szemléleti alapja az értékfeltés. Nemcsak a természeti értéket, de az épített múltban jelkésült „otthont” is vigyázza, őrzi.

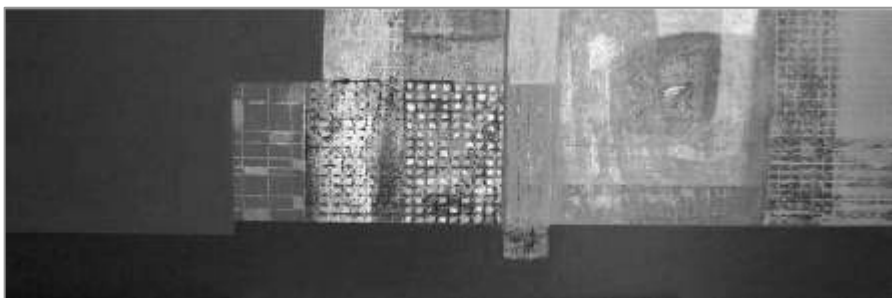
Mindeközben a legmélyebb érzelem és gondolat sugárzik felénk, „Madarász művészetének legtisztább és legigazabb summája”: a hűség.

Madarász Gyula kis albumában olvasható Arany Lajos művészeti író portréja is (*A természetarcú ember*) az *Ihlet a rónán* című könyvből. Ebben kiemeli: „minden szépségében súlyos, nehéz álmú világ ez” – meleg szeretettel csügg a természetben, de megfogalmazódik a kapcsolatban a bánat is, melyet akkor érez az ember, ha elveszít valamit, ami számára kedves.

Madarász Gyula múltba-kapaszkodása tehát nem egyenlő sem az idealizálással, sem az ezzel rokon nosztalgiával. Hiszen még a jelen természeti képeiben való csöndes elidőzést is drámai mozzanatokká rögzíti a megmaradásvágý és az illúzió viaskodása a papíron.

GYŐRFI ANDRÁS HÁZASODUNK címmel rendezett kiállítást 2010. október 18-ától, a Festészet Napja alkalmából Budapesten, a Győrfi Galériában (V. ker. Tüköry u. 5.)

FELHÁZI ÁGNES *UTAZÁSOK* című festménykiállítását rendezte meg novemberben a Barabás Miklós Galéria a Barabás Miklós Céh székházában (Kolozsvár, Farkas utca 27.)

BARANGOLÁSOK IDŐBEN ÉS TÉRBEN

Mértéktudónak és mértéktartónak nevezte Takács Gábor grafikusművész kiállítási anyagát Székely Géza festőművész Takács legújabb, fotógrafikai hatásokat ébresztő októberi tárlatának megnyitóján a kolozsvári Apáczai Galériában, melyet *Barangolások időben és térben* címmel láthatott a közönség.

Takács Gábor grafikaiból

„A dokumentatív hűségnek is megfelelően, a grafikai nyelvezet tömörítő erejébe ágyazottan, munkáiban tükröződik emberi, lelki és művészi éthosza.” Székely Géza szerint ehhez hozzájárul „a formák tónusértékbeli, a tartalmi közlendővel összhangban történő ’exponáltsága’, a megfelelő kompozíciós rend-

szerben való 'expoziója', a technikai kivitelezés részletekbe menő cizellált pontossága". Útmutató volt ehhez a szemlélethez a Gy. Szabó Bélától kapott örökség. Az Apáczai Galériában kiállított mintegy félszáz lapjának egy része, neves, az erdélyi kultúrtörténet kiválóságai számára készült exlibris, másik része pedig úti élményeinek rajzi jegyzete.

„Ő is, akárcsak példaképe és mestere, nemcsak öncélú örömet lát a világ különböző tájain történő barangolásaiban, de belső indítást is érez a különböző kultúrákban történő megmerítkezések, megtapasztalások képi formába való megörökítésére. Hogy az élmény ne tűnjön a semmibe, hogy nyoma maradjon...” – emelte ki ajánlásában Székely Géza, az Apáczai Csere János elméleti Liceum művésztanára.

EGY ÉLET A MŰVÉSZET SZOLGÁLATÁBAN

címmel rendezte meg Kopasz Márta festő- és grafikusművész, címzetes főiskolai tanár, Magister Emeritus, Szeged Város Díszpolgára kiállítását (október 10. és november 24. között) a szegedi Somogyi-könyvtár. Kopasz Márta szerint – aki a tanítást is az alkotás legnemesebb fajtái közé sorolja – „a tehetséges embernek teljesen mindegy, hogy milyen pályát választ; a lényeg a lendület, a munkához való hozzáállás”. Ugyanígy mellékesnek véli a stílust is, helyette a mondanivalót, „az emberiség számára megfogalmazott próféciaát” tartja fontosnak.

• **ANGYAL LÁSZLÓ** festőművész kiállítását szeptemberben rendezte meg Hajdúszoboszlón a Szoboszlói Galéria.

• **DR. KÓS KÁROLY NÉPRAJZI GRAFIKÁIBÓL** nyílt kiállítás október végén Hajdúszoboszlón, a Bocskai István Múzeum Múzeumi Galériájában. A vándorkiállítás – melyről, annak debreceni bemutatója után, részletesebben írtam a *Néző* • Pont 30. kötetében) 2011. március 6-áig tekinthető meg.

• **SZESZÁK MÁTYÁS** csont- és fafaragó kiállítását Orosz Ibolya múzeumpedagógus nyitotta meg november 9-én Hajdúböszörményben, a Sille Gábor Művelődési Központban. Szeszák Mátyás 33 éven keresztül vājárként dolgozott. Első faragásait még bánya-meddőből készítette, később kezdett el foglalkozni a fafaragással, s kipróbálta az agancs- és csontfaragást.

(Orosz Ibolya és Szeszák Mátyás – FOTÓ: HORVÁTH TAMÁS)

• **SOKSZÍNŰSÉG – HARMÓNIA** címmel rendezte meg Virághné Törös Borbála aranydiplomás rajztanár-képzőművész december 20-ig nyitva álló életmű-kiállítását a Debreceni Egyetem zeneművészeti karának Konzervatóriumi Galériája.

Az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága és a DAB-klub október 6-án emlékezett az aradi vértanúkra Thomas Mann utcai székházában. Köszöntőt Bitskey István irodalomprofesszor mondott (aki Knézich Károly ükunokája); Velkey Ferenc *A megtorlás természetrajza. A hatalom és a szabadságharc mártírjai*; Szinyei Béla *Knézich Károly, az aradi vértanú. Hagyományőrzés a szolnoki Damjanich János Múzeumban*; Posta Máté festőművész *Történelem és festészet. Egy festmény keletkezése* címmel tartott előadást.

A debreceni születésű, Barcsay Jenő-díjas (2001) Posta Máté 2004-ben készítette el *A 13 aradi vértanú* című, Kondor Béla-díjjal jutalmazott diplomamunkáját (2 méter magas, 4 méter széles olajfestményét). A művet a Debreceni Akadémiai Bizottságnak ajándékozta, s az október 6-ától az első emeli társalgótérben látható.

A kép a „magyar Golgota” tragikus pillanatában – mintegy az „utolsó vacsora” helyzetében – villantja fel a mártírok arcát, alakját, sorsát, s a helyzet kompozíciós feszültségét és katartikus jegyeit akkor is megérezni, ha nem tudjuk: éppen az aradi tizenháromról lenne szó. (1849. október 6-án Aradon végezték ki Knézich Károly, Nagysándor József, Damjanich János, Aulich Lajos, Lahner György, Pöltenberg Ernő, Leiningen-Westerburg Károly, Török Ignác, Vécsey Károly, Kiss Ernő, Schweidel József, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmos honvédtiszteket. Az aradi várbörtönben hetekkel korábban Ormai Norbertet, később Kazinczy Lajost, majd Ludwig Hauk alezredest, Bem tábornok hadsegédjét is halálba küldték, az első felelős magyar miniszterelnököt, Batthyány Lajost Pesten végezték ki.)

*Posta Máté monumentális olajfestménye: A 13 aradi vértanú
(fent: Bitskey István látható a kép mellett)*

10 ÉVES LETT
A GRAFIKUSMŰVÉSEK AJTÓSI DÜRER EGYESÜLETE

A Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete 2000 őszén alakult meg Debrecenben. A tízéves fennállást jubileumi csoportkiállítással ünnepelték októberben a Kölcsény Központ Bényi Árpád Galériájában. Erre az alkalomra a debreceni grafika történetében kalauzoló és annak jelenét bemutató tanulmányokkal bevezetett igényes album jelent meg.

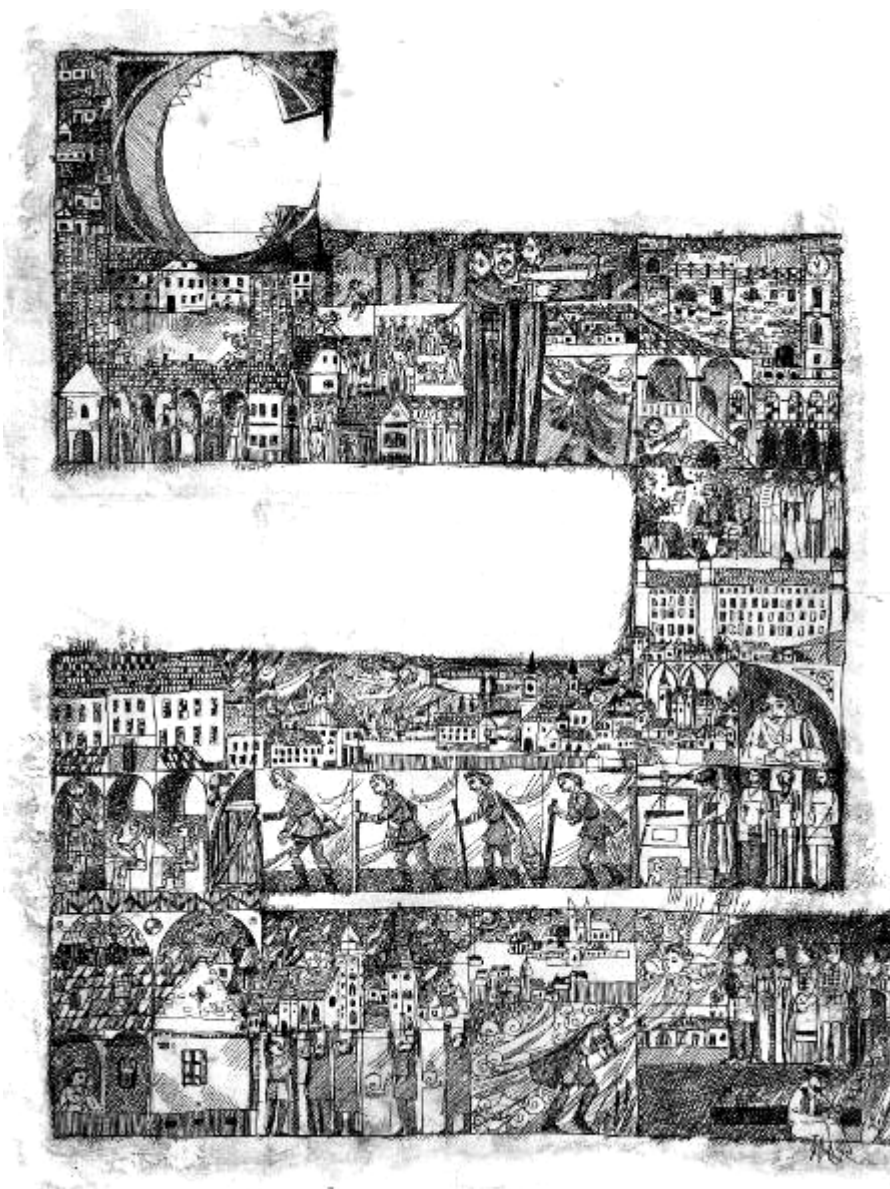

Dürrertől Dürerig címmel olvassuk Éles Csaba írását, Tamusné Molnár Viktória a *Debreceni rézmetsző diákok önképzőköréről* írt; Masits László a 20. századi grafikai nyelv első megfogalmazójáról, a két világháború közötti Ajtósi Dürer Céh alapításában és működésében is hatékony szerepet vállalt *Gáborjáni Szabó Kálmánról* ad portrét; Tamus István, a GADE elnöke pedig a tízéves évforduló apropóján a *20. század elejétől napjainkig* tekinti át a *debreceni grafika történetét*. Tamus István külön is értékeli *Toroczkai Oszvald, Nagy Ferenc, Menyhárt József, Dobi Oláh István, Vadász Endre, Szoboszlai Mata János, Holló László, Várkonyi Károly, Szabó László, Torok Sándor*, illetve a ma is élő művészek közül *Józsa János, Szilágyi Imre, László Ákos* munkásságát.

Az album katalógusrészében mind a 31 mai GADE-tagról képet kapunk, s képeket (fotókat és reprodukciókat) róluk, tőlük. A kötetet szerkesztő Tamus Istvánnak nem kis fejtörést okozhatott, hogyan adjon egységes arculatot a művészek bemutatásának, hiszen az alapvető biográfiai adatokon túl eredetileg mindenkítő szerepeltek volna ars poeticák is. Így kapjuk mindkettőt B. Orosz Istvántól, Dombi Gézáttól, Kónya Ábeltől, Lente Istvántól, Papp Károlytól, Székely Gézáttól; a kettőt összevonva: Durucskó Zsoltól, Grela Aleksandrától; aránytoltással a lista javára Szepessy Bélától. Aztán hol az egyik, hol a másik rész maradt el. Szerencsésebb, amikor csupán ars poeticát olvasunk, önálló gondolatot vagy idézetet (Fátyol Zoltántól, Fehér Csabától, Józsa Jánostól, Kurucz Tímeától, László Jánostól, Máthé Andrástól, Szilágyi Imrétől, Tamus Istvántól, Török Anikótól, Varga Józseftől, Velényi Rudolftól, Vincze Lászlótól). Másutt a vallomás mellett az életrajz helyett is idézet szerepel (Barta Jánosnál, Burai Istvánnál, László Ákosnál). Ám sokan csak biográfiai adatokat és díjakat sorolnak (Bogdándy György, Gonda Zoltán, L. Ritók Nóra, Lukács Gábor, Subicz István, Szepessy Béla). Ludman Éva másfél oldalas iskola-, díj- és kiállításlistája helyett gondolatra vagy képre lettünk volna kíváncsiak, s noha Süli-Zakar Szabolcs a művészi indítatásokról is beszámol, lexikonoldala kevésbé izgalmas, mint képei. Mindenesetre a kiváló minőségű képanyag kellően tanúsítja a technikai, műfaji és szemléleti sokszínűséget, melyben azért mégis közös a hagyományokra – és azokból – építő újítás.

Fátyol Zoltán: Rajzok egy plakáton (2010)

NAGY SÁNDOR ZOLTÁN: VITÉZ MIHÁLY ÚTJA

– a rézkarc a debreceni grafikusművészek (köztük Szilágyi Imre, Tamus István, Fátyol Zoltán, Burai István munkáival) novemberben nyílt Csokonai-emlékkiállításán látható a Hunyadi és Darabos utca sarkán álló Csokonai Házban

A GADE „A gyökértől a lombkoronáig” című kiállításról írta a *Régi épületek, kortárs képek* című cikkében P. Szabó Ernő művészettörténész – aki magát a jubileumi csoporttárlatot is megnyitotta:

„Már az is nagy jelentőségűvé teszi az egyesület létezését, hogy egy évtizede működik folyamatosan, ha úgy tetszik, egy újabb regionális központot képezve a sokszorosított grafika otthonává vált Miskolc a rajzbiennálékat rendező Salgótarján s az akvarell művészetét pártoló Eger mellett.

Szepešsy Béla linómetszete

Ráadásul nemcsak a sokszorosított grafika és az egyedi rajz fér meg jól egymás mellett az egyesület kiállításán, de a különböző technikák, szemléletmódok is. Egyes munkák jól érzékeltetik a méretek növekedésének a nyolcvanas években elindult folyamatát, a táblakép és a grafika közötti határok elmosódását, mint például Fátyol Zoltán alkotásai, mások az európai és a keleti művészeti tradíciók megtermékenyítő szerezéről beszélnek. A természet inspiráló hatása mellett a művészet nagy korszakainak az emlékei vagy éppen a kereszténység, az antik görög-római mitológia egyes motívumai jelentenek hivatkozási pontokat a kiállítók számára, s olyan nagy elődök munkássága, mint Rembrandt, Bartók, például Gonda Zoltán rézkarcain. Párbeszédet folytatnak egymással a munkák, például Tamus István és Burai István Krisztus kínszenvedését ábrázoló lapjai és László Ákos rajza, amely Varlam Salamov előtt tisztelve a XX. századi történelem szövetébe szöve fogalmazza meg a megváltás lehetőségéről-lehetetlenségéről alkotott vízióját. A művek között böngészve végül a Debreceni architektúra című sorozat tizenkilenc lapjához s velük szemben Velényi Rudolf Debreceni anziksz című montázsához jutunk. Régi épületek és kortárs képek... a párbeszéd folytatódik.”

*Találkozás
Török Anikó pasztellje*

CSUTA GYÖRGY ÉS A CSÖND EGZISZTENCIÁJA

Csuta György festőművész, a Békési Csuta Nemzetközi Művésztelep alapítója, vezetője október végén egyszerre két kiállítással jelentkezett. 24-én a debreceni DOTE Elméleti Galériában dr. Cs. Tóth János művészeti író, a Méliusz Központ igazgatója nyitotta meg tárlatát, míg 28-án Békéscsabán, a Jankay Galériában, egy könyvbemutatóhoz kapcsolódó tárlattal állt a közönség elé. (Benedek István Gábor *Énekek éneke* című könyvéhez Csuta György készítette az illusztrációkat.)

Már 23 évesen, 1975-ben elkezdte a művésztelep-szervezést – 1988-ig a Békési Alkotótábort; 1994-től a gyomaendródi Bethlen Alapítvány művésztabortát szervezte és vezette.

Az idén július végén a Csuta Művésztelep XX. idényének alkotásai-ból nyílt csoportkiállítás a Békési Galériában.

*Csuta György:
Az ördög hegedűse;
lent: Modell*

Sass Ervin úgy véli (a *Pillanatok* ciklus újabb sorozata alapján): Csuta György, akár a biblikus témákból, akár a földi szépség vagy a látomások és mesék stációiból lép elénk, „a bölcsesség mosolyát” hozza, de ebből a világból sem hiányzik a „groteszk tréfa” s az önmagában paradoxonnak is tekinthető szürrealista töprengés. Más értékelések szerint Csuta festésze szimbolikus jellegű, látványvilágának megfogalmazásánál, a valóság és képzelet határán mozogva, a szépséget, békét s a festői humort akarja közvetíteni. Legfrissebb munkái alapján elmondható, hogy „jelentékeny impulzusokat szabadított fel benne a táj, legyen szó éteri – transzcendentális, szakrális – témáról vagy alföldi életképek gondolatköréről. (...) Nyilvánvalóan fejezik ki, korunk magától-nehezen-értetődő ezredvégi hangulatát. (...) Éppúgy kihasználja a részletekre kiterjedő analízis lehetőségét, mint a vázlatos, felülnézeti optikát.”

WALTER GÁBOR kecskeméti festőművész kamara-kiállítását rendezte meg október 22. és november 7. között a debreceni Malom-parkban a Havrics Galéria.

Walter Gábor festményei közül méltán népszerűek az aktok és a jazz-témák – áthatja egymásba a női test „zenéje” és a dzsessz füledt erotikája

ÖRÖM AZ ARCON

Ezzel a címmel rendezett kortárs festőművészek munkáiból kiállítást november 12–24. között a debreceni Misztika Galéria.

A Rózsa László által szervezett tárlat anyagában 16 képzőművész alkotásai szerepeltek.

„Öröm az arcon” – a képeken és a tárlat látogatóinak arcán

FOTÓ: VARGA JÓZSEF

A debreceni Elméleti Galériában megrendezett őszi visszatekintő kiállítás fő tematikája a természet. Gyakori a vízparti táj, a víz és föld találkozása. Az alkotótáborokban szívesen portrézik, a művész társokról készült, néhány remekül

eltalált arckép közül a Cs. Uhrin Tiborét s az Andics Árpádét idézzük (utóbbi reprodukciója balra látható; itt a megfontoltság mellett fotóművész, alkotótelepi társ személyiségének derű-lényege kap hangsúlyt).

A tájképek kiemelik az alkotó természetdramaturgiai készségeit. Összegyűjti, szelektálja, elrendezi a táj tényeit: vizet és partot, tükröződések, házat a tájban, állatokat. Játszik a valórökökkel, a színértékekkel, színhangulatokkal.

Az absztrakciós-látomásos képek tanulsága a rejtett, archaikus lelki tartalmak felszínre hozása. Jelszerű a kitarukkozás, de épít a közös emlékezetre is.

A tájképek nyugalmat, harmóniát közvetítenek, de mindig van bennük egy elgondolkodtató elem. A magányos csónak emberi allegória, a házak tükröződése a vízben a jelen és a múlt sajátos tükörképkapcsolatát jelzi, és a legelésző ló sorsot fejez ki. Bácskai Varga szimbólumképei nem egyszer erotikus töltést hordoznak. Olykor a békává lett királyfi mesei, másutt a Hétszékállú herceg tragikus környezetét idézik föl.

Bácskai Varga János festményei

Munkáinak java alkalmas arra, hogy „emberi tükör” legyen: az emberi természet visszatükröződik a tájban. Évszakos hangulataiból leghitelesebben az ősziak fejezik ki az ember és táj egymással való helyettesíthetőségének lényegét. S az élet alapjellemzőjére, az átmenetre utalnak. A már nem nyár, de még nem a télbe kopaszodó ős ez; a fákon vagy a messzi parködből kibomló rozsdaszínekben ott van az élet minden, lecsendesülő rezdülése. Látszólag nem történik semmi, de a néző egy olyan meditációs térbe lép, ahol a létezést rekonstruáló emlékezés ösztönösen indul meg. Hirtelen nem is tudja: a csónakba szálljon-e, a túlparton fölsejlt házak közt keresse otthonát, a felröppenő madarak fészket kutassa, legyen-e ő is inkább egy madár, keresse-e saját arcát a tükörben, vagy az ezer-színben elköszönő fák testében ismerje fel önmagát. A látomásban nemcsak a művész keresi a fényt, de a néző is beillesztheti álmát a keretbe, képként: egy ölelés emlékét, félretett kacatjai között kutatva a kulcsért, mely a zárba illik.

AZ OKIT DEBRECENI CSOPORTJA TAGJAINAK KIÁLLÍTÁSA

Az Országos Képző- és Iparművészeti Társaság a nem-hivatásos művészek szervezeti kereteit teremtette meg, és ezen belül jött létre 2006 nyarán a debreceni csoport 10 alkotó részvételével. Bemutatózó lapjukon olvassuk:

„A csoport tagjai nem hivatásos képzőművészek, ugyanakkor elhivatott alkotók, akik készségük mellett művészeti alapismereteiket különböző szabadiskolákban szerezték. A fejlődésükhöz szükséges feltételeket autodidakta módon, valamint művésztelepek, alkotótáborok rendszeres résztvevőjeként teremtik meg. Műveiket több csoportos és egyéni kiállításon mutatták be.”

Három grácia – Barkó Erika olajfestménye

A debreceni OKIT-csoportból az elmúlt években heten mutatkoztak be rendszeresen; a 2010 elején elhunyt Barkó Erika műveit az országos kiállításokon posztumusz képekként láthatta a közönség. Képei mellett szerepeltek a debreceni Vasutas Művelődési Központ őszi kiállításán Csedreki László szobrász, Fene Kata fotós, Medveczky Nóra, Kelemen Béla, Lackó Szilágyi Imre és Luczi János festőművészek munkái.

Bemutatózó csoporttárlatukat 2007 elején tartották a DOTE Mini Galériában; volt kiállításuk az Arany Bika Szállóban, a Benedek Elek Könyvtárban; reneszánsz tematikus kiállítással jelentkeztek a Medgyessy-émlékmúzeumban. Püspökladány után az Élettudományi Galériában, 2010 nyarán Hévízen állítottak ki.

Csedreki László: Ágnes asszony (Arany János balladái sorozat)

Kiállítás a Modemben – Kelemen Béla festménye

AZ ORSZÁGOS SZABÓ MAGDA ESSZÉÍRÓ PÁLYÁZAT DÖNTŐJÉNEK EREDMÉNYE

Szabó Magda születésnapján, 2010. október 5-én Debrecenben, a Méliusz Központ adott otthont a Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány által a középiskolás korosztály számára meghirdetett országos esszéíró pályázat döntőjének. A 35 pályamű közül a zsűri által az első fordulóban tíz legjobbnak ítélt munka szerzője mutathatta be 10-10 percben dolgozatát, problémafelvetéseit és válaszait.

Az első díjat – az egyetlen fiú – a taktaharkányi **Varga László** (Bocskai István Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola, Szerencs) nyerte meg, második lett **Fabacsovics Lili** Balatonfüredről. (Az első két helyezett jutalma egy-egy római út, kísérvével.)

A harmadik helyezést megosztva kapta két debreceni diáklány: **Szolyka Hajnalka** (Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona) és **Imre Dóra** (Ady Endre Gimnázium), valamint az izsáki **Fejzsés Dóra**, aki Debrecen Megyei Jogú Város különdíját vehette át. A díjakat dr. Szurmainé Silkó Mária, az alapítvány elnöke, dr. Cs. Tóth János, a Méliusz Központ igazgatója és dr. Makai Erzsébet kulturális főtanácsos adták át.

(FOTÓK: MÉLIUSZ KÖZPONT)

Vojtina Bábszínház

4026 Debrecen, Kálvin tér 13.

Tel. / fax: 06 (52) 418-160

e-mail: vojтина@vojtinababszinhas.hu

BÁB – JEL – MEZ

A Magyar Képzőművészeti Egyetem Látványtervező Tanszékén Koós Iván Kosuth díjas-bábtervező harcolta ki, hogy bábtervezést is tanítsanak. Az elmúlt években Németh Ilona bábtervező, iparművész és Balogh Géza bábrendező, bábtörténész oktatta a bábművészetet. Tervezést jelenleg Orosz Klaudia, a budapesti Kolibri Színház tervezője; bábműhelygyakorlatot Lellei Pál, a Budapest Báb-színház szcenikusa és bábkészítő mestere; színház- és bábtörténetet, vizuális dramaturgiát dr. Dúró Győző dramaturg, színháztörténész tanít. A tanszék célja, hogy az életszerűség alapvető követelményének szem előtt tartásával a színházi vagy mozgóképes munkafolyamatba szervesen beilleszkedni tudó, de szuverén művészi szemlélettel és gondolkodással alkotó tervezőket neveljen.

Az itt végzett hallgatók a digitális korszak teljes szellemi és technikai tudáskészletével felszerelve lépnek ki arra a munkaerőpiacra, amely a látványra épülő kulturális mezők folyamatos, korábban nem tapasztalt terjeszkedését és egymásba nyúlását mutatja.

(Kiállítási anyagukat november 30-tól 2011. január 30-ig láthatjuk a Vojtina Bábszínház előcsarnoki galériájában)

A FÁBÓL FARAGOTT, AVAGY PINOKKIÓ A PORONDON

A Collodi meséje nyomán Upor László által írt új darabot november végén mutatták be Rumi László rendezésében, és december 7-étől bérletes előadásként játsszák.

Pinokkió, a tébláboló butácska fabábu hosszú utat tesz meg kifaragója, Dzsepettó mester műhelyétől, míg igazi emberpalántává válhat. Hebehurgván elmulasztja legелеmbb kötelességeit, füllent és hibákat vét, hiszekenysége veszélybe sodorja, de mindig megmenekül. Kihasználják és megcsalják, sorozatos leckét kap álnokságból, de közben egyre jobban benő a feje lágya, s végül önfeláldozó tettel menti meg társait és önmagát. A szó szoros értelmében tűzön és vízen keresztül vezet az útja, míg végül visszaér mesteréhez-apjához, hogy együtt beteljesítsék az öreg fafaragó régi álmát: megnyissák Dzsepettó saját bábszínházát.

BETLEHEM KIS FALUCSKÁBAN

dramatikus-kézműves
játékszínházi előadás

Karácsony havában, ünnepelőbe öltözve, narancs- és fahéjillattal, énekekkel várták a kisebbeket a Játékszínházban, együtt készülve a Nap fordulójára. A régi öregek azt mesélték: ha Karácsony éjszakáján a csillagbolhás nagy suba égen a Hold ezüst cipója szegetlenül tündököl (telihold van),

abban meg lehet látni Szűz Máriát, amint a kis Jézuskát ringatja. A Vojtina játékszínházi társulata is mesélt a „Fénykrisztus” születéséről. A betlehemi templomban táncoltatták meg a három pásztort s a gonosz Heródes királyt, megidézve a napkeleti bölcseket. A gyerekek elkészíthették a karácsonyfa alá a betlehemi jászol szereplőit is.

HAMUBAN SÜLT POGÁCSA

dramatikus játék

A hamuban sült pogácsát akkor kapjuk, ha nagy út előtt állunk. Testi, lelki és szellemi táplálék egyszerre: erőt ad még egy morzsa is belőle. A kenyér a „gondtűrő emberé, aki vet, arat, akinek malma van, tűzhelye, hitese, akinek temploma, hite van” - mondja a mese.

S milyen nehéz megküzdeni azért, hogy legyen mindenkor kenyér az asztalon! A küzdelem pedig olyan sokféle lehet... – üzeni a dramatikus játék, s annak rendezője, Láposi Terka.

JANKOVICS MARCELL

Kossuth-díjas grafikusművész kiállítását október 21. és november 6. között láthatta a közönség Budapesten, a Forrás Galériában.

A megnyitón Kobzos Kiss Tamás debreceni („énekmondó”) előadóművész működött közre.

CIFRA FÓKA-KELEPCE

Hogy forog és
szaltózik a labda!
Hoppsza, fóka
az orrára kapja.
Átröpteti
táncos uszonyára,
s visszakacag
a pillangó-nyárra.

A porondon
csíkos-csinos kabát
öltöztet egy
vízi akrobatát.
Mellette az
apja karikázik,
bajsa billen,
s fókamód cicázik.

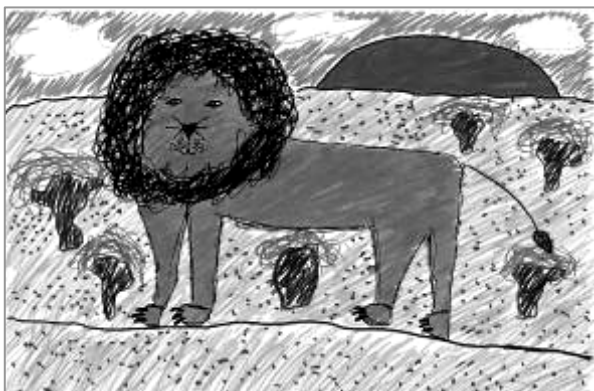
Megpörgetik
a napot az égen
arany-cifra
fóka-kelepcében.
Csillan a víz,
kedvünk ragyog benne,
mosoly-arcunk
játék fénye lenne.

AZ OROSZLÁN MONDJA

Én vagyok az óriás
szavannai Góliát,
büszke sörénykoronám
általéri Afrikát.

Zebracsorda vacsorám
altatja az éhem ám;
torkomban a trombitám
vacogtatja Hold fogát.

*Kricsán Virág (fent) és Szilágyi Kata (lent) 6.b. osztályos tanulók rajzai
(KFRTKF Gyakorló Általános Iskolája; rajztanár: Beláné Szekeres Éva)*

**Országos Családi Könyvtári
Napok (október 4–10.)
és a Művelődés Hete
(október 16–23.) rendezvényei
a Méliusz Központban**

A Várhidi Attila által vezetett Alföld Gyerekszínpad és a Főnix Diákszínpad – az Országos Családi Könyvtári Napok keretében, az irodalmi Kávéház rendezvényeként, október 8-án adta elő debreceni szerzők gyerekverseiből készített összeállítását (*lásd a fenti képeket*)

„Az óperencián innen, az üveghegyen túl” címmel október 10-én rendezték meg a megyei mesemondó versenyt; a rendezvényhez megyei gyermekrajzkiállítás kapcsolódott.

A Művelődés Hete rendezvényei között adott otthont a Méliusz Központ október 21-én

A művelődési otthonok mint a nonformális felnőttképzés színterei című szakmai tanácskozásnak.

FOTÓK:
MÉLIUSZ KÖZPONT

100 MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZ SOKSZOROSÍTOTT GRAFIKÁJA

A Magyar Festészet Napja alkalmából, október 25-én nyitotta meg P. Szabó Ernő művészettörténész a debreceni Belvárosi Galériában a 100 magyar képzőművész sokszorosított grafikáit Joseph Kádár szervezésében bemutató tárlatot.

A Hajdúszoboszlón élő képzőművész – aki egyébként tavasszal ugyanitt szervezte a magyar geometrikus művészetet reprezentáló kiállítást, s maga is szerepel munkáival a kollekción – a tárlatinvitációban ezt írta: „A magyar képzőművészetben jelentős hagyomány alakult ki a sokszorosított grafika területén: fametszet, linómetszet, hidegtű, rézkarc, litográfia stb. Az utóbbi évtizedekben elterjedt a szitanyomat (sérigraphie), mely rendkívül színes és nagyméretű is lehet. A sokszorosított grafika nem egy spontán kifejező eszköz – mint például a rajz –, elkészítése idő- és munkaigényes, technikai eszközt és mesterségbeli tudást igényel. Előnye, hogy sok példányban terjeszti a művész stílusát, szellemiségét. Színvonalas médium, mely elősegíti a vizuális kultúra demokratizálását, nevezetesen: a szerény jövedelmű emberek is beépíthetik lakáskultúrájukba, együtt élhetnek jelentős művészek sokszorosított munkáival, otthonukban érezhetik a művészet sokirányú, formáló erejét. A Magyar Festészet Napja rendezvénysorozat egyre jobban terjed az országban és erősíti a művészek és a művészet iránt érdeklődők kapcsolatát.”

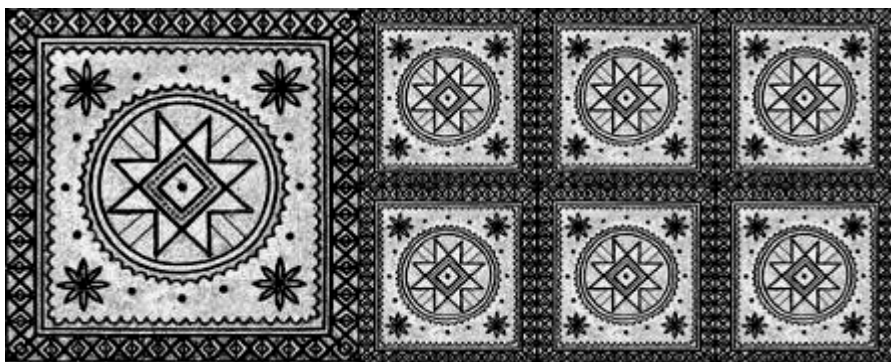
Ennek mintájára a Hajdúszoboszlói Nemzetközi Modern Múzeum 2011. szeptember 2-án a Magyar Sokszorosított Grafika Napja címmel új országos mozgalmat indít, hogy közelebb hozza egymáshoz a művészeket és a sokszorosított grafikát kedvelő közönséget, gyűjtőket, múzeumokat, lendületet adva a művészeknek újabb grafikák készítéséhez is.

A száz név között fedeztük fel Aknay János, Bak Imre, Bálint Endre, Barcsay Jenő, Bényi Árpád, Borsos Miklós, Burai István, Csohány Kálmán, Deim Pál, Fajó János, Fátyol Zoltán, Feledy Gyula, Galambos Tamás, Gáborjáni Szabó Kálmán, Hincz Gyula, Iványi Grünvald Béla, Józsa János, Kassák Lajos, Kass János, Klimó Károly, Korniss Dezső, Losonczy Tamás, Lukovicsky Endre, Maghy Zoltán, Menyhárt József, Móré Mihály, Pirk János, Schéner Mihály, Szabó László, Szabó Vladimir, Szalay Lajos, Szántó Piroska, Szepessy Béla, Székely Géza, Pierre Székely, Szilágyi Imre, Szőnyi István, Tamus István, Torok Sándor, Varga József, Vasarely, Velényi Rudolf és Würtz Ádám nevét. (Holló László – ezúttal is – kimaradt Kádár válogatásából.)

KÁRPÁT-MEDENCEI VISELETTÉRKÉP

címmel október 19-én a 60 éves Debreceni Népi Együttes viselet bemutatóját láttuk a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Közösségi Házában. Magyarország szinte mindegyik tájegységének néptánc-viselete megjelent a színpadon, bemutatva egyúttal a tájegység jellemző táncait is (közreműködött: a Bürkös Zenekar). Béres András néprajzi munkásságáról Magyarai Márta muzeológus tartott előadást, az etnográfus levéltári hagyatékából a Megyei Levéltár rendezett tárlatot a Pódiumteremben.

ÚJ KÉPEK címmel rendezte meg Aby Szabó Csaba festőművész tárlatát ősz közepén a DOTE Elméleti Galéria. A kiállítást Fátyol Zoltán festőművész nyitotta meg. Az ajánlóban elhangzott: „Aby Szabó újabb munkáin főként a geometrikus elemekből, valamint feliratokból próbál építkezni, érintve a színfoltfestészet és a minimal art határait, esetenként konceptuális utalásokkal. A képek önálló életet élnek, sok esetben közvetlenül már nem utalnak a látványra. (...) Aby Szabó csaba ezekkel a képekkel próbál ellentétet állítani a fogyasztói társadalom által ránk zúdított csiricsaré 'vizuális környezetszennyezésnek'”. *(Reprodukciónkon Aby Szabó Csaba Nyár című kompozíciója látható.)*

**„KIS MAGYAR
MYTHOGRÁPHIA
– AVAGY A FOLYAMATOS
TEREMTŐDÉS TUDOMÁNYA**

Sulyok Géza festőművész kiállítása (Debreceni Mű–Terem Galéria; 2010. október 6–29.)

„Mivel a képzőművészek nagy része ezzel a látható világgal foglalkozik, úgy éreztem a magam részéről, hogy több izgalmat találok a láthatatlan világ dolgainak kifürkészésében – olvasható a művész kiállításával, koncepciójával kapcsolatos nyilatkozatában. – A (...) 'tudomány' szerint az emberi agynak folyamatosan modelleznie kell a környezetét, hogy térben és időben tájékozódni tudjon. Engem is ez a szerves kultúrák által már leírt térbeli és időbeli tájékozódási rendszer érdekel, művészként folyamatos alkotómunkára kényszerít.

A körülöttünk lévő világ, tájékozódást segítő modell-rendszer lehetőségei közül az egy év alatt térben és időben megfigyelhető fényváltozások láthatók képeimen. Ne gondoljunk bonyolult dolgokra: a térbeli tájékozódás alatt földi értelemben a négy égtáj szerinti tájékozódást értjük, természetesen a kozmikus térrel együtt. Az időbeli tájékozódáson pedig a nap, hónap, év ciklusait értjük, mondanom sem kell, itt is a csillagos égháttérhez képest”

Sulyok Géza kiállítását Pap Gábor művészettörténész nyitotta meg (lásd az előző oldali fotón)

FOTÓ ÉS REPRODUKCIÓ: DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

A MÚLÓ IDŐ ÁLLANDÓSÁGA

Bereznai Péter grafikusművész és Lestyán Goda János szobrászművész (utóbbi alkotó köztéri munkája Debrecenben a Kossuth tér szögletében felállított Szabó Lőrinc-bronzszobor) kiállítását novemberből láthatta a közönség a Debreceni Mű–Terem Galériában. A tárlatot Wehner Tibor művészettörténész ajánlotta a látogatók figyelmébe.

A halak és hálók kompozíciói Lestyán Goda művei között gazdag szimbolikus jelentéseket hordoznak, amelyek „Jézus cselekedetei által emelkednek át a szellemi, a transzcendens szférába” – mondta el Wehner. – Ám a biblikus szimbolikán túl, elsősorban az anyaghasználatnak (a fa és fém találkozásának), valamint az installálásnak köszönhetően, technikai és technológiai kísérleteket jeleznek, egyúttal „a konfrontáció, a konfliktus megjelenésének és megjelenítésének tanúi”, formai ellentétek eszközei.

Bereznai Péter grafikáin fontos szerepe van a fekete és fehér redukcióknak, a vonalkeresztzódéseknek, az egyensúlyoknak és aszimmetriáknak is.

Ezek a geometrikus rendszert alkotó művek Wehner Tibor szerint „szimbolizációs vagy jelszerű megjelenítések, gondolati tételek: valamifajta törvénykeresések, tételmegfogalmazások képi kinyilatkoztatásai.” A szinte jeltelen jelszerűséget kozmikus régiók, univerzális léptékek, belső pszichikai mélységek kutatásának szándéka együttesen jellemzi.

(FOTÓK: DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT – DEBRECENI MŰ–TEREM GALÉRIA)

• **„TÜKÖRKÉP(P)EM”** CÍMMEL NYÍLT MEG **KOROKNAI RÓZA** festőművész kiállítása november közepén – s volt látható december 12-ig – a Debreceni Művelődési Központ Józsiai Községi Háza galériájában. A pasztellek és vegyes technikájú művek szituációs, szimbolikus és allegorikus „önarcképek”: emlékező és a profán tereket, tárgyakat szakralizáló időutazások. A jelenlét nyomainak és megmaradás esélyeinek keresésében hív társként a művész.

HALMÁGYI CSABA FESTŐMŰVÉSZ GALÉRIÁJA

Reményt keltő mozzanatot – az „új művészet” talán mégis visszatalál az értékekhez –, hogy a fiatal (még csak a harmincas éveit taposó) erdélyi alkotó, Halmágyi Csaba, nem köldöknézőbe, hanem múltnézőbe hívja a művészetet szerető, méltó közönséget, mint tette ezt a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában rendezett októberi tárlatán, melyet Halász János, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium parlamenti államtitkára nyitott meg.

„A szabadság örök pillanata” című ajánlásában Sente B. Levente így ír Halmágyi Csaba művészi világáról:

„... a gondolatosság, a népélet hagyományainak eltűnő szeleiteiben, az adott szituációkban kiütközö, napjainkban egyre kevésbé felfedezhető bensőségességet is úgy ragadja meg ecsetvonásaival, hogy abban egyszerre mutatkozik múlt és jelen, rámutatva ezzel arra is, hogy értékeinkben apáink-anyáink harca nem volt hiába.”

Az élmény azonban csak lát-szólag nosztalgikus, hiszen maga a témaválasztás és a kifejezés mód is tiltakozás a jelenkor értéktévesztései és értékvesztései ellen. Nagyméretű képein „mindennapjaink olyan két pólusa közé enged betekintést, amelyben ott simul a megaláztatás, a letaglózott emberség, a századok fölött átsuhanó igazság pedig hol egy mozdulatban, egy szemvillanásban, hol egy egyszerű tárgyban jelenik meg.”

S egyetértünk Sente B. megállapításával: Halmágyi felelősségvállalásra szólít: a jelenben, a múlttal, a jövőért.

(FOTÓ ÉS REPRODUKCIÓK: DMK)

• **FÜGGETLEN EMÓCIÓK** címmel október 26. és november 8. között rendezte meg a Méliusz Központ H. Csongrády Márta Holló László-díjas fotóművész kiállítását. A tárlatot dr. Cs. Tóth János művészeti író nyitotta meg a földszinti kiállító-teremben.

• **TÁNC.** A Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ és a Debreceni Fotóklub 2010 őszén is meghirdette hagyományos félévi fotópályázatát, mely középponti témája a tánc volt. A pályázati anyagot novemberben láthattuk az első emeleti kiállítóterében.

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

A IX. Határtalanul Foltvarró Fesztivált és Kiállítást november 5–7. között rendezték meg a Budai Várban, a Magyar Kultúra Alapítvány Szentháromság téri székházában. A pazar díszlépcsőház mellett az első emeleti terekben több tematikus, illetve egyéni bemutató is helyet kapott.

A Magyar Foltvarró Céh anyagában a „*Férfias*” pályázat képei mellett láthattuk Váradi Gyöngyi egyéni kiállítását, a *Gröbenzelli fák* rendhagyó installációt, valamint a *Miskolci körkép* című összeállítást. (Reprodukcióinkon a németországi *Quelquilter Ó, férfiak* című, legjobb csoportmunkája, mellette Reiner Rita *Harcitánc* című alkotása látható.)

A biennálé elmélkedés az építészetről, illetve annak tükrre egyben, s a diskurzus közép-pontjában az a kérdés áll, hogy – mivel a 21. század első évtizede radikális változások sorát zárja le – vajon lehet-e az építészet az új értékeknek és a modern életstílusnak a szövi-vője. Hiszen az a mód és az a forma is meg-változott, ahogyan, amelyben élünk. E kér-dést veti föl Kazuyo Sejima japán építész-nő is, aki a világhírű Toyo Ito tanítványa, s mind-kettőjük művészetében a szabadság és az egyszerűség dominál. S maga a kiállítás is szabad teret ad az építéseknek, építészeti csoportoknak, hogy az életnek ezt az új formá-it helyezték el a térben.

A Debrecenből az idén ősszel a velencei képzőművészeti egyetem-re került Józsa Poppea végigjárta a pavilonokat. A kanadaiban mint-egy „a hideg erdő lelkével” talál-kozott, a lélegző, pulzáló tér szinte magába szippantja a látogatót – írja. „Az egyiptomi pavilon az időt használja fel a tér újrafogalmazá-sához.” A test megszűnik a beara-nyozott időben, megnyitva az utat a lélek felszabadulásához.

*Az egyiptomi pavilon
a 12. Velencei Építészeti Biennálén*

Először szerepelt a kiállításon a Bahreini Királyság, s rögtön el is nyerték az Arany Oroszlán díjat. A kiállítás a Perzsa-öbölbeli ország és a tenger viszonyának változását vizsgálja. Itt érhető tetten leginkább a tra-díció és a modernizmus kapcsolata: a pavilon halászkunyhóiban lévő monitorokról az ott élők beszélnek arról, hogy az új olajkész-letek felfedezése és a felgyorsult urbanizá-ció mennyire megváltoztatta a korábban főleg halászatból élő ország életét.

Díjat kapott Isigami Dzsunja „láthatatlan” kompozíciója is (damilszerű szálakból feszít-te ki egy létező épület struktúráját). A dánok szökőkút-tervezője, Olafur Eliasson most is a vízzel játszott: a plafonra rögzített

csövekből véletlenszerűen ömlik alá a sztro-boszkóp-fénnyel megvilágított víz.

Különös ötlettel mutatkoztak be a szer-bek: „hatalmas játszótérre kialakított tér hívott meg bennünket, egyéni libikókákkal, magunk után húzható, mobil kertekkel, hogy újra tudjunk játszani, tudjunk talál-kozni egymással és beszélgetni” – olvassuk Józsa Poppea beszámolójában.

A szlovákok a természethez való visszaté-rést hangsúlyozták; a román pavilonban egy üres szoba jelzi az egy bukaresti lakosra jutó átlagteret. Az olaszok az olajfoltok elleni küzdelemben felhasználható új megoldá-sokkal jelentkeztek.

A spanyolok ökoházakat mutattak be; a japánok élethűen berendezett maketteket; az ausztrálok 3D-ben invitáltak térutazásra. Velencei művésznövendékünk nem feledke-zett meg a magyar anyagról sem. A leglátogatottabb pavilon tervezője a Debreceni Egyetem Műszaki Karának két fiatal okta-tója, Ferencz Marcell és Wesselényi-Garay Andor. A mintegy 20 ezer ceruzát felhasz-náló installációjuk a tervezés „ösalapja”, a rajz, a vonal témakörét járja körül. „A zsi-nórón lógó ceruzák vonalhálózata, a fényef-fektusokkal kombinált transzformációk, tol-lal, ceruzával készült rajzok valóban a vona-lak eredetének adnak örök tiszteletet.

„**A BÉKESSÉG FEJEDELME**” címmel, első kiadású, karácsonyi bélyegek kiállítását rendezi meg a Magyar Kultúra Alapítvány Galériája (1014 Budapest, Szentháromság tér 6.) Dr. Kocsis Attila református lelkész gyűjteményét Dr. Fekete Károly, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem professzora december 3-án nyitotta meg – a tárlat 2011. január 16-ig látható (a galéria 2010. december 21. és 2011. január 6. között zárva).

**BOLDOGASSZONY-
KIÁLLÍTÁS
A BARÓTI REFORMÁTU-
SOKNÁL**

A Baróti Református Egyházközség mutatja be december 5. és 2011. január 6. között a budapesti Forrás Galéria által márciusban szervezett, augusztustól a Kárpát-medence húsz helyszínén látható, kortárs magyar képzőművészek által a Boldogasszony-tematikában készült alkotásokat.

RÓMAI SZÍNEK ÉS HANGOK

Gonda Zoltán festőművész Rómában készült alkotásait december 10-étől láthatjuk a debreceni Méliusz Központban; a kiállítást dr. Cs. Tóth János művészeti író és Máté László műgyűjtő ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

Róma – Gonda Zoltán festménye

• **BARÁTH PÁL** festőművész 60. születésnap kiállítása december 12-én nyílt meg a DOTE Elméleti Galériában.

• **POTYÓK TAMÁS** festőművész debreceni kiállítása december elején nyílt meg a Kölcsey Központ Bényi Árpád Galériájában; ezzel párhuzamosan rendezte meg visszatekintő kiállítását december 13-ától a mátészalkai Szatmári Múzeum.

20 ÉVES A VALCER TÁNCSTÚDIÓ

A debreceni székhelyű Valcer Táncstúdió 1990-es megalapítása óta a táncművészet területén tevékenykedik. A társastáncok tanfolyami oktatása során választódnak ki a nemzetközi versenyeken is sikeres táncosok.

A kínálatból: – *Társastáncok a tánciskolák hagyományait követve*; – *Latin-amerikai és standard versenytáncok*; – *Formációs táncok*; – *Majorette*.

Tánciskolák: Szeptember közepétől májusig tartó tanfolyamaikat kezdő táncosoknak ajánlják. Az órák heti egy alkalommal, szombati napokon vannak.

Versenytánc: A kialakult gyakorlat szerint a fiatalok versenyeken mérik össze tudásukat standard és latin-amerikai táncokból, és eredményeik alapján minősítési osztályokba kerülnek. A versenytánc-mozgalmat országos szerve a Magyar Táncsport Szakszövetség, melynek a Valcer Táncstúdió is tagja. Egyesületük taglétszámát, eredményeit tekintve országos szinten is a kiemelkedő klubok közé sorolható.

Formációs táncok: A táncosok bemutatkozására a versenyek mellett számtalan lehetőség adódik: ünnepségek, bálók, jótékonyági rendezvények állandó szereplőiként évente 120-150 fellépésen vesznek részt a csoportok. E bemutatásokon igen kedveltek a formációs táncok, melyeket több pár ad elő.

Majorettek: Repertoárjukban a fúvószenekarok által kísért menettáncok és a showtánc is megtalálható. Fesztiválokon, szabadtéri rendezvényeken különösen sikeresek a táncosokat és majoretteket egybeolvasztó nagyszabású koreográfiák.

A Valcer Alapfokú Művészetoktatási Intézmény 2001 óta működik, alapítója és fenntartója a Valcer Táncstúdió. Fő profiljuk a társastánc oktatás, de vidéki telephelyeiken – a helyi igényekhez igazodva – más művészeti ágak oktatását is megszervezték. A tanulók általános, közép- és felsőfokú tanulmányaik mellett vehetik igénybe az iskola szolgáltatásait; a beiratkozás alsó korhatára a 6. életév.

A Valcer Táncstúdió székhelye:
H-4029 Debrecen, Monti Ezredes u. 3.
Tel.: +36 52 419113, +36 30 9932739
E-mail: studio@valcer.hu
Levélcím: H-4030 Debrecen, Bégány u. 22.

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM
KÖZMŰVELŐDÉSI FŐOSZTÁLY
(jogutód: Nemzeti Erőforrás Minisztériuma)

MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR
ÉS MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

A DÉRI MŰZEUM BARÁTI KÖRE és
HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

PATIKA EGÉSZSÉGPÉNZTÁR
PatikaCenter Szervező és Szolgáltató Zrt.

H-1022 Budapest, Bimbó út 18.
levelezési cím: 1535 Budapest Pf. 861

www.patikapenztar.hu, www.ujpiller.hu

MAGYAR KULTÚRA
ALAPÍTVÁNY

HOTEL KULTURINNOV

H-1014 Budapest
Szentháromság tér 6.

Tel: (36-1) 224-8100, Tel/fax: (36-1) 375-1886 Honlap: www.mka.hu E-mail: mka@mka.hu

ONIX NYOMDA KFT.

Koszorús Erika és dr. Karancsi János

KAPITÁLIS KFT – Kapusi József

KARTONPACK RT. – Tóth Gábor

SZÍNFORRÁS KFT. – Gergely Attila

M NYOMDAELLÁTÓ–PAPÍR KFT. – Májner István

CEZE ÚT-, MÉLYÉPÍTŐ, KERESKEDELMI
ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ, Debrecen

BLONDEX Kft. – Bodó István (Csapó utcai művészellátó bolt, Debrecen)

ÁDÁNY LÁSZLÓ – Csokonai-ház; Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért
„Élet-fa” Közhazsnú Alapítvány

SER-MÜLLER Kft. (Serfőző Attila)

**VALCER TÁNCSTÚDIO
DEBRECEN**

KÓS KÁROLY MŰVÉSZETI SZAKKÖZÉPISKOLA ÉS KOLLÉGIUM

KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA
Tudományos és Művészeti Bizottsága;

ANDICS ÁRPÁD – fotóművész
ERDÉLYI MÁRTA
– Déri Múzeum Baráti Köre
MAKSAI JÁNOS – festőművész

KONCZ SÁNDOR
és családja
VÁRKONYI ZSOLT
– fotográfus

Békés

Nagy József; Katolikus plébánia

*Békés Megye
Önkormányzata*

Budapest

Prof. dr. **BÁNFI TAMÁS** egyetemi tanár

Holló Ila (festőművész)
dr. Márton Gyula (geológus szakértő)

„KBK” Grafikagyűjtő és Művelődési
Egyesület – Palásthy Lajos; dr. Soós Imre

Berettyóújfalu – dr. Szőke Kálmán

Debrecen

Anders Gyula és
Andersné Papp Zsuzsa
dr. Bartha Erzsébet
özv. Bényi Árpádné
Bihari Erzsébet
Cserép Zsuzsanna
(népművelő)
dr. Csohány János és neje
Csorba Zoltánné Kirzsa Anna
Farkasné Kovács Piroska
Gáti János
dr. Háló Magdolna
Harangi Jánosné
Józsáné Bíró Mária
(fagottművész)
Józsa Poppea
(képzőművész)
dr. Juha Enikő
(művészettörténész)
Juha Richárd
(szobrászművész)
Kármán József és neje
Komiszár János
(festőművész)
Korompai Balázs
(történész-muzeológus)

Korompainé
Mocsnik Marianna
(múzeumpedagógus)
dr. Kövér József
(szobrászművész)
Kujbus János
dr. Kurucz Márta
dr. Ladányi Éva
Madarász Gyula
(festőművész)
Madarász Kathy Margit
(iparművész)
dr. Major Józsefné
Márián Katalin
Máté László
(kulturális menedzser)
dr. Maticsák Sándor
(nyelvész)
dr. Nagy Attila és neje
Nagy Zoltán és neje
Németh Endre és neje
Németh Rudolf és neje
Nyíri István
Nyíri László és neje
dr. Ötvös László
(bibliakutató, költő)

Pál Csaba
dr. Papp Gyula
(ny. á. ezredes)
Péter Gábor
(Holló László Galéria)
Pongor Sándor
dr. Rab Ferenc
(üggyvéd)
Rácz–Fodor Sándor
dr. Ráthonyi György
Rózsa János
R. Poncz Mária
Sipos László
(Pulykakakas Üzlet-
és Irodaház)
Szabó András
(festőművész)
Székely Tiborné
Szilva Ernő és neje
Tamás–Kiss Andrásné
Turcsányi Béla
(festőművész)
Vántsa Zoltán
(költő)
Varga József
(fotográfus)

Érd
Skornyák Ferencné

Gömörszőlős
É. Kovács László
(festőművész
helyismereti kutató)

Vidovszky Béla Helytörténeti
Gyűjtemény, Tájház és Múzeum,
Művelődési Ház
dr. Szonda István etnográfus

Gyula
Póka György (képzőművész)

Hajdúböszörmény
SZABADHAJDÚ Nonprofit Kft.
ARANYCERUZA Kkt. Tarczy Péter

Sántha Antal műgyűjtő;
Formula Holding Kft.

Andorkó Mária
Balla Zoltán
Illyés András
Molnár Pál
Pálnagy Balázs (festőművész)

HAJDÚSÁGI
MÚZEUM

Hajdúhadház
Égerházi Imre Emlékház
és Holló László Emlékszoba

Hajdúnánás
Móricz Pál Városi Könyvtár
és Helytörténeti Gyűjtemény

Hét Község
Ujváry Zoltán
professor emeritus,
a település díszpolgára

Hódmezővásárhely
Hézsó Ferenc (festőművész) és neje

Kecskemét
Kalmárné Horóczy Margit
(festőművész)

Keszthely
dr. Sólyom Sándor
Keszthelyi Városi Könyvtár

Komárom
Gazda Anna (képzőművész)
Orbán Irén (képzőművész)

Mátészalka
Szatmári Múzeum;
dr. Cservényák László

Mohács
Hegyibeszédesek Baráti Társasága;
dr. Lenkey István

Monor
Koday László (festőművész)

Nádudvar
Ludman Imre

Nyíradony Város
Önkormányzata

Móricz Zsigmond Művelődési Ház

Pomáz
Ásztai Csaba (festőművész)
Testvérműzsák Alapítvány

Putnok
GÖMÖRI MÚZEUM;
HOLLÓ LÁSZLÓ GALÉRIA

Szekszárd
Szabóné Papp Ibolya

Ujiráz
dr. Dénes Zoltán
(r. kat. plébános, néprajzkutató)

FELHÍVÁS. A Barabás Miklós Céh nemzetközi exlibris-kiállítást rendez 2011 júniusában Kolozsváron, a Szabók bástyájában. A kiállításon 2 db, 2007–2010 között készült exlibrisrel lehet részt venni. Hagyományos technikával készült munkákat kérnek: magasnyomás (fa-, linóleum-, gipszmetszet), mélynyomás (rézmetszet, hidegtű, mezzotinto, rézkarc, aquatinta), síknyomás (litográfia), szitanyomás. A tematika kötetlen; a beküldött munkákon szerepelnie kell az „ex libris” vagy ezzel egyenértékű szavaknak, a tulajdonos nevének (személy/intézmény); a méret nem lehet nagyobb, mint 200x150 mm. Beküldési határidő: 2011. január 25. Cím: *Takács Gábor – 400079 Cluj-Napoca, Str. I.C.Brătianu nr. 33, apart. 15. Romania.* A kiállításról katalógus készül, melyet – az eredeti lapokkal együtt – megkapnak az alkotók.

TARTALOM

36. kötet

<i>Kalendárium 2011</i>	609
Január	610
Február	615
Március	620
Látogatás Gyümölcsoltó Boldogasszonynál	624
Április	643
Május	650
Június	653
Szikkadt szénaszál (<i>vers Gergely Attila fotográfiájához</i>)	657
Július	658
Holló László Bűnbánó Magdolna-ábrázolásai	662
Augusztus	665
Az „Isten szeme” motívum hagyományos és újabb értelmezése	668
Szeptember	678
Félbe-keresztbe (<i>vers Gergely Attila fotográfiájához</i>)	682
Október	683
November	686
Tűkör-életek (<i>vers Gergely Attila fotográfiájához</i>)	690
December	691
Régi debreceni kalendáriumok	698
Régi magyar kalendáriumok	704
Amikor még létezett 445 napos esztendő is	710
Maticsák Sándor: <i>Vándorló napok</i> című könyvéről	711
Virágnyelv (<i>jegyzetek</i>)	713

37. kötet

Dokumentum

Archív fotók Bényi Árpád első (csoportos) kiállításáról	718
Kovács János: <i>Vakondvilág</i> (Bényi Árpád rajzaival)	720

Litvániától Hispániáig (*Exlibrisek és alkalmi grafikák Európából*

– kiállítás dr. Lenkey István gyűjteményéből)	721
Lapszemle: <i>Kisgrafika</i> , 2010/3	725
Folytatódhat a Godot-újraolvasás (Pinczés István fordította le a Beckett-„ősabszurd” angol változatát)	726

Margó

<i>Kálvin – Magyarság – Európa</i>	732
<i>Hit és Türelem</i> (Erdei Sándor versei és Komiszár János grafikái)	734
<i>Mária Terézia a folklórban</i>	738
V. Országos Képzőművészeti Diáktárlat Hajdúszoboszlón	740
Juha Richárd domborműve Dr. Szarvas Pálról	741
In Memoriam Bíró Lajos festőművész	741
Szimfonikus és kórusmuzsika	743

Horváth Katalin, az „alázatos fényember”	747
Emlékezés Cs. Uhrin Tiborra	752

Szemle:

kiállításokról, kulturális rendezvényekről röviden	754
Házás – Társ – Művészet (Madarász Kathy Margit és Madarász Gyula jubileumi kiállítása)	754
Barangolások időben és térben	756
A 13 aradi vértanú	758
10 éves lett a Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete	759
Csuta György és a csönd egzisztenciája	762
Bácskai Varga János kiállítása	764
Az OKIT debreceni csoportja	765
Az országos Szabó Magda-esszé-pályázat döntője	766
A Vojtina Bábszínház ajánlatából	767
Cifra foka-kelepce; Az oroszlán mondja (<i>gyerekversek</i>)	769
100 magyar képzőművész sokszorosított grafikája	771
„Kis magyar mitográfia”	772
A múltó idő állandósága	773
Halmágyi Csaba galériája	774
Magyar Kultúra Alapítvány	776
12. Építészeti Biennálé – Velence, 2010	777
Lapzártá	778
20 éves a Valcer Táncstúdió	779
A Néző • Pont támogatói és előfizetői 2010-ben	780

A Néző • Pont 36. Kalendárium és 37. „rendes” kötetének lapzártája november 20-án volt. Az e számból kimaradt aktuális, illetve a lapzártá után zajló kulturális és művészeti eseményekre a 2011. évi márciusi kötetben térek vissza.

A Néző • Pont következő kötetében (2011. március), annak *Margó* rovatában bővebb áttekintést adok a folyóirathoz időközben eljuttatott, recenzeálandó kiadványokról, melyek a jelen kötetből terjedelmi okok miatt kimaradtak. Szó lesz az *Ethnographia*, az *Ethnica* és a *Szókimondó* című folyóiratok utóbbi számairól; *Viga Gyula Bodrogekői néprajzi tanulmányok* című könyvéről; az *Észak-Bihar néprajza* című könyvsorozat első két kötetéről; *Tóth-Máthé Miklós Tűz és kereszt* című drámagyűjteményéről; a *Gömöri Műhely* című albumról és *É. Kovács László gömörszölősi néprajzi grafikáiról*; valamint *Csontos János újabb építészeti portré- és dokumentumfilmjeiről*. Beszámolunk a 2010. évi *Holló László-verspályázatról*; írunk *Gonda Zoltán*, *Baráth Pál* és *Potyók Tamás* művészetéről; újabb adalékokat adunk az *esztétikai kommunikáció* kérdéseiről, valamint az antropológiai leírás szociográfiai riporttal való rokonságához.